

**Vjenceslav
Novak**

Posljednji Stipančići



e-Lektire
lektire.skole.hr



Vjenceslav
Novak

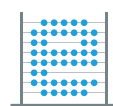
Posljednji Stipančići



e-Lektire
lektire.skole.hr



CARNET



e-Škole
USPOSTAVA SUSTAVA RAZVOJA
DIGITALNO ZRELIH ŠKOLA
(PILOT PROJEKT)

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.
Više informacija o EU fondovima možete naći na web stranicama Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova Europske unije:
www.strukturnifondovi.hr

Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost Hrvatske akademske i istraživačke mreže – CARNET.

Sadržaj

Vjenceslav Novak.....	4
Prije čitanja.....	10
Posljednji Stipančići.....	13
I.....	14
II.....	23
III.....	27
IV.....	39
V.....	43
VI.....	50
VII.....	60
VIII.....	72
IX.....	85
X.....	94
XI.....	100
XII.....	109
XIII.....	120
XIV.....	133
XV.....	141
XVI.....	151
Metodički instrumentarij.....	153
Poticaji za daljnji rad	159
Rječnik.....	161
Impresum.....	164



Vjenceslav Novak

Senj, 11. IX. 1859. – Zagreb, 20. IX. 1905.

Vjenceslav Novak je jedan od najuglednijih hrvatskih realističkih pripovjedača, od kritike nazivan »hrvatskim Balzacom«.

Književnik, glazbenik i pedagog Novak rođen je i odrastao u Senju u građanskoj obitelji češkoga i bavarskoga podrijetla. Pučku je školu pohađao u Senju, a gimnaziju u Gospiću. U Zagrebu je 1879. godine završio učiteljsku školu, a potom je kao učitelj radio u Senju. O trošku vlade odlazi 1884. u Prag na glazbeni konzervatorij gdje je stekao zvanje orguljaša. Po povratku u Zagreb postaje učitelj glazbe u zagrebačkoj muškoj učiteljskoj školi (»učiteljištu«). Uz to je predavao i teoriju, glazbenu estetiku i povijest glazbe na školi Hrvatskoga glazbenog zavoda. Uređivao je glazbene časopise *Gusle* i *Glazba*. Književnošću i pisanjem bavio se čitav život, a od 1881. do 1905. objavio je stotinjak djela. Vjenceslav Novak umro je relativno mlad, od sušice (tuberkuloze), ostavivši iza sebe brojnu obitelj.

Glazbeni rad Vjenceslava Novaka danas je zasjenjen njegovim velikim i značajnim književnim opusom. Ipak, valja spomenuti i njegov vrijedan prinos glazbi. Objavljivao je članke i kritike s glazbenom tematikom, glazbene priručnike (*Pučki učitelj kao učitelj pjevanja i kao orguljaš* 1888., *Pjevačka obuka u pučkoj školi* 1892., *Uputa u orguljanje* 1893.) i prve udžbenike harmonije (*Priprava k nauci o glazbenoj harmoniji* 1889., *Nauka o glazbenoj harmoniji* 1890.). Autor je prve povijesti glazbe na hrvatskom jeziku (objavljena 1994.). Harmonizirao je 52 napjeva iz zbornika *Cithara octochorda* (starohrvatske crkvene popijevke). Bavio se i skladanjem, ali je većina njegovih skladbi izgubljena.

Od 1881. kada je objavio novelu iz bosanskog života *Maca* (1881.) započinje njegova bogata književna produkcija. Objavio je osam romana – *Pavao Šegota* (1888.), *Pod Nehajem* (1892.), *Podgorka* (1894.), *Nikola Baretić* (1896.), *Posljednji Stipančići* (1899.), *Dva svijeta* (1901.), *Zapreke* (1905.), *Tito Dorčić* (1906.) i stotinjak novela među kojima su najpoznatije *Nezasitnost i bijeda* (1894.), *U glib* (1901.), *Pred svjetlom* (1903.) i *Iz velegradskog podzemlja* (1905.). Obimom građe, širinom tematike – s Novakom se od hrvatskih realista u tome može mjeriti jedino Ksaver Šandor Gjalski – a najviše umjet-

ničkim dosegom svojih ostvarenja, Novak predstavlja vrh hrvatskog realizma, pravca koji prevladava u svjetskoj i hrvatskoj književnosti od polovice 19. do početka 20. stoljeća. Novakov »trijezni realizam« (M. Kombol) određuje i uspješno izvedeno povezivanje socioloških činjenica s pojedinačnim ljudskim sudbinama.

Teme Novakova pripovjedačkog opusa najvećim su dijelom vezane uz Senj i Primorje, pa ga se i svrstava u taj regionalni krug hrvatskog realizma. Ipak, opusom je zahvatio i raznolikost hrvatskoga društvenoga, političkoga i kulturnog života u drugoj polovini XIX. stoljeća. Jedna je od njegovih istaknutih tema svijet sirotinje, radništva i đaka u gradovima (Zagreb) na kraju 19. stoljeća. Ta je tema posebno izražena u njegovim novelama *Nezasitnost i bijeda*, *Pred svjetlom*, *U glib* i *Iz velegradskog podzemlja*, gdje donosi socijalnu sliku teškoga života u siromaštvu, gladi i društvenoj nepravdi.

Novaka je zaokupljala i tema sukoba pojedinca i okoline, posebno intelektualca i malograđanske sredine. U tom je sukobu pojedinac žrtva tradicionalizma, malograđanštine i nepoticajne sredine. Malograđansku sredinu i njezin odnos spram umjetnika obradio je u romanu *Dva svijeta*. Glazbenik Amadej Zlatanić, nakon nerazumijevanja okoline u kojoj živi, završava pomračena uma u ludnici. Sukob s društvom, ali i sa samim sobom, Novak donosi već na modernistički način. Roman *Tito Dorčić* obrađuje temu odgoja i školovanja mladoga čovjeka za neodgovarajuće zvanje i u neprikladnoj sredini.

Novak je napisao niz romana regionalne senjsko-podgorske tematike – *Pod Nehajem*, *Podgorka*, *Posljednji Stipančići*, *Tito Dorčić*. Među njima književna kritika ističe roman *Posljednji Stipančići*. U tom romanu Novak opisuje društveni i javni život Senja u prvoj polovici XIX. stoljeća obilježen propadanjem senjske luke i pomorske trgovine te političkim previranjima hrvatskih preporodnih zbivanja. Na toj društvenoj pozadini Novak donosi život pojedinaca – članova patricijske obitelji Stipančić – obilježen tradicionalizmom, društvenim očekivanjima, neodgovornošću i ovisnošću pojedinaca. Politički je i javni život prikazan s gledišta muškarca, Ante Stipančića, a privatni sa ženskoga gledišta koje dijele majka i kći – Valpurga i Lucija Stipančić. Liku Lucije Stipančić autor je posvetio posebnu pozornost i načinio, kako se često ističe, najbolji ženski lik hrvatskog realizma. Prepoznavši u *Posljednjim Stipančićima* dosljednu primjenu obilježja realističkoga književnog modela, suvremena je stručna kritika (Krešimir Nemec), za razliku od kritike u Novakovo doba, taj roman jednoglasno ocijenila najboljim hrvatskim realističkim romanom.

Novak je za hrvatsku književnu historiografiju značajan kao dosljedan realist i kao autor najkompleksnijih ženskih likova u hrvatskoj književnosti uopće.

* * *

Roman Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* objavljen je 1899. godine. Tema je označena već podnaslovom romana – *Povijest jedne patricijske obitelji*. Povijest te obitelji

svodi se na opis propadanja članova generacije koja je živjela u vrijeme ekonomskog propadanja Senja. Naime, izgradnjom željezničke pruge Karlovac – Rijeka (1873. godine), koja je zaobišla Senj, smanjuje se promet u senjskoj luci, a roba skreće prema lukama Trstu i Rijeci koje su željezničkim vezama bile povezane sa zaleđem. To će imati negativne posljedice na cjelokupan život Senja i krajem XIX. stoljeća doći će do odljeva kapitala, osiromašenja stanovništva, gubitka radnih mjesta, iseljavanja. Taj će prijelomni trenutak senjskog života zabilježiti hrvatski realist Vjenceslav Novak u romanu *Posljednji Stipančići*.

Stipančići jesu žrtve ekonomskih prilika, bili su brodovlasnici i dijelili su sudbinu drugih koji su za male novce prodavali brodove jer nisu više imali posla, ali su na njihovu propast utjecali i brojni drugi socijalni i individualni čimbenici.

Povijest obitelji teče ovako: Ante Stipančić jedinac je još uvijek imućnih patricija Stipančića. Ne ostvarivši namijenjenu mu vojničku karijeru, živi od nasljedstva. Kao četrdesetogodišnjak vraća se u rodni Senj i ženi se šesnaestogodišnjom Valpurgom iz senjske obitelji Domazetovića. Rodili su im se sin Juraj i kći Lucija. Odgojne principe prema kojima će se djecu dizati određuje otac. Tako Lucija ostaje zanemarena i lišena mogućnosti školovanja. Juraj se školuje, šalju ga u Beč na studij prava. Juraj u Beču živi rasipno, otac prodaje imovinu i šalje mu novce. Ne dočekavši Jurjevu diplomu otac umire i ostavlja osiromašenu obitelj. Majka prodaje i obiteljsku kuću, nastavlja Jurju slati novce, a ona i Lucija odlaze u staru kuću Domazetovića. Jednom je pri posjetu majci i sestri u Senj Juraj je poveo i svog prijatelja Alfreda pl. Ručića. Alfred zavodi Luciju i ona se u njega zaljubljuje. Alfred odlazi u Zagreb, gdje i Juraj živi, obećavši Luciji da će se vratiti i isprositi njezinu ruku. Ona očekuje pisma koja ne dolaze. Lucija je sve boležljivija i majka dolazi na ideju da je emocionalno podigne lažnim pismima koje će joj pod Alfredovim imenom pisati Martin Tintor, otprije zaljubljen u Luciju. Lucija otkrije varku i činjenicu da se Alfred oženio te ubrzo umire. Juraj sve više pije, u Zagrebu se mađarizirao, postao je György Istvánffy. Majka je po Lucijinoj smrti još dvije godine sirotinjski živjela i na Veliki petak umrla u Senju kao prosjakinja.

Radnja romana ostvarena je u 16 poglavlja. Prvo i zadnje poglavlje čine okvir kompozicije romana – zadnje dane života majke Valpurg i kćeri Lucije. Unutar tog okvira različitim su tehnikama retardacije epske radnje – digresijama, pripovijedanjem davnih zbivanja, opisivanjem, unutrašnji monologom, refleksijom, pismima – izneseni događaji iz života obitelji Stipančić.

U sadržaju romana ogleda se tematska slojevitost. Primarno bi ovaj roman bio obiteljski roman jer donosi povijest obitelji Stipančić i odnose članova unutar obitelji u zadnjoj generaciji koja nosi prezime Stipančić.

To je i društveni roman jer donosi sliku primorskog društva sredinom 19. stoljeća. Doznajemo o ekonomskim i o političkim obilježjima tog društva. Sredina stoljeća vrijeme je hrvatskoga nacionalnog preporoda, Senj je politički dio Kraljevine Dalmacije, sve su izraženije težnje najvećeg dijela stanovništva za sjedinjenjem Dalmacije s ostat-

kom hrvatskog prostora, kojih je u romanu predstavnik kanonik Vukasović. Ante Stipančić gleda svoje privatne interese i priklonjen je aktualnoj političkoj vlasti. Svakoje. Za vrijeme francuske uprave tražio je mjesto gradonačelnika prokazujući svojtu – Domazetoviće. Poslije će za austrijske uprave tražiti od Beča mjesto gradskog suca pozivajući se na vjernost Carevini. Roman prikazuje sliku Senja kao prostora u kojem je jak utjecaj tuđinaca nesklonih hrvatskima nacionalnim nastojanjima, a predstavlja ih u romanu major Benetti. Zanimljiva je pojava lika Grka Koraisa, kojega su u Senju zvali Koraić, i za kojega pripovjedač navodi da bolje razumije Vukasovića nego mnogi ustrašeni Hrvati. Novakov roman tako donosi i složenu političku sliku senjskog društva sredinom 19. stoljeća.

U svojoj usredotočenosti na senjska zbivanja to je i regionalni roman, roman o gradu Senju u određenome povijesnom trenutku.

Ipak, možda ponajviše, to je roman lika ili roman likova. Četiri lika povezana obiteljskim odnosima tvore jezgru ovog romana. Ante Stipančić arogantna je i tašta figura na čvrstoj poziciji oca obitelji. Odnose prema drugima u obitelji ne gradi na ljubavi, prema ženi se odnosi kao prema svojini, ne kao prema osobi čije bi mišljenje uvažavao i s kojom bi dijelio obiteljske probleme, financije, planove. Ne uživa povjerenje članova obitelji, ali ni društva:

Doduše on je osjećao, da ga njegovi suvremenici mnogo ne vole, ali za to nije mario. Kad bi išao gradom ukočen i ravan s dignutom glavom i uvijek ravno upravljenim pogledom, ne bi ni za živu glavu odzdravio ni jednom pozdravu običnih građana.

Luciju otac posve zapostavlja. Ne razgovara s njome, ne školuje je. Pripovjedač donosi ovu zgodu iz ranog djetinjstva Stipančićeve djece:

Drugi se dan nije dala Lucija k stolu makar da joj je mati obećavala svega: ona je voljela objedovati s Veronikom u kuhinji. Kad su već otac i Juraj sjedili za stolom, mati ju je nježno turala k stolu i sakrivala joj zaplakano lice. Kad ju je napokon sjela do sebe, udarila je Lucija plakati. Valpurga baci pogled k mužu kojega je namršteno lice i strog pogled govorio jasno kako ga se Lucijino ponašanje prima. Napokon je rekao jedva razumljivim glasom: – Što to vodiš k stolu? – pa otvorio s Jurjem njihov naučni razgovor. – Na veliku Lucijinu radost nijesu je tri mjeseca silili da objeduje za obiteljskim stolom. Istom kad je otac radi boležljivosti jeo s Jurjem nekoliko dana u svojoj sobi, priviknula se na obiteljski stol uz samu majku i ostala tada redovito kod zajedničkoga objeda.

U Jurju mu je sva nada. Upućuje mu sljedeću poruku:

Ti si jedini Stipančić, na tebi ostaje pleme. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se digneš do velikoga ugleda i moći. Malo ih je koji su nama ravni, a ovdje u ovom gnijezdu kramara, krojača i postolara baš nitko!

Jurja odgaja i školuje i, nažalost, Juraj će nasljedovati sve očeve negativne osobine i emocionalno će posve otupjeti. Ovako Juraj razmišlja:

Mislim naime: gle, ja imam živu majku i sestru, a nemam sestre ni majke, pa ne poznajem ona čuvstva što ih drugi ljudi za svojtu osjećaju. Ne bi znao reći jesam li što i koliko time izgubio. Ipak mi se čini da bi mi bilo draže kad bih ja mogao ljubiti svoju majku i sestru; od takove ljubavi ima čovjek, ako ništa više, a ono barem toliko koliko imaju od svoje vjere oni koji vjeruju.

Valpurga je oslikana kao lik tihe žene patnice. Ante Stipančić i nju je »odgojio«:

Obožavanje što ga je Ante Stipančić pokazivao napram svomu sinu otkako je u njem otkrio potpuno naslijeđene svoje duševne sposobnosti, prešlo je sugestivno na Valpurgu; imala je i ona po svom položaju u kući drugi pojam o pravima muške a drugi o pravima ženske djece; a djelovalo je ugodno i na njezino materinsko osjećanje kad bi slušala iz ustâ samoga Stipančića (kojemu nije mogla ne vjerovati) kako s ponosom, gdjekada s pravim ushitom, ističe duševne darove svoga sina.

Lucija iako bez naobrazbe, bez znanja stranih jezika, bez razgovora s učenim judima, izrasta u inteligentnu žensku osobu. Uspijeva čak naći snage i za pobunu, za sukob s ocem:

Zar mi je bio otac kakvi su drugi očevo svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, a sad da ne smijem ni čitati? Ako sam ženska, imam i ja zdravoga razuma da shvaćam svijet, i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj što ga ja živim. Ta ja već nijesam dijete! Bratu sve... a meni baš ništa!

No, njezina će pobuna biti jalova – utopit će se u moru neimaštine i nesretnih okolnosti.

Kritika ističe da je Vjenceslav Novak upravo najjači u oblikovanju likova, u njihovoj socijalnoj i psihološkoj karakterizaciji, što mu je osobito uspjelo u liku Lucije Stipančić – »najprodubljenijem i najsloženijem ženskom liku čitave hrvatske književnosti 19. stoljeća« (Krešimir Nemec). Time je Novak uspostavio vezu s aktualnim zbivanjima ženske emancipacije i ukazivanjima na neravnopravnu poziciju žene u društvu, sve izraženijima prema kraju 19. stoljeća.

Roman *Posljednji Stipančići* predmet je književnoznanstvenih istraživanja i kanonsko je djelo hrvatske književnosti. *Posljednje Stipančiče* danas se smatra najboljim romanom hrvatskoga realizma.

Roman je doživio i prerade u drugim medijima. Godine 1968. snimljena je televizijska drama *Posljednji Stipančići*; tekst Vjenceslava Novaka prilagodio je dramskoj izvedbi hrvatski pjesnik Jure Kaštelan, a dramu je režirao Eduard Galić.

dr. sc. Jelena Vignjević

Prije čitanja...

- Na portalu e-Lektire za ovo djelo pripremili smo **[audiomamac](#)**. Poslušajte ga, ili pogledajte njegov prijevod na hrvatski znakovni jezik.
- Priča o posljednjim Stipančićima priča je i o Senju. Poznaješ li Senj, što znaš o njemu?

Pogledaj suvremeni Senj na poveznici:

<https://www.youtube.com/watch?v=kEW5B7Klr9g>

U romanu *Posljednji Stipančići* Vjenceslav Novak zabilježio je svoj doživljaj Senja iz 19. stoljeća. Istraži povijest Senja. Pronađi podatke o Senju tijekom 18. i 19. stoljeća.

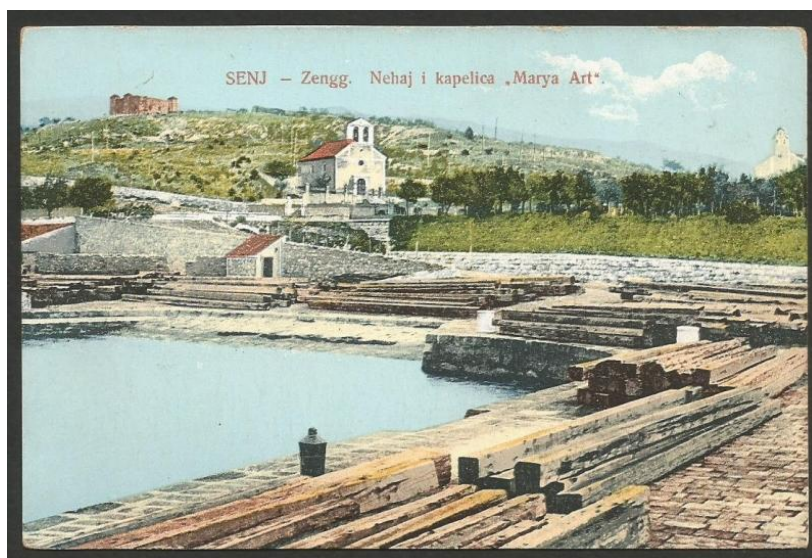
Što je za Senj značila izgradnja nove Jozefinske ceste koja je senjsku luku povezala s Karlovcem? Zašto se ta cesta naziva Jozefina ili Jozefinska cesta?

Zahvaljujući Jozefini Senj je od 1786., kada se njome počelo prometovati, bio glavna luka preko koje je do Beča, odnosno za čitavu Austro-Ugarsku Monarhiju, išao uvoz soli i preko koje se iz Monarhije izvozilo žito i drvo. Analiziraj sliku samostalno ili uz pomoć vršnjaka.



Senjska gradska vrata – ulaz u Senj i završetak ceste Jozefine

Izvor: [Wikipediija](#)



Izvor: [Wikipedija](#)

Ta je prometna uloga luke potaknula u onodobnom Senju procvat trgovine i morskog prometa, a time i porast stanovnika te njihovo materijalno i kulturno uzdizanje. Mnogi su Senjani vlasnici jedrenjaka, a promet jedrenjacima značio je i dugotrajnije zadržavanje mornara u luci, organizaciju daljnjeg prijevoza robe, čuvanja robe i sl., a time i zarade za Senjane. Osniva se gradska glazba, čitaonica i ostala kulturna društva. Senj postaje značajan kulturni centar, a njegovi intelektualci i građani nositelji hrvatskih nacionalnih preporodnih ideja.

Informiraj se o onodobnom Senju.



Izvor: [Wikipedija](#)

Nažalost, gospodarske prilike nisu dogo ostale naklonjene Senju i Senjanima. Izgradnjom željezničke pruge Karlovac – Rijeka (1873. godine), koja je zaobišla Senj, smanjuje se promet u senjskoj luci, a roba skreće prema lukama Trstu i Rijeci koji su željezničkim vezama bile povezani sa zaleđem. Uloga Senja svedena je na izvoznu luku za drvo iz okolice. To će imati negativne posljedice na cjelokupan život Senja i već će krajem XIX. st. doći do odljeva kapitala, osiromašavanja stanovništva, gubitka radnih mjesta i iseljavanja. Upravo je taj trenutak senjskog života zabilježio Vjenceslav Novak u romanu *Posljednji Stipančići*.

- Ta nakana pisca u skladu je s temeljnim interesima realizma. Pripisati se što znaš o razdoblju realizma u književnosti. Što znaš o hrvatskom realizmu?

Prouči informacije donosi natuknica *realizam* u *Hrvatskoj enciklopediji* na poveznici:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52108>

Posljednji Stipančići



I.

U jednoj od najstarijih podsvođenih kućica, s ulazom preko strmih kamenitih stuba i balature nad kojom je više vrata uzidana nakazna ljudska glava – tupa, na nepogodama vremena gotovo sasvim iščeznula nosa – sjede u tijesnoj, a jedinoj u svojoj kući sobici dvije ženske glave; starija suhonjava, sitna, crnomanjasta žena od četrdeset i šest godina, i mlađa, djevojka od dvadeset i dvije godine. To je gospođa Valpurga Stipančić, udova iza patricija i građanina senjskoga Ante Stipančića, i njezina kći Lucija, djevojka naoko mnogo mlađa od svoje dobi; njezin bijeli, fini, gotovo prozirni ten slabašnoga lica s ozbiljnim tamnosmeđim očima sjeća na petnaestogodišnje ili šesnaestogodišnje djevojčice što je jučer ostavilo zatvor kakvog strogog ženskoga instituta. Pod jasno ocrtanim obrvama i bujnom tamnom kosom nalik je to bijelo i nježno lice s dugačkim, fino sadjelanim nosom i jasno crvenim usnicama na starinske portrete mladih aristokratkinja, a ne zaostaje joj za takvim portretom ni vrlo tanahan pas visokog struka ni malene, jedva zamjetljive djevičanske grudi kao u četrnaestogodišnjeg djevojčeta.

Lucijina mati nije tijelom nimalo kršnija od svoje kćeri. Brižan pogled njezinih tamnih i upalih očiju odaje patnju mnogo kušanoga čeljadeta. Ona svraća svaki čas pogled pun skrbi k naslonjaču gdje sjedi Lucija, no iz tog navoranoga i prerano postaralog lica zaplamsa svaki čas i jasna izjava nade što se umiješa u izraz velike ljubavi materinje srca.

Teče godina hiljadu osamsto trideset i četvrta, a zimi je. U malenoj, niskoj pokućstvom prenatrpanoj sobici zrak je pretopao i težak te ga slabe Lucijine prsi udišu s očitom mukom. Tik podnožja dvaju velikih kreveta dopire svojom šiljatom kapom obla, željezna peć do samoga stropa. Na širokom borôu koči se između šalica i drugog porculanskog posuđa starinska ura s glazbalom i s kukavicom: težak, ovelik i okrugao stol s urezanim arabeskama od raznobojna drva okružen je sa šest tamnocrvenih mekanih stolica, kanapetom i ogromnim starinskim naslonjačem u kojemu Lucija gotovo sav dan probavi. Na stolu gori u visokoj mjedenoj svjetiljci u jednom od triju rožaka nemoćno i neveselo svjetlo. Dva prozorčića s dvostrukim staklom i vrata zatisnuta su vrlo pomno kudjeljom, a zrak je u sobi još više iskvaren i zasićen isparinama s peći po kojoj Valpurga pospe sad nešto smrvljena sladora, a sad je polije octom, te od kađenja borovice što je ona sipa po žeravici na željeznoj lopatici. Kad je naime jednom Luciji vrlo pozlilo bilo, sklonila se njezina mati da joj pozove liječnika; ali kad je taj odrješito zahtijevao zračenje sobe gdje boravi bolesnica, zahvalila mu gospođa Valpurga na daljnjim posjetama s neslomljivom odlukom da se već nikada ne uteče za pomoć bezdušniku koji bi joj eto ubio dijete; ona je bila uvjerena da je prehlada jedan jedini izvor svim teškim bolestima.

Sobica gdje gospođa Valpurga sa svojom kćeri dane i noći boravi, gleda u tamnu i usku uličicu; a kako je neprodušno zatvorena naprama vanjskom zraku, prodire u nju samo šum od strahovite bure što pokoji put potrese kućicom iz samoga temelja. Inače vlada tu jedina neprekidna i jednolična tišina i polumrak kao u kakvoj kapelici na osami sred pustoga polja. Valpurgina poslužavka Gertruda koja se sa svoje troje djece stisnula u konobi jedne od susjednih kućica, ne zaboravi reći, kad god tu uđe bilo po poslu bilo da donese izvana kakvih novica, da čovjek u toj sobici ne može a da se ne prekrsti kao u kakvoj kapelici. Osobito kad pogleda na oveliko raspelo između obaju kreveta ili kad vidi gospodičnu Luciju tako sitnu, lijepu i milu baš kao onu sveticu u stolnoj crkvi što je na desnom žrtveniku stidno oborila svoje oči. Mada Gertruda ovu svoju primjedbu ne zaboravi gotovo nikada ma se i pet puta u jednom danu navratila u sobu ka gospođi Valpurgi, to joj se ipak Lucija svaki put nasmiješi, a taj smiješak odsijevne i na skrbnom licu njezine gospođe majke. Siromašnoj Gertrudi, koja se bori da prehrani svoju dječicu, ne izbjegne dašto ni smiješak gospodične Lucije ni udobrovoljeno lice njezine gospođe majke.

Baš je gospođa Valpurga obašla valjda po deseti put sobicu sa željeznom lopaticom iz koje se pucketajući dizao mirisav, bijel i težak dim borovice, kad se začuo u tamnoj ulici kroz urlanje bure krik ljudskoga grla.

– Sveta Lucijo! – prekrsti se gospođa Valpurga – što se to danas zbiva u gradu?

– Ta pogledajte kroz prozor, čega se bojite? Eto, može da pogori sav grad, a nas dvije ne bi znale ništa – prigovori joj Lucija.

– Prozor?! Bog budi s tobom! Strpi se, ta Gertruda mora svaki čas doći.

Lucija uzdahne i poprati nestrpljivim i bolnim licem majku koja je nosila iz sobe kadeću se lopaticu.

Malo zatim čulo se tik same kuće kako se kroz strašnu buku bure talasaju obijesni i sitni glasovi dječjih grla u koja se gdjekada umiješa i surovo, iznemoglo grlo odraslog čovjeka.

Lucija pogleda k prozoru da uhvati kakav jasniji glas s ulice. Kako bi rado otvorila prozor da vidi bilo kakav život na ulici! Ta njoj je evo po majčinoj odredbi već blizu dvije godine ograničeno sve znanje o životu u gradu samo na kazivanje poslužavke Gertrude! A danas u toj budnoj zagonetnoj noći nema tako dugo ni Gertrude da unese malo – samo malo života u tu vječnu tišinu gdje se čini da pod žutim nemoćnim svjetlom uljanice umire sve što je okružuje, laganom smrću starosti.

Ah, ta mati koja ne umije već ništa – baš ništa nego da preporuča ustrpljivost!... A da ona zna kako gdjekada dođe nešto da razbije prsi, da provali bijesno iz izmučenih moždana... pa da ovako sapeta kao ropkinja prokune sve!

Luciji udari u lice rumen, i oči joj se ovlaže kao da će plakati. Onda se stane boriti proti tome što se burka u njoj protiv sužnjevanja u toj tijesnoj, mrtvoj sobici. Kao svagda u takovim časovima, dođe joj na um mati koju je jednom provalom svoje srdžbe razbolila toliko te je sirota nekoliko časaka ležala bez svijesti. Jedva su je vratile k sebi uplašene

susjede – vratile je gotovo već mrtvu k životu. To zatamljivanje vlastite si duše stoji je gdjekada nevjerojatnih muka i prijegora, ali ona još smaže odnekuda snage; pogleda k raspetom Isusu i moli i sili se da razumije svoju molitvu, i to je smiri.

Ono plamenasto rumenilo što joj se bilo stalo naglo zalijevati licem, iščeznulo je i sada lagano, i oči joj poprimile opet svoj ponekad uzvišen izraz blage mukotrpnosti. U grudima joj se naglo nad utišanim valom pojavio ugodan – silno ugodan počut nečesa što može da joj zatomi sve druge osjećaje i zanese svu pamet. Danas je naime već bio dan gdje bi moglo stići njegovo pismo. Ono krvavo crvenilo što joj je kao umjetno bojadisano vazda zalijevalo usne i jabučice, kao da se sada nježno rastočilo sve dalje po finom bjelilu njezina lica, a široko otvorene oči zagledaše joj se dugim sanjarskim pogledom u neizvjesnu točku na niskom stropu gdje je šarovito u polumraku igralo svjetlo iznad slaboga plamečka iz brončane svjetiljke. Činilo joj se sada da već laglje diše u tom teškom, zakađenom zraku i da onaj plamečak na svjetiljci nije više onako žut i turoban kao svijeće kod tihe mrtvačke mise...

Kao da se vratio toj grobu sličnoj sobici prijazni susretaj željno raskriljenih ruku nečega nevidljivoga... od same misli na ono za čim sva čezne pritisknuta s dana u dan u tom naslonjaču... I isto starinsko pokućstvo – izim majke i Gertrude jedino njezino društvo – kao da se razbadrilo iz svoga vječitoga mrtvila... Kako su inače užasno dugi i teški časovi kad i te starinske ukočene stolice, i krevet, i peć, i ormar utonu u tupu svoje mrtvilo u kom kao da ne zatajuju svoje nespokojnosti. Kada u takvim časovima pritvori oči, ožive one slike nadutih lica na željeznoj peći, ožive pukotine i uresni cvijeci i grozdovi i lišće na stolcima, ormaru i krevetima, pred njom se stvore prava pravcata ljudska lica, zlovoljna, ojađena, namrštena čela, poluzatvorenih očiju, trpkostisnutih usnica – ah, u svima jedno, vječito, neumoljivo nezadovoljstvo, dosada, sapetost, muka i uzaludni vapaj za životom!... U duši joj se tada stane dizati očaj i bijesna žudnja da rastrga te vezove oko sebe, da kroz prozor pobaca to staro, vijekom nezadovoljno društvo namrgođenih lica, da – da – – a tad se sjeti majke pa klone u naslonjač, klone satrta, bez volje, bez snage i bez nade, a očima joj se zaliju tople i gorke suze čovjeka patnika.

– Poštar! Marko! – klikne naglo Lucija, i samo misao na skrbnu majku mogaše je suzdržati da mu ne pođe sama otvoriti vrata. Jedva što je od samoga ushita sklopila ruke, uđe u sobu za majkom stari listonoša Marko, davni znanac njihove kuće, a sada – blizu dvije duge i puste godine – jedini čovjek koji svakoga mjeseca donese slatke nade njezinom srcu; jedini koji unese pravoga života u taj grob!

– Pismo za gospodičnu! – reče važno Marko pozdravivši Luciju.

– Hvala, Marko, hvala! – reče mu uzbuđeno djevojka dok je starac pred slabim svjetlom kopao po velikoj kožnatoj torbi.

– Evo ga! – digne najposlije jedno pismo sa samog kraja, a onda metne pred Luciju nekakvu tiskanicu i pruži joj olovku: – Potpišite...

– Eto, kako nam se gospodična krasno drži – reče on laskavo dok je Lucija pisala svoj potpis – bijesa ste vi bolesni, vaše lice na kazuje bolesti!

Lucija se prijazno nasmiješi, a mati, koja je sa strane uprla svoj zaljubljeni pogled u nju, reče Marku:

– Hvala bogu, sad je dobro! Eto, kolika bura i zima ove godine, a ona nije još zakašljala.

Tek što su se za Markom zatvorila vrata, primaknula je Lucija k svjetiljci pismo. Mati se povukla u tminu, do peći, i što je više nepritajenom snagom izbijalo na nježno lice i sjajne Lucijine oči zadovoljstvo mlade duše, to su skrbnije mračile majčino lice duboko urezane crte oko njezinih usta. Smiješak što je djevojci već kod naslova u pismu zaigrao na suhim i žarkocrvenim usnama, lebdio je poput ruže oko tih malenih usta i plovio nježnim licem, da se spline sa srećom što joj bijaše ovlažila krasne oči. Kad je pročitala pismo, nasmiješi mu se i pritisne onda na nj svoje suhe usne. No tada, sva zažarena od stida, pogleda oko sebe i u neprilici izlane da se jedva čulo: – Zar ste vi, majko, ovdje? – Gospođa Valpurga pričinila se pred kćerju kao da nije svega ni vidjela te se naglo izgubila iz sobe. A kad se našla sama u kuhinji, provale joj na oči teško zadržane suze, i ona opetova nekoliko puta riječ na koju se uz lamanje rukama iza svakog takvoga pisma kao da naviknula: – O bože, što će od ovoga biti? – Tad spusti nemoćno na prsi glavu, a njezin se duh badava otimao da pogleda u budućnost i dade malo izvjesnoga odgovora trudnomu pitanju: – Što će iz ovoga biti?

Tad naglo digne glavu i posuši rupcem oči jer se na stubama čula poslužavka Gertruda. Bog ne daj da još tko izim jednoga čovjeka pred kime to nije moglo ostati tajnom zagleda u bol njezine duše! Da onda tko izlane i pred Lucijom...

Gertruda je ušla u sobu tužeći se na zimu i buru i odmah izjavila da se već kod svojega ognjišta ugrijala; gospođa naime Valpurga nije dozvoljavala da se uđe k Luciji s ledenim zrakom u haljinama, a pogotovo pripisivaše ona noćnomu zraku tajnu, neprijatnu moć po svakoga čovjeka.

Ušavši Gertruda za gospođom Valpurgom u sobu, nije zaboravila opaziti:

– Gle, večeras ste opet lijepo rumeni kao ružica.

– Molim vas, Gertrudo, kakva je to večeras buka po gradu? – upita je Lucija. – Čisto sam zaboravila da upitam Marka.

– Ah, bura, moja gospođice! Ne možete gradom nikamo nego da se rukama hvatate zida. A na moru, bog sačuvaj, lagum od neba do zemlje. Malo te se nije dogodila velika nesreća. Nekomu talijanskomu brodu pokidalo konope kao konce, a lanci, kazuju ljudi, pucaju na zimi kao staklo... Držao se samo još jednim konopom, a da je i taj pukao, bilo bi ga rastreslo gdje god dolje o školj. Ni miš se ne bi spasao! Digao se na moru vapaj, da ti je zeblo srce. Napokon su ga spasli, a meni se od straha tresu noge evo i sada.

– A kakva je vika bila oko naše kuće?

– Naš susjed Bačvica opet se opio. Zaslužio kod spasavanja broda tri cvancige pa ih za-pio, a kod kuće mu četvero djece bez kruha i ogrjeva. Da se bog smiluje! Tu se eto izvalio pijan pod samom kućom, pa došla djeca da ga draže. Ta znate našu djecu.

– Eto na – reče gospođa Valpurga – koliko smo se mi ustrašile, a radšta! Lucija zapravo manje od mene, jer ne znam odakle joj tolika srčanost.

– A, mladost, hernon, mladost, da šta – polaska Gertruda Luciji.

– Šta je još nova u gradu? – upita Lucija.

– Nema, gospodično, baš ništa. A molim vas na ovu buru ne izlazi iz kuće nego tko već mora, pa se ništa i ne događa što bi se dalo pripovijedati. A ja opet nijesam od onih pokušarkâ koje ne mogu živjeti nego da lete od kuće do kuće pa raznose gradom novice i laži.

Gospođa Valpurga kimne povlađujući glavom akoprem se Gertruda nije nimalo mogla izuzeti od svojih sestara u pogledu poroka što im ga je spočitnula.

– Nešto sam čula, ali izbrbljala je to moja susjeda Marica, pa bog zna koliko će biti istine.

Gospođa Valpurga i Lucija dignu izvjedljivo glave jer je Gertruda otežući i važno naviještala svaku svoju novicu.

– Ženi se Andrija Veronez... Puška ga ubila... i doba mu je! – nastavi smiješeći se glasno Gertruda. – Ta nema mladić nego šezdeset godina, a uzimlje Tonku Mandićevu s Velikih vrata. Vi je dašto neće poznati, još je dijete; veli Marica da joj nema nego šesnaest godina. Krasan par! O vraže, je li tko to već čuo! Može li tu biti sreće?

– Znate li još šta? – upita Lucija uprvši se bijelim i mršavim rukama o strane naslonjača.

– Stanite, gospodično, da se sjetim gdje sam sve bila... Da! Ovo mi je pripovijedala tržica Bare, što pokraj škole prodaje djeci voće. Jutros su našli tu vrh samoga grada smrznutoga dječacića od dvanaest godina. Lane mu umrla mati, otac doveo u kuću maćehu, a ona ga otjerala... i eto! Velim ja, pravo su stari ljudi rekli: Sila boga ne moli.

– Sirota!

– A još jedna velika novost u gradu. Došla je zapovijed da se drveni most u luci ima srušiti i graditi novi, širi i dulji, od samog tesanog kamena. To sam čula od Anice zidareve, a onda od Julke pilotove – onda će biti istina. I pravo je da se i našem gradu nešto dade. Drugdje po svijetu kažu da je vidjeti svake ljepote, a kod nas sred luke ona drvena nakaza, da polomiš noge... A što sam još čula, malo te nijesam sirota zaboravila! Jure Škiljavac tužio u magistrat vlastitoga sina, jer da ga je izbio što mu nije htio dati novaca. Recite, hernon, recite i vi, gospodično: Je li se to već kada čulo? Sin diže ruku na oca, a otac sina tuži... Kako bi nam bog dao dobro? Pa to su još gospoda i bogati ljudi!... Svega eto može čovjek da čuje i doživi!... A to sam čula od same Kate, žene krojača Tome. Onda sam bila pošla k dimnjačarevoj Terezi, ona je žena pametna, svašta dozna. Ali u to se

dogodio taj vapaj na moru, tamo sam se zabavila sve dosada pa nijesam uboga dospjela da čujem ima li još šta nova u gradu.

Zatim je završila Gertruda kao svaki put s poslovicom kojih je svu silu napamet znala, ali svaku skroz na krivom mjestu upotrebljavala. Večeras je uzdahnula:

– Svega čujemo, svega, moja gospodično! A ja sve kažem da su stari ljudi imali pravo kad su rekli: Mudroj glavi jedno oko dosta...

Poljubivši gospođi Valpurgi ruku, zaželi objema laku noć i ostavi ih opet same.

Gospođa Valpurga stajaše još časak prekrštenih ruku pokraj peći i poziraše svojim skrbnim pogledom prama kćeri kojoj su lijepe tamne oči gledale zamišljeno nekuda u daljinu; njezine misli bludile su bez dvojbe nekuda što je bilo dalje, veće i veselije od te mračne, nevesele i tijesne sobice. Majka je držala da vidi na Lucijinom licu izraz ugodne počuti, zato se usudi da je nagovori:

– Lucijo... možda bi htjela večerati?

Lice se djevojci naglo smrkne, te se obrati k majci plačnim i tjeskobnim glasom razmažena djeteta:

– Ah, zašto me mučite neprestano tim pitanjem o jelu... Ta velim vam: ja nijesam nikada gladna.

– Srce moje – reče joj mati ljubezno je koreći – ta moraš jesti. Kako bi ojačala, da ne jedeš? Eto, Gertruda će imati pravo, preslabio ti želudac, pa zato nemaš teka za jelo. A večeras nemaš evo ni vrućine.

Gospođa se sagne nad kćerku i metne joj suhu, navoranu ruku na čelo bijelo i glatko poput slonove kosti.

– Nimalo! – reče zatim jasnim i veselijim glasom. – Lucijo, imaš eno jošte četvrt pileta... reci, kako bi najvoljela da ti to pripravim?

Lucija uzme raznježeno oponašati plač, a majka joj gledaše zaljubljenim očima u bijelo, sitno i lijepo lice i hinjaše da se srdi:

– Eto, Lucijo, s tobom mi je teško... ti mi ne bi nikada po volji učinila.

– Ne, majko... nije tako! – opre se Lucija poput djeteta, a onda uzme majčinu ruku i poljubi je.

– Brzo dakle, reci brzo! – žurila se majka, ali ne htjede da izvuče svoju ruku iz Lucijinih ruku. – Danas ti je, dušice, skroz dobro?

– Zar nijesam zdrava?

– Bogu budi hvala! – Majka se zamisli, a onda se naglo prene: – A što čekamo? Da ti dakle spečem?

– Ah, samo da nema toga jela... No ne srdite se odmah!... Slobodno specite... priredite kako vas volja... vidjet ćete da ću jesti.

Kad je majka otišla u kuhinju, ustane Lucija sa dosta napora sa svoga naslonjača, pođe lagano k starinskomu borôu i uzme u ruke sliku što je tu među množinom raznih

sitnih nakita stajala na stalku izrezanom njezinom rukom. Slika je prikazivala mladoga čovjeka od dvadeset i sedam godina, s ovelikim brkom i sa točno razdijeljenom kosom po sredini tjemena, pa s pomoću pomazala čvrsto i glatko počesljanom prema objema stranama glave. Lice je imalo bljutavi izraz aristokratske, jednostrano i površno odgojene djece bez duha i bez krepke mladenačke svježosti. Tijelo je bilo odjeveno u staromodnom fraku i uskim svilenim potkoljenicama.

Lucija gledaše časak strogim pogledom u lice slike.

– No... gledaj mi u oči! – reče ona tiho; – gledaj čvrsto, ravno, da vidim već jednom jasno što je istina. Oprosti... ti, čovjek kavalir, učen, ugledan i bogat, kako bi ti mogao varati sirotu osamljenu djevojku? No... gledaj mi čvrsto u oči! Zar bi tvoje oči bile mogle varati i onda... Čuj, Alfrede! Ja sumnjam: Ta reci jasno, otvoreno: Kad će to biti da me dođeš osloboditi iz ovih uza? Ja sjedim u onom starom naslonjaču med njegovim mrkim drugovima i često mi bude kao da se ova tijesna četiri zida sve stežu i da se niski strop nada mnom sve spušta k momu tjemenu, i biva mi da vičem: Ugušit ću se... pomozite, ugušit ću se! Pa onda plačem i sakrivam oči da ne vidim ovaj grob živih! Najvoljela bih da je sve gotovo, da me mrtvu nose odovuda gdje propada moja mladost: još mogu samo da vidim tebe... da ti pružim ruku, možda me izvedeš tamo gdje je široki svijet, gdje je svjetlo, gdje se giblju pravi, živi ljudi! Da nijesam još zdrava? Ako nijesam, pa ti mi donesi zdravlje! Zar bih ovdje mogla ozdraviti? Nu pogledaj mi otvoreno, iskreno u oči: Zašto, ako me ljubiš, i ne dođeš po me?

Smiješak što je Luciji još maloprije lebdio oko usta, iščeznu, usne joj se trpko stisnu, oči joj se zamute, i ona skrije lice među ruke i stade od same težine u duši jecati ne spustivši iz očiju nijedne suze...

Dotle je gospođa Valpurga prigledavala oko večere. U maloj zemljanoj posudi cvrčalo je nad žeravicom pileće stegno, a s kraja kipjela je u lončiću voda u koju je gospođa Valpurga nasula uz nešto masla suhih korica kruha. Već je godina dana što joj je taj suhi kuhani kruh pored kave gotovo jedina hrana. Pred Lucijom tvrdi da je to za nju najslađe i najzdravije jelo, no istina je da se ona tako hrani poradi svoga siromaštva što ga ne smije odati kćeri. Zapravo, ona vjeruje već napô i sama varkama kojima zavarava to svoje dijete; a ono je sili da skriva istinu. Lucija ne podnaša sa nimalo strpljivosti svoju bolest; često znade natjerati i sebe i nju u očaj bijesnom provalom svoje nestrpljivosti, a što bi bilo, da joj se otkrije sva istina?

Od svega imutka njihove bogate kuće ostala je još samo ta kućica s tom jedinom tijesnom sobicom, a sve je drugo otišlo na Lucijinog brata Jurja... A što da joj otkrije i drugu, daleko strašniju varku?

Gospođa Valpurga stisne usne kao da se boji te joj ne bi i samim dahom izletjela na usta ta tajna koja bi mogla da na mjestu ubije Luciju... I stara gospođa uzme mehanično miješati kruh što se raskasio u kipućoj vodi, i gledaše u tu siromašnu večeru svojim zamišljenim, punim brige očima kao da već nema svijeta, ljudi ni događaja, već da ta tijesna sobica u kojoj boravi s Lucijom, i još tješnja hladna kuhinja u kojoj se kroz

dimnjak čuje strahovita grmljavina bure, ispunja sve njezine misli i osjeća... Dvije joj suze kanu naglo niz nabrano lice, a na usta joj se otme opet sto i sto puta spomenuta briga: – Bože, bože, što će iz ovoga biti?

Da, što će biti? Ona ljubavna pisma što ih Lucija raskošno k svojim uvelim grudima privija, nijesu nego prosta varka, laž... Ona vara srce svoga vlastitoga djeteta. A kako bi i mogla drugačije? Da joj reče: »Oprosti, Lucijo, ja sam te morala varati, a on se možda već oženio... to ne piše on nego drugi po naputku tvoje nesretne majke...« Da joj to reče? Da uzme nož i sama ga rine u srce toga bijednoga djeteta o čijem životu visi njezin život? – Bože, bože, što će iz ovoga biti? – hukne opet gospođa Valpurga miješajući mehanično drvenom žlicom po malenom lončiću.

Ako joj i nijesu htjele teći suze, ona je opet po samoj navici oprala hladnom vodom oči, jer je Lucija nije smjela vidjeti da plače. Kad bi joj gdjekada iz sve muke što bi joj se skupila u duši kanula iz oka i samo jedna suza, Lucija bi to poznala.

– Majko, vi ste opet plakali... Recite, zar mi je gore? Ne varajte me, ja volim da mi kažete istinu! – A onda bi odmah zapala u grčovit plač i očajanje:

– Jao, ja ću umrijeti... ja moram umrijeti! – Prisilivši lice na prijazan smiješak, opipa se gospođa Valpurga još jednom po očima pa pođe nesigurnim korakom i s izvjesnim strahom – kao svagda – kroz mali hodnik prema sobi.

Čim je otvorila vrata, lecne se, a srce joj uhvati strah. Lucija je bila pružena na starom kanapetu s plamenastim rumenilom na suhom licu što je inače uz krasne njezine oči dizalo to bijelo, bolesno lice pod obilnom tamnom kosom do idealne ljepote.

– Što je, srce? – šane bojažljivo gospođa Valpurga i ostane sred sobe.

– Večera je gotova – reče opet nakon stanke, a Lucija je pogleda kratkim pogledom očiju iz kojih je sijevalo ono česa se stara gospođa najviše bojala.

– Ništa zato ako ti je vruće, samo si ti tako strašiva – reče Valpurga nesigurnim, malone dršćućim glasom koji je u grlu zastajao.

– Majko... majko! – vikne sada Lucija zakopavši obje ruke u svoju bujnu kosu.

– Ne, dušice... ne, zlato!

– Mučite, majko! Zar ne vidite kako sam nesretna? Što me tješite? Što mi još možete reći? Što već nijesam čula od vas u ove dvije strašne godine!

– Zlatno dijete! Bog je dobar.

– Ne vjerujem nikomu, čujete li, nikomu i ničemu! Recite samo još jednu nesretnicu koja je bjednija od mene, pa se neću tužiti nikada, podnašat ću sve pokorno kako god mi naložite... Moja mladost, moje nade... sve propada... propada na moje oči: zar ne vidite da mi pomoći nema, da moram umrijeti? A vi ste me zatvorili u ovaj zatvor gdje ne dopire do mene ni svjetlo sunca ni glas ljudskoga grla: vi me ubijate, vi, moja mati, gore nego moja bolest... Ne govorite! Neću da vas čujem! Ne vjerujem nikomu, ničemu ne vjerujem, čujete li?

– Lucijo, moja slatka Lucijo! – plakaše joj mati ne otirući suza što su joj obilno tekle niz lice.

– Ne govorite mi, sve sam čula! Zar ne molimo već dvije godine svaki dan? Zar ne postimo? Zar ne živimo kao opatice... i gore, sto puta gore u ovoj čami gdje se gušim? Velim vam: Šutite! Svi su me napustili, komu ću da se utečem? I sama je smrt meni nemilosrdna, vuče se podlo i kukavno, samo je uprla u me svoje gladne oči da ih gledam neprestano pred sobom... Prokleta smrt... Zar bi joj bila muka, da je pravedna, uzeti ovaj kukavni život?

– Lucijo, slatka moja Lucijo! – sklapa pred njom mati svoje ruke.

– Ta gledajte, zar su to djevojačke ruke? Ovo djevojačke grudi? Ne naličim li djetetu kakova ubogara koje se nije još nikada do sita najelo? Pa vi me još hoćete da tješite... vi! A načinili ste od mene živi kostur u ovoj tamnici bez svjetla i zraka! Da, vi ste mi mati! Ne govorite, otidite samo...

– Lucijo! – plakala je pred njom jednako uboga starica.

– Boli vas duša, dašto, sad pošto ste evo dovršili ubojničko djelo na svojoj kćeri... Sina svoga potražite, a mene ostavite!

Lucija se okrene od majke, i sad je nastala duboka tišina okružena silnom grmljavinom bure... Samo se čuo tih, otegnut plač gospođe Valpurga. Najednom zaplače i Lucija.

– Alfred... Alfred... Eto, što je učinio od mene, a sada... kako mogu vjerovati da mari za me? To su riječi... samo riječi! Takova pisma pišu djeca, a ne čovjek koji... Kakova je to ljubav? Ja sam mu anđeo, sunce, zvijezda... dašto! Tako šta lako se izmisli kad treba ludoj djevojci nasuti u oči prašine... Da me ljubi, zar bi on mogao duge dvije godine izdržati a da me ne vidi?

– On čeka, dušice, dok ozdraviš – reče sa strahom gospođa Valpurga.

– I on? Dakle dok ozdravim, a sada... zar mu sad nijesam ništa?

– Doći će on najednom, kako ne bi?

– Doći da... možda na moj sprovod... a bog zna hoće li i to!

– Lucijo, što to govoriš?

Lucija ne odgovori, a gospođa Valpurga pođe na prstima k kanapetu, sjedne skraja i metne svoju suhu ruku na njezino čelo.

– Ta eto, nije ti čelo toliko ni vruće. – Tad joj otare s lica znoj i uzme joj ruku.

– Ni ruka... Ti se preneš od svake malenkosti. Zar ćeš spavati? – upita je tiho nakon stanke.

Lucija je mučala.

– Čuješ li kako se večeras nadula bura? Naša se kućica trese od temelja, gdje smo mi u zatvorenoj ulici. A kako mora biti dolje na moru?

Proteklo je neko vrijeme u šutnji, a tad Lucija okrene k majci lice i pogleda ju nježno svojim sjajnim očima. Usta joj bijahu malko otvorena, te su se iza crvenih usnica

vidjeli krasni, poput mlijeka bijeli zubi. Na slabom joj licu plaminjao još neznatni ostatak rumenila plinući prekrasno s djetinjom smiješkom što joj je titrao oko usnica. Mati se sagne i poljubi je slatko u otvorena usta.

– Opet sam vas srdila, majko – reče nježno otežući Lucija i poljubi majci ruku.
– A zašto si? – reče mati gladeći joj i poravnjujući kosu.
– Ti si dobra, oprostit ćeš mi...
– Ah, što ja! Ali tebi to, dušice, škodi.
– Eto: ja se ne mogu suspregnuti ako i znadem da će mi biti žao... Je li, majko, vi mi praštate?

- Ta velim ti, što se gleda na me!
 - Morate reći: »Lucijo, ja ti praštam.« No, recite!
 - Ta znaš da praštam.
 - Sve?
 - Sve.
 - I zaboraviti morate.
 - Dašto da hoću.
 - A i boga sam uvrijedila.
 - I on ti je već oprostio... bog je dobar... A sad, Lucijo –
 - Zapovijedajte, majko!
 - Sad ćeš večerati...
- Lucija stisne oči i namršti lice... Ne pogledavši majku u lice, reče odmah:
- Pa hoću... hoću... ali vjerujte, samo vama za volju.

II.

Pô sata zatim ogledavala je u kuhinji gospođa Valpurga zadovoljno prilično oglodano pileće stegno, a onda stala pospremati posuđe, dočim je Lucija brižno pokrivena drijemala na kanapetu kao svagda iza navale vrućice koja bi je gdjekada do mrtvila umorila.

Već je bila i deseta ura noći, a Lucija se nije jošte budila. Mati je uto pošla dva puta da priloži u peć, svaki se put vratila u sobu tiho na prstima i prisluškivala ne budi li se možda Lucija. Ona je morala biti pripravna da joj smjesta udovolji kakvoj željici, jer je o tom ovisio gdjekada sav noćni mir njezin i Lucijin.

Nije ni gospođa Valpurga posve zdrava. Ona trpi već poodavno na srcu, svaka joj uzrujanost izazove bolest, srce joj stane tući do nesnošljivosti, a gdjekada u takovom

stanju muči je osjećaj kao da će se ugušiti. I večeras je najednom napala ta nemila bolest, ali se ona čuva te ne bi ni zastenjala, da ne probudi Luciju. Jer Lucija bi stala tvrditi da je ona napadaju bolesti kriva, i onda bi pala u beskrajni plač i zdvajanje.

Zasjenivši svjetlo na rošćiću visoke brončane svjetiljke, spustila se gospođa Valpurga lagano u Lucijin naslonjač, a ruke joj s pletivom vunene čarape pale u krilo. Malo zatim spustila joj se postrance i glava, i ona je, uspavana u toj tišini paklenom svirkom bure, tako zadrijemala. U mraku što se iza zasjenjenog a ionako slabog svjetla uljene svjetiljke složio po sobici, razabirali su se obrisi predmeta kao silhuete, a čulo se kratko, nepravilno disanje gospođe Valpurga, fini svirajući glasovi u Lucijinim prsima, sporo i muklo kucanje ure s kukavicom podsjećajući na nemoćnu starost, i ustrajno kopkanje miša pod natrulim podom.

Ta tišina, to spavanje moglo je potrajati po sata. Tad najednom krikne gospođa Valpurga, digne prestrašeno glavu i uhvati se rukom za srce. I Lucija se na taj krik trгла iz sna, ispravila se na kanapetu i naslonila gornje tijelo na lakat.

– Što vam je, majko? – upita ona.

Gospođa je Valpurga gledala još uvijek prestrašenim očima oko sebe, no na upit Lucijin brzo se snašla. Ona se nasmiješi kćeri:

– Bože moj, eto došao mi u san pokojni biskup Ćolić¹... A kako neugodno! Snivala sam da su ga napali nožem Daničići² i moji Domazetovići³... Sad ja o tome snivam, a kad je to bilo!... A gle, tebe sam prestrašila i probudila?

– Ja sam se baš bila stala buditi, a uto ste kriknuli, i stresla sam se...

– Sirotice! – Gospođa Valpurga pođe k svjetiljci, odstrani zavjesu i pogleda o nešta jačem svjetlu Luciji u lice.

– Nijesi već ništa crvena... Glava ti nije nimalo vruća... a eto ni ruke... Da pođeš u krevet?

– Neću, majko, eto spavala sam više od dvije ure pa bih se sad samo mučila u krevetu besanicom.

– A mi sjedimo još malko... tek da prigledam u peć.

Nije ni ona sama imala volje da pođe u krevet jer bi joj za napadaja bolesti na srce bilo gdjekada nesnošljivo ležati pošto bi je jače napadao osjećaj kao da će se ugušiti. Zato je, vrativši se u sobu i zaključavši vrata, uzela opet da plete vunenu čarapu i primaknula

¹ Juraj Vuk barun Ćolić de Löwensberg (1699.-1764.), senjsko-modruški biskup od 1746. godine, teolog i politički pisac, carski savjetnik. Carica Marija Terezija mu je podijelila ugarski barunat 1753. godine.

² Senjska uskočka plemićka obitelj, dala je brojne ratnike, kapetane, kancelare, knezove i pomorce.

³ Domazetovići su također stara senjska uskočka plemićka obitelj, doselili su iz Bosne u XV. stoljeću.

uljenu brončanu svjetiljku bliže k sebi, dočim se Lucija dotle bila namjestila u svom naslonjaču.

– Zar su Daničići bili bogatiji od moga djeda? – upita Lucija majku.

– Nisu; tvoj djed po ocu bio je bogat čovjek, a Domazetovići se računaju od velike davnine u najbogatije i najuglednije obitelji. Oni su nakrcali u svoje kuće veliko blago, prije iz ratova, a poslije trgovinom – uzme pripovijedati gospođa Valpurga složivši ruke s pletivom u krilo.

– Iz ratova? Kako to, ded kažite.

– U stara vremena neprestano se ratovalo, sad s Turcima, sad s Mlečanima, a Senjani su bili junaci na glasu, baš može se reći da su samo od ratnoga plijena i živjeli. Naš je rod Domazetovića sakupio u tim ratovima veliko blago, a i djed ti Stipančić ostavio je veliki imutak. Sve je dašto najvećim dijelom išlo na Jurja.

Gospođa se Valpurga lati opet pletiva. Lice joj bijaše opet vedrije, i ona nastavi govoriti predašnjim glasom u kom je zvučalo nešto slavno i ponosno što može ovako svojoj kćeri o njezinim rođacima pripovijedati.

– Kakvi su to bili ljudi! Kažu da su bili za čitavu glavu veći od današnjega naraštaja, širokih pleća i brkati, a uza to ljudi mudri i pravedni. Ta sjećaš se slike tvoga djeda, a moga oca Pavla Domazetovića što ju je odnio Juraj? Ne sjećaš li se kako je to bio gromotan čovjek, a njegov ga je otac, pripovijedali su mi toliko puta, nadmašivao za čitavu glavu... A bogatstvo!... Vele da onda nije moglo ni biti siromaštva u našem gradu. Kćeri starih patricija i plemića senjskih vukle bi vodu iz bunara srebrnim kotlićem na srebrnom lancu... Sama sam vidjela takovih srebrnih kotlića i lanaca i kod prostih građanskih obitelji koje nijesu potjecale od patricija ni od plemića. Tako sam jednom išla s mojom pokojnom tetkom Klarom mimo Travice gdje je bunar eno i danas. Ta je moja tetka bila žena vrlo ponosita, držala je puno do svoje plemenštine, pa bi se vrlo rasrdila kad bi vidjela kakvu nadutost u prostim građanskim obiteljima. Bila je inače žena dobra srca, ali onda se do toga jako mnogo držalo tko je plemić a tko nije... Taj je bunar bio nekoga Alve Pekića koji se oženio iz kuće Domela, i on je svojoj ženi kupio takav kotlić na srebrnom lancu, dugačkom osam sežanja. Velim ti, sama sam je s tetkom Klarom gledala kako je tim kotlićem vukla vodu. Poslije su osiromašili i oni te prodali lanac s kotlićem Smojverima, a ti opet nekomu Kukuruzareviću iz Bosne.

– A što ste ono, majko, bili spomenuli o biskupu Čoliću?

– To je bio velik čovjek – reče gospođa Valpurga pogledavši sa slavnim izrazom lica Luciju – velik čovjek, učen, pobožan i slavan! Najstariji će ga se ljudi u gradu još sjećati jer mislim da neće biti više od četrdeset godina što je umro. Bila je to obitelj senjskih patricija i plemića iz davnine, a on se pisao punim imenom: Juraj Vuk barun Čolić de Löwensburg. Senjani su ga vrlo voljeli. Moja druga tetka po ocu, pokojna gospođa Kristina pl. Domazetović, bila je vrlo pametna žena, znala je govoriti pet jezika – među njima i latinski, i razgovarala se u društvu s gospodom o politici kao kakvi muškarac. Pa ona mi je sama sto puta pripovijedala kako je na Čolićeve prodike pomamno letio svijet,

to učeno to neuko, to muško to žensko; on da bi znao ljude ganuti do plača. Bio je i sirotinji dobar, a i u obrani pravica našega grada vazda prvi. Naš ga rod nije baš volio, ni Domazetovići, ni djed ti po ocu, jer su Stipančići držali rado s vojničkom vlašću. Ali Ćolića su se bojali. Puk ga je naš najviše zavolio što je gradu sazidao novu crkvicu i u stolnoj crkvi svete Marije načinio tri nova mramorna oltara i novu krstionicu. I ona lijepa prodikaonica u stolnoj crkvi može se reći da je njegovo djelo. Biskup je Ćolić naime nagovorio bio neku Vugrovičku, ženu iz građanskoga stališa ali bogatu, te je o svom trošku dala načiniti onu prodikaonicu od samoga mramora.

– Pa radšta ga nijesu trpjeli Domazetovići?

– A, tako. Među Ćolićima i Domazetovićima živjela je od davnine neka obiteljska mržnja, a bog bi znao zašto. Ni sam biskup Ćolić, koliko je god mudar i plemenit bio, nije mogao ugušiti u svom srcu tu mržnju, a opet ni Domazetovići, osobito jedan, sad mu se već ne sjećam imena, ne bi propustio ni jednu priliku gdje bi mogao da ugrize biskupa. Osobito jedna zgoda... ali, Lucijo, kasno je zaboga!

– Kazujte, majko, kazujte dalje.

– Blizu biskupije na starom trgu stanovao je jedan od Homolićâ, koji su bili također stara plemićka porodica, a bila u njega kći, ljepota na glasu. Neprijatelji Ćolićevi izmisle da je biskup zavolio tu djevojku i da ona dolazi potajno u biskupski dvor. Glas se taj raznio brzo poput vatre, a tad se dignu Domazetovići, Daničići i Homolići i tuže poradi toga biskupa Ćolića ravno papi u Rimu.

– Je li bila istina? – upita Lucija čije su krasne i krupne oči gledale zamišljeno majku.

– Doista da nije. Ali ako je Ćolić bio i biskup, opet se i za ime Domazetovićâ, Daničićâ i Homolićâ daleko znalo. Bilo je dašto i u gradu ljudi koji su držali s tim biskupovim neprijateljima, a i iz samoga kaptola podupirao ih je neki kanonik. Iz Rima dođe da Ćolić mora poradi svoga opravdanja glavom pred papu. Prije nego će u Rim, navijesti on građanima da će posljednje nedjelje pred odlaskom služiti svečanu misu i dati svojemu stadu pastirski blagoslov. Te nedjelje nije, vele, ostao kod kuće nitko nego tko već nikako nije u crkvu mogao; naleglo svijeta do posljednjeg mjesta u crkvi. Čekali naime ljudi da će biskup s prodikaonice opravdavati sebe i napasti svoje neprijatelje, a kad tamo, nije prodike ni držao. Ali kad je bilo kod mise na pričest, digne sveto tijelo, okrene se k puku i reče: »Vi znate, braćo, koliko je protiv mene uspjela ljudska zloba. Bog neka prosti mojim kleveticima, kao što im ja s ovoga mjesta praštam. A tebi, puče, ispovijedam da sam čist kao što je čist onaj čije ću tijelo evo blagovati!« Tad je zazvonilo na pričest, a narod je plakao udarajući se u prsa: »Moj grijeh, moj preveliki grijeh!« Eto, tako ti je to bilo... Kasno je, Lucijo.

– Dajte, majko, dalje; što je bilo onda?

– Drugi je dan oputovao Ćolić u Rim, a Senjani planuše na njegove protivnike toliko te se već prvim mrakom nije smio pokazati na ulici ni jedan od Domazetovićâ, Daničićâ i Homolićâ.

- Je li se Ćolić u Rimu opravdao?
- Vele da sjajno.
- A ona djevojka? Pripovijedajte štogod o njoj.
- Bog bi znao što je bilo od nje, nijesam nikada čula. Ali klevetnike je biskupove bog ipak kaznio.
- Dete!

– Znaš li onaj žrtvenik sv. Formoza u stolnoj crkvi? Kažu da to zapravo nije bio svetac. Nego, kad se Ćolić opravdao u Rimu pred papom Klementom,⁴ upamtila sam to ime jer se i moja pokojna majka a tvoja baka zvala Klementina, izmolio je od pape kosti raznih mučenika i dao sastaviti ono tijelo što počiva na žrtveniku u staklenom lijesu. To sveto tijelo s krasnim žrtvenikom poslao je bio Ćolić iz Rima posebnim brodom. Kad je taj brod bio u senjskom kanalu, dolazio je s one strane gdje je crkvice majke božje na Rtu brod nakrcan soli jednoga Vukasovića⁵ koji je također držao s protivnicima Ćolićevima. Kako se po gradu brzo raznio glas da dolazi iz Rima brod sa svetim moćima, sakupila se bila na obali množina svijeta, a bio je, kažu, dan krasan i tih. Među svijetom šetao se po obali i čekao svoj brod taj Vukasović koji se htio narugati biskupu pa reče sakupljenim ljudima: »A što ste, bene, uprli oči u talijanski brod? Moj vam brig nosi sol, svagdanju začimbu, a onaj Talijan Ćolićevo kopile.« Taj je čas zahvatila morska struja Vukasovićev brig i nanijela ga na hrid gdje se probio i potonuo. I danas se još vidi po tihom vremenu na morskom dnu veliko sidro toga broda, ali nitko ne tiče u nj jer ga ljudi drže božjim prokletstvom!

- Još, majko, štogod.
- Što govoriš! Eto sad na jedanaest.

Lucija se još malo nježila oko majke, no gospođa Valpurga, u strahu za njezino zdravlje, ne popusti, te joj se Lucija podala poput djeteta da joj pomogne poći u krevet.

III.

Gospođa Valpurga nije mogla spavati. Čim bi poglela, mučilo bi je jače oko srca, i vraćao se nesnošljiv poćut kao da će se ugušiti. Lucija je pored nje spavala dosta mirno, disala kratko, u prsima joj hroptalo, a iz grla bi joj se kao sam od sebe vinuo katkada glas nalik na stenjanje.

⁴ Papa Klement XIII., rođen 1693., papa od 1758. do smrti 1769. godine, ili Klement XIV., rođen 1705., papa od 1769. do smrti 1774. godine.

⁵ Vukasovići su stara senjska plemićka obitelj; doselili su iz Dalmacije u XVI. stoljeću.

Gospođi Valpurgi nije zadavalo toliko brige ni Lucijino kratko disanje, ni hropot, ni onaj otegnuti, bolesnički glas iz grla; ona se više bojala obilnoga znoja što bi joj svake noći promoćio uzglavlje i posteljinu, a i to je natkriljivala njena briga poradi pisma što je pored Lucijine glave ležalo... Kad bi joj pogled na nj pao, njezino bi srce sapela jača muka, i ona bi s očajanjem pomislila: Bože, bože, što će iz toga biti? Neće li napokon doći čas gdje joj već neće moći tajiti, da je to puko varanje kojemu se domislila valjda u najtežem času svoga života? – I ne mogavši da zamisli baš ništa utješno što bi joj tu brigu olakšalo, molila je sjedeći na krevetu molitvu za molitvom i otirala mekanim rupcem brižljivo i nježno znoj s Lucijina čela.

A vani je urlala bura. Valpurgi se u toj gluhoj noći činilo kao da strašna njezina sila dolazi odnekuda iz sionih visina i groznih dubina pa se srazila nad zemljom i rastresa se sad bijesno i divlje u tijesne ulice grada. Tu stane sad bolno stenjati i cviljeti, sad užasno zavijati, dok se opet ne stanji u sitan i oštar piskut kao da se uvukla u ogromnu cijev što joj se dugačko grlo suzilo u tanki vrat pa se tu ruši i raspinje i mahnita dok opet ne izleti s oštrom i reskom svirkom i probija se kroz noć kao vrisak i izgubi divljim letom hrlo kao munja negdje nad kipućim morem.

Gospođa se Valpurga prekrsti i pogleda sa strahom i brigom na Luciju. – Ah, taj znoj!... Ona ga vidi kao da su suze njezinog prepaćenog srca – pa pogleda prema raspelu nad krevetom i bude joj da se gubi u dalekoj, gluhoj tišini sama, gdje nema ljudskoga srca, ni suze, ni radosti... Ona bludi po toj samoći puna straha i očaja, dok se ne namjeri na propelo, pa se baci preda nj i zagrlji ga, pa plače... plače...

Tad uzdahne, obuhvati svoja koljena i gleda u mrak... Pamet joj hrli u minula vremena i sjeti se stihova što ih je još negdje u roditeljskoj kući slušala: *Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria*⁶...

*

U jednoj od slijepih ulica gornjega grada Senja bila je nekad kuća Ante Stipančića, uglednoga građanina i patricija iz stare porodice koja je u gradskim javnim poslovima još u početku osamnaestoga vijeka – a možda i prije – slavno sudjelovala. Ante je bio posljednji potomak svoga plemena, a oženio se tek u svojoj četrdesetoj godini iz porodice starih plemića i senjskih patricija Domazetovića. – Što je protiv običaja onoga vremena tako dugo čekao da sa zakonitom drugaricom zavede svoj porodični život, bijaše krivnja u ocu mu Pavlu i Antinom uzgoju. Bio naime Ante jedinac u bogatoga oca čija su dva velika i jedan mali brod obilazili sve znamenitije luke po Dalmaciji, Istri, Grčkoj, Ruskoj, Italiji, Španjolskoj i Francuskoj. Sam stari Pavao Stipančić nije u privatnom životu igrao nikakvu gospodsku ulogu; on bi se u svoje patricijsko odijelo oblačio

⁶ Iz Danteove *Božanstvene komedije*: Veće boli ne imade, već sjećati se svojih sretnih dana u nevolji (*Pakao*, V, 121-123).

samo na velike i rijetke svetkovine gradske i crkvene, a sa svojom ženom Katom bavio se krčmarskim poslom u vlastitoj kući gdje bi i s viđenijim i s manje uglednim sugrađanima raspravljao po svom uzanom shvaćanju sukromna i javna pitanja života. – Što obilje a što valjda i porodični ponos stadoše u staroga Pavla buditi uspomenu na staru tradiciju po kojoj su Stipančići stajali nekada u prvim i najuglednijim redovima Senjana. Ali staroga domaćega gospodstva što bijahu pojedinci budi svojim duševnim sposobnostima i znanjem a još češće slavom u bojnem okršaju stekli, nestajalo je; već se otac Ante Stipančića – patricij i krčmar – stao bio ogledavati za sjajem sablje i kićenom odorom austrijskoga vojnika – a navlastito odonda pokle je cesar i kralj Josip II⁷ u kratkom roku tri puta grad Senj posjetio i milostivo dopustio da mu se mogu i uglednije glave grada pokloniti. To poklonstvo živjelo je u Pavla Stipančića i njegove žene Kate kao uspomena na najrjeđu i najsvečaniju zgodu života i stoga što je suglasno sa sugrađanima i stari Stipančić iza toga posjeta na vladara mrmljao da je cesar očito zaboravio uvrede časnika protiv građana kao što i tužbe grada na te uvrede, dapače zaboravio i čitav niz svojih i svojih slavnih predaka odredaba kojima su se vojničke oblasti strogo i odrješito poradi tih uvreda opominjale i korile. Car se kretao neprestano okružen samo sjajem tih ljudi koje građani nijesu trpjeli, i sad su s gorčinom u duši čitali na oholim licima počevši od zapovjednika majora, pa do vazda pijanoga nekoga četrdesetogodišnjeg natporučnika Hübscha isti rug: – Vidite li što vaše tužbe vrijede! – Pa gle, baš to omrazi staromu Stipančiću krčmu i brodarenje, i on stane spremati sina Antu za vojnički stališ. Ante dotjera iza duga klatarenja i ogromnog troška u svojoj dvadeset i osmoj godini do natporučnika, a onda, ne mogavši se pravo sprijateljiti sa zaptom vojničkog stališa, odreče se službe i stane živjeti po većim gradovima od očeve imovine. Iza deset godina vrati se u Senj gdje je trebalo manje za život, a tu se zagleda u šesnaestogodišnju Valpurgu, djevojčice rijetke ljepote, i plane za njom vatrom kakva može da plane u dvadesetogodišnjem srcu.

Mlada Valpurga nije polazila za Antu iz ljubavi, a nije joj on bio ni odvratan. Imovina njezinoga oca bila je već propala, no u naručaj Antin dovelo ju je njezino nepoznavanje svijeta. Zapt, gotovo na istočnjačku strogi ondašnji odgoj ženske djece držao ju sve do te dobe daleko od svijeta, i sva je prilika da uopće nije razumjela Antinih očiju što su se požudno za njezinom mladošću otimala.

Za svoju dobu bila je tijelom – ako i sitna – potpuno razvita, ali iskustvom bijaše dijete. Pogled njezinih sjajnih tamnih očiju plovio je bezbrižno i slobodno po svijetu, a u kući se kriomice od majke igrala lutkom; najboljim darom što bi ga od svoga zaručnika dobila, cijenila je – pored onoga da je Ante Stipančić jedan od svojih triju brodova njoj u čast *Valpurgom* krstio – ukusne škatulje pune francuskih poslastica kojima bi je on darivao.

⁷ Austrijski car (1741.-1790.); u duhu prosvijećenog apsolutizma proveo je mnoge reforme, neke uspješne, a neke nepopularne.

Roditelji Valpurgini prihvate s veseljem Stipančićevo očitovanje. Ante Stipančić uživao je već po svom ukočenom, oholom držanju i po drugovanju samo sa prvacima grada velik ugled, bio je bogat, a kuća je te grane Domazetovića što neradom a što nespretnom trgovinom spala bila na posljednje grane.

Valpurginoj majci povjere zadaću da ju pripravi na Stipančićev naum, jer se u svima budila prirodna sumnja da će se mlado djevojčice otimati tomu koraku što od stida a što od naravske suprotnosti svježeg, krepke mladosti proti čovjeku koji će sad koraknuti na prag prve starosti. Ali kako se začudila Valpurgina majka kad je ona nepojmljivim mirom i očitom radošću izjavila da će vrlo rado poći za gospodina Stipančića... A iza te izjave poletjela je Valpurga sva sretna k svojoj nekoj prijateljici i ispriopovijedala joj živo što se danas zbilo, ne zatajivši navlastito svoju veliku sreću što će joj za vjenčanje bez dvojbe kupiti krasno odijelo i što će kao gospođa moći sama da prima i vraća drugim gospođama posjete u svilenom haljini.

Stipančić se grijao blažen o mladom, nepokvarenom srcu Valpurginom. Kao da je osjećao da mu to srce prijanja istom poradi svoga neiskustva i nepoznavanja svijeta: on je nastojao da je što bolje zaštiti proti upoznavanju svega što bi je moglo i malo njemu oteti raspršivši joj možda u grudima želju koja ne bi bila u skladu s njegovom sebičnošću. Jedva se mogla pokazati izvan njegova društva, ni u crkvu nije išla sama; on bi je tamo pratio noseći joj dragocjeni molitvenik, a kod službe božje stajao bi tri koraka iza nje ne snimajući zaljubljenih očiju sa svježeg puta što je mirisala slatkim zadahom mladosti njezinoga netaknutoga djetinjega bića.

Pošlo mu je tako za rukom te je krug njezinih misli i osjećaja ispunio potpuno samim sobom. Za Valpurgu nije bilo čovjeka koji bi mogao biti umniji, iskusniji i bolji od njezinoga muža. Dobročudna od prirode, a odgojena u roditeljskoj kući odgojem koji je gušio u ženskoj djeci svaku samostalnost, podvrgla se vrlo lako njegovoj volji i bila u sebi uvjerena da ne može pripadati nego samo njemu, da je svijet svake žene optočen ovako samo mužem koji ju je usrećio otevši je djevojaštvu. Ona se povrh toga divila njegovim gospodskim navikama što ih je donio iz daleka svijeta (amo je spadalo npr. i to da je svaki dan mijenjao čisto rublje), i njegovom kratkomu odrješitomu sudu o svim javnim ljudima, prilikama i poslovima; priviknula se da samo na izjavu njegove volje čeka i ona kao što i ostala služinčad u kući i da se svaka njegova zapovijed vrši sa strahom i žurbom; napokon njegovo svakidano čitanje i pisanje kojom bi prigodom domaće služavke morale čak i brbljave žene i živahnu djecu iz susjednih ulica rastjerati – sve to ulijevalo joj osobito počitanje naprama njezinom zakonitom drugu, dočim je njezina sloboda ugasnula malo-pomalo posve, i ona bila u njegovoj kući – slobodna ropkinja.

A kad dođu djeca, bude njezin svijet još tješnji, tek joj se srce prepunilo materijom ljubavi. Tako je ostala krasna i dobra žena i mati a da nije nikada osjetila one ljubavi koja je most k materinskoj sreći. Slast ljubavi kojom je ljubila svoju djecu, čuvala je kasnije pred onime što bi lako moglo srušiti nimbus u kojem se pred njezinim očima kretao njezin muž. Stoga su i držali ljudi taj svakako dosta neprirodni brak vanredno sretnim, a bila je sretna i Valpurga, jer onoga što joj nije moglo ili smjelo biti nije

dospjela nikada ni da poželi; pred time čuvala je sve tihe prilike porodičnoga života, a umjelo čuvati i iskustvo staroga muža koji ju je krio, kao što umije nemoćan škrtac skrivati pred pohlepnim ljudima svoje blago.

Prvo dijete, sina Jurja, rodila je g. 1806. – iste godine kad je s dozvolom cara Franje,⁸ a nastojanjem biskupa Ježića,⁹ u Senju svečano otvoreno bogoslovno učilište.

Dan pred Svim svetima, uoči te svečanosti krstio se Stipančićev sin, a pripreve trajahu iza rođaja čitava dva mjeseca na veliku sablazan senjskoga puka koji nije mogao shvatiti da se nekršteno dijete, dakle u moći sotone, toliko vremena u kući drži!

S obzira na dvije velike slave, gradsku i domaću, naručio je bio Ante Stipančić za se odijelo senjskih plemića, akoprem je to bio prekršaj gradskih statuta od Marije Terezije gdje su s priličnom točnošću i ovake sitnice u pravima plemića i patricija označene bile. Stališki ponos – a i domaći jal – nije mu toga, kako ćemo vidjeti, mogao oprostiti. – Pošto je vrijeme čitav mjesec bilo prekrasno, tiho, vedro i toplo, odredio je Stipančić da se velika obiteljska slava obavi u njegovom vinogradu na sjeveroistočnoj strani nedaleko od gradskoga zida. Da se ne moraju visoki i odlični gosti niti onih pedeset koraka sa glavne ceste do vinograda uspinjati, dao je utrti cestu do same sredine vinograda gdje je bio zbijen šator za mnogobrojne pozvanike kojih će najveći dio bez dvojbe i dan u veselju dočekati. Nekoliko dana prije krštenja došao je iz Trsta kuhač s bogatom zairom, dočim su razne narudžbe jela i pila stizale s raznih strana gotovo svaki dan. Uoči same slave stigne u Senj i nekakva glazba od dvadeset ljudi koji su do duboke noći na silnu radost senjske svjetine igrali pred Stipančićevim stanom gdje se u tijesnim prostorijama gost do gosta natisnuo. – Ujutro dne trideset i prvoga listopada začese posljednje pripreve u Stipančićevom vinogradu. Podaleko od prostrane ravnice (kojoj su pala žrtvom izim mnoštvo loza i četiri stara badema) gdje su već bili usađeni stolovi sa klupama, upriličilo se od naslaganoga kamenja natkriveno veliko ognjište za gospodsku jela, a nedaleko drugo pod otvorenim nebom gdje će se za Stipančićeve radnike i senjski puk kuhati tri ogromna lonca govedine i peći dva pretla bravca; blizu ognjišta bila je namještena bačvica žarke kapljice od koje će narod nazdravljati i pjevati u slavu novorođenčeta, odličnih roditelja i odličnih gostiju. – Neka oci svojoj djeci pripovijedaju kako se krstio prvi Stipančićev sin! – rekao je uzbuđenim glasom Stipančić Valpurgi kad se usudila smjerno primijetiti nije li toga malko odviše.

U samo podne dočeka u predvorju senjske prvostolne crkve novorođenče i kumove prepošt, arhiđakon i vikar stolne crkve Filip pl. Vukasović s duhovnim pomoćnikom i crkvenim poslužnicima. U kočiji sa dva velika i mirna bijelca, kojima je upravljao livrirani kočijaš, dovezlo se dijete na rukama dojilje, mlade i bujne Slovenke, kojoj je zdesna sjedila primalja, ostara, prosjeda žena, nadižući se svaki čas s pretjeranom brigom nad sjajno odjeveno gospodsko dijete. U drugoj kočiji sa dva vatrena vranca, livriranim kočijašem i slugom, sjedili su kumovi djeteta: plemić Juraj Domazetović u

⁸ *Franjo I.* (1768.-1835.), austrijski i rimsko-njemački car.

⁹ *Ivan Krstitelj Ježić* (1746.-1833.), senjsko-modruški biskup.

propisanoj odori senjskih plemića s mačem po strani i s dugačkim sivim perčinom niz leđa – i njemu zdesna major Artur Steinbach, zastupnik najviše vojne oblasti u gradu. Napokon u trećoj kočiji plemić Ivan Dragančić, prijatelj Domazetovićev i Stipančićev, koji će na povratku kući zastupati kraj prepošta Vukasovića domaćina. Kočije se s mukom probiju kroz svjetinu do crkvenih vrata, a krsni obred naskoro započne.

Točno u jedan sat zagrmješe iz Stipančićeva vinograda mužari uz prasak malih pušaka u znak da gosti dolaze. Sva sila svjetine slegla se oko ceste i natisnula se oko neširokog brežuljka kuda su se imale kočije u vinograd uspeti, te je prvi kočijaš mogao samo s pomoću biča razmaknuti ljude koji nijesu marili taj dan ni objedovati samo da se što više nagledaju sjaja tog rijetkog dana kakvoga grad ne bijaše valjda još doživio.

Glavni gosti bijahu sada zamijenili mjesta. U prvoj kočiji sjedio je prepošt o desnu majoru, i činilo se te sluša majora i ne mari za natisnutu svjetinu kroz koju su se konji hripeći i pjeneći niz srebrne žvale jedva protiskivali. Uistinu pako gledaše Vukasović, čovjek od četrdeset i pet godina, impozantne vanjštine, visok, neugojen odviše, s mirnim aristokratskim licem i umnim sivim očima, s finom ironijom svoga susjeda ne tajeći u časovima kad mu major ne bi u lice gledao da mu je govor vojnika dosadan i da se u sebi porugljivo smije onomu na što se pred majorom pričinjao da s osobitom pozornošću pazi.

U drugoj je kočiji sjedio drugi kum, plemeniti Domazetović, Valpurgin stric, s majorovom gospođom, preko reda načičkanom ženom od četrdeset i pet godina; njezino tamnobožno lice, velik nos i veliki zubi sa previše razvijenom donjom čeljusti davahu joj muškarački izgled, te se dalo vjerovati, što se po gradu o njoj i mužu govorilo, da je naime u kući ona major, a muž samo u vojarni – premda je Steinbach bio čovjek silno bahat, a u službi poludivlji Nijemac koji se odlikovao izumom nove vrste batinanja. Majorica se pod samim brežuljkom pobojala da se vatreni konji ne poplaše od svjetine, zato su na skretu s glavne ceste izmijenili red te se preda nju povezao kanonik Vukasović s majorom.

U trećoj kočiji bio je Stipančić sa plemenitom Dragančićkom, odebelom gospođom skroz dobroćudna izgleda, koja je neprestano odvrćala s prijaznim smiješkom pozdrav ženama mimo kojih je prolazila kočija. Zapravo na Dragančićkinom mjestu imala se među prvima dovesti gospođa Domazetovička, Valpurgina tetka; no ona je u zadnji čas otkazala svoj poziv, i to s razloga što je kočija prije pošla pred vojarnu po majoricu nego po nju, prvu zastupnicu plemenitih obitelji u gradu.

Stipančić je bio od glave do pete jednako odjeven kao njegov rođak po ženi, plemić Domazetović: u modri i tijesni frak s okruglim krilima i zlatnim pucetima, bijelu, na prsima bogato nabranu rubaču, modre i tijesne hlače do koljena a uske svilene čarape od koljena. Na glavi starosenjski plemićki »klobuk« s perjanicom, niz leđa bijeli perčin, a na nogama otvorene cipele sa zlatnom kopčom. Po strani visio je i njemu plemićki mač što ga je sebi preko reda – kao što i cijelo odijelo – posvojio. Njegovo glatko obrijano, oširoko lice s mirnim sivim očima, povelikim ravnim nosom i dugačkim, no pravilnim

ustima odavalo je samosvjesnu glavu koja je, vireći nad visokim i lijepo izraslim tijelom iz dvaju šiljeva rubače, odavala aristokrata koji naoko ne mari za sav jal i zlobu kojom ga je množina građana – navlastito iz gornjih redova – na ovom slavnom putu pratila.

Najednom poču se pred prvom kočijom krik djeteta koji se odmah izgubio u vici i vrisku ženâ.

– Šta je zaboga! – nagnula se iz svoje kočije poblijedjela Dragančićka uprvši pitajući pogled u svjetinu što se sada još jače naprijed tiskala.

– Ta marva eto, a ne narod! – povikne kočijaš grozeći se svijetu svojim bičem – eno pogazilo nečije dijete...

– Za dragoga boga! – reče gospođa i htjede da će saći iz kočije.

– Kamo ćete? – upita je Stipančić.

– Da vidim što je, kako bi? – govorila ona uzbuđeno spuštajući se na zemlju.

Stipančić slegne zlovoljno ramenima, no onda sađe iz kočije i on i pođe za gospođom koja se odvažno između ljudi naprijed protiskivala. Vika ženâ trajaše još uvijek. – Stipančić gledaše još časak za Dragančićkom, a kad je ona posve zašla u more svjetine, vrati se u svoju kočiju, nazove Dragančićku varošankom (seljakinjom) i zapovjedi kočijašu da tjera.

– U stranu, da vas vrag nosi! – vikne sada žestoko prvi kočijaš i stane bezobzirno švigati bičem nad glavama. Ali živ ljudski zid ne htjede da popusti. Sad se dosjeti nečemu Dragančić. On izvadi iz džepa šaku sitnog srebrnog novca i baci ga preko ljudskih glava na nedaleku tratinu – te krajnji, poletješe za novcem, popuste prvima, a onda stanu uzmicati i ovi grozeći se stisnutim pestima obijesnom gospodskom kočijašu.

Kad udoše kočije u vinograd, dočeka ih veliki broj mlađe gospode, najviše časnika, činovnika i nešto mlađih građana. Oni ostanu kao ukopani na svom mjestu dok se nijesu svi došljaci spustili na zemlju; a tad na mig jednog časnika viknu složno kao iz jednoga grla: – *Hoch! Evviva! Hura!* – A nato zagrmješe mužari, zapraskaše male puške, a stotina sakupljene svjetine udari u ciku i viku te se tresao zrak. Stipančić održao je svoj dostojanstven mir sred tog bučnoga pozdrava i slavlja, ali od uzbuđenosti podrhtavahu mu usnice, a na njima lebđaše smiješak što ga je uzalud nastojao sakriti. Zaglušna buka potraja čitavih deset časaka, i tek tada uzmogne Stipančić da reče društvu njemačkim pa talijanskim jezikom:

– Hvala vam, gospodo moja! – na što se ponovila ista buka ali ovaj put samo za kratak čas.

Dotle su se kočije vratile po druge goste među kojima je bio i major ogulinske pukovnije Teodor Schmidt, drug Stipančićev iz vojničke škole; on je na poziv Stipančićev stigao još pred dva dana u Senj i nastanio se kod Stipančića. S njime se dovezla krasna kćerka senjskoga majora i današnjega kuma Olga, koja nije ni jednom crtom naličila majci a još manje ocu, čovjeku neobično širokog lica, malenog tupog nosa i razdaleko

postavljenih očiju jedljiva pogleda. Ostale kočije dovažale su sve po dvije ženskinje – gotovo same vojničke i činovničke gospođe i kćeri uz jednoga pratioca.

Gospođi senjskoga majora Steinbacha koja je postrance stajala i žučljivo promatrala komešanje mnogobrojnih pozvanika, približi se poljubivši joj smjerno ruku natporučnik Artur Domelo de Löwensfeld, rođeni Senjanin, neobično krasan čovjek, visok, jedar, crnomanjast, rumen, žarkocrnih očiju i s jakim crnim brkom – pravi uskočki potomak. On je udvarao lijepoj majoričinoj Olgi, ali govorilo se da se dao uhvatiti i u mreže nelijepe Olgine majke čemu se major Steinbach skroz nevješt činio. Majorica se ostala dulje razgovarati s Domelom ostavivši hotimice da na poklon čeka nekoliko mlađih časnika, što su se za njezinu milost otimali.

– Čujete li, Domelo – rekla je majorica natporučniku – Domazetovićeve gospođe nema ovdje.

– Ne vidim je – reče Domelo – doći će valjda poslije.

– Neće doći; ona je već imala tu biti, ali odbila je poziv u posljednji čas, a znate li zašto?

– Ne znam.

– Ona se uvrijedila što je kočija prije pošla po me nego po nju! Što velite o toj glupoj nadutosti?

Domelo se smiješio.

– Prostota! A zar ne vidite kako su i ta gospoda neuglađena? Pozivaju me, pa evo, još mi se niti domaćin niti itko drugi od njih nije približio... Meni je žao što sam se dala od Steinbacha nagovoriti da dođem amo. Perfidno! A gledajte, molim vas, Stipančića! Drži se u tom majmunskom odijelu koje mu zapravo ne pripada, kao da je progutao štap od metle... Čujem da se spremaju dočekati njegovu Valpurgu još bučnije nego njega. To nije lijepo!... Sve to aranžira pijani Winter... Molim vas, recite mu kad ugrabite priliku, da me to srdi... Ja sam majorica, dakle ne samo uopće nego i napose njemu kao časniku odličnija gospođa nego su te nadute kramarice. Ne zaboravite mu to kazati.

U jednom kolu stajali su s domaćinom Stipančićem prepošt Vukasović, Juraj Domazetović, Dragančić i major Steinbach. K njima je dolazio od majorice, kojoj je ponizno ruku poljubio, Ferdo Scimiotti, sin nekada dosta imućnoga senjskoga trgovca, no koji se nikako nije htio držati očevoga dućana nego je silom nastojao da se pošto-poto dočepa kakvog javnog čina. Bio je čovjek od trideset godina, obla lica, crnih, okruglih očiju iz kojih je izbijala drzovitost i naduto samoutvaranje. Išao je korakom čovjeka savršeno svjesna svoje vrijednosti, zibajući svoje prilično ugojeno tijelo kosih ramena nehajem genijalnih ljudi.

Kad je Domazetović opazio Scimiottija, namigne prepoštu:

– Kladim se, reverendissime, da će ti Ferdinand prvi pružiti ruku i upitati te za zdravlje.

Vukasović se sporazumno smiješio i bacio ispod oka pogled na Scimiottija koji je nehajno odvrtao pozdrav nekim mlađim ljudima mimo kojih je prolazio. Kad je došao k Stipančićevom kolu, pokloni se, pruži Vukasoviću ruku i poče kroz nos:

– Vaše zdravlje, reverendissime?

Major nešto promumlja i pljućne nelijepo preda se, ostali stisnuše usne s nazlobnim smiješkom, samo se Dragančić nasmije glasno i reče Domazetoviću u uho:

– Kao da si mu prišapnuo!

Na Vukasovićevom je licu titrao gospodski smiješak dostojanstvenika – no on ipak pruži Scimiottiju ruku. Oprezni prepošt držao je da se nije dobro zamjeriti ni takvomu čovjeku.

Scimiotti je slutio u tom društvancu urotu protiv sebe, zato mu se nije činilo uputno da pozdravi prije domaćinu nego majora kojega je naklonost nastojao svakom zgodom steći. On se pokloni smjerno Steinbachu i stade s oka s boka govoriti s tolikim nerazumijevanjem o nedavnom ulazu Napoleona u Berlin, te je srditi major, razdražen ionako već dosta od toga što mu je žena u razgovoru s Domelom ostavila još uvijek čekati na poklon ostale časnike, opet negospodski pljunuo preda se i odvratio od Scimiottija glavu promrmljavši: – *Schuster bleibe bei seinem Leisten!*¹⁰

Sad se tomu društvu približavao i Vukasovićev daljnji rođak Fabijan Martinčić, onizak čovjek Scimiottijevih godina, crne brade i tamna, suha a široka lica i nosa. Bio je inače Fabijan i nekakvi doušnik Vukasovićev te je kroza nj oprezniji prepošt doznao za mnogo čiju misao u gradu kad se budi u javnim političkim budi u gradskim upravnim stvarima što namjeravalo mijenjati. Inače ga Vukasović nije trpio. Uhodarski značaj Fabijanov bio mu je po sebi oduran, a onda – Fabijan je sasvim zapustio svoj trgovački posao te htio silom i on da se kakvoga god mjesta javnoga službenika dočepa.

Vukasoviću ne bijaše u volji da im se priključi Fabijan Martinčić, stoga svrne oči gospode drugamo. Gore naime blizu ognjišta gdje se bijaše natisnula sva sila pozvane i nepozvane svjetine i odakle se najživahniji žamor tišinom dana razlijegao, opazi on gospođu Dragančićku pa se okrene k njezinomu mužu i reče mu domaćim jezikom kojega major nije razumio:

– Zar mi ne bismo pošli po tvoju gospođu? Ona kao da se otima našem društvu.

– Ne daj bog! – odvrati mu Dragančić dignuvši ruku i spustivši je opet mirno na držak mača; – ta poznaš je, najvoli ovako među ženama niže ruke. Koliko sam već zato imao s njome riječi, ali nijesam mogao uspjati da je od toga odvratim.

– Pa i čemu? – reče prepošt. – Ja u tom vidim nešta plemenito, ako hoćeš, aristokraciju srca.

Dragančić se nasmiješi samoljubivo ne mogavši sakriti radosti na laskave riječi čovjeka do čijeg je suda i on, kao što i sav grad, mnogo držao.

¹⁰ Njemački: Neka se obučar drži svoga kalupa (tj. ne miješaj se u tuđe stvari).

– Ali mi ćemo ipak po nju – doda Vukasović i uzevši pod ruku Dragančića, pođe s njime lagano uz brijeg.

– Eto naše samaritanke! – klikne smiješeći se srdačno kanonik kad su se približili k Dragančići. Ona je okružena od varoških (iz predgrađa) žena sjedila na ovelikom kamenu i držala u svom krilu dijete što ga bješe pogazio konj.

– A je li nesreća velika? – upita je Vukasović pogladivši dijete kojemu se još na licu vidio strah.

– Hvala bogu, nije tako zlo; srećom te mu je kopito zahvatilo samo po debelom mesu, ali bol je velika, bilo bi je dosta i odraslomu, a jedva ovakvomu kukavčetu!

– A sad je dobro, je li, mali? – sagne se Vukasović i izvadi iz dubokoga džepa novčarku.

– Dobro je – odvrati gospođa – imamo tu na sreću i liječnika koji mu je sam ranu oprao i povezao.

Prepošt pruži djetetu mali bakreni novac i ponudi gospođi da se vrate k društvu. Ionako već doista pozivahu k jelu, jer se mladi muški svijet, ukoliko ne bijaše zabavljen oko nadošavših ženskinja, stao razmještavati oko stolova; živa slika bila je s ovog uzvisitog mjesta prekrasna: šarovita, mijenjajući svaki čas crte kao u kaleidoskopu, oblivena sjajem sunca, a odišući radošću, veselim mrmorom, gdje kojim poklikom i smijehom. I sam se prepošt, koji je nekoliko puta spomenuo ludo bačeni novac na toliki sjaj i pozvanike, čutio vrlo voljko u tako velikom, odabranom i veselom društvu. Gospođa Dragančićeva sjeti dijete na veliki omot pun kolača, preporuči ga majci da mu ranu ne zapusti, i primi ponuđenu ruku Domazetovića koji se bijaše uto za njima na brijeg uspeo.

Već oko treće ure po podne razvila se svečanost tako živo i srdačno da si je veselije nije mogao nitko ni poželjeti. Neprestani bučni žamor bio je kao široko i živo dno nad kojim se dizahu i daleko plovljahu najraznovrsniji glasovi zadovoljnih, veselih ljudi. To govor, to smijeh, to pjesma, to kucanje čaša, to glazba na izmjenju s domaćim svircima u mjehove – pa pucnjava uz neprekidne, žive, nejasne, ali radosne poklike zadovoljnih duša i razigranih srdaca. Vino je teklo potokom, čepovi praskali iz šampanjskih boca, a krv kipjela sve burnije, sve šira volja razuzdavala svačije grudi – te su odraz ovog općeg veselja primale na se i hladne crte domačine Stipančića.

– Priredio si Senjanima svečanost kakve neće već tako skoro doživjeti – reče mu Vukasović licem na kojem nijesi nikada pravo razabirao govori li iskreno ili su mu pohvalne riječi samo fina, jetka ironija.

– Hvala ti, reverendissime – odvrati mu Stipančić uzbuđenim glasom – ovako sam to zamišljao i, bogu hvala, pošlo mi je baš lijepo za rukom da svoju namisao i izvedem.

– Ali s velikim novčanim žrtvama?

Stipančić ne odgovori; činilo mu se to pitanje nedostojno tako umnog čovjeka i dostojanstvenika.

Čitavu slavu uzvisivalo je prekrasno, pravo ljetnje vrijeme. Na sjajnom nebu nije bilo ni jednog oblačića, sunce je grijalo tolikom snagom te su se gosti stali bili i tužiti na nj, a tada poskoči nekoliko radnika u brdo pa navale zamalo čitave vozove zelenoga granja da zasjene gospodu od sjajnih i toplih zraka.

Kad je bilo oko četvrte ure, javi se s ceste dolazak kočije uz jak topot konjskih kopita. U tili čas rasprostranila se društvom vijest da dolazi svojim gostima u posjete gospođa Valpurga koja je iza poroda još uvijek pobolijevala te se danas, na naročitu želju Stipančićevu, htjela u tom sjaju domaće slave samo na koji časak pokazati. Još prije nego se mlađi svijet mogao skupiti da burnim pozdravom dočeka mladu domaćicu, uspinjala se već kočija novom, improviziranom cestom u vinograd. Mlade ljude koji su se nespretno natiskivali oko kočije, sprečavalo je još više da sastave naumljeni red, njihov aranžer, neki natporučnik Winter, ljuta pijanica, koji se već sada nakon prekomjernog pića jedva na nogama držao. Kočija je stala nedaleko od šatora, a odlični gosti ispod njega, u prvom redu Vukasović, stadoše se dizati od stola; no Valpurga bijaše već skočila iz kočije sama prije nego su oni dospjeli da se od stola odmaknu. Ona popostane stidljivo i pogleda mnogobrojno, šaroliko društvo umiljatim pogledom svojih krasnih očiju i nasmiješi se sramežljivim smiješkom mlade majke na mladom, gotovo još djetinjem licu. Tako lijepa, ako i sitna tijelom i smjerna svojim držanjem, davaše ona ipak od sebe u odijelu starinskih senjskih otmjenih žena, nešto kraljevsko. Na njoj je bio tijesan »život« i širok »zobunac« od teške svile višnjeve boje, a oboje na dnu tijesnih rukava i na obrubima prebogato optočeno teškima resama od masivnoga zlata. Preko ramena i leđa bio je prebačen prelagan, proziran rubac bijele boje, obrubljen vrlo bogatim širokim čipkama, a krajevima prikopčan na prsima velikim dijamantom. Sprijeda od pâsa, što bi ga moglo i dijete rukama obuhvatiti, pokrivao joj krilo zaslon od crne svile pod kojim dolje iza ruba krila izvirahu bijele svilene čarape što su se milovidno gubile u otvorene svilene, vrlo sitne i uske cipele jednake višnjeve boje kao glavno odijelo. Izim velikih, teških naušnica, silnog prstenja na rukama i dragocjenog nakita u kosi, bio joj na vratu skupocjen niz bisera – Stipančićev dar na dan svadbe – na kojem je pod grlom visio »božak«, zlatni ures nalik medaljonu, kojemu je u bogatom dragom kamenju plamsalo nepodnošljivim sjajem sunčano svjetlo. Nježnu joj glavu s tamnom, ne odviše bogatom kosom pokrivao od čela starinski »tumbanac« – bijeli, bogato načipkan i zlatnim nitima prošiven rubac koji je straga padao skroz preko tijesnoga pâsa.

Čim se Valpurga taknula sitnom cipelicom zemlje, zapljeska društvo rukama, a iz pedeset grla zaore srdačni povici na pozdrav krasnoj mladoj domaćici. U to klicanje umiješali se i jaki glasovi svjetine što je oko poluprazne bačve uz cilikanje »svirača« igrala na izmjenu domaće kolo i »štajer«, a zamnješe i zvuci glazbe, te se mlada, čedna žena, odgojena i držana poput redovnice među četiri kućna zida, našla od tog bučnoga pozdravljanja u neprilici kamo bi djela svoje stidljivo se smiješeće oči i okrenula svoje blijedo i nježno a sada stidnim rumenilom zaliveno lice. I hladno lice Stipančićevo, koji je Valpurgu s nesakrivenim ushitom gledao sa svoga mjesta, bijaše se raspalilo od tajne sreće što ta mila krasnica, ovako nježna, pripada samo njemu.

No sad se dogodi nešto skroz neiščekivano česa zapravo skupljeno društvo u prvi čas ni shvatilo nije. Prije nego je itko šta neugodno i slutiti a kamoli zapriječiti mogao, našao se pred Valpurgom pijani natporučnik Winter i, zavirivši joj drzovito u oči, kleknuo preda nju i stao joj svojim pijanim, jedva razumljivim jezikom govoriti i prisizati ljubav. Gosti nijesu prvi čas znali kako bi primili tu nenadanu improvizaciju, no majorica Steinbachova smijala se glasno časnikovoj dosjeci, dočim je Valpurga blijeda s neočekivane drzovitosti gledala zbunjeno oko sebe. Iza prvog časa kao da je istom pravo shvatila što se to zbiva; lice joj se zažarilo rumenilom, a taj čas uzme je pod ruku gospođa Dragančićka koja se u općoj zabuni prva snašla i poletjela svojoj mladoj prijateljici u pomoć.

Opća je zabuna porasla kad se ispod šatora žurnim korakom a s golim mačem u ruci zaletio na Wintera Stipančić. Winterovo lice se cerilo tupim smijehom na Stipančića kojega su uzalud nastojali suzdržati Vukasović uz Dragančića i Domazetovića; Stipančićevo je lice bilo sivozeleno kao da se osulo tankom naslagom pepela. Netko htjede da u posljednjem trenutku zakrili Wintera, ali u to je već rt Stipančićevoga mača dohvatio Winterovo čelo i rasporio mu ravno nad očima kožu. Krv mu oblije lice, a kad je Valpurga zagledala svoga muža i krvlju oblitoga časnika, krikne i padne na Dragančićkine ruke. Stade krika i vapaj za pomoć u nejasnoj pogibli koja je zahvatila stravom ženski svijet. Stipančić je među rukama Domazetovićevim i Dragančićevim drhtao i vikao udušak hropotljivim glasom: – Zadovoljštinu hoću! Vitešku zadovoljštinu od te švapske kukavice! – No Wintera bijaše već nekamo nestalo kad je i majorica doletjela k svome mužu i rekla mu sva uzrujana svojim debelim muškaračkim glasom:

– Što ćeš s Winterom?

– Poslao sam ga kući... neka se ispava.

– Bojala sam se da ne poćiniš kakovu ludoriju. Što je on kriv da su ti kramari osjetljivi na tako nedužnu šalu? Čemu onda sazivaju društvo?

– I ja sam toga mnijenja – povladi joj muž koji se ionako u sebi grizao poradi neljepog predikata kojim mu je Stipančić časnika počastio.

– Gle – reče posprdno majorica – čak i u nesvijest padaju... A sve je samo pretvaranje... Vidjela sam o Uskrsu kako se pred crkvom javno ljube muškarci i ženske te sam se od toga skandalizirala... a ovdje ih nedužna šala jednoga časnika može uzrujati do nesvijesti... A Winter to valjda neće oprostiti... Ta čuo si, Stipančić je vikao: »Švapska kukavica!« S lijepim si ljudima došao u kumstvo!

– Sve će se to izravnati – mirio je muž – samo mislim da se sada držimo kao da se nije ništa dogodilo.

Društvo, barem odličnijih, izgubilo je bilo volju za daljnju zabavu, Dragančić je otpravio u jednoj kočiji svoju ženu i Valpurgu kući, prepošt Vukasović izgovarao se pripravama za sutrašnje svečano otvorenje sjemeništa te se odveze i on, samo je stol mlađih ljudi ostao na okupu. Nekoji su se od njih smijali Winterovoj dosjeci, a nekoji htjedoše da su iza Winterova čina poćutjeli u sebi sve povrede kojima im njemačka

gospoda odavna dodijavahu, te ne htjedoše ostati za istim stolom gdje su nekoji časnici sjedili. Scimiotti se priključio majorici i majoru i pristajao uz njezin sud o događaju koji da je po svojoj nedužnosti mogao samo kod ljudi tjesnogrudnih i licemjernih izazvati toliku sablazan.

Stipančić isprva pokuša ostati u društvu, ali mu ne pođe za rukom da svlada uzrujanost... On je u svom prvom bijesu, došavši kući, stao pače predbacivati i Valpurgi kao da se ne da shvatiti da bi se i najdrzovitije čeljade moglo usuditi na tako što bez – pa bilo i najindirektnije – dozvole sa strane žene koja tek mora da ojunači muškarca naspram sebe.

Tolike pripreve, toliki novac, toliko očekivana slava – pa svršena ovolikom porugom! Tko mu može podati zadovoljštinu? Pijani Winter? Bi li mogao i u njegovoj krvi utopiti lava koji se u njemu razbjesnio na događaj što mu se pred očima prikazivao u prvom času daleko krupniji nego je uistinu bio?

Prije nego je zapalo sunce, razišlo se društvo u mrtvom muku, a na bogate ostatke gospodske večere navalila slobodna varoška čeljad kao roj muha.

IV.

Najviše brigom Jurja Domazetovića nestalo je bilo natporučnika Wintera iz Senja, te tako nije došlo ni do viteškoga izravnjanja između njega i Stipančića. Bila je to Stipančiću barem naprama vanjskom svijetu dovoljna zadovoljština, jer je smio nazivati Wintera pijanom kukavicom. No čitava slava i događaj imao je po Stipančića drugih neugodnih posljedica što je Valpurga istom iza nekoliko godina doznala bila. Muž joj nije o tome govorio nikada, kao što uopće nije držao nužnim da se žene u muške poslove pačaju.

Kad je Valpurga došla do Stipančićevih spisova koji su o tome govorili, bilo je već Jurju devet godina, a Luciji (nju je imala šest godina iza Jurja) tri godine. Stipančić je naime oputovao jednom u Trst ne kazavši dašto Valpurgi po što. Na takvo pitanje ne bi se ona pred njime ni mogla bila odvažiti. Nije on njoj doduše nikada takovih i sličnih naloga izrično izdavao, ali je bio već takav čovjek koji je znao zapovijedati i mučke i koji se vrlo ojađen pokazivao ako mu nijesu u kući smjesta umjeli čitati njegove želje i zapovijedi s lica. Zapravo putovao je on tada u Trst da sklopi ugovor s jednom tršćanskom kućom poradi prodaje svoga velikoga vinskoga skladišta što se dolje kod mora nalazilo. Trgovinom se on naime nije htio baviti, a kako se baš našao u neprilici za gotov novac, dođe mu dobro kupovna ponuda za skladište od te kuće koja je zasnovala u Senju veliku trgovinu šumskom robom iz gornje Krajine i Bosne i već poslala amo jednoga od svojih vlasnika da započetu trgovinu rukovodi. – Desilo se te je Stipančić zaboravio na pisaćem stolu ključ od ladice gdje je čuvao svakojake svoje spise. Slijedeći prirodenu

izvjedljivost žene – koja se inače nije – kao i nitko od ukućana – smjela ni prstom dodirnuti Stipančićevih stvari, zatvorila se poslije podne u muževu sobu u drugom katu i stala listati oprezno razne listove i spise. Bilo je tu njegovih bilježaka pisanih njemačkim i talijanskim jezikom, ponajviše izvadaka iz knjiga što ih je čitao i česa ona nije razumjela. Našla je i dva sastavka molbenica na francusku vladu u Ljubljani s »ilirskim« prijevodom uz francuski original. Iz jedne je od tih molbenica saznala da je Stipančić za francuske vlade molio u Senju mjesto maireia (načelnika) i mnogo toga napisao protiv svoga rođaka Jure Domazetovića kojega je ta čast, pošto je Senj bio došao pod Napoleona, zapala. U istom omotu s molbenicom bila je opsežno napisana *Prituxba jednoga Senyskoga Patricia protiva lomlyenyu i nederxanyu prepisah za Uzderxanye Reda u ovom gradu po parvomu Slavne Francezke vlade Maireu Giorgiu pl. Domazetowichu*.

Akoprem je bilo Valpurgi dosta naporno čitati ukočeni slog s izrekama od pô strane, opet ju je zanimalo da poznati mužev rukopis pročita do kraja. »Jedan Senyski Patricij« – tako se potpisao Stipančić – naveo je u početku tužbe da se neće dirati kojekakvih sitnica, kao što su: ... Tome »kao što su« slijedile su sada pune tri stranice u kojima se govorilo o slabijoj mjeri i lošem mesu mesarâ, malenom i nezdravom kruhu pekarâ, o nečistoći u gradskim ulicama, noćnim neredima i nemirima, o podmitljivosti gradskih činovnika počevši od samoga maireia pa do magistratskoga pisara i stražara... i tako dalje. Iza tih triju stranica slijedilo je na dvije stranice ono »glavno« – a to je bila optužba proti Domazetoviću koji da nije *odan francuskoj vladi*, koji da je neprestano u potajnom dogovoru i saobraćaju s nekima ter nekima u gradu koji već sada pozdravljaju u svojim tajnim sastancima čas kad francuska vlada bude morala sramotno ostaviti Morlački kanal¹¹... »Prituxba« je napokon završila zaključkom da takav čovjek nije vrijedan časti i povjerenja slavne vlade – tim manje što u Senju ima ljudi naobraženih, čestitih i francuskoj vladi skroz odanih koji bi čast maireia mogli i znali dostojnije obnašati nego što je Juraj pl. Domazetović obnaša.

U drugom jednom spisu – pisanom samo njemačkim jezikom – saznala je da se je njezin muž Ante Stipančić iza odlaska Francuza natjecao za mjesto gradskog suca. Jedan spis u tom omotu iznašao je punih pet araka sašitih po hrptu crno-žutim koncem. U tom je spisu bila potpuna genealogija Stipančićeva roda gdje je njezin muž dokazivao nepobitnim navodima da su Stipančići besjedom, perom i krvlju zasvjedočili stotinu puta svoju odanost *Austrijskoj carevini* i nje slavnim vladarima. On sam – Ante Stipančić – da je bio u službi cara i carevine dokle god ga nijesu nepovoljne prilike lične i porodične prisilile da otpaše mač što ga je bio za obranu cara i carevine ponosno opasao. On – Ante Stipančić – da je bio vođa u gradu kad je valjalo odvrćati otpadnike (među kojima i samoga biskupa Ježića!) da ne dopuste te doživi sramotu starodrevni caru i carevini vazda presmjerno i preponizno odani i vjerni grad Senj i time što se vijećalo da se s biskupom na čelu dočeka sjajno neprijateljskoga generala Marmonta¹² te mu se u znak

¹¹ Danas Velebitski kanal.

¹² *Auguste Frédéric Louis de Marmont, duc de Raguse* (1774-1852), Napoleonov vojnički namjesnik Dalmacije, prvi namjesnik francuskih Ilirskih provincija.

podložništva na gradskim vratima uruče ključevi grada. – On – Ante Stipančić – da je bio onaj koji je za francuske vlade uhodio sve što se u njoj u prilog u gradu govorilo i radilo, i to priopćavao generalkomandi u Zagrebu u znak svoje nepokolebljive vjernosti caru i carevini... – Bože moj! – pomisli Valpurga pošto je to pročitala – eto muškarci nijesu ništa bolji od nas ženskih kojima se rugaju da ne znaju kad se sastanu govoriti ni o čem drugom nego što ogovaraju i preklapaju ljude kojih među njima nema... A gle, oni ne samo da ogovaraju jedan drugoga nego eto čak o tome pišu...

Ali pored svega toga ona nije mogla ipak pomisliti te bi tu njezin muž mogao imati i krivo. Ona je osjećala da je njegov visoki um i široko znanje za nju nedostiživo. Ta opreka među spisima Stipančićevima da je samo prividna, a ona svojim običnim ženskim razborom ne može da shvati onu nit što obje izjave logično spaja.

Tad joj je došao u ruke nešto deblji svezak, prelomljen sredinom po dužini kao i ostali, pisan na žućkastom čvrstom i tvrdom papiru i povezan plavom vrpcom. Na posebnom poluarku ponad spisa toga sveska bio je napisan ovaj rubrum: *Mojemu sinu Jurju za učenje ovaj lopovski proces proti njegovomu Ocu Antonu Stipanchichu Senyskomu Patriciju, kojim su malovridni, neucheni i zavidni lyudi lyuto ranili chast imena i staroga Plemena.*

Valpurga skine oprezno s omota vezicu i stane čitati opsežan spis. Kod prvih redaka zatrepti joj srce: – Ovome sam ja bila kriva! – Radilo se o onom vrlo neugodnom događaju u vinogradu kad se krstio Juraj.

Dakle je zbog toga bila zametnuta parnica – a ona o tome nije ništa ni slutila!

Nju obuzme neodoljiva želja da s kraja na kraj pročita tu parnicu što ju eto namjenjuje Stipančić sinu Jurju. Što je to bilo? Nešto neugodno bilo je nju iz tog nažutog, tvrdog papira – nešto neugodno što je ipak htjela da pošto-poto upozna. Spis je bio vrlo opsežan, a da se Stipančić iznenada vrati! Ona ne može pomisliti da bi je mogao muž u gorem kakvom činu zateći... Ali bila je u sebi uvjerena da to mora pročitati.

Uto je zaplakala dolje u prvom spratu Lucija. Bojala se sumnjičenja služinčadi, a i samoga Jurja što je tako dugo u očevoj sobi, kamo nije smjela gotovo ni da zaviri... Ona pođe dolje i umiri Luciju, no jedva je dočekala da djeca naveče usnu. Tad se uspela u muževu sobu, zamotala onaj svezak u rubac i ponijela ga u svoju sobu. – Kad je bilo vrijeme spavanja, uvjerila se najprije svojom rukom da su kućna vrata dobro zatvorena, a onda otvorila spis i stala ga čitati pomnjivo u gluhoj noći i tišini, prekidanoj samo zdravim, pravilnim disanjem Jurja i Lucije.

Prva dva arka spisa bila je doslovno ispisana genealogija Stipančićâ, kako ju je u molbi Stipančićevoj za mjesto gradskog suca čitala, a konac uvoda zaključivala je ova uputa sinu Jurju:

»Naš je rod star, slavan i zaslužan. Mi smo pozvani da se dignemo više nego obični ljudi, to je našem rodu u krvi od davnine kao što i u maloj kakvoj sjemenki zametak ogromnog, uglednog i veličanstvenog stabla. Ti si jedini Stipančić, na tebi ostaje pleme. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se digneš do velikoga ugleda i moći.

Malo ih je koji su nama ravni, a ovdje u ovom gnijezdu kramara, krojača i postolara baš nitko!»

Slijedio je potpun i opširan opis priprava za Jurjevo krštenje kojemu je Stipančić dodao: »Kako vidiš, pripreme su bile velike, dostojne našega imena i ugleda. Ja sam to radio jer me je tvoj život obradovao i jer sam u te metnuo sve svoje nade. A htio sam i pokazati toj umišljenoj gospodi koja na tjelovskoj procesiji pašu plemićki mač a živu od kramarije i dave se grahom, palentom i giricama: kako se dolikuje živjeti pravome plemiću kojemu nije u trgovini kuruzom zahirila plemićka svijest i plemićki ponos!»

Tad je slijedio opis slave. »Čutio sam«, veli otac sinu, »da sam među njima prvi, a čutjeli su to i oni...«

Napokon je došao i onaj zlokobni tren i drski čin pijanoga časnika. Valpurga se nije mogla dosta načuditi da se tu nije Stipančić gotovo nimalo oborio na Wintera. On je to spomenuo kao neznatni događaj – ali zato se oborio na Domazetoviće, Daničiće, Homoliće, Vukasoviće i druge plemiće s tolikom žestinom te je sin Juraj mogao vidjeti da »naši domaći ljudi« nijesu naprama svjetskim ljudima nego sitni miševi, nevrijedni da žive samosvojno i svojim imenom... U Stipančićevoj prekipjeloj žuči poradi tobožnje nepravde nanesene mu od sugrađana – ni majorovih prstiju nije tu opazio – iščezavali su posve svojom neznatnošću izrazi što im ih je pridijevao: kramari, lopovi, ništarije, malovrijednici itd...

Povod, tok i konac parnice predočio je u najtanjim sitnicama Stipančić tako te je bila uvjerena i Valpurga da joj je muž doživio »veliku sramotu«, a skroz pravedan. »Moja mržnja proti njima« – zaključio on – »mora živjeti i poslije moje smrti, mora živjeti u tebi, momu sinu; hoću da ju ovim spisom kao žlijebom izlijem iz svoga srca u tvoje...«

– Neka dragi bog znade te muškarce! – uzdahnula je tu Valpurga. – Ali mi žene ne bi mogle biti takove...

Sama se pako parnica razvila ovako:

Po gradskim ustanovama, danima još od Marije Terezije, nije smio patricij nositi plemićkog odijela ni opasati plemićki mač a nekmoli se njime i javno – pa bilo i poradi vlastite obrane – poslužiti. Stipančić je bio na krstu sina Jurja prekršio i jedno i drugo. – Duh novoga doba – jednakost ljudi – što se iza velike francuske revolucije širio nad Evropom, nije još bio dopro ovamo da razara jake, gotovo neoborive kule iz kojih su gospodovali nad ogromnim većinama pojedinci, bogzna koliko pravedno i u kojoj davnini ovlašteni stališi i porodice. Ni senjski plemići ne bijahu tada već ni izdaleka ono što su im još najbliži pređi bili. Plemićki mačevi rđahu u tokovima, plemići koji su se htjeli održati trgovahu i laćahu se služaba kao i ostali građani, a ono sjaja što im ga bijaše još ostalo potamnjavao je vojnički stališ što ga je država nad sve ine stališe u zemlji dizala. Ali pored toga mnogi i mnogi plemić nije mogao dozvoliti da obični građanin ili patricij usvoji sebi njegova uzakonjena ako i prazna prava. – Uvrijeđenome majoru, uckanom još više od majorice, nije stoga bilo teško skloniti većinu magistrata da digne proti Stipančiću parnicu što je neovlašteno metnuo na se plemićko odijelo i pripasao

plemički mač. Stipančić nije isprva vjerovao u dignutu optužbu, ali kad je bilo do zbilje, on, nemoćan proti slovu zakona, nije drugačije mogao sebi svega protumačiti nego zlobom i zavišću svojih sugrađana... Doduše on je osjećao da ga njegovi suvremenici mnogo ne vole, ali nije za to mario. Kad bi išao gradom ukočen i ravan s dignutom glavom i uvijek ravno upravljenim pogledom, ne bi ni za živu glavu odzdravio ni jednome pozdravu običnih građana. Potajno veselje u gradu što ga je magistrat ponizio, nije mu moglo ostati tajno. Zato je na koncu presude o parnici napisao sinu savjet: »Vragu budi prijatelj, ali svomu rodnomu gradu nikada!«

Sud je o parnici bio pukao ovako:

Stipančić mora predati plemićki mač, na koji prava nema, senjskomu magistratu. Zabranjuje mu se unaprijed nositi plemićko odijelo izuzevši zimski ogrtač od barokana na kojemu može po svom patricijskom pravu načiniti pelerinâ po volji. Napokon se poradi nedozvoljene porabe mača osuđuje na globu od stotine carskih forinta u zlatu.

U dvije ure noći uspela se Valpurga na prstima u muževu sobu i poređala opet spise kako ih je bila našla; za nekoliko pak dana zaboravila je bila posve na taj spis što ga je s tolikom izvjeđljivošću bila u ruke uzela. Mržnja Stipančićeva srca bila je njezinomu srcu naprosto neshvatljiva – i stoga nepristupna.

V.

Porodična kuća Stipančića – u koju se Valpurga bila udala – naslanjala se leđima o sjeveroistočnu stranu gradskih zidina, a pročelje joj je gledalo u malešan, zatvoren trg što se samo s jedne strane otvarao u usku uličicu. Bila je to starinska, žuto naličena dvokatnica sa »konobom« u prizemlju gdje su još i otac i majka Ante Stipančića točili domaća vina. Visoke i strme kamene stube vodile su u prvi sprat preko otvorenoga hodnika osvođena prema pročelju sa zidanim stupovima poput arkada. Tu bi se stari Stipančići odmarali za ljetnih večeri, a sad bi gdje kada sjela tu Valpurga te se razgovarala tiho, kad bi djeca pospala, sa svojim služavkama, jer njezin muž nije trpio da ga u njegovoj sobi u drugom spratu smeta ičiji razgovor. U objema spratovima bili su široki i svijetli hodnici i po dvije nevelike i niske sobe. Te su sobe bile upravo nakrcane svakojakim pokuštvom. Osobito se isticahu izrazom dosadne i tupe nadutosti ogromni starinski ormari uz krevete na kojima bi mogla četvorica uporedo ležati; onda masivni stolovi sa teškim stolicama; stolice s bogatom rezbarijom, a ploče stolova s umetnutim arabeskama i ornamentima od žutog, bijelog i crnog drva. Po zidovima visile su slike sa tamnožutim, čađavim licima neprirodnog i istog ukočenog izražaja na svim slikama. Što je ostalo na zidovima mjesta, ispunile su ga svakojake slike svetaca, među njima na odličnijem mjestu dvije koje ni u kojoj otmjenijoj starinskoj kući nijesu manjkale: sv. Nikola s biskupskom mitrom i s

pastirskom palicom, kojemu bi po običaju od starine svake večeri preporučili u zaštitu svoje brodove i mornare, pa mati božja trsatska sa slikama svojih čudesnih pomoći i s geografskom kartom preko koje je bila nacrtana ravna crta od Nazareta do Trsta: put kojim su dva anđela crkvu iz jednog mjesta u drugo prenijeli.¹³

Te male, pokućstvom prenatrpane prostorije počivahu vječito u nekoj tajanstvenoj polutami koju je prožimao osobit zadah ne možda toliko starosti koliko posebne osebnosti, zadah koji je pripadao gospodskim odajama kao što pripada crkvi zadah po tamjanu. U te odaje stupala je malo čija noga izim samih ukućana; u njihovu gospodsku i polutamnu tajanstvenost nije bilo tako lako zaviriti. Kad bi se dogodilo, te bi kako zašao u kuću kakvi »siromašni putujući kalfa«, bio bi to u Stipančičevoj kući »događaj«. Stara Veronika koja je u kući više od dvadeset godina službovala, krstila bi se u takovom slučaju i govorila s glupom važnošću: – Isus i Marija! Kako se taj u kuću zaklatio! – I po tri dana govorilo bi se važno u sobama, u hodnicima i u kuhinji da se tog i tog dana neki putujući kalfa u kuću zaklatio... No subotom bile bi do samoga podneva pune stube domaćih i stranih prosjaka; svaki bi dobio svoj darak, a stariji domaći prosjaci imadahu pače određene svotice milostinje kao što i broj Očenaša što su ih morali izmoliti za žive i mrtve Stipančiče. Ante Stipančić, koliko god držao sebe svjetskim čovjekom, bojao se, ne možda od pobožnosti nego poradi predsuda, dirnuti u ovakve od starine zavedene kućne običaje.

U toj zaklonitoj tišini koju nije ni jasno svjetlo vedrih dana bunilo a uznemiravala samo katkada vika dječurlije što bi se u igri zalijetala i na mali trg pred kućom – prolazio je Stipančičevima gotovo bez promjene dan za danom. Uoči svetaka i nedjelje vidjelo bi susjedstvo kod Stipančića nešto više života: iznašlo bi se na svođeni hodnik pokućstvo da se čisti, a na same svetke osjetili bi da se po malenom trgu razilazi iz Stipančičeve kuće miris po pečenom mesu. Tad bi se susjedi sjetili čuda da ima naime u Stipančičevoj kući ražanj koji se sam okreće; ali da vide to čudo, bila je dašto svima samo puka želja.

U takvoj neprekidnoj tišini gojila se uz Valpurgu Lucija, dočim je sin Juraj pripao skroz ocu od onoga dana kad je počeo da uči čitati. Lucija je bila vrlo živahna djevojčica, te je Valpurga poradi toga pretrpjela mnogo prigovora od Stipančića koji je uopće za Luciju malo mario i samo jedno u pogledu njezinoga odgoja odrješito zahtijevao: da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom... Mala bi se s velikom radošću, kad bi samo mogla, ukrala na presvođeni hodnik i gledala kao u čudu onaj slobodni plavi prostor nad crvenkastim krovovima susjednih kuća i pitajućim očima ispitivala kao zagonetku tijesnu uličicu kojom bi prošao sad koji odrasli čovjek a sad proletjelo koje dijete. A tek kad bi se zaletjela na trg djeca – njezina bi se duša od sreće smijala njihovoj igri i svojim malim ručicama uhvatila bi se zida i plesala i vriskala od radosti jednako kako su slobodni njezini vršnjaci i vršnjakinje izvodili svoje živahne

¹³ Prema tzv. »Trsatskoj legendi«, to je svetište iznad Rijeke nastalo na mjestu na koje su anđeli 1291. godine na čudotvoran način prenijeli rodnu kuću Blažene Djevice Marije iz Nazareta, a koja je tri godine kasnije također čudom prenesena u talijanski gradić Loreto

kretove u svakojakim igrama... Djece bi onda nestalo, a ona bi gledala zamišljenim očima pravcem kud bi ih nestalo: Što je tamo? A kad bi njezino blijedo lice dobilo živahniji izraz probuđene želje da se zaleti za svojim vršnjacima, eto glasa stare Veronike: – Isuse i Marijo! Da te vidi milostivi gospodin!... Ti bi i na stube i možda – bog budi s nama – na ulicu! – U glavi stare Veronike odrazilo se na svoj način Stipančićevo uvjerenje da će rođeno gospodstvo djece stradati ako zađu na ulicu među običnu gradsku djecu.

No bijaše jedno što je u stanovito doba svaki dan a gdjekada do u kasnu noć rušilo crkveni mir u toj gospodskoj kući, nalik na udaranje njihala sa crkvenoga tornja: to su bili odmjereni koraci škripućih cipela Ante Stipančića kad bi se s prekrštenim na leđima rukama šetao po svojoj sobi. Za tih beskonačnih šetaja raspredao bi Stipančić svoje daleke snove koji su se ticali poglavito budućnosti Jurja. – Istom kad bi se pronio kućom šapat: »Milostivi se gospodin sprema na šetnju«, pa kad bi se Stipančić svojim mirnim, dostojanstvenim i ozbiljnim licem, čvrstim, sporim, vazda istim korakom, visokim, ponešto ukočeno ispravljenim tijelom, vodeći maloga Jurja za ruku, izgubio u zavoju tijesne ulice – istom tada oživjela bi kuća; Lucija bi skakala po hodniku, mlada bi služavka zapjevala kakvu ljubavnu pjesmicu, a Veronika bi se sa hodnika ili iz kuhinjskoga prozora razgovarala glasno s kojom susjedom. Tek bi jedina Valpurga izlazila i tada rijetko iz svoje sobe – priviknula se tako; već nije imala volje da mijenja svoj život; krpala bi dječju odjeću, čas se naslađivala Lucijinom radošću na otvorenom hodniku, a čas uzela u ruke kakav njemački roman kojih je u Stipančića bila na tavanu puna jedna kista.

Domaći život u Stipančićevoj kući bio je uređen – što se ticalo prava i dužnosti muškaraca i ženskih – na način orijentalaca: Valpurga i Lucija osjećale su se napram Veroniki i drugoj mlađoj služavki u toliko odličnijem položaju što su sa Stipančićem i Jurjem sjedile kod istoga stola. Bilo je to po duhu onoga doba, a lako će biti da je na takovu podređenost žene djelovao i doticaj naših ljudi s Turcima kroz duga vremena. Ta je podređenost žene dobila izrazitije lice u Stipančićevoj kući i kroz druge prilike: velika razlika Ante Stipančića i Valpurgine po dobi, njegov osebujni temperamenat, a pogotovo umišljena njegova naobrazba napram ženi, koju bi njezino doba odlikovalo priznanjem vanredne »edukacije« ako bi znala čitati i pisati i ako bi izim materinskog jezika umjela govoriti još kojim jezikom pa ako bi još k tome čitala novele i romane.

Obožavanje što ga je Ante Stipančić pokazivao napram svomu sinu otkako je u njem otkrio potpuno naslijeđene svoje duševne sposobnosti, prešlo je sugestivno na Valpurgu; imala je i ona po svom položaju u kući drugi pojam o pravima muške a drugi o pravima ženske djece; a djelovalo je ugodno i na njezino materinsko osjećanje kad bi slušala iz ustâ samoga Stipančića (kojemu nije mogla ne vjerovati) kako s ponosom, gdjekada s pravim ushitom, ističe duševne darove svoga sina. One ure što ih otac i sin sprovedli sami u gornjem spratu, bijahu za nju zastrte nekom misterioznošću u koju one, ženskinje, niti smiju a niti mogu prodrijeti. Već samo blijedo i suviše ozbiljno lice maloga Jurja s umorenim pogledom, njegov odmjereni starački hod što ga je primio od oca, vazda ozbiljni razgovori što bi ih njih dvojica vodili kod stola – sve ju je to uvjeravalo o

nejasno velikom u što je Stipančić svojom sigurnom rukom to njihovo dijete vodio. Jedno ne bijaše njezinom srcu pravo. Ona nije smjela pred Stipančićem Jurja ni pomilovati a jedva poljubiti; otac se protivio tome dokazujući da se dijete takvim draganjem razmekšava i prima na se mekanu i ropsku žensku ćud. Jednom – jedva mu je bilo šest godina – poljubila ga je pred Veronikom, a mali se otesao na nju otrvši rukom lice: – Ta šta me ližeš! – Valpurga se smijala tome govoreći: – Eto, sav otac – ali Veronika je vidjela da su joj došle na oči suze...

Činilo se da je otac radio pravo što je sudio u pogledu Jurjevoga talenta. U petoj godini znao je Juraj čitati i pisati, u šestoj godini razumio se već u čitanje geografske karte, znao naizust sve evropske države sa glavnim im gradovima i brojem stanovnika, znao imena gorâ, rijekâ i tako dalje. U osmoj godini podučavao ga je uz oca u školskim predmetima pater Bonaventura, silno jak čovjek okrugle glave, zaburmućenog nosa, crvenog lica, debelog vrata i velikog trbuha. Matematika je Jurju osobito išla u glavu, a učio je lako i jezike. U desetoj godini govorio je pored materinskoga jezika njemački i talijanski i prevađao iz latinskoga. Na očev imendan i iza svakoga ispita držao bi otac gozbu. To je bio jedini dan kad bi otvorio svoja vrata ljudima koji nijesu bili članovi njegove obitelji. Čelo stola zapremio bi pater Bonaventura sjedeći u starinskom okruglom naslonjaču podaleko od stola poradi svoga omašnoga trbuha, a od pozvanika bili bi svi Jurjevi ispitatelji, zatim Juraj Domazetović, kanonik Vukasović, Homolić, Dragančić, major posade i drugi. Najsvečaniji čas kod stola bila bi Jurjeva zahvalnica ocu i učiteljima što bi on u tri jezika govorio: njemački, talijanski pa latinski. Valpurga koja nije dolazila k stolu kad su u kući bili gosti, slušala bi s ushitom iza vrata pljesak i čestitanje pozvanika iza tih Jurjevih produkcija. Stipančić bi se za toga držao hladno, no ne bi mogao sakriti onog taštog zanosa u kojem bi mu plivala duša. Kad bi iza produkcija pristupio Juraj da mu poljubi ruku, kimnuo bi tek Stipančić glavom, ali bi ga zahvatila tolika uzbuđenost te ne bi mogao da sakrije neobuzdano, strastveno zadovoljstvo svoje duše.

Lucija je do svoje šeste godine jela u kuhinji s Veronikom, a mati je zapravo nije pokušavala ni dovesti k očevom stolu. Kod stola se Stipančićeva nije gotovo nigda razgovaralo. Kako bi svojim odmjerenim tempom sašao iz svoje sobe on a za njim Juraj, tako bi svaki dan navlas jednakom pozicijom i na istom mjestu izmolio svoju molitvu prije jela što su i Valpurga i Juraj, prekrstivši se na početku i koncu tihe molitve sa Stipančićem radili. Zatim bi sjeo, ne govoreći ni riječi, Stipančić uvrh stola, zdesna mu Valpurga, a slijeva Juraj koji bi s istim očevim kretnjama zatiskivao sebi pod vrat ubrusac. Prvi bi uzeo jelo Stipančić, zatim metnuo na pladanj Jurju, a posljednja bi uzela Valpurga. I stalo bi se jesti bez riječi. No najednom rekao bi Stipančić hladnim glasom ispitujućega učitelja ne pogledavši Jurja:

- Četiristo i osamdeset prije Isusa?
- Miltijad pobijedi kod Maratona – rekao bi Juraj ne dižući očiju s pladnja.
- Dobro. Šezdeset prije Isusa?
- Prvi trijumvirat: Cezar, Pompej i Kraso.

– Prva križarska vojna? – nastavio bi otac jednako automatički, a Juraj isto tako odgovarao:

– Hiljadu i devedeset šeste do devedeset devete.

– Hiljadu četiristo devedeset druge?

– Kolumbo otkriva Ameriku.

– Molim! Dijete od devet godina! – pokazao bi tad otac rukom na Jurja i glasom koji je od same uzbuđenosti imao prizvuk srditosti. On ne bi pri tom gledao Valpurgu kao da na to treće lice upozoruje, ali bi ona kimnula sporazumno glavom i pogledala svojim tihim očima Jurja, kako se viša bića gledaju.

Iza male stanke javio bi se opet Stipančić.

– Glavni grad Španjolske? Najveće rijeke Sjeverne Amerike? Gore u Aziji? Mora na istočnoj poluci? – I tako redom. Iza toga došla bi na red matematika, geometrija, fizika, a Juraj ne bi ostajao dužan ni na koje pitanje.

Jednom – Jurju još nije bilo devet godina – dao mu otac tako pri stolu težu računsku zadaću – Da vidim – reče on – znaš li misliti.

Juraj digne glavu, zažmiri očima, a onda se nasmiješi ocu i reče točno rješenje zadatka.

Već davno nije vidjela Valpurga svoga muža da su mu oči planule tolikim životom kao taj čas. Njegovo se strogo i hladno lice razvedrilo kao naglo obasjano nutarnjim svjetlom, sivu boju zalilo rumenilo, a zamišljene, nevesele oči planuše mu vatrom.

– Pamti što ću ti reći! – reče on Jurju tresućim se glasom. – Ovo možeš samo ti glavom što si je baštiniš od svoga oca. Što je god tvojih vršnjaka u gradu, još ih polovica ne zna što je desno a što lijevo; a ovo što ti znaš ne znaju ni njihovi očevi. Gdje budeš, moraš biti prvi, ti si Stipančić!

Kad je Luciji bilo šest godina, dozvoli otac da smije i ona sjediti za obiteljskim stolom. To je bila velika radost za Valpurgu koja bi u povjerljivom razgovoru s Veronikom znala reći: – Bože moj, zašto smo mi ženske na svijetu? Eto, sva briga očeva ide sina, a ova sirotica kao da i nije naše dijete.

Čitavo je jutro učila Lucija kako će se ponašati kod stola, a kad je bilo pred objed, umila ju je i počestljala još jednom i preodjela je od glave do pete. Kad ju je pogledala tako opremljenu da se dolično prikaže ocu, bila je zadovoljna i slatko poljubila malu: – Vidjet ćeš kako ćeš se dopasti ocu, samo se pametno ponašaj!

Lucija kojoj je glavni osjećaj prama ocu bio da je u kući vrhovna glava, da se poradi njega ne smije glasno govoriti ni trčati po hodnicima, ona je čekala s dvojakim čuvstvom taj prvi objed gdje će i ona sjediti s ocem, majkom i Jurjem kod istoga stola. Bilo je s jedne strane iščekivanje nečesa lijepoga i ugodnoga, čime djeca svakoj novosti i promjeni u susret idu, a podupirale su taj njezin osjećaj i Veronika s mladom služavkom koje su joj, hineći zavist, govorile: – Gle, pa ćeš ti bome s gospodinom ocem sjediti kod istoga stola! – A opet je tu radost mutio strah što ga nije mogla nikada odijeliti od pomisli na

oca i kojega bi se sretno riješila istom onda kad bi se po glasnom Veronikinom razgovoru sa susjedama ili pjevanju mlađe služavke osvjedočila da je otac s Jurjem zamakao s maloga trga u susjednu ulicu.

Kad je poljubila ocu veliku i hladnu ruku, posjela ju je majka do sebe; Juraj ju je omalovažavao smiješkom, ali da svrati i pozornost oca na nju, nije uspjela Valpurga makar da joj je svaki čas gladila kosu i pozirala na muža očima koje su htjele pitati: – Zar ne da nam je ova mala pristala?

Jelo se kao obično bez razgovora, otprilike onako kako se radi u kakvoj poslovnici gdje je svatko zabavljen svojim poslom; čulo se samo zveketanje žlica, noževa i vilica, a onda je začelo očevo ispitivanje o geografiji, povijesti i matematici.

Drugi se dan nije dala Lucija k stolu makar da joj je mati obećavala svega: ona je voljela objedovati s Veronikom u kuhinji. Kad su već otac i Juraj sjedili za stolom, mati ju je nježno turala k stolu i sakrivala joj zaplakano lice. Kad ju je napokon sjela do sebe, udarila je Lucija plakati. Valpurga baci pogled k mužu kojega je namršteno lice i strog pogled govorio jasno kako ga se Lucijino ponašanje prima. Napokon je rekao jedva razumljivim glasom: – Što to vodiš k stolu? – pa otvorio s Jurjem njihov naučni razgovor. – Na veliku Lucijinu radost nijesu je tri mjeseca silili da objeduje za obiteljskim stolom. Istom kad je otac radi boležljivosti jeo s Jurjem nekoliko dana u svojoj sobi, priviknula se na obiteljski stol uz samu majku i ostala tada redovito kod zajedničkoga objeda.

Tako je jednako prolazio u Stipančićevoj kući dan za danom, dok nije došao i konac Jurjevih gimnazijskih nauka i priprava za zaključni ispit. Znalo bi tada biti te bi s gotovim objedom čekala Valpurga po čitav sat dok bi iz gornje sobe sašao otac s Jurjem. Ona bi se jedva usudila da po drugi ili treći put pošalje po njih Veroniku koja bi tiho pokucala na vratima i, ne povirivši kroz pritvorena vrata u sobu, rekla: – Hernon mole da zapovijeda ju k objedu. – Jednom je udarala već druga ura po podne kad se Veronika po četvrti put uspinjala neodlučno u drugi sprat da opet zovne: – Hernon mole. – Taj je put otvorila vrata nešto šire da se na svoje oči osvjedoči čime se njih dvojica toliko zabavljaju. Milostivi se gospodin otresao na nju da im dade mira, a kad ju je hernon pitala što rade, odvrtila je Veronika zlovoljno:

– Sjede kod stola i bulje u nekakve knjige a ne govore jedan s drugim ni riječi.

Tekar za pô sata silazila su obojica niz stube, a Stipančić je govorio sinu zlovoljnim glasom koji je prirodan nadzornim organima:

– Reci slobodno patru Bonaventuri da je magarac. On toga ne razumije, taj se zadatak naprosto ne da riješiti.

Objed je tekao još tiše nego obično. Obojica su bili vrlo zamišljeni, a otac pače nije zametnuo ni naučnoga ispitivanja kao obično. Tad najednom reče Juraj:

– Riješio sam.

– Bonaventurin zadatak? – upita otac pogledavši Jurja kao da mu ne vjeruje.

– Jesam.

Juraj uzme komad papira i olovku i uzme pred ocem crtati i pisati.

Kad je bio gotov, Stipančiću se naglo razvedri lice i on reče muklim glasom ali odlučno:

– Hvala, razveselio si me! Molim te, skoči po zadatak. – Kad je Juraj izišao iz sobe, okrene se Stipančić k Valpurgi:

– Genijalna glava! Ako se meni što dogodi, prodaj i krevet ispod sebe da dovrši nauke. Od toga ćeš dječaka doživjeti više nego možeš i pomisliti.

S navršenom šesnaestom godinom položio je Juraj zaključni ispit s odličnim uspjehom, a dva mjeseca iza toga poslao ga otac u Beč da u tamošnjem sveučilištu sluša pravo.

Kroz ta dva mjeseca nije se više za stolom govorilo o naucima nego se razgovor vratio poglavito oko Jurjevog života, naukâ i daljnje mu naobrazbe u Beču. Sad se mogla katkada umiješati u razgovor i Valpurga, kad bi naime otac govorio o privatnom Jurjevom životu a osobito o čuvanju zdravlja. Otac je dapače s nekom dopadnošću dozvoljavao Valpurgi da pripovijeda o dvojici mladih ljudi koji su, boraveći u visokim školama, svojim pustopašnim i raskalašenim životom zarajtali svoje zdravlje i u cvijetu mladosti pali pod ledinu.

Na osnovi što se potroška ticalo, bilo je sve do posljednjih dana pred Jurjevim odlaskom štošta mijenjano. Otac bi često rekao:

– Dašto, nećeš živjeti sjajno kao grofovski i barunski sinovi, al moja će biti skrb da ne budeš oskudijevao ni u čem. Ne zaboravi nikada da si patricijski sin, pokaži to i vanjstinom. Ne bacaj uludo novce, ali i ne štedi gdje bude trebalo da se tim načinom očituje tvoje gospodsko porijeklo. Drugove biraj, to ti osobito na srce mećem, pomno. Naći ćeš tamo u sveučilištu i neke ovdašnje sinove, kani se njihova drugovanja, od njih nemaš šta naučiti, a većinom su lumpi.

Prvih dana mjeseca listopada godine 1822. otputovao je Juraj u Beč. U osam sati ujutro došla je javiti služavka da je kočija pripravna. Juraj se držao neprestano uz oca, bio je bljeđi nego obično i uzrujan. Valpurga se kao zaposlena vrtjela po kući, a uistinu nije radila ništa nego tiho plakala i tražila da bude nasamu s Jurjem. I Stipančić je badava nastojao sakriti svoju uzrujanost, a neprestano je zapitkivao: – Je li sve u redu? Da se nije, po ženskoj navadi, što zaboravilo?

Nekoliko časaka pred odlazak povuče Valpurga Jurja u svoju sobu. Kad su bili sami, htjede mu nešto reći, no mjesto toga udari plakati.

– Ah, čuvaj se, Jurju! – reče mu napokon i sve kao da se nije usudila da ga po želji svoga srca obujmi i pritisne na svoje grudi. – Pa piši nam, piši često, ti ne znaš kako će mi biti teško bez tebe. – Onda segne u džep i reče mu da klekne preda nju, jer će mu metnuti oko vrata sveti zapis. On je poslušao, a ona ga blagoslovi pa mu pruži zlatan križić uz svete moći da ih poljubi.

– Ovoga ne skidaj nikada s vrata – reče mu – čuvat će te od zla, u to sam ime dala oboje blagosloviti.

Tad se žurila da mu križić sa svetim moćima ovjesi oko vrata, no uto je ušao u sobu Stipančić.

- Što to radiš? – upita je on.
- Naše ženske stvari – odvratila mu ona smiješeći se kroz suze.
- Samo to spremi... Ti bi mu za sveučilište utisnula i čislo u ruke...
- Božje pomoći svagdje treba – reče mu ona uvrijeđena i kroz stisnuto grlo.
- No da, da... Ali toga ne treba.

Kad je služavka javila da je kočija pripravna, poviče Stipančić Jurju:

- Idemo, reci majci zbogom.

Nije se više mogao protiviti očajnomu plaču Valpurginom koja je k sebi stiskala i ljubila Jurjevu glavu. No onda reče opet: – Hajdemo! – i pođe prvi iz kuće.

– Eto, da se još samo s Lucijom pozdravio – reče Valpurga i poljubi još jednom jecajući sina: – Znaš, piši nam često...

VI.

Iza Jurjeva odlaska samovao je Stipančić u svojoj sobi u drugom spratu gotovo još više nego prije dok je Juraj u kući bio. Činilo se kao da ga ostavlja i volja za šetnju te bi gdje-kada prošlo i po više dana da ne bi izlazio iz kuće, dočim prije ne bi propustio ni jednoga dana da s Jurjem ne obavi redovitu šetnju koja je bila u programu svagdašnjega života određena kao što na primjer obroci za jelo. Sad bi po tihoj kući ozvanjali gotovo neprestano njegovi odmjereni koraci iz gornjeg sprata; samo katkada stao bi kod prozora složenih otvora ruku, naslonio čelo o staklo i upro zamišljene oči u daleko obzorje. Njegove su misli bez dvojbe boravile neprestano uz sina. – Zamišljeno mu lice dobilo bi vedriji izražaj svaki put kad bi mu od Jurja stiglo pismo. Pismo ne bi dobila Valpurga nikada u ruke. Stipančić bi pripovijedao kod objeda najprije što Juraj piše, a onda tumačio kako će s krasnom naobrazbom pored rođenoga talenta osigurati sebi lijepu budućnost. Svaki bi put gotovo istim riječima opetovao: – Ja rukovodim doduše njegovu naobrazbu i dajem joj pravac, ali vidim, nema dvojbe, da taj dječak umije već sada vladati sam sobom. – Njegov bi se ponos pri tom često i zlorado dizao kad bi stao da ispoređuje Jurjeve vrline s nekim od poznatijih domaćih sinova. Tako kad je jednom Juraj pisao da je kroz poznanstvo nekih vršnjaka iz aristokratskih hrvatskih i mađarskih obitelji dospio u neke otmjene bečke privatne salone gdje su u ono doba sve umjetnosti, a navlastito glazba, osobito okrilje nalazile, rekao je Stipančić Valpurgi s ushitom od kojeg su mu oči sijevale:

– Molim! Evo, kako se on svojom prirođenom inteligencijom znao snaći u atmosferi koja ga okružuje! A tu nedavno poslao tvoj stric Domazetović svoga klipana na tršćansku izložbu, pa kad se vratio, pošto je pedeset dukata prorajtao, čujem da ga je pitao otac neka pripovijeda što je na izložbi vidio. A nadobudni će mu sin, tvoj bratić: »Vidio sam psa koji je koštao sto forinta!« Ta šta, tu nema isporijekla! – mahnulo je Stipančić rukom i kliktao glasom iz kojeg se dalo osjetiti kako mu se u grudima širi srce.

Uistinu ne bi bilo pisma da ne bi Juraj – što dalje, to točnije i s većim razumijevanjem – pisao ne samo o predavanjima glasovitih profesora u svom fakultetu i drugim fakultetima nego i o svim bečkim umjetničkim izložbama, glazbenim produkcijama čuvenih umjetnika, kazališnim novitetima, glasovitim glumcima i glumicama. Stipančića bi osobito veselilo kad bi k svom pismu priložio i izreske iz novina gdje bi se ovoga ili onoga pisca ili umjetnika osobito slavilo.

– To je talenat – rekao bi Stipančić – koji nije nikada sit, a probavlja istom lakoćom znanosti, umjetnosti, jezike, što hoćeš! Stoji to, dašto novaca: ali što možeš podati svomu djetetu iznad čestitoga uzgoja?

– A pita li što za kuću, za nas? – upitala bi s dosta bojažljivosti Valpurga.

– Pozdravlja... a što drugo da pita? Hvala bogu te zaboravlja to gnijezdo – dodao bi s nepritajenom zlobom Stipančić.

Zato je Lucija rasla uz majku jednako kao za prvih dana svoga djetinjstva. Za njezin uzgoj nije otac ni pitao, nijesu mu dapače bila u volji ni njezina poznanstva s nekim vršnjakinjama iz odličnih obitelji; ipak je naime znala gdje kada tražiti Valpurga troška da se Luciji nabave nova odijela i druge sitnice poradi društva. On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumjeti svoga muža i tako mu ugoditi.

Istom kad je Lucija jednom pobolijevala, znao bi doći otac k njezinom krevetu i pogladiti je dapače po licu. Poslije bolesti upitao je Luciju slučajno talijanski je li ozdravila – a ona oborila svoje lijepe oči i pocrvenjela u licu. Ona se stidjela svoga neznanja te je umjesto nje odgovorila Valpurga:

– Ona ne zna talijanski, ta nju sirotu nijesmo još ništa dali učiti.

– Jezike mora znati, bezuvjetno mora naučiti njemački i talijanski, bez toga bila bi nam na sramotu među naobraženim svijetom – rekao je na to Stipančić.

Lucija je dobila tada učitelja za oba ta jezika, a ni otac nije htio u kući govoriti drugačije nego izmjenice njemački i talijanski. Za godinu dana čitala je i govorila Lucija okretno u oba jezika, a otac ju je silio neprestano da čita njegove knjige o povijesti i geografiji, nabavio joj je zatim knjiga o kućanstvu i čitao s njome Kniggea: *Umgang mit Menschen*.¹⁴ – Valpurgi je pako najstrože naložio neka pazi da se ne bi Lucija bavila čitanjem

¹⁴ Adolph Freiherr Knigge (1752.-1796.), pisac, mason, osnivač tajnog reda iluminata. *Über den Umgang mit Menschen* (*O ljudskim odnosima*) je njegovo popularno djelo u kojemu raspravlja o ponašanju, pristojnosti, etiketi i sličnim temama..

romana. – Ženske to ne umiju čitati – reče joj on – kako valja; uvrte si, osobito ovako mlade, koješta u glavu što ne može biti, a često je takav roman nerazboritoj mladosti prvi korak u moralnu propast.

Valpurga je dašto, kao sve tako i to, odobrila mužu, ali nije imala srca da tu nasladu Luciji uskrati. Lucija naime nije krišom od oca samo čitala već upravo gutala roman za romanom iz bogate zalihe velikoga sanduka na tavanu u koji je otac na stotine romana pobacao.

Tekla je tako godina za godinom, došla i četvrta Jurjevih nauka. O praznicima nije Juraj dolazio kući jer se otac tome protivio umujući: – Što će tu? S kime bi se u našem gradu družio, o čemu razgovarao? Sad je već zreliji, ne možeš mu svaki korak pratiti, pa bi lako zašao u društva s časnicima i s drugom gradskom besposličarijom, a njihova je sva zabava vino, karte i lumparija. Ja hoću neka se posve otrese svih sitnih navika i tijesnoga shvatanja malograđana; njegov duh mora tražiti sebi zabave i posla drugdje.

Valpurginom srcu nije to dakako bilo pravo. U njoj je živio neprestano strah za Jurja, pa kad bi prasnula koja daska u podu ili kad bi u noći što ružno snivala, prošlo bi mnogo dana što bi ih proživjela u strahu da se nije što Jurju dogodilo.

Kad je bilo četvrte godine, rekao je jednom Stipančić kod stola:

– Ove bi godine mogao biti gotov. Doduše, bilo bi to nešto uistinu izvanredno da mu ispadnu ispiti s odlikom kao što se on nada. Jer eto, on je naučio u to vrijeme francuski, a prošle je godine učio engleski. Sad me moli, a to mu se ne može uskratiti, potporu, htio bi putovati u London pa u Pariz.

– U Londonu ima rođaka, Karla Evansa, zeta moga strica Jurja Domazetovića – upadne tu živahno Valpurga kojoj nije bilo pravo što je Stipančić neprestano i najradije njezin rod psovao.

– Na sve to on misli. Dopisuje se već dulje s Evansom, a u Londonu će biti njegov gost, sam ga je pozvao.

– Lijepo je to – reče na to Valpurga – što će vidjeti toliko svijeta... A ja sam se ipak toliko veselila da će ove godine svršiti... Onda mi ti možda ne bi bio odbio jednu molbu...

– A što to?

– Sudac Zenker šalje svoju Emu, Lucijinu vršnjakinju, u veliki ženski zavod u Gradac... Mislila sam, možda bi s njome išla i naša Lucija... Nju držimo kao pastorku... a ipak se već danas počelo gledati i na uzgoj djevojaka.

– Tebi vazda dolazi na um nešta što ne može biti. Misliš li da to nije trošak?

– Bez troška to ne može biti, ja to znam... Ali meni se smili to dijete, kutri eto s nama među četiri zida...

– Bit će dobra kućanica, a to je glavno – govorio joj Stipančić nesumnjivo bez uvjerenja. – Uostalom, dokle Juraj ne steče uglednije mjesto, on će trebati neprestano potpore od kuće. Ja neću da se zaslužni odmah te bude gladan činovnik i svačiji rob. Tko može dići glavu, prije bude opažen. Zasada ne spominji o Luciji ništa, Juraj stoji lijepih

novaca. Moraš znati da sam ovih dana bio prisiljen prodati brod. Međutim – doda Stipančić brzo kao da se opravdava – nijesam učinio loš posao. Brod je star, jedri sporo, a već se pet godina ne mogu namjeriti na čestitoga kapetana; više je bilo s njim štete nego koristi. A uzmi da ga stigne nesreća, kao što je već bio u gotovoj propasti da nije bog donio mladoga Bukovčića, što bi onda imali od broda? Na svojoj savjesti smrt nekoliko ljudi.

Ako Valpurga i nije imala volje, pa kad bi i mogla, da se pača u muževlje poslove, opet joj bude s te vijesti da se prodao i taj brod, žao. Ona je s pravom držala da se na sina troši eto toliko imovina, a Lucija od toga nema baš ništa. Pa onda i brod je taj bio posljednji od triju brodova što su ih Stipančići imali. Dva su veća bila odviše stara te su bili usiljeni da ih za neznatne novce prodadu; taj treći bio je srednje dobi, a Valpurgi najmiliji stoga što ga je kod njezinih zaruka Stipančić njoj na čast pokrstio imenom *Valpurga*. Novi vlasnik skinut će dakako taj natpis s krme broda. – Tekar posljednji navod Stipančićev, da bi poradi broda mogli nositi na duši smrt nekoliko ljudi, smirivao je njezinu dušu. – Pred tri naime godine uhvatila je bila brod *Valpurgu* velika oluja na opasnoj zapadnoj obali južne Italije. Brod je bio prazan, izgubio prvi jarbol i oba jedra i bio bačen, štono riječ, na milost i nemilost vjetra i mora. Mornari su gledali u gotovu propast broda i svoju smrt na grebenastoj pličini što se daleko od obale prema pučini sterala. Brod je naime hrlo nosilo more prema tim grebenima nad kojima je bučilo zapjenjeno valovlje štrcajući visoko uzbjesnjelom vodom. U takvom trenu gdje je svaki vlastiti rad o spasu nemoguć, vjeruju mornari da im se može ukazati na nebu mati božja i pomoći im. I gle: u tom času očite smrti plovio je k *Valpurgi* trabakul *Uskok* senjskoga kapetana Andrije Bukovčića kojim je upravljao, pokle se otac povukao u mir, njegov najstariji sin. S nečuvenom požrtvovnošću spasio je mladi Bukovčić i brod i život šestorici ljudi. Bukovčićev je sin doduše dobio za taj smjeli čin na prsi zlatan krst, ali mu je Stipančić ganuto i svečano izjavio: – Vaš rod veže mene i moju kuću na vječnu zahvalnost. Ne daj bog nikada da bi trebali tuđe pomoći, ali ja želim te dođe kakva zgoda da osjetite moju zahvalnost.

Tekla je i peta godina Jurjeva odsuća, a Lucija je brojila već šesnaestu godinu. Visinom je za čitavu glavu natkrilila majku, tankim, vitkim i nježnim stasom bila je nalik mladoj vitoj i podatnoj gipkoj jeli. Iz pravilnog, duguljastog, kao mramor bijelog i glatkog lica odbijao se ponešto sumoran i za njezino doba odviše ozbiljan pogled njezinih mrkih očiju. Kod kuće je bila sveđ mirna i zamišljena, no među svojim prijateljicama živahna, vesela i osobito domišljata. Te je zime otkrila Lucija prvi put majci želju da pođe na ples što će ga sredinom mesopusta prirediti najodličniji građani u čast nekih novoizabranih patricija i građana. Valpurga je poćutjela raskošnu radost nad izjavljenom željom Lucije – radost što je osjećaju majke na pogled kćerke jedinice, krasno opremljene u sjajnom društvu, kojemu se – tako ona vidi – najviše otimaju oči za ljepotom njezine kćeri. One već nijesu sad drugo šta ni govorile nego o pripravama za taj ples – i tek kad su već sve osnove gotovo u svim sitnicama utvrđene bile, upitala je Lucija majku: – A otac? Što će na to sve otac?

Taj ples bio je u savezu s javnim i političkim životom u gradu. Među građanstvom i vojničkom oblašću živjele su gotovo neprestane razmirice već više od pô vijeka – neotklonjive razmirice poradi vrijeđanja prava s jedne a obrane i tužbe s druge strane. Znali su građani pisati i vrlo oštih tužba i predstavaka čak u Beč proti bezakonju i nasilju vojničke uprave, ali nju je država štitila, a građane od godine do godine mirila lijepim obećanjima. I jesenas došlo je bilo do jače provale nezadovoljstva u gradu. Građani su poslali na požunski sabor¹⁵ predstavku u kojoj pozivom na tolike – samo u zadnjih deset godina veličanstvu i saboru upravljene predstavke – dokazuju kako se vidi jasno: »E mora trpjeti trgovina pod tako nepravednom upravom koja bezobzirno gradske pravice gazi udarajući daću i na onakovu trgovačku robu koja je zakonom u senjskoj luci od daća slobodna i tako ne samo što ne štiti i ne promiče interese grada nego ih bezobzirno i svojevolumno ruši. Pod takovom upravom ne može se trgovina, koja je jedina i glavna životna žila ovomu gradu, unapređivati već mora propasti.«

Građani su bjesnili proti vojničkoj upravi i pisali proti njoj velike arke nepreglednih tužba, a mala diplomatska doskočica odozgo umirila bi njihovo ratno raspoloženje, i sve bi se lijepo izravnilo premda bi u gradu ostalo sve navlas jednako kako bi i prije tužba i predstavaka bilo; – stavilo bi se u izgled nekoliko mjesta u magistratu koja da će se iz gradskih patricijskih krugova popuniti, a građane bi opet uljuljali u lijepe sne obećanjem da će se iz njihovih krugova popuniti ispražnjena mjesta izumrlih patricija. Takova vijest iz hofkriegstratske¹⁶ kancelarije bila bi ona iskra što bi bez opasnosti izravnila napetost građana naproti protivnoj bateriji »sablje« – kako bi je građani zvali. Nekolicina koja se nije mogla nadati dijelu ni od službâ u magistratu ni od promaknuća na patricijsku čast, dokazivala bi doduše da to nije nikakav odgovor na poslanu predstavku, ali bi se morala napokon, hoćeš-nećeš, podati vjerovanju većine da će se i to drugo »malo-pomalo« nabolje riješiti. I sad bi se opet miješale u javnim lokalima u jedan skup uniforme s civilnim kaputima, i opet tekao svojim starim redom javni život, i pio se na zajedničkim zabavama šampanjac po oduševljenom uvjerenju da je ovaka sloga vojničke uprave i građanstva jedino spasonosna po dobro »našega od starine slavnoga i junačkoga grada«!

Tu – bog zna po koji put obnovljenu – slogu, a i još jednu vijest koja je građanske grudi s velikim ponosom što se rađa u duši čovjeka pobjednika nadimala, odluče oni proslaviti sjajnim plesom u dvorani novosagrađene kuće Domazetovićeve. Ta vijest bila je dozvola što je stigla od njegova veličanstva cara da vojna općina Senj kao kraljevski slobodni grad pošalje dva poslanika u sabor i u skupštine hrvatskih stališa. Bila je ta dozvola dana doduše uz opasku da troškove na poslanike namiruju građani sami a ne

¹⁵ *Požun* (mađ. *Pozsony*, njem. *Pressburg*) je staro hrvatsko ime današnjeg glavnoga grada Slovačke, Bratislave. U tom je gradu, koji je sve do 1918. godine imao mađarsku i njemačku većinu stanovništva, od 16. stoljeća (nakon Mohačke bitke i pada Budima pod osmansku vlast) do 1848. godine, uz prekide, sjedište Ugarskog sabora, kao i mjesto krunidbe Habsburgovaca kao mađarskih kraljeva do 1830. godine

¹⁶ *Hofkriegsrat* (njem.) – dvorsko ratno vijeće (vrhovna vlast Vojne krajine).

općinska blagajna, ali to nije kvarilo njihovoga oduševljenja. – Dobili smo – govorili oni – što smo davno tražili, a sad će imati naši poslanici prilike da po našoj izravnoj uputi govore za dobro grada. – Na tu su misao nadovezivali dosta nejasne i za ondašnje prilike dosta smjele želje o umanjivanju raznih daća, o promicanju gradske trgovine, o proširenju gradske samouprave i još tako šta. Njima su lebdjeli pred očima materijalni probici rodnoga grada, a za drugo šta, za opća prava cijele zemlje – tko je mogao onda mariti? Stipančić, koji bi se u takovim zgodama redovito postrance držao, smijao se deklamovanju svojih sugrađana što su se opojeni od oduševljenja domišljali najsmjelijim kombinacijama o tom što skori dnevni nose. Gledao ih kako sve njihove nade rastu iz skladišta lijesa i kuruze i iz bogatih zaliha dalmatinskoga vina što se odvažalo preko Vratnika. Omalovažavajući tako smjele snove svojih sugrađana, bio bi ostao daleko od proslave, da nije evo nešta drugo njegovu tvrdokornost ublažilo.

Izim nekoliko mjesta izumrlih patricija što su se imala iz građanskih redova popuniti, imao je ovaj put predložiti magistrat nekoga od uglednih građana na prazno mjesto gradskoga suca. To je mjesto i ugledom i unosom bilo takovo te je mogao na nj i Stipančić pomišljati. Doduše bio je u gradu čovjek kojemu kao da je to mjesto namijenjeno bilo, to je bio gospodin Josip Ćolić, potomak vrlo stare, plemenite senjske porodice, a čovjek ugledan, ozbiljan i učen. Znalo se, ako je i bio umirovljeni major – da nije bio prijatelj gospode njemačkih časnika koja su po miloj volji krnjila stara gradska prava; ali bio je on za tu gospodu jedan od onakvih protivnika kojima nećeš otupiti žalac, nego ako pođe za rukom te ga kako u vlastiti krug povučesh. Ondašnji major i gradski načelnik Benetti imao je doduše crno na bijelom od gospićkog generaliteta da se svakako nastoji te ispražnjeno sudačko mjesto dobije Ćolić, no on je to tajio hotimice Stipančiću čiju je pomoć, pošto je vidio da se i on stao za javne poslove interesovati, trebao. Stipančić je sada svaki dan šetao s majorom načelnikom Benettijem i – sluteći u Ćoliću sebi opasna protivnika – navraćao razgovor rado na tijesno prijateljavanje Ćolićevo s kanonikom Vukasovićem, zakletim neprijateljem magistratske gospode, slaviteljem Napoleonove vladavine i – nekakvim ilircem.

Prvi dokaz da je ušao majoru u volju, bilo je Stipančiću to što mu je major povjerio tajnu listinu koga gospićki generalitet želi a koga ne bi rado da se predloži na čast patricija i građana. Među onima koje nije volio gospićki generalitet, bio je na prvom mjestu s potcrtanim imenom i uz ime s bilješkom N. B. pomorski kapetan Andrija Bukovčić.

– Glasovi su za nj – rekao je major Stipančiću – po mom nepogrešivom računu podijeljeni, vi imate odlučiti na koju će stranu pasti vaga.

Bio je taj Bukovčić starac od sedamdeset godina, onizak, trcljast, bijele glave kao ovca, jaka obrijana lica i svijetlih, vrlo živih očiju i kretova. Bio on oduševljeni Austrijanac, štujući čuvstvo vjernosti iznad svega, ali u svom rodnom gradu nije trpio magistratske gospode ni pod živu glavu. Bio je svagda među prvim i najodlučnijim borcima grada kad bi se digao rat proti nasilnoj gospodi. On bi svojom rječitošću, živahnošću i bezobzirnošću u takvim prigodama povukao mnogoga mlitavca za sobom i dodijavao

tako mnogo gospodi od magistrata, kojima nije bilo do razloga, koja su svoje naume provadala najradije u obliku stroge, neopozovive zapovijedi.

Taj se starac Andrija Bukovčić najavio jednoga dana u samo podne u Stipančićevoj kući sa željom da može s milostivim gospodinom govoriti. Stipančić je dašto znao da se Bukovčić došao preporučiti neka mu u vijeću za izbor patricija dade svoj glas – i bude mu neugodno. On se sjetio obećanja što ga je dugovao za hvalu Bukovčićevomu sinu, a pred njegovim očima stajala je tvrda i neumoljiva bilješka N. B. uz ime Andrije Bukovčića. Kud ljepše prilike nego eto sada da se za smjelu i opasnu požrtvovnost Andrijinoga sina oduži ocu, pošto odluči svojim glasom o njegovom promaknuću na čast patricija?

Starac se Bukovčić poklonio smjerno pred domaćinom i uzeo mjesto u naslonjaču na koje mu je Stipančić ljubezno rukom pokazao.

– Milo mi je da vas jednom vidim i u svojoj kući – reče mu Stipančić laskavo; – a čime vam mogu poslužiti? – upita onda sjedajući i sam u starinski naslonjač.

Govorilo se dakako talijanski.

– Došao sam se vašoj milosti preporučiti da dobrostivo podupre u sjednici slavnoga magistrata moju poniznu molbu kojom molim da mi se podijeli patricijstvo ovoga slavnoga grada.

– Molim – reče Stipančić, a starac nastavi svoj dobro naučeni, talijanštini prirođeni zvonko i glatko tekući govor:

– Rođen sam u Senju i obitavam stalno, kao što je vašoj milosti poznato, u svojoj predragoj domovini. Zna se da sam slavno putovao morem punih pedeset godina, a pokazao mnogo puta svoju nepokolebljivu privrženost sretno i slavno vladajućoj kući Habsburgovaca. Imadem certifikat od sedamnaestoga rujna godine hiljadu osamsto trinaeste koji svjedoči da sam korisno i s oduševljenjem preuzeo službu da istražujem gibanje francuske flote u našem kanalu. Certifikat od osamnaestoga studenoga iste godine dokazuje opet moju odanost naprama istoj prejasnoj kući i napram preljubljenoj mojoj domovini – dokazuje da sam u kolovozu te godine iza dolaska združenog brodovlja austrijskoga i engleskoga uz opće oduševljenje i usprkos tome što se u gradu nalazilo još francusko zapovjedništvo digao prvi na svom brodu austrijski barjak i nosio svečano sliku njegova veličanstva cara Franje Prvoga na zgradu gradskoga magistrata. Poslije pako vodio sam povorku austrijskog brodovlja na slavno osvojenje otoka Krka. Certifikati od šestoga prosinca godine šesnaeste i trinaestoga rujna godine sedamnaeste dokazuju ne samo moju vrsnoću u svim pothvatima nego slave i druge službe što sam ih davao caru i domovini a da nisam pazio na pogibelji kojima sam u takovim zgodama izvirgavao svoj život i imutak. Brojim se među dobro stojeće posjednike, brodovlasnik sam koji je pripravan i sada hrabro sjeći i orati more, ali i sa samim mojim dohocima kao zaprisegnuti trgovački posrednik mogu pošteno i časno uzdržavati sebe i svoju obitelj. Sedamdeset mi je godina, vazda sam bio pošten, ugledan i štovan sin ovoga grada, poznat svuda kao hrabar i vješt kapetan koji je po svojoj zdušnosti, pravednosti i poštenju bio vazda ljubimac našega trgovačkoga svijeta. Dopustite mi još, milostivi

gospodine, spomenuti da bi Rimljani, najbolji na svijetu što znamo zakonodavci, ubrojili u red svojih patricija sve svoje vješte i poštene pomorske kapetane ne bi li ih tako obodрили i na plemenito natjecanje u brodarenju – glavnom unapređivanju trgovine – potaknuli. Tu milost evo moli i dobar otac obitelji, najvjerniji podanik nj. veličanstva cara austrijskoga i Senjanin koji ljubi i odan je svim srcem svojoj majci domovini.

Starac svrši i otare velikim svilenim rupcem sa čela znoj.

– Jesu li vam obećala glas druga gospoda u magistratu? – upita ga Stipančić.

– Za me su – uleti živahno starac – gospoda: Vukasović, dva Domazetovića, Homolić...

– Dobro... ja ću učiniti svoje – reče važno Stipančić i nakloni se starcu.

Još prije objeda uhvatio je priliku da bude barem na časak s majorom. Valpurga i Lucija morale su ga dugo čekati na objed i to vrijeme – kao što sada gotovo neprekidno – dogovarale su se i domišljale kako bi ocu došle s molbom da dopusti poći Luciji na prvi ples. Već su pomišljale da umole kanonika Vukasovića neka bi on o tom govorio ocu, no opet su morale odustati jer otac nije ni o Vukasoviću nikada lijepo govorio. Tad se dosjeti nečemu Lucija.

– Ja znam, majko, kako ćemo! – pljesne ona rukama i pogleda veselo sjajnim očima majku, a blijedo njezino lice zalilo se od radosti rumenilom.

– A što misliš? – upita je izvjedljivo majka.

– Pišimo Jurju! Ionako si nijesmo još pisali pokle je otišao od kuće; ja mislim da će na moju zamolbu htjeti ocu pisati, a što on ushtije, znaš da mu neće otac odbiti.

– Baš si se dobro domislila – reče veselo Valpurga – nikada bolje! Još mu danas piši ili, još bolje, pisat ćemo mu obje. – I one sjednu da pišu Jurju. Bile su upravo sretne što su tomu teškomu pitanju, s kojim su se eto blizu mjesec dana mučile, našle ovako sretno rješenje. Da bi Jurju odbio otac takovu molbu, o tom nije trebalo ni misliti.

U dva sata došao je otac kući neobično dobre volje. Što nije u takvim prilikama nikada običavao, on je već sa stuba nagovorio Valpurgu:

– Zar ste dugo čekale? Što ćeš, nijesam se mogao prije rastaviti s Benettijem, imali smo vrlo važnog razgovora.

Kod stola je nagovorio Luciju kad je prije objeda stojeći uz majku molila običnu molitvu:

– A šta ti?... Eto si prerasla majku već za čitavu glavu... Mi u kući i ne opazimo tako lako.

Lucija pocrveni i pogleda majku, a pogled njih obiju bio je upit: – Da mu rečemo?

– Pridružio se bio k meni i k majoru i auditor Friedman... Ti ga, Lucijo, poznaješ?

– Od Zenkerovih – reče tiho Lucija.

– Hoće da te majka povede na ples što ga priređuju građani... Što? Bi li ti bila pripravna za takovu zabavu?

– Zašto ne bi? – odgovori živo Valpurga umjesto Lucije. – Zenkerova Ema već je prošloga mesopusta pohađala plesove.

– Pa dobro... Ti je pripravi...

Tako je bilo to pitanje iznenada povoljno riješeno te je Valpurga mogla bez straha naručiti u kuću švelju koja je po njezinim napucima priređivala Lucijino odijelo za prvi ples.

Sam dan uoči plesa malo te nije porušio sve nade Valpurgine i Lucijine. Otac se od jutra tužio da se ne čuti dobro, a u samo podne dobio je nekakvo pismo koje ga je očito još više ozlovoljilo. Kod objeda nije govorio ni riječi. Kako je bio čovjek koji bi znao u jednom trenu promijeniti svoje najtvrdje odluke, osjećale su obje sa strahom blizu opasnost da bi mogao naglo odsjeći: – Večeras se ne ide nikamo.

Poslije objeda ostao je ipak sjedeći za stolom i napokon progovorio:

– Juraj neće ni ove godine polagati ispita... Piše da će se u Hrvatskoj uvesti mađarski jezik kao službeni te mora učiti taj jezik ako želi načiniti brzo karijeru.

Kao svagda, tako on nije ni taj put dugo u sebi podnašao da se imalo kakve sumnje baci na Jurja. – Mađarski će jezik bez dvojbe zavladati skoro kod nas – pripovijedao je on napokon Valpurgi – pa ako bude među prvima od domaćih sinova koji bude umio mađarski uredovati, otvorit će mu se brzo lijepa budućnost.

Valpurga, a pogotovo Lucija, bile su sretne što nije ni očeva boležljivost ni Jurjevo pismo osujetilo polazak večerašnjega plesa.

Na tom su plesu ostali do tri sata jutra akoprem je bio otac, i s obzirom na to da je to Luciji prvi ples, odlučio da će o ponoći iza glavnoga odmora poći kući. Za vrijeme toga odmora odvela su Stipančića i Valpurgu neka gospoda u pokrajnu sobu k velikom stolu gdje se sakupilo bilo društvo poizbor gospođa i gospode. Oboje – i Stipančić i Valpurga – dobili su kod tog stola ponajodličnije mjesto do česa je Stipančić mnogo držao. To je odlikovanje pripisivao on dašto svom ugledu, no ugađalo je njegovoj taštini – toga napokon nije mogao ni on u svom roditeljskom srcu zatomiti – što su ga tolika gospoda upravo salijetala da barem još koje vrijeme ostane s Lucijom na vrlo animiranom plesu; tom zgodom govorili su njemu i ozbiljni ljudi o rijetkoj Lucijinoj ljepoti – utjelovljenoj aristokraciji – reče mu netko, a slavio ju je i mladi kapetan auditor Friedman, rođeni Bečanin, koji je Luciju jedva za četvorku poslije ponoći mogao angažovati, a o čijem se bogatstvu pripovijedalo u gradu toliko te su naivniji ljudi držali da mu otac u ljestvici svjetskih bogataša mjesto negdje blizu Rotschilda zaprema. Šampanjac je uz domaće butelje tekao obilno i preobilno, nazdravljalo se i pjevalo iz punih duša, veselilo se, grlilo i bratilo oduševljeno, iskreno do suza! Bilo je to sjajno društvo svojom otmjenošću, veseljem i obiljem kao svijetli odsjev sloge, bogatstva, mudrosti, ljubavi i sreće što je vladala u gradu!

Luciji je iza tog prvoga plesa bilo kao i svim djevojkama njezine dobe koje se nađu prvi put u vrtlogu sjajnih toaleta, same mladosti pune života u okviru sjajno nakićene i rasvijetljene dvorane. Bilo joj je kroz nekoliko slijedećih dana kao da je proživjela

prekrasni vilinski san, a njezina joj pamet opetovala neprestano one slatke riječi što su joj ih laskavo i s nekom zamamnom tajanstvenom nejasnošću govorili muškarci. Upamtila je iz sjajne i šumne vreve više oči i poglede što su je tražili, nego sama lica što su je okruživala. Ćutjela je da je svi vole, da im je bila ugodna njezina blizina kao i oni njoj u burnom letu kroz bučnu i sjajnu dvoranu, svaki čas na drugim jednako ugodnim, jednako podatnim rukama. Čuvstvo, nalik najviše na zahvalnost, napunjalo joj ugodno grudi, njezina se duša vraćala nezasitnom nasladom k toj noći, opetovala u potankostima sve kretnje, poglede i riječi sjajnoga društva. Ta noć dala je za mjesec dana neiscrpivoga gradiva razgovoru među njom i majkom.

Kad bi Valpurga iza više godina kao udovica u svojoj samoći s bolesnom Lucijom spominjala u sebi te minule dane svoga života, ona bi svagda pomislila da je upravo nekako iza toga plesa stala bila opažati veliku promjenu u njihovoj kući. Ta se promjena ticala poglavito Stipančića i Lucije. On se naime od tada počeo nekada naglo starati i rušiti, nestalo je kao najednom njegove kršne, staračke jakosti koja i starijim ljudima onakova soja kakav je on bio podaje vid krepke neslomljive energije. Baš te energije ponestajalo je njemu naglo. Valpurga nije nikada znala da je Stipančić tada uzalud žrtvovao svoju riječ kojom se bio Bukovčiću obvezao za zahvalnost: S njegovim glasom propao je Bukovčić sa svojom molbom za patricijsku čast – a on nije ipak postao sucem. Major ga je Benetti doduše uvjeravao da ga on od svoga dolaska u Senj ima na pameti i želi te mu bilo koje ugledno mjesto u gradskom magistratu pribavi, a ovaj put da je bila izrična želja gospićkoga generaliteta neka izbor gradskoga suca padne na Ćolića. Stipančić se ipak stidio svoje pogažene riječi; to, a i neuspjeh u natjecanju za mjesto suca, grizlo ga u duši kao crv. A došlo je bilo već te je dirao poradi uzdržavanja porodice a još više poradi Jurja u posljednje ostatke svoje negibljuje imovine. On je to radio potajno koliko je mogao, ali ga je stala izjedati misao: – Što kad se to sazna? A što, da Juraj ne svrši prije nego nestane posve imovine?

Protivno je bilo kod Lucije kojoj su iza prvoga plesa vidljivo rasla krila. Ako je i znala da otac, kojega se prije toliko bojala, ne trpi što boravi izvan kuće, pa bilo s prijateljicama i iz najodličnijih obitelji, ona se nekako najednom prestala i u tome obazirati ne njegove želje. Otac se vrlo na to srdio, ali prigovarao više Valpurgi nego Luciji. Valpurgi su bili doduše teško snošljivi Stipančićevi prigovori koji su odista pretjerani bili i bez dvojbe od neosnovana straha za Luciju dolazili; ali ona je kriomice podupirala Luciju i bila joj na ruku da se među svoje vršnjakinje ukrade. – Ta eto je malone već čitava djevojka – mislila ona u sebi – ali ti muškarci, ako i pametni, ne mogu začudo toga razumjeti.

Čula je bila Valpurga od Veronike, a Veronika je tu vijest odnekuda izvana donijela, da se za Luciju silno zanima mladi i bogati Bečanin auditor Friedman. Ta gdje i kako da inače dođe ona do svoje sreće ako ne bi s ovakim poznanstvom u odličnim obiteljima – a uz takvoga oca kojemu je sin sve a kći ništa?

VII.

Prošla je opet jedna godina što je Stipančić čekao badava da mu sin svrši nauke. Neprestano se ispričavao i dokazivao da se nije pored najbolje volje mogao posljednjim ispitima podvrći, a uza to svaki put obećavao da će se najdulje za tri mjeseca kao gotov čovjek u očinsku kuću vratiti. Stipančić još nije mogao gubiti vjere u svoga sina: I kako bi? On je usprkos izgubljenoj parnici smatrao sebe ipak plemićem koji je s negodovanjem gledao kako se glave plemenitih obitelji u skladištima lijesa, kuruze i vina bore za svagdanji hljebac. Od svoje pozicije da je i u natjecanju s Ćolićem za sudačko mjesto propao – nije puštao ni pedlja. Imutka je nestajalo sve brže, ali njegove oči bijahu stalno uprte u sina Jurja po kojem će ugledati ime Stipančića u sjaju kao nikada prije. Kad bi ga spopala briga poradi toga što je dolazila na red da se troši i posljednja imovina, i od toga što bi morao pomišljati da Lucija nema baš ništa od svoje očevine kad bi Valpurga kao mati svaki čas htjela da navrati govor kako se ovaj i onaj mladi čovjek zanima za Lucijinu ljepotu: on bi se zanio za Jurja, gledao ga u sjajnoj plemićkoj odori, krasna i umna, kako mu se klanja grad, zemlja i prvaci, i onda bi završile njegove misli u nekoj silno bogatoj i moćnoj aristokratskoj obitelji negdje u Pešti ili Beču gdje se vjeri s jedinicom kćerkom i vraća bogato rodnoj kući imovinu što se na nj istrošila. Za te krasne misli koje su mogle da ožive njegovu staračku fantaziju, nalazio je pobude u velikoj sinovoj darovitosti, u pohlepi za znanjem, u savršenoj naobrazbi, a napokon i u praktičnosti Jurjevoga duha koju je dokazao prionuvši na vrijeme izučavati mađarski jezik. Vidio je Stipančić da su zahtjevi Mađara da se u civilnom dijelu Hrvatske zamijeni službeni latinski jezik mađarskim, neutaživi, i bio je siguran da će Mađari svoje naume sjajno provesti. Tko da im se u Hrvatskoj opre – pa i čemu? Narodna samosvijest Hrvata bila je mrtva kao i misao da bi se staro kraljevstvo hrvatsko, komadano i zakopano kroz vjekove, moglo pridići već ikada u život. Istom u ovom dijelu Hrvatske što je sačinjavao Vojnu granicu, oprijet će se Mađarima vojnička oblast, a to sada nije bilo u račun Stipančićevom umovanju: pod vojničkom vlašću ne bi se Juraj mogao dovinuti nikada onome što je on o njem snivao.

U gradu bio je čovjek koji se osobito u posljednje vrijeme odlučno digao proti vojnoj upravi, sakupljao građane i uvjeravao ih da je sada zgodan čas te zahtijevaju da se grad pripoji k građanskoj Hrvatskoj. Taj je čovjek bio Stipančićev daljnji rođak, kanonik Vukasović. S njim se nije doduše već dugo gledao, izvan koliko je slučaj i pristojnost zahtijevala; no sad mu se činilo uputno da stupi i on u Vukasovićev tabor. Doduše Vukasović je imao na umu neke ciljeve kojih Stipančić nije shvaćao: on je govorio o velikom, Napoleonom zasnovanom kraljevstvu Ilirije. Stipančić u svem Vukasovićevom pregnuću htio je vidjeti samo naviješten rat protiv vojnoj upravi a u prilog Mađara; ta Napoleon je pao – a s Napoleonom pala je i Ilirija. Stipančić je računao za se: mislio on da će svojom zaslugom, dođe li do razvojačenja grada, upozoriti buduću vladu na svoje porodično ime i utrti sinu gladak put do velikih časti. Osjećao od toga opet svoj gordi ponos kako se samo svojim bistrim umom i velikim znanjem uzvisuje nad domaće

plemiće i patricije kuruzare i vinare. Gledao ih je nisko pod sobom, jedne kako se kao ugaženi crvi savijaju pod samovoljom magistrata, a druge, koji su poput njega trošili za život staru glavnicu ali bez njegovog dalekoga pogleda u budućnost, nemoćne, kako ustupljaju malo-pomalo u ruke tuđinaca zgrade, brodove i trgovinu svojih otaca.

Dotle je trpjela Valpurga poradi Lucije često neiskazane muke. Luciji se htjelo života i slobode, njezina je duša hrlila neobuzdano za probuđenim osjećajima djevojačke sreće što se rađala iz njezine mladosti. Ona je već razumjela muške oči što su se otimale za njom i živjela u neprekidnom čeznuću da bude viđena među prvima. Njezina se mladenačka fantazija razmahala i nada u djevojačku sreću porasla navlastito od nekog vremena pokle je naime svakih osam dana dobivala poštom iz grada po jedan kaligrafski ispisani Petrarkin sonet pod kojim bi pošiljač nacrtao strelicom probodeno plamteće srce i oko njega vješto na način monograma napisao slova: *M. T.* – Badava je ona mučila svoju pamet da odgoneta taj potpis i dozna pošiljača. Isprva je sumnjala da se iza tih slova htio sakriti auditor Friedman na čiju je naklonost imala pravo zaključivati; no na koncu bude joj svejedno tko bio, bio. Njoj je bilo dosta sreće od snažnoga čuvstva što se rađalo iz uvjerenja da je ljubljena, da jest neki muškarac kojega može da zanesu njezina ljepota, koji čezne za njom, kako i nju nose želje mlade duše iz tihe i mračne njihove kuće u svijetli svijet.

I koliko je to njezino čeznuće za odličnim društvom i zabavama što bi ih sad građani a sad časnici davali, bilo neobuzdano, opet ga je neumoljivo sapinjala tvrdokorna vlast oca. Nije htio ni da čuje za kakove izdatke na njezina odijela i gdje kada upravo surovo uskraćivao i neznatne troškove što bi ih za nju mati od njega tražila. Da uskrati novac, on bi našao sto razloga i napokon predbacivao Valpurgi da je iskvarila to dijete puštajući mu preko očevoga znanja koješta na volju. – Htio je pako da Lucija boravi u njegovoj sobi te mu čita, a on je podučava, kako bi tvrdio, u onome što će joj danas-sutra vrijediti daleko više nego misli na kojekakve ludorije što ih može da zamisli ženska ispraznost.

Nelijepo, zlobi nalik čuvstvo proti ocu mučilo bi gdje kada Luciju, a to nije mogla da zataji ni njemu ni majci. Izravno mu toga dašto nije smjela reći; ali je Stipančić pogađao da je njezina pokornost i uslužnost prema njemu usiljena. Majci pako nije skrivala to svoje čuvstvo napram ocu; kad bi joj rekla da otac želi neka dođe u njegovu sobu, smračila bi lice:

– Idem kad moram. Ali da znate kako mi teško teku časovi u očevoj sobi, vi me ne bi nikada gore slali.

– Vidiš, Lucijo, a on želi samo da s njime razgovaraš.

– Ja ne umijem da s njime razgovaram.

– Zašto si takova? I otac se na te tuži da sjediš uza nj kao tuđa i samo ga mučiš svojim upornom šutnjom.

– Velim vam, kad sam sama uza nj, meni su svezana usta. Što bih s njime govorila, kad zna da mi nije pravedan? Zar nisam odrasla pa i danas još zatvorena u ovim tamnim

sobama kao u samostanu? Neka pogleda moje vršnjakinje kakvi im je život, pa će vidjeti govorim li pravo.

I Valpurga je bila o tom uvjerena, ali je htjela da Luciju priljubi ocu, jer on je još uvijek najranije njoj spočitavao da nije umjela dati Luciji odgoja te nema u sebi nikakvih nježnijih osjećaja već je odrasla divlja i surova kao goršakinja.

Međutim je u gradu stao kipjeti kvasac, počele izbijati vidljivo priprave za budući izbor dvaju zastupnika u sabor. Glava pokreta, kanonik Vukasović, bio je uman čovjek, od prirode bogato nadaren, a naukom prosvijetljen, te ne samo porijeklom i imenom nego i duhom svojim pravi narodni aristokrat. On je brzo shvatio pokret što ga je u Zagrebu uz grofa Draškovića pripravljaao Gaj. Nove vijesti iz Zagreba trgoše mu živo dušu. Činilo mu se da je već o tom i baš tako i on sam mislio, da je tako šta što su propovijedali Drašković i Gaj smatrao već otprije sam svojom dužnošću, ali kao da nije umio podati jasnoga oblika, vidljivoga života tome što je u njegovoj duši gotovo živjelo. – Rodni grad činio mu se zgodno tlo gdje bi mogla odjeknuti snažna jeka glasovima iz Zagreba: narod čil, duševno bodar i bistar – ne po mrtvoj knjizi njemačke škole koja već od dobe centralističkih težnja države nije priznavala hrvatsku dušu – nego prosvijetljen u borbi s velikim a prevarnim elementom što mu oplakuje tvrdi obalu i u saobraćaju s lukavim tuđincem s kojim je trgovao i ratovao od vjekova. – Živu duhom, učenu, a poletne fantazije, bilo je Vukasoviću da proplače gdjekada nad obijesnom bahatošću tuđe vlasti koja je sputala Hrvata u okove i otimala mu uspomenu na prošlost i na narodno ime. Vidio je da je pogašena luč narodne svijesti, da naraštaj zaboravlja narodni ponos, da je domaći jezik stjeran u neugledne kuće domaćih porodica i u masu naroda koja svojom sudbinom niti može niti umije upravljati; a sav život što se još javlja da nije nego borba za kruh, za čast i vlast. Pod takovom ogorčenošću svoje duše on je požalio bio pad Napoleona i razbijenu ideju da se obnovi Ilirsko carstvo. Njegove nade u budućnost svoga naroda kao da htjedoše propasti s tim carstvom što je palo poradi nezasitljive svojatačke pohote velikoga imperatora prije nego je bilo rođeno u život. Propadale mu nade, jer već nije mogao pomisliti – izim providnosti – ljudsku moć koja bi spasla ime i život hrvatskomu narodu. Staro hrvatsko kraljevstvo bilo je raskomadano u toliko krpica, oteto mu ime, uspavana spomen na prošlost. Srodnici u koje bi mogao uprijeti oči bili su sami skoro na umoru: jedne onamo raspinjao Turčin, a drugima pripaljivala smrtnu svijeću nezasitna Germanija. Neutješno gledao je pred sobom skoru propast svoga naroda čijom mladom i svježom krvi pomlađuje svoje srce tuđinac. – Tad dopre do župnoga dvora senjske prvostolne crkve prvi sijevak zagrebačkoga »osvita« pa trgne dušom i zaigra srcem umnoga popa Vukasovića. – Budimo se! – klikne on i bude mlad kao da je pred pojavom mladoga Gaja zbacio sa sebe teret dugih godina. Sad nema žrtve koju ne bi mogao podnijeti, mišljaše on i čutio je da bi mogao i on u jednoj ruci s mačem a s propelom u drugoj stati na čelo svoga naroda i udariti na njegove tlačitelje.

Od sabora mnogo se nadao po onome u što su poslanike naroda upućivali svojim brošurama Kušević, Derkos,¹⁷ i grof Janko Drašković. Mislio je da bi i ovaj kraj Hrvatske, potopljen morem njemačke vlasti i samovolje, mogao odrješito pokazati da je živ, a napose starodavni grad Senj da bi morao biti među prvima koji će iz ovih krajeva donijeti glas: – Računajte i s nama, živi smo i mi, ranjeni doduše, ali živi! – I čisto je vidio kako s jednakim takovim glasom hrli narod s kranjskih planina, iz ravne Slavonije i Srijema, iz kršne Dalmacije, junačke Crne Gore, tužne Bosne i Hercegovine i smrtno ranjene Srbije – leti k jednomu ognjištu, svi kao sinovi jedne majke šire ruke, u lica se ljube i klikću od radosti što je jednom snagom zahvatila svu ujedinjenu narodnu dušu: našla se eto opet braća na jednom starom domaćem ognjištu! Milijun srdaca zaigralo od te slavne radosti, složne ruke dižu opet stari dom u vlastitoj domaji, što ga za sva već vremena ne može da sruši nijedna ljudska sila.

Nametalo mu se od sebe pitanje: tko će od domaćih ljudi u to varno doba znati i htjeti da dostojno zastupa grad u saborima?

Od građanstva nije mu moglo oko ni kod kojega zapeti. Ljudi dobri, mnogi od njih i darovit čovjek ali bez svih drugih uvjeta da u to važno doba stupi kao branitelj prava cijele zemlje. Njih je bilo lako potaknuti »proti sablji« – kako se onda govorilo – ali samo napomenom materijalne štete grada, nepravednog posvajanja gradskih dohodaka, sprečavanjem slobode trgovine i još tako šta. Takovim barutom dao bi se potpaliti i njihov ponos. Ali ushit za višim narodnim idealima, narodnu svijest koja bi obuhvaćala jedinstvo svega naroda povlačeći svoje korijenje u čvrsto i plodno tlo narodne prošlosti – to je Vukasović tražio badava, kao što je to bilo onda badava tražiti po cijeloj zemlji. Izim kojega svećenika u gradu i umirovljenoga majora Čolića, tko se zanimao za ono što se pripravljalo u Zagrebu? Došlo je to dakako građanima do ušiju, ali došlo kao nejasni i nerazumljivi zvukovi izdaleka.

– Dižu se tamo u Zagrebu! – rekao bi tko od građana kod čaše vina kao da se govori o kakvom oružanom i možda čak obijesnom ustanku u dalekoj, jedva po imenu poznatoj zemlji i narodu. Hrvatskom narodu bile su potrgane sve veze po kojima se mogao osjećati potomkom i jedinim zakonitim baštinikom slobodnoga i slavnoga nekada kraljevstva hrvatskoga.

Ni patriciji ni plemići nisu bili bolji od svojih sugrađana. Vlast ih je tuđila rođenomu narodu dižući im ugled u redovima sebi prijatnih ljudi, te im od tog gospodskoga položaja bijahu zaslijepljene oči. Nije već bilo u njima snage da se krijepe mišlju na moć narodnoga jedinstva i onda opru navaljujućoj bujici tuđinstva. Od ponosnih svojih otaca, junačkih vođa i glavara grada bijahu se izrodili u skutonoše oblasnika koji su im dijelili milosti i časti. Zapostavljanje narodnoga jezika, ljubav za tuđe, dolazilo to iz Njemačke,

¹⁷ Josip Kušević (1775.-1846.) pravnik, političar, pobornik hrvatskog državnog prava, autor spisa *O samosvojnih pravih i pravilih kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Ivan Derkos (1808.-1934.), pravnik i istaknuti preporoditelj, autor djela *Genij domovine nad usnulim svojim sinovima* na latinskom jeziku.

Italije ili Francuske – i težnja da budu u volji i bliže onima koji su kruto držali u ruci vladu nad gradom, bilo je, mislili oni, u savezu s pojmom *nobilità*, kako su sebe u isporođivanju s građanima »bez imena« zvali.

Među rijetkim iznimkama u tim višim redovima domaćih ljudi koji su bili za narod mrtvi, digao se pred Vukasovićevim očima iznad sviju umirovljeni major Josip pl. Ćolić. U njemu još nije bila umrla svijest o staroj tradiciji dugovjeke njegove porodice ni misao na zasluge po kojima se ona u borbi umom a i mačem s narodom i za narod digla do plemenštine, ugleda i bogatstva. Sjaj sablje nije mogao da mu zabliješti oči, ropsko gospodstvo, ovisno od tuđe samovolje, nije moglo da u njem utrne ponos na ime i ugled Ćolića. Gledao je često s Vukasovićem sažalno na izrađanje domaćih plemenitih obitelji, kako jedne tonu u moru svenjemačkoga gospodstva, druge filistarskom nadutošću rasteplju staru imovinu, a obje slijepo i nemoćno padaju u ruke onima kojima bijaše cilj da pogase idućim naraštajima i posljednje svjetlo što je bacalo svoje zrake u snažnu, krvavu, ali mnogo puta slavnu prošlost njihovih otaca.

– To je jedan, a vrijedi za sve druge! – reče zadovoljno sebi Vukasović, ali mu naglu radost odmah potamni briga. Hoće li htjeti Ćolić u sabor s programom što se, naravno, kosi s intencijama postojeće vlasti? On je umirovljeni major, odnedavna gradski sudac, u javne se poslove nije dotada gotovo nikada pačao premda je bio držan i od vlasti i od građana prvakom grada. Hoće li se dakle dati u odlučnu borbu za ovo što s Vukasovićem nosi u duši pokle su prvi glasovi javili iz Zagreba što se tamo sprema? Hoće li imati pouzdanja u borbu uspavanoga, rastrganoga naroda bez inteligencije i bez probuđene svijesti proti pohlepnomu, a jakomu neprijatelju – u borbu mrava proti gorostasu? Ako bi se i pouzdao u pobjedu poradi pravičnosti, neće li on, tankočutan aristokrat, navlastito pokle se dao izabrati u javnu službu grada, povući po srijedi rečenicu: *Noblesse oblige*?

Kanonik je gotovo klonuo duhom. On je sam odlučio, zanesen glasovima iz Zagreba, da će se izvrći svetoj doduše ali u to doba vrlo gorkoj dužnosti da brani narodu pravice na koje je sam narod već zaboravio. Odlučio se ipak izvrći pogibelji da ga jaki protivnici ismiju kao patuljka i slavnije pokopaju u zametku ideju kojoj su se prve zrake svjetla dolazećega iz Zagreba tolikom mukom probijale kroz mrak što je pritisnuo hrvatske zemlje; odlučio je da pored borbe i tereta zastupnika naroda doprinese za uzvišenu ideju i tu žrtvu što će se odreći novčane odštete koju bi mu kao svomu zastupniku morali po carskoj odredbi plaćati sami građani. U velikom zanosu duše njegove se oči, koje su rado gledale uštedeno srebro, nijesu ovaj put dale zabliještati njegovim sjajem.

Ali tko će mu dakle biti u saboru drugom? Vratio se doduše nedavno kući iz školâ i putovanja mladi plemić Marko Dragančić de Drachenfeld. Bio je uman i ozbiljan momak od dvadeset i šest godina, a zanio se za idejom ilirizma od prvoga časa kad je čuo o njoj govoriti onolikim žarom i uvjerenjem kanonika Vukasovića. Ali, na žalost, na nj nije mogao Vukasović računati jer mladi Dragančić, rođeni Senjanin, nije razumio ni jedne riječi hrvatski. Mati mu je umrla kad mu je bilo devet godina, a otac, koji se nije htio drugi put ženiti, dao ga odgojiti vani.

– Eto mi nemamo već ljudi da se bore za naš opstanak, nas je ostavio bog! – kukao Vukasović gledajući očajnim beznađem u pustu, mrtvu masu živoga naroda koji ne zna podići svojih očiju više nego onamo otkuda dolaze časti i novac...

Napokon pokuša nagovoriti Čolića – ali kako se i bojao – badava. Nije mu pače Čolić mogao ni svjetovati koga će birati drugim zastupnikom, te napokon zaključe obadvojica da će pisati ravno grofu Draškoviću u Zagreb neka im on preporuči svoga čovjeka koji će u duhu njegovih ideja uz Vukasovića dostojno zastupati grad na saboru. Vukasović se nerado dao na to nagovoriti; on je mnogo držao do toga da se pokaže kako u hrvatskom narodu i ovoga kraja ima žive svijesti i naobraženih rodoljuba koji shvaćaju borbu za narodna prava i budućnost; to će, računao on, dobro djelovati na duhove i po ostaloj zemlji, te će narod sve većim pouzdanjem poći u naviještenu borbu. Već je on bio i složio pismo na Draškovića, kad se dogodi nešta drugo.

Priprava za predstojeće izbore, a navlastito utjecaj Vukasovićev i njegovi neprestani dogovori s građanima nisu dašto mogli ostati magistratu tajnom. Pala je sumnja o vjernosti prama postojećoj oblasti najprije na one patricije koji su tu čast stekli za kratke vladavine francuske. Da se u prvi mah polije hladnom vodom sve živahnije zanimanje građana za Vukasovićeve osnove, dođe iznenada od generalkomande iz Zagreba odredba da se izbori patricija koji su pod francuskom vladom još godine 1810. obavljani, proglase ništetnima, i to s razloga što tada izabrani patriciji nijesu pravodobno uplatili taksu od dvije stotine carskih forinta u zlatu, kao što to gradski statut od godine 1755. određuje.

Zatim neka se na osnovu rečenoga statuta provede novi izbor ne samo izumrlih nego i onih patricija koji će po rečenoj naredbi generalkomande tu čast izgubiti; o građanima pako koji se budu za tu čast natjecali, neka se generalkomandi prije izbora pošalje strogo sastavljen popis koji će izim običnih navoda o stališu, rodnom mjestu, vjerezakonu i dobi kandidatâ sadržavati također pomno sastavljenu ocjenu njihovog političkoga držanja, druženja i navlastito sud o njihovoj privrženosti prama postojećim oblastima.

Odredba je djelovala. Mnogi koji su bili živo prionuli uz Vukasovića, ohladniješe na jedanput, stadoše pače izbjegavati svaki dodir s Vukasovićem i s njegovim ljudima. A tadanji gradonačelnik, major Benetti, nije baš birao sredstva proti Vukasovićevim pristašama. Andriji Bukovčiću koji je nešta nelijepo bio oslovio u gostioni *alla città di Trieste*¹⁸ Vukasovićeve otpadnike, oduzeo je bez svake istrage pravo javnoga mešetarenja od česa je starac, pokle je more ostavio, sa dvoje još neopskrbjene djece živio.

– Eto – govorili na to građani – što mi možemo kad im je sve u rukama? Ludo je da se oblastima zamjeramo dižući se golom rukom na sablju.

– Dašto – rekli bi drugi – izgubit ćemo i ovo što imamo ako se damo voditi od Vukasovića za kojega se bome zna da nije bio nikad lijepo gledan od magistrata.

¹⁸ Talijanski: Kod grada Trsta.

A bilo je i takovih koji su vjerovali i sumnjičenju proti Vukasovića: – Bog zna, što se nada dobiti pop. Nije on samo tako stao da ucka građane protiv gospodi, a on nema šta izgubiti; popovski ovratnik ne može mu skinuti ni papa.

U to vrijeme iznenadi Vukasovića posjet daljnega rođaka Ante Stipančića. Nije ga u svojoj kući vidio više od dvadeset godina, a izim običnih upita za zdravlje – kad bi se sreli – nijesu njih dvojica kroz toliko vremena uopće jedan s drugim razgovarali. Iza prvoga iznenađenja pomisli Vukasović: – Došao je da mu uzajmim novaca...

Pronicavi kanonik koji je umio zanjušiti u svaki sljednji kutić grada, znao je u dušu Stipančićevo stanje. On se mnogo zanimao za imovne prilike svakog poznatog čovjeka. Za Stipančića je znao da je iza oca naslijedio doduše lijep imetak, ali da je veliki dio toga zarajtao još prije ženidbe klateći se i živeći gospodski kojekuda po svijetu. Valpurga mu nije donijela gotovine ni groša, a sin je po Beču, Londonu i Parizu rastapao što je iza tolikih troškova i ludih svojeglavih spekulacija ostalo. On se više puta bojao da će mu jednom Stipančić doći kao rođaku na vrata s molbom neka mu uzajmi novaca. Za takav je slučaj bio zaključio dati odlučni odgovor: – Nemam – jer ih Stipančić ne bi vratio nikada. K svemu tomu došli su mu nedavno do ušiju glasovi što ih je neki domaći sin, sveučilišni đak u Beču, kući javio da je Stipančićev sin Juraj potepuh koji je skroz zanemario nauke. Pokle mu otac od nekoga vremena neće da šalje traženih novaca, on da se dao u društvo s nekom propalom djevojkom, te njih dvoje, jedno s guslama a drugo s gitarom u ruci, obilaze bečke krčme i kavane gdje pjevajući i svirajući služe novac da žive.

S obzirom na sve to stao se Vukasović odmah iza pozdrava sa Stipančićem tužiti na magistrat koji neće da mu dozvoli troškova ni za najnužnije popravke na župnom dvoru, te mu ne preostaje nego da sa znatnim vlastitim troškom popravi svoj stan barem toliko da ne mora pod kišobranom spavati.

– Došao sam k tebi, reverendissime, da se u nekom pitanju sporazumijemo – pre-kine ga nestrpljivo Stipančić koji je isprve pogodio misli kanonika.

– Izvoli – reče mu Vukasović i omjeri Stipančića izvjedljivim pogledom.

– Ti si se, reverendissime, postavio na čelo naše beskonačne borbe proti magistrata. To je plemenito od tebe, a ja, ja sam ti, ako me primaš, došao nuditi svoju pomoć. Hoću da budem uza te.

Vukasović nije mogao da ne trgne uvis glavom i da ne pogleda oštrije nepovjerljivim okom Stipančića.

– Ti se, reverendissime, izvolijevaš čuditi. A zašto? Ta vidim i ja da su na putu svakomu boljku ovoga grada. Ti ćeš znati da im ja baš nikada nisam prijateljem bio, znala je često i meni dodijati njihova petljanija... Ti bi mogao pomisliti da sam se ja na otvoren rat proti njima odlučio možda iz osvete iza posljednjega izbora gradskoga suca. Ne daj bog! Svud se burka u carevini, sabori bi mogli mnogo učiniti ako bude tamo ljudi. To je moje uvjerenje. Ti želiš u sabor, a ja sam ti došao ponuditi svoju pomoć.

– To me ne iznenađuje od tebe, ja sam uvijek govorio o tebi kao o čovjeku rijetkih vrлина – reče mu Vukasović, a mislio je, dok je govorio, i na stupicu što mu je možda došao njegov rođak podmetnuti.

– Ogorčio me i postupak magistrata proti čestitomu starcu Bukovčiću prema kojemu sam upravo nagovorom one gospode, kako znaš, neličepo radio. Žalim to, vrlo žalim, želim popraviti osobito sada kad mu je Benetti napravo nazdravo oteo pravo javnoga mešetarenja od česa je starac pošteno sa svojom obitelji živio. Ja ti nudim svoj glas za prijedlog da se Bukovčić digne na patricijsku čast – i uopće računaj da sam s tobom i uza te što god u pitanjima javnoga i političkoga života našega grada poduzimaš.

Kanonik se zamisli:

– To je tvoja odlučna volja? – upita onda mirnim i važnim glasom Stipančića.

– Ja sam star čovjek, što radim, radim promišljeno.

– Ako je tako – reče Vukasović živo i ustane sa naslonjača – tebe mi šalje sama providnost. Evo, da ne duljim: Sam si spomenuo, da nam se zemlja sprema na novi pokret, sam uviđaš da ne smijemo ni mi spavati dok drugi rade. Slijedeći izbor saborskih zastupnika ovoga grada pokazat će ako smo ljudi koji se ne damo mrtvo kretati po zapovijedi tuđinca. Znaš li šta je? Građani šalju mene u sabor, a uza me budi im zastupnik i ti.

Stipančić se zagleda u Vukasovića. Lice mu bivaše sve vedrije, pogled veseliji, dok mu je duh očividno zabrodio nekamo daleko.

– Ti krzmaš? – reče mu Vukasović.

– Misliš li da bi mene htjeli građani birati?

– To je moja briga.

– Primam – reče odlučno Stipančić i prihvati pruženu kanonikovu ruku.

– Tako. Izvukao si me iznenada iz neprilike, jer što da ti tajim, ja nisam mogao naći u gradu sebi druga. Mađari su razmahali svoja krila, u požunskom saboru doći će pred prevejanim političarima do raspravljanja o vrlo važnim pitanjima, možda o hrvatskom »biti – ne biti«.

Na ta pitanja mislio je i Stipančić, ali, dašto, na svoju. On se već ovaj čas zanio slavnim mišlju da će Požun biti prvo mjesto odakle će ime Stipančićâ početi da se diže u doličnom sjaju u svijet. Još isti dan pisao je on Jurju da je došao pravi čas te položi rigoroze, jer će biti lako doskora prilike da ga predstavi mađarskim magnatima i mogućnicima u Požunu.

Vukasović je međutim radio dan i noć da stupi pripravan i, koliko je samo moguće, s uređenom vojskom u borbu s magistratom otkle se svako gibanje u gradu, što se imalo ticalo predstojećih izbora, pratilo s najvećom pomnjom. Desna ruka bio mu je u sabiranju podataka proti vojničkoj oblasti sudac Ćolić, među građanstvom radio je za nj Andrija Bukovčić, a raspaljivao je narod i neki Martin Tintor, mladić od devetnaest godina, koji je bio pisar u magistratu ali ga major Benetti otpustio iz službe pošto se nije

htio pokoriti njegovoj odredbi da ne čita po krčmama Kačića i Vitezovićevu kroniku u kojoj je bio mnogi slavni i junački čin starih Senjana ubilježen. Sad je na radost i čudo Valpurgino posjećivao često Stipančića kanonik Vukasović i znao s njime u sobi čitave sate proboraviti.

Kod prvoga posjeta čuo mu je Stipančić krupni bariton kad je živahno razgovarao dolje s Valpurgom. Ona ga je dopratila sama u gornji kat skroz do muževe sobe.

Vukasović je bio Stipančićev vršnjak, ali je izim bijele glave sakrivao dva desetka svojoj dobi. Kad se Stipančić – zlovoljan gotovo neprestano u kući što poradi Jurjeva otezanja s ispitima a što poradi Lucije kojoj ponosnu ćud nije mogao nikako po svoju svinuti – tužio na boležljivost, vikao je kanonik svojim ponosnim glasom koji se čuo čak na ulicu:

– Ne daj se! Nismo doduše više ono što smo bili pred dvadesetak godina, ali nismo ni nemoćni starci kakovim hoćeš da se gradiš. Što je to, molim te, šezdeset i pet godina? Tvoj je otac doživio devedesetu i još osam dana prije smrti pjevao o mladom vinu. A moja pokojna mati išla je okrabuljena plesati »štajer« kad je bila u našoj dobi. Potekli smo od jakih panjeva, a ta boljetica, to je samo vrenje i čišćenje sokova u proljetno doba. Vidio sam dolje tvoju Luciju – krasno je izrasla i, per Bacco, fina djevojka, prava Domazetovička! Ljepotom se bacila na majčin rod. Koliko će joj biti godina?

– Šesnaest – sedamnaest – osamnaest – tako nešto. Bome da ne znam sâm pravo, no o tom će joj već točnije voditi račune mati.

– Svakako doba gdje otimlju mah kojekakve misli. Moraš biti spreman da će ti je najednom tko odvesti, a njoj, rekao bih, ne bi bilo žao. Ima očeve zaljubljene oči, samo u potenciji, jer su njezine crne pa sijevaju kao vatra.

– Molim te, reverendissime! – mahne Stipančić rukom sa smiješkom na licu.

– No, no! Zar nijesmo skupa mladovali? Pa nije, mislim ni Valpurga bila starija kad si je uzeo. A Juraj? Kako Juraj?

– Ovo proljeće svršava... Mnogo mu je otelo vremena učenje mađarskoga jezika, ali sad je svladao i to.

– Mađarskoga? – Vukasoviću se smrači lice. No dalje nije o tom govorio. Taj oblak na Vukasovićevu čelu nije izbjegao Stipančiću, a bilo mu je, dašto, i neprilično razgovarati o Jurju. Muk što je prekinuo živahan Vukasovićev govor, nije umio ni sam kanonik brzo svladati. Po glavi su mu išli stihovi iz pjesme, što ju je nedavno od mladoga Štoosa¹⁹ na dar u rukopisu dobio: *Vre i svoj jezik zabit Horvati hote, ter drugi narod postati!* Da ih sada cituje Stipančiću? Nipošto. Možda su u svem gradu bila još kakva petorica koji su razumjeli Štoosov uzdah. Prijeđe zato ravno na razgovor o pripravama za izbor.

– U magistratu su se uzvrpoljili – reče on veselo. – Evo najnovije vijesti: rezervat gospićkoga generala na našega majora načelnika Benettija.

¹⁹ Pavao Štoos (1806.-1862.), književnik, preporoditelj, najpoznatiji po elegiji *Kip domovine vu početku leta 1831*, iz koje su dalje citirani stihovi.

– Rezervat? – upita Stipančić, dok mu je kanonik pružao jedan od dvaju spisova što ih je izvadio iz svoga elegantnoga crnoga kaputa: – A kako je bijesa tebi u ruke došao Benettijev rezervat?

– Major ga je sam dao potajno razglasiti. A nije teško pogoditi zašto. Tu general govori o nekim tobože markantnim licima u gradu, a Benetti širi po gradu vijest da se među tim licima nišani na prvom mjestu na me. Mene opisuje kao kakovo strašilo te njegovi ljudi viču naglas: »Zar ste poludjeli? Puštate da vas vodi čovjek koji će vam upropastiti grad i rinuti ga u carsku nemilost!« Sjećaš li se naime kako sam se nekom zgodom izrazio bio da žalim što je pao Napoleon i mi se morali povratiti pod Austriju. Eto, to je to strašenje kojim grme poradi mene ljudima, a ljudi ko ljudi, vjeruju i viču: »Ne slušajte toga popa koji će nam eto upropastiti grad.« Ostalo naći ćeš u rezervatu.

Stipančić uzme spis i stane pozorno čitati kako gospički general nalaže majoru načelniku neka kod predstojećega izbora dvojice poslanika u ugarski sabor isposluje da taj izbor bude povoljan i naklon duhu postojeće vojne uprave. U tom smislu neka mudro upliva na senjske plemiće, patricije i građane. Ako se pak vidi da građani nisu voljni birati zastupnike počudne postojećoj oblasti usprkos svoj mudrosti i opreznosti majora, neka to bezodvlačno javi generalu u Gospić da sam u tom poslu u Senj sađe. A tako i za slučaj da se pri dogovoru o izboru pokažu nemirni duhovi te bi zaprijetila pogibao da će izbor protivan duhu opstojeće vlade izaći, neka se to generalu bezodvlačno po glasonoši javi. – Ovo vam javljam – završuje pismo – s pouzdanjem u vaš mudri i obzirni postupak. Svaki spis i vijest što bi se izbornih posala bilo izravno bilo neizravno ticala i što bi je s koje god strane dobili, imate mi najbržim putem u izvoru ili u prijepisu dostaviti.

Kad je Stipančić pročitao, slegne ramenima i vrati kanoniku spis bez jedne riječi.

– Benetti je digao na me kuku i motiku – reče Vukasović – a budi dašto sada i ti pripravan na to. Neki mi ljudi prate svaki korak kao sjene. Dvojicu od tih uhoda poznam u glavu: jedan je moj nezahvalni rođak Fabijan Martinčić, a drugi Ferdo Scimiotti, obojica poznate propale pijanice. Scimiotti me je korak na korak pratio i sada evo sve do tvoje kuće, a kladio bih se da već izvješćuje Benettija kamo me je vidio poći.

– Pa zar radiš što nepošteno? – upadne mu u riječ Stipančić.

– Da, ali Benetti drži naš narod već toliko palim i nevrijednim te nam ne može niti u misli priuštiti ono što o Nijemcima drži visoko: da jedan narod ne smije gaziti prava drugoga naroda. Glas pravice što po božjoj volji u svakom ljudskom srcu odjekuje, u njima je, kad se nas tiče, umro.

Stipančić je kimao sporazumno glavom.

– Borba nije samo naše pravo – nastavi Vukasović – nego i naša dužnost. Da se ne borimo, s pravom bi nas oni smatrali rođenim robovima.

U tom je tonu kao da podučavao Vukasović Stipančića, a onda stao da razvija i užu program kojim će njih dvojica stupiti pred svoje izbornike. On otvori drugi spis.

– Ja sam to napisao s Ćolićem u obliku predstavke građana na požunski sabor, a ti imaj dobrotu pa pomnjivo slušaj da onda, ako što nađeš, ispravimo ili nadopunimo.

Kanonik se namjesti k svjetlu i stane čitati lagano i jasno svoj spis. Kod svake bi alineje stao i pogledao dugim pogledom Stipančića koji je mučeći odobravao, kimajući samo prama Vukasoviću glavom.

Spis je glasio ovako:

»Prejasni nadvojvodo i kraljevstva palatine, uzvišeni proceres i slavni stališi i redovi!

Prošlo je stoljeće i više što je slobodni i kraljevski pomorski grad Senj, potišten graničarskim vojnikom, molio pomoći u pojedinim saborima kraljevstva. To dokazuju i stvoreni već u tom pogledu članci mnogih sabora, ali grad nije još dosada doživio nimalo uspjeha od tolikih spasonosnih zakona i tolikih previšnjih uvjeravanja: vojništvo ne samo što ne miče rukom da suzbije nevolje građana, nego godinu za godinom, dapače dan za danom, grne nepravdu na nepravdu; njegova se vlast već toliko protuzakonito razmahala, te gradu nije preostalo ništa do praznoga imena.

Mislio je unesrećeni grad senjski da će saborskim člankom 60. od godine 1779. biti ublažene ljute rane njegove bar ponešto time što se u tom članku nalaže izvršivanje članka 56. od godine 1741. Bili su zbilja imenovani godine 1792. povjerenici iz građanskog i vojničkog stališta da taj zakon provedu. No povjerenicima iz građanskog stališta uskraćivale su se dnevnice i rad im odgađao sve dotle dok se uslijed nastalih ratnih vremena nije moralo povjerenstvo razići.

Da se iza toliko jadnih vremena već jednom uspostavi stari ugled ovoga grada, odlučili smo se uteći zaštititi vaše kraljevske prejasnosti, uzvišenih plemića i redova te u najdubljoj poniznosti zamoliti:

1. da se za provedbu članka 60. godine 1779. još u postojećem zasjedanju sabora imenuju povjerenici sa dnevnica iz državne blagajne i da se bezodvlačno na lice mjesta upute. Povjerenici imaju se birati samo iz građanskoga stališta, jer vojnici, proti kojima je povjerenstvo upućeno raditi, ne mogu imati u tom povjerenstvu mjesta;

2. dok bude povjerenstvo radilo u pogledu teritorija otetog gradu po vojništvu još 1741. godine, neka se grad Senj, još za ovoga saborskoga zasjedanja povrati u svoje povlašteno stanje, neka se svaki upliv i vojnička jurisdikcija odstrani i neka se te stare povlastice grada snova javnim zakonom utvrde;

3. neka se gradska blagajna oteta vojništvom s pripadajućim kamatima gradu povrati, a neka se vrati i utvrdi gradu i staro njegovo pravo: birati svoje poglavarstvo, patricije i građane.«

Vukasović spusti na koljena spis i pogleda Stipančića:

– Što veliš, Ante?

– Sporazuman sam – reče Stipančić.

– Ja i ti potpisat ćemo dašto na prvom mjestu, a u ime naših izbornika evo već Čolicevoga potpisa. Širokom obrazložbom tih triju točaka namislio sam da stupimo ti i ja pred izbornike. Mi smo, kako vidiš, naumice izostavili sve što se tiče šire politike. Množina nas ne bi razumjela, a Benettiju bi samo dali u ruke oružje protiv sebe, jer bi nas on i njegovi ljudi proglasili buntovnicima. Građani su ljubomorni na svoja izgubljena prava i propalu trgovinu: to će podjariti i mlohavije da budu s nama, a u saboru će nam se otvoriti polje i biti prilike da radimo kao Hrvati i preko kruga njihove instrukcije. Mislio sam ja i na to: ti znaš da naputak svojih izbornika za naše saborsko djelovanje moramo u smislu carske naredbe poslati na uvid generalkomandi u Zagreb. Da nađu tamo što političko s čime se ne slažu, pravili bi nam neprilike. Slažeš li se sa mnom?

Stipančić je samo kimao glavom i mislio kako se voda lijepo navraća na njegov mlin.

– Za nedjelju sam sazvao – nastavi Vukasović – k sebi nekoliko viđenijih građana na dogovor. Moraš naravno doći i ti... poslije večernje oko pet sati. Tamo ću razložiti opširnije svoj program te se ne bi poslije našlo ljudi koji bi mogli spočitavati da sam zlorabio njihovo povjerenje. Ti ćeš međutim na osnovu ovoga spisa sastaviti podulji govor, a izbornike mislim da pozovemo za desetak dana na okup. Tamo ćeš ti govoriti. Naravno, najviše moraš spominjati naše stare pravice i materijalnu štetu što je trpi grad. Šta ćemo – to je za njih »nervus rerum gerendarum«.²⁰ Govori dašto i o slavi ovoga grada, o vjernosti caru i zaslugama za carstvo. Ubilježi to sebi.

– Još ću te na nešto upozoriti – nastavi kanonik pošto je Stipančić prestao bilježiti.

– Borit nam se s vrlo lukavim a i s vrlo jakim protivnikom čija se moć digla od samih naših ljudi. Izrabljuje proti nama sve što god mu dođe u prilog: tu laska, tu obećaje, tu dariva, tu se grozi, a tu kazni. Računa sa svim ljudskim slabocama, a ima doušnika, na žalost domaćih sinova, koji su Benettiju u svojoj niskoj službi odani i točni. On znade do jedne riječi sve što se gdje govori. Major se Benetti u svojoj revnosti i prenagluje. Upotrijebit ćeš i to u svom govoru kao agitaciju proti njemu da oživiš mrtve duhove. Ima taj neki mladić po imenu Martin Tintor. Svršio je šest gimnazijskih razreda. Koliko se čini, nije dječak svojim duhom nikakav lux mundi, ali dobar i pošten. Otac mu je bio zidar i pao s krova neke kuće kad mu je taj jedini sin svršio šesti razred. Stari je ostao živ, ali nesposoban za posao. Dječak nije mogao nastaviti nauka da bude, kao što su roditelji najviše dašto poradi sebe željeli, pop, te ga uturaju nečijim zagovorom u magistratsku pisarnu sa pet forinta mjesečne plaće. Od toga je u svojoj kućici živjelo sve troje. Pogle se razmahala ova naša borba proti magistratskoj gospodi i začele pripreme za budući izbor saborskih zastupnika, stao mladić uz nas. Čita ljudima senjsku historiju iz Vitezovićeve kronike, kako su stari Senjani ratovali s Turcima i Mlečanima, koliko su blago zgrnuli u svom gradu, bili svoji gospodari i tako dalje. Svijet ga dolazi slušati kao proroka i sve ulazi u živahnu debatu s poklicima: »Gle, što smo bili, a što smo, jedna nam kaša, danas!« Vidi se, narod se dade podjariti, krv nije voda! Dojavili to doušnici majoru, a on, dakako,

²⁰ Latinski: srž, bit, pokretač svih stvari u državi (tj. novac).

vidio da takovo raspoloženje duhova u gradu ne ide njegovoj politici u prilog. Pa dozove k sebi mladog Tintora i zabrani mu da čita po gostionama povijest i pjesme o starim Senjanima. Dječak se nije dao odvratiti te ga je major pred tri dana jednostavno otjerao iz magistrata. To je za nas dobro. Prikaži građanima u svom govoru da je mladi Martin Tintor žrtva bezdušne gospode koja ne dopuštaju ni da se govori o vremenima koja su bila po ovaj grad daleko bolja nego danas, akoprem je onda gradu u blizini bio Turčin i Mlečanin.

Stipančić ubilježi i to u svoju bilježnicu, a onda se rastanu zaključivši da će se još prije sastanka s građanima dogovoriti s Čolićem.

VIII.

Na sastanku kod Vukasovića sastalo se desetak građana koji su s nekom plahom izvjeđljivošću čekali da začne već jednom ono radšta ih je domaćin kanonik tu sabrao. Ni pored najbolje volje nijesu mogli biti sami sa sobom načistu: valja li i smije li se ono što namjerava Vukasović? Oni su tu nejasnu namjeru gledali pred sobom kao da se zahtijeva od njih neka se odluče na beskorisnu borbu na život i smrt. U borbi sa tako silnim protivnikom kojega štiti moć, ugled i zakon, kojemu pače pogoduje i sam car! – Vukasović je to čitao na licu svojim ljudima i govorio isprva samo u okviru onoga što je s Čolićem napisao. To su građani glasno odobravali. No nije mogao da ostane u tim uskim granicama. Kad se razmahao, udario je njegov govor, što je tekao hrlo i bez prekida kao bujica, u druge žice. Sakupljeni ga građani slušali i slušali i gledali u nj i sa zanimanjem i sa čuđenjem. U njihovim očima i licu sjedio je upit: – A smije li se to? – Već je nešto neobično bilo u tome što Vukasović u tako ozbiljnoj stvari ne govori ni njemački ni talijanski nego hrvatski. U početku im je pače to bilo ponekad i smiješno. No ozbiljnost i zanos govora oblada ih, i oni nijesu znali što bi na to. Govorio im Vukasović kako je nužno birati odvažnije ljude kojima je na srcu dobro nesretnoga grada što ga je obijest vojničke gospode ponizila do roba. – Mi ne smijemo šutjeti! – viknuo je on već malo kasnije svojim jakim glasom. – Sva zemlja diže se na obranu svojih pravica, a mi da pognemo glavu kao nijemo blašče? Što su naši stari u ovom gradu, to je sav naš narod stekao i sačuvao u svojoj zemlji mačem u ruci, gospodo, naša je svijest ubijena. Mi bacamo pogled preko zidina našega grada kao da izvan njih žive tuđinci. Tako se s nerazumijevanjem gleda Primorje s Granicom, županija sa županijom, jedan kraj naše prostrane i slavne nekada kraljevine s drugim, a tako i dalje pleme s plemenom jednoga istoga naroda kojemu je ista jedna mati dala istu svoju slatku riječ! Ali mi se budimo i idemo u susret teškoj ali slavnoj i uzvišenoj borbi. Te svete i pravedne borbe ne smije se odreći nitko tko misli da je čovjek svoj, čovjek nadahnut duhom božjim i s vrelin ljudskim srcem u grudima! Jer drugačije pomaže vlastitoga svoga neprijatelja i gazi časnu uspomenu svojih otaca.

Gledajte što rade! Zar nam nijesu htjeli začepiti usta i zapriječiti da se čuje pravedan glas time što su isposlovali kod njegovog veličanstva, našega uzvišenoga vladara i ljubljenoga oca, da se zastupnici našega grada ne šalju u sabor o trošku općine, kako je svuda i oduvijek bilo, nego na trošak samih građana? Recite: to li je borba? Tako li se nagrađuje grad, zaslužan toliko za cara i carevinu? Stoga sam eto pozvao amo vas svjesne, ugledne i mudre građane. Vi ste prve glave grada, vi vidite dalje nego oni bijednici koji nas ostavljaju pošto su se dali ludo zavesti od svoga neprijatelja lažju: Vukasović će izručiti grad u carsku nemilost jer je Vukasović buntovnik!

– To je laž, al ima ih koji joj vjeruju. Ja ih ne proklinjem, ja se molim za njih bogu da im dade duševni vid te progledaju. Neuka su djeca, zato im oprostimo. Kada dijete sa majčinih rukâ vabi k sebi strina ili kuma, ono se ne da. Ali kad strina pokaže lutku, ono joj podatno pruža ruke. Za takovu cijenu poći će dijete i kumu i svakomu, pa tko će mu reći da je pokvareno ili da nema značaja? I naši su ljudi djeca koju je vlast hotimice pridržala da se ne razviju do samostalnoga i zreloga čovjeka. Otuda im nehaj za ono što je drugima sveto, otuda se ponose onime česa se drugi stide. Nije, gospodo, samo naš grad takav. Zemlja se eto budi sa svih strana i diže da se opre mađarskomu jeziku i brani... možda jezik svojih otaca? Ne! Sredovječnu latinštinu! Pa ipak ne zdvajamo. I u tom se otporu očituje život, još nismo mrtvi. A s koliko strana ranjeni! Ima našega naroda pod Turčinom, pod Talijanom i pod Nijemcima. Naša krv čuva Europu, hrvatskim zemljama plaća Austrija svoje dugove. Sama jezgra slavnoga nekada kraljevstva hrvatskoga raskomadana je; ta eno jednoj polovici zapovijeda nam sablja, druga polovica ima druge zakone i druge oblasti kao da su dvije zemlje i dva naroda, a Dalmaciju prigušio Talijan! I pored svega toga mi smo živi, živi, ali blizu groba. Možda smo od posljednjih hrvatskih sinova koji osjećaju da su djeca toga slavnoga plemena i naroda! Kakva li će sramota biti kad bude povijest spominjala naša imena da smo svomu narodu na posljednjoj uri držali u ruci smrtnu svijeću! Gledajte Mađara kako se otima njemačkom igu i proširuje svoju vlast; gledajte Nijemca, gledajte Talijana, kako pruža svoje ruke i onamo gdje mu ni po božjem ni po ljudskom pravu mjesta nema. A gle, Hrvati sami zovu obranu svojih narodnih svetinja izdajom jednoga popa! Ali budi se, gospodo, lav, narodna svijest se budi! Narod diže glavu iza duboko prospavane noći, i gle, svuda naokolo sja sunce. Zora mu rudi, srce kuca življe, oči gledaju, a duša se nada. Nestaje onih koji ne vide drugoga cilja životu nego zlato, koji ne poznaju sebi ugođe do groša, koji ne misle svojoj djeci namijeniti drugo nego svagdanji hljeb. Budimo se i bit ćemo svoji. Narod nam je žilav, ubijali ga svakako – a on je, gle, živ! Narodna se duša ubiti ne da. Jezgra naroda, prosti puk na koji smo mi zaboravili misliti, ljubi svoj domak, svoj jezik i sluša kraj domaćega ognjišta sa slašću priče i pjesme kojima duh oca ulazi u sinovlje srce. Ne učene glave ni nadrimudraci nego ljubav za taj prosti puk, naše srce i naša hrabrost spasit će nas.

Tako je Vukasović govorio i govorio – a ljudi slušali. Kad je svršio, stajalo je društvo bez riječi. Vatra Vukasovićevih riječi nije mogla da raspali tim ljudima srce – oni ga nijesu razumjeli. Nastala je nesnosna tjeskobna stanka; uzvišenost Vukasovićevih riječi

pored nedotupne mase gotovo da je na užas njegov i Ćolićev primala na se izraz smiješnosti. Tad stupi k Vukasoviću čovjek omalen, crn, šepesajući na jednu nogu; stupi i poljubi kanonika smjerno u ruku.

– Hvala vam, prečasni gospodine, jer ja sam plakao... Oh, da mi je širom vaše domovine posijati ovaj uzvišeni, slatki plač duše moje, plač koji raspaljuje srce svetom nebeskom vatrom. Al ja ću biti uz vas ako i nijesam sin ove zemlje, ja ću govoriti srcu vaših ljudi dok ga ne preneto na život, a onda je pobjeda naša; jer u srcu je čovjeku sva njegova moć, srce upravlja i glavom.

– Hvala, Koraiću – reče kanonik malomu čovjeku i potrese mu živo rukom. – Vi me shvaćate, ta vaša je krv već tekla za slobodu.

Bio je naime taj čovjek rođen Grk; zvao se Georgije Korais, ali su ga domaći ljudi poradi lakšega izgovora prozvali Koraićem. U Senju se nastanio iza lutanja pred osam godina – pošto je dvadeset i treće u ratu za oslobođenje Grčke izgubio rod, imetak i jednu nogu, i tu otvorio trgovinu prekomorskom robom.

Na drugoj strani sobe, pošto su poustajali sa sjedala, skupila su se petorica građana oko oniskog, mršavog čovuljka od šezdeset godina, malešne glave i mršava lica obrasla velikim, prosjedim brkom i rijetkom bradom. Bio je jedan od vrlo razgranjene porodice Bonifačića. Njegove blijedomodne, vodene oči gledale su vazda napornom oprežnošću i, kako bi se jednom u što zamislio, već nije pustio te misli iz glave, premda bez izgleda da joj nađe kraj. O čem bi mislio, to su znali svi, jer je svakomu nametavao na razmišljanje predmet s kojim se sam mučio. Vojna uprava, civil, Beč, Mađari i ilirizam – sve je to slušao u ovo par mjeseci od Vukasovića, ali spleo u čvor koji se običnim putem nije dao razuzlati. Tek je ipak našao ovaj put jedan izlaz i stao o tom sada, gdje se nakon Vukasovićeve govora raspravljalo o držanju senjskih zastupnika na saboru, svojim slabim i plašljivim glasom ozbiljno govoriti:

– Ja mislim da je dobrota, ljubav i pravednost premilostivog cara za sve narode jednaka. Ja jesam dakle za to neka nas zastupaju u saboru gospoda Vukasović i Stipančić, ali neka prepuste njegovomu veličanstvu kako će ono blagoizvoljeti o njihovom držanju na saboru odrediti, a mi da se u to ne pačamo.

– To nije stvar veličanstva – uputi ga Ćolić dok je Vukasović griskao ljutito usne a Stipančić se smiješio klimajući prema starčiću od ramena k ramenu glavom.

– Molim, nije dakako – pleo se sada čovječac prestrašen kao svagda od prve kad bi mu se protuslovalo. – Ja sam naime htio tako reći neka naši poštovani poslanici nastoje dobro čuti kakve će želje prigodom otvora sabora izraziti njegovo veličanstvo, i to, to neka smatraju našom uputom kojom ih mi šaljemo u sabor, jer nama je, ja, gospodo, držim, glavno da ostanemo u ljubavi i milosti našega premilostivoga cara.

Ćolić namigne Vukasoviću jer nije bilo teško vidjeti da su sakupljeni građani u sebi odobravali misli Baltazara Bonifačića:

– Naravno, uglavnom će se tako raditi – reče Ćolić Baltazaru, a on, osmjeljen nenađano odobravanjem tako uglednoga gospodina kao što je Ćolić bio, izvuče se naprijed i

umoli neka se njegove riječi uvrste doslovno u zapisnik što ga je skraja mladi Martin Tintor bilježio.

Iza kratkoga tihoga dogovora s Ćolićem reče mu Vukasović:

– Ne razumiju... očividno ne razumiju. Međutim sjest ćemo sad i razgovarati kod čaše vina: tamo ćemo više uspjeti nego sa službenim razgovorom. – Tad otvori vrata susjedne sobe gdje se pokazao dugačak prostrt stol, naslagan sušenom butinom, ribljom hladetinom i još kojim hladnim jelom, a između tanjura ređale se visoke, uske crne boce s tankim grlom iz Vukasovićeve pivnice koja je bila poznata nadaleko.

– Da žive naša gospoda zastupnici! – digne Ćolić prvu čašu, a gromovit, srdačan »živio« odzove se složno njegovomu pokliču.

Kad je Stipančić došao svečera kući, bio je potpuno uvjeren da je pop Vukasović lu-di fantast kojega će mađarski velikaši ismijati u saboru. Sa svojom ulogom bio je načistu, a da ne dođe nimalo u opreku s pismom što mu ga je predao Vukasović. On je na osnovu toga pisma stao bilježiti i slagati misli da sastavi govor kojim će osloviti sazvanu skupštinu. Građiva je bilo proti njemačkim i domaćim vojnicima napretek, i već se radovao svomu govoru na požunskom saboru gdje će zanijeti mađarske velikaše osnovnom idejom: da će grad Senj pohrliti ispod vojničke vlasti bratski u naručaj viteškoga mađarskoga naroda. – Koliko će to vrijediti Jurju!

Međutim su priprave za izbor stale zanimati sav grad, a broj je Vukasovićevih i Stipančićevih pristaša rastao. Nije narod gledao kosim okom samo obijest časnika nego bio i uvjeren da se grad nepravedno krnji u mnogim svojim pravicama. Tako u svom teritorijalnom posjedu, u dohotku od prodaje soli, udaranjem carina na dovoz i izvoz ugarske robe u senjskoj luci, stezanjem slobodština, starinskih prava građana i još tako šta. Oblasti su pored toga davale odviše osjećati građanima da im nije pravo što rado očijukaju s civilnim dijelom Hrvatske, a pogotovo sada gdje se stalo po cijeloj zemlji komešati. Bibavica valovlja što je dolazila iz Zagreba osjetila se i u Senju. – Što je bliže bio izbor, kuhalo je sve jače u svem gradu, u svim slojevima. Najvećemu dijelu nije dakako bilo posve jasno o čem se radi, premda je svatko htio da znade o tome više od drugoga. No sve je ujedinjavala i oduševljavala u otporu slikovita riječ što je već kroz tolike decenije letjela od usta do usta: Sablja nas siječe i pije nam krv! – Vukasović je uz svoje ljude bio zadovoljan i tim raspoloženjem – više se najposlije u ono doba od neukih građana i proste svjetine nije moglo ni iščekivati. – Bilo je u tim ljudima i ponosa koji nije dolazio samo od priprava za ovu borbu nego i od poziva na stara prava, povlastice, junaštvo, slobodu i bogatstvo grada.

Najviše se radničkoga stališa sastajalo večerju u prostranoj konobi nekoga Luke Polonijinoga, prozvanoga tako po njegovoj ženi Apoloniji jer je ona u kući, štono riječ, nosila hlače. No dolazili rado u Lukinu konobu i ljudi iz boljega stališa jer je Luka imao po čitavu godinu dobrih domaćih vina iz okolice, a Polonija je bila u pripravi nekih domaćih jela nenatkriljiva. Tu bi poslije osme ure dolazio i mladi Tintor na kojega je Vukasović dao prekrojiti svoje odijelo, jer je bilo odlučeno da će Martin nastupom

slijedeće školske godine u sjemenište. Mladi bi Tintor ušao u konobu s Vitezovićevom kronikom pod pazuhom i često do ponoći zabavljao svoje slušatelje čitanjem slavnih zgoda iz ratovanja Senjanina s Turcima i Mlečanima. Jedna stvar dala se zahvalnim slušateljima opetovati nebrojeno puta, a kad bi se mladi Tintor razmahao u pripovijedanju, bilo bi te bi »parona« Apolonija morala pozivati na rad svoju služinčad koja bi otvorenih usta u tišini slušala kako su Senjani pobili pedeset i šest tisuća Turaka na Grobničkom polju gdje odonda trava ne raste; kako su znali u Turskoj poharačiti četrdeset sela i gradova u jedan mah; kako ih je u nevolji pod Klisom ostavio bez pomoći Moro Mlečanin; kako su razbili crničkoga bega i oslobodili silno kršćansko roblje; kako su potopili na moru velik turski brod sa dvije stotine i trideset i šestero Turaka, samih morskih razbojnika, i silno blago dovezli kući, a carstvo im za hvalu poslalo komesara Josipa Rabatu,²¹ podmićenog od Mlečana, pa on objesio kneza Posedarića i dao pogubiti uza nj najviđenije glave i junake senjske. Kako se babo turskoga cara vozio iz Karamije s velikim blagom k svomu unuku u Carigrad, a Senjani mu razbili brodovlje i donijeli kući sva silu blaga i dragocjenosti, med njima i sablju velike vrijednosti pa je poslali na dar cesaru Rudolfu,²² a on ih zato načinio vitezovima. Kako bi se svaki čas proti Senjanima združili Turci i Mlečani, ali bez koristi dokle se god nije i samo naše carstvo složilo proti njima s Mlečanima. I tako dalje.

Poslije čitanja spomenuo bi tko god iza šutnje pod utiskom pripovijedanih događaja:

– E, bili su to stari Senjani! A gdje su danas?

I malo-pomalo zašao bi razgovor u drugu kolotečinu o pripravama za izbor, i fraza: – Dašto, nebore, sablja nas siječe i pije nam krv! – opetovala se stotinu puta.

Drugačije se razgovaralo u pivani zvanoj *Birraria alla città di Trieste*²³ naproti starom samostanu u tijesnoj uličici što je tekla prema moru. Tu se odvajkada sastajali rado na razgovor građani i pomorci u prostranoj sobi do koje nije poradi tjesnoće ulice i visine stare samostanske zgrade dopirao nikada sunčani tračak. Ljeti je zato bila unutra ugodna hladovina, a zimi zaklonjeno od bure i toplo. Gospodar Pave, omašna ljudina, bio je zimi i ljeti zasukanih rukava dopovrh lakata; bio je čovjek miran i tih, ako i jest iza svoga dugačkoga stola, otkud je dodavao pivo i vino, izgledao kao gorostas. U razgovor gostiju nije se miješao nikada, ali je pozorno slušao i u sebi sudio o svojim gostima.

Pokle se razmahala izborna borba – a bilo je to pokle je čuo major Benetti isprva nevjerojatnu vijest da se sam kanonik Vukasović metnuo na čelo građana s izjavom da će ih o svom trošku zastupati u saboru – nije se u živahnoj Pavinoj pivani ni govorilo o čem drugom nego o izborima. Svatko je imao o tom svoju riječ i svoje uvjerenje, a Pave je bio

²¹ Josip Rabatta (oko 1550.-1601.), austrijski general, carski povjerenik u Senju; protivnik uskoka koji su ga i pogubili. Događaje opisuje Šenoa u romanu *Čuvaj se senjske ruke* (1875.).

²² Rudolf II. (1552.-1612.), hrvatsko-ugarski kralj i rimsko-njemački car.

²³ Pivnica Kod grada Trsta.

najbolji svjedok da su oni koji zastupahu danas jedno mnijenje, tvrdili sutra ono što su jučer njihovi protivnici dokazivali, i obratno. U načelu bili su složni, no neprestano se s nekom kao nazlobnom nasladom – bog znao zašto – javljalo malodušno mnijenje: – Ne može među nama da bude sloge, najbolje neka ostane kako jest.

Najviše je tu svojim ugledom i muževnom besjedom uplivao starac Andrija Bukovčić. Kad bi se on svojim okretnim jezikom i mladenačkom vatrom oborio na govornike, što mu nisu poćudno govorili, nastala bi tišina, i niotkuda ne bi bilo njegovim riječima prosvjeda. – Govorilo se dakako talijanski – hrvatski se javno u otmjenim krugovima govorilo onda samo u trgovačkom poslu s gornjom Granicom od koje se i živjelo. Isključivom pravu hrvatske materinske riječi bilo je ipak saćuvano mjesto u obiteljima građana; vojničke oblasti bijahu joj navijestile još tamo od vremena cara Josipa rat i nastavljale ga dotada uporno – bez uspjeha. Materinska riječ odoljela je sama svojom moći svemu nasilju što se provadalo milovanjem, gladom i batinom.

Bukovčić je bio neograničeni štovatelj Vukasovićev; njegova okretna riječ kad bi se oborio da obrani u Pavinoj pivani proti svakojakim objedama Vukasovića, ćula bi se ćak pod toranj sv. Nikole što se dizao prama morskoj strani samostana.

– Tko može šta reći proti Vukasoviću? Neka se sa mnom razgovara! – vikao bi debeljuškasti starac sipajući vatru iz živih očiju. – Vukasović vam je prvi ćovjek u gradu, a tko veli da je u carskoj nemilosti, zakrenite mu vratom jer je izdajica kojemu nije stalo do ćasti ni do dobra našega grada. To su izmislili u magistratu, a vi, boćži volovi, vjerujete im više nego staromu plemiću i kanoniku koji svaki dan blaguje sveto tijelo! Gdje vam je još ćovjek koji će znati kao Vukasović dići glas proti nepravdama, nasilju i zlom gospodarenju vojnićke gospode? Tko nam je oteo općinsku blagajnu? Tko nam sprećava trgovinu? Tko nas tereti nepravедnim nametima? A tko diće glas proti nasilju, tko? Ćujete li vi, bezjakovići, za uho si zapišite: Vukasović!

Onda bi Bukovčić pošao hrlo bacajući svoje male, ponešto krive noge k vratima, tu stao, obazreo se pa, kimajući glavom i tukući se prstom u ćelo, govorio:

– Pameti, jeste l' ćuli, pameti nam treba!

Tad bi se javio i Pavin jaki glas, dok bi njegovi gosti neodlućno šutjeli:

– Dobro govori! – i više ni rijeći.

– Ja mislim, najbolje je ne paćati se ni u što – rekao bi gdjekoji građanin, ali bi se ćuo na to i odlučan prosvjed:

– E, bog zna! Bukovčić je pametan ćovjek, a u nosu je magistratu jednako kao i Vukasović, pa je vrijedno da se misli i na to.

Ali ćim bi se izgubio iz pivare Bukovčić, eto u nju hrlim korakom i ćurbom kao u hitnji Fabijana Martinćića. Bio on već tada skroz propao i zanemaren ćovjek koji ne pita kako će dobiti groš i gdje će zaliti grlo. Išao je uvijek brzo, ako mu noge i nisu najsigurnije bile; svojim krupnim, mesnatim, rumenim i plavim nosom zavirio je svaki dan u sve kutiće grada; žmigajući neprestano svojim vodenim očima, govorio bi nasilno, uvjerava-

jući i jezikom nešto šušljajući. Kod Pave bi pio isprva stojećeke svoju čašu piva i čekao svagda da ga tko drugi povuče u razgovor. U gradu su ga znala i djeca kojoj bi se na radost sred dana opijao pa na ulici izvađao svoje dosjetke i darivao joj gdjekada u takovom stanju novčiće. Znalo se i to da je uhoda majora Benettija, no s osobitim darom laskavaca, kojim je znao svakomu čovjeku slabu stranu napipati, probijao se kroz život i bio trpljen u svakom društvu.

– Evo gospodina – rekao bi tko od Pavinih gostiju ujedljivo; – on se druži s magistratskom gospodom, pa će znati šta radi major Benetti pokle mu je kanonik Vukasović zagrijao u magistratu mjesto.

– Major Benetti? On se, brate, smije ludomu popu i takovim benama koje mu se da-du vući za nos.

– Otići će vaš Benetti nekuda preko Vratnika, a možete i vi s njime, jer vam je, čini se, Vukasović zatvorio svoja vrata.

– A po što bi, dragoviću, ja dolazio na Vukasovićeve vrata?

– Hm, po što? Po groše!

– U tebe je, gle, majmunaska glava, a kokošja pamet. Zar ne znaš da bi prije iz te tvoje glave istisnuo pametnu misao nego iz Vukasovićeve džepa groš?

– Pa ipak će nas zastupati na saboru o svom trošku!

– Zna, nebore, i zašto.

– Dabome da zna: potprašit će majoru, nestat će ga kao da ga je otpuhnula bura.

– Nije ni papa u Rimu ni tvoj Vukasović u plovaniji sigurniji svoga mjesta nego je major Benetti u magistratu. A bura puše u tvojoj glavi, jerbo je prazna. Da se s tobom dade pametno razgovarati, ja bih ti rekao nešta, al tvoja je glava puna paučine.

– A vaša vinskih mušica.

– I soli. Tebi ne fale nego duge uši i samar da se na te toware drva; a u razgovore, kad govore pametni ljudi, ti se ne miješaj.

– Ne vrijeđajte se! Gdje ste vi, bože, pobrali tu veliku pamet! Ja je ne vidim.

– Da vidiš, ne bi tako glupo govorio. Ne vrijeđam ja tebe nego ti mene: evo oko nas poštenih ljudi, pa neka nam sude.

Bez ikakve modulacije pao bi sada Martinčić u laskavi ton: – Da znaš, nijesi ni ti baš lud, poznao sam ti oca, nije bio ni plemić ni patricij, al klanjao mu se pop i oficir, jer je bio čovjek! Kad bi govorio, gospodo moja, ko da čita knjigu, a poštenčina, dobar za siromaha, a oštar proti nepravici, oštar! Kad ti je takvi bio otac, nijesi valjda ni ti loš, tek hoćeš da zabadaš, a bez koristi.

– Nijesam ja vas vrijeđao – umekšao bi se smjesta Martinčićev protivnik

– Slušaj, čovječe! Zar nisam i ja Senjanin? Zar će samo meni biti bolje ako vam bude svima gore? Tek žao mi je komu vjerujete! Popu Vukasoviću? Škrčini koji bi se objesio za

groš, pa će on sada najedanput iz svog džepa da zastupa grad! O pameti, o slijepa pameti! Da ti znaš, nebore, što ja znam... ali komu govoriti?

Zatim bi nastao muk.

– Pa zašto ne govorite? – rekao bi koji izvjedljivac.

– Dete da čujemo – ponukali bi i drugi.

– Pamтите: Vukasović je potkupljen ravno iz Pešte.

Opet šutnja.

– E da! – javi se čiji glas.

– Što vi znate? Ne pitate nego pošto se siječe janjetina i pošto funta lokarada. Brige vas za drugo! Pa i pravo je. Što nam treba, dolazi nam morem i kopnom. Dok je luka puna brodova a gradske ulice kola, ne boj se glada ni zime. Ali drugo nam se kuha, drugo! – zapjevao bi Fabijan.

– E da?

– A šta ti znaš? – pljucnuo bi Martinčić zlovoljno na pod pa ispio pivo.

– Pa govorite vi kad znate bolje.

– Tako je: Kad vidiš da ne znaš, a ti pusti govoriti onoga tko će te uputiti bolje. Druga nam se kuha, velim ti, i bit će, gospodo, zlo! Mi jedemo govedinu po osam krajcara, a daskora ćemo je plaćati po šesnaest.

– Boga ti? – digne uplašeno glavu trgovac Toma Volarić kojemu je poslije jutarnje molitve bio najpreči posao da sam glavom obađe gradske mesnice i osigura sebi valjan komadić mesa.

– Janjetine nećete dobiti za trostruke novce, a mlado kozle ni da ga zlatom mjeriš.

Ljudi napeli uši:

– Kako to?

– Slušajte što ja vama kažem! – nastavio bi Fabijan. – Od mreža i od ulovljene ribe plaćat će se porez, a drvo će moći kupovati samo bogataši. Doći će na grad skupoca kakve nema ni u Beču, trgovine će u gradu nestati jer će okrenuti na drugu stranu. Velim vam, doživjet ćete sa mnom da će nam grad biti siromašniji i neugledniji od sela Lukova.

– Kako ste mudri! – reče zlovoljno neki od građana. – Odakle vi znate tako proro kovati?

– Znam.

– To može reći svatko.

– Ne može.

– A vi? Gle, kako možete vi?

– Mogu!... Znaš li tko se digao na nas? Dakle reci!... Pave, još čašu! – Martinčić sjedne opet i, napaljujući cigaru, uzme ispod oka promatrati glave što ga gledahu izvjedljivim očima.

– Ne znate ništa! – reče on naglo. – Znao da je Vratnik na jednoj a Baška na drugoj strani, brige vaš što je dalje! A eto, gotova je stvar da se na nas digao Mađar.

– Pa što će nama Mađar! Gdje smo mi, a gdje je Mađarska!

– Viš ga kako on umije mudro da pita! Što će nama Mađar? Znaš li ti, mudračino, koliko ima Mađara? Ded reci!

Svi se nađu u neprilici.

– Eto ne znaš ni toga, pa što se mećeš sa mnom u razgovor? Velim ti: Mađar se na nas digao listom. Najprije hoće da ne govorimo više ni talijanski, ni njemački, ni hrvatski, nego samo mađarski.

– A tko razumije mađarski?

– Vidiš, to ti je jedno pametno pitanje: Tko razumije mađarski? A ipak oni hoće tako ili nikako! Tko ne vjeruje, evo neka čita. – Martinčić uzme iz džepa stare, po pregibi- ma razderane novine i uzme čitati njemačkim jezikom zahtjeve mađarskoga sabora. Svi građani koji su razumjeli njemački i koji nisu, slušahu ga pažljivo.

– Pa to još nije sve – reče Martinčić kad je opet spremio novine u kaput. – U Mađar- skoj ponestaje hrane.

– To lažete – skoči jedan građanin – ta znamo, bogu hvala, da u Mađarskoj rodi naj- bolje žito.

– Šuti, tovaru! Eto, da ne znaš ništa. Zar su nas Mađari poslali predobiti da siju na moru žito? Molim te, ne miješaj se u govor pametnih ljudi! Ne hrani se čovjek samo žitom, a u Mađarskoj nema marve.

– A, to je laž! – skoči jedan građanin. – Iz Mađarske se raspošilje po svem svijetu tovljeno blago kakvog vi ni ja vidjeli nijesmo. Naš je vol naprama mađarskome prava mačka.

– Pa dobro, ti znaš bolje, ele govori ti! – Martinčić ispije svoje pivo i ustane opet da će otići.

– A što on zna! Ne slušajte ga, govorite samo vi, gospodine! – stanu Martinčića na- govarati ostali građani, žedni takovih velikih vijesti.

– Dete, dete, Fabijane! – ponukaju ga sada svi, a Martinčićev protivnik ostaje pos- ramljen i dokazuje sada što je prije naglas tvrdio, šapćući svomu susjedu.

– Kako ću govoriti kad se neprestano zalijeće preda me kao ždrijebe pred rudo!

– Govorite samo, gospodine, a ti šuti! – Martinčićev protivnik slegne ramenima, a Martinčić opet sjedne:

– Sitnoga blaga nema u Mađarskoj ni da ga zlatom plaćaš, a šume, to valjda znadeš i ti, kad se toliko pametnim gradiš, kao ni na mome dlanu. A more... ej, ti pametnjakoviću, nu reci: Imaju li Mađari more?

Fabijanov se protivnik zacrvni preko ušiju, stjeran očevidno tim pitanjem u škri- pac.

– Nemaju, barem se to, bluno, od mene nauči: Mađari mora nemaju, a mi imamo. Sad me valjda razumiješ i ti zašto hoće da dođu do vlasti nad nama.

– Duše mi, pravo govori gospodin! – reče zabrinuto trgovac Volarić, a zbor bivaše sve jači koji je tvrdio:

– Bit će tako, dašto, bit će tako!

– Dalje zna misliti svaka bena – nastavi kao nehajno Martinčić. – Što nam dolazi s kopna, toga neće naš grad ni vidjeti, a što s mora, to će samo pronijeti mimo nas, onako kao da si gladan pa ti netko ide neprestano s punom zdjelom mimo nosa. Sad vidiš za koga radi pop Vukasović.

Pave zagunđa nešto iza stola i počne glasno prstima bubnjati po praznoj bačvici.

– Ne vjerujem – reče bojažljivo netko od građana – Vukasovići su, nebore, na glasu od starine.

– Dašto da su na glasu! – prihvati žurno Martinčić – na glasu, ali, to pamti, ne kao prijatelji nego kao neprijatelji ovoga grada. Da ti umiješ čitati, ja bih tebi pokazao spis koji se čuva uvezen u kožu u našem magistratu, a gdje je popisano na dlaku kako su se na Vukasoviće dizali Senjani od starine, jer su oduvijek bili neprijatelji grada. Jednom su pače pucali građani iz topova na kuću Vukasovića.

– To je istina – reče jedan građanin – meni je to kao djetetu pripovijedao moj pokojni otac.

– Eto, a on još brblje koješta. Šuti, radije šuti! A reci mi to: tko je od gradskih plemića a tko od patricija uz Vukasovića?

– Čolić.

– Nije istina. Čolić je gradski sudac i major. Gdje ti je pamet, vojnik proti vojniku! Onaj bi ga čas degradirao sam car. Ti ne znaš kako to ide u vojsci.

– A Stipančić?

– On jest. Stipančić je uz Vukasovića, a znaš li zašto? Jerbo već nema svoga groša. Htio je postati gradski sudac, a Benetti mu je pokvario račune. Sad je pristao uz Vukasovića jedno od jada a drugo jerbo misli da će mu sin, koji ne može nikako da dovrši škole, dobiti u Mađarskoj službu. Reci: koji još?

Građani nisu znali navesti već ni jednoga.

– Eto vidiš: Stipančić... i gotovi smo! Ej, pametnjakovići! Tko će vas spasiti od Mađara? Zar škrti pop Vukasović i gladni patricij Stipančić? A znaš li ti, glavo, koliko ima Mađara?

Opet nije mogao da odgovori ni jedan.

– Ravnih petnaest milijuna, polovica našega carstva. Tko će vas, volovi božji, braniti ako ne cesar i njegova vojska? Gdje vam je pamet? Samo dajte da vas vode podmićeni Vukasović i gladni Stipančić, daleko ćete doći! Ne znate li da naš premilostivi cesar pazi naš grad kao oko u glavi? A ima i zašto. Što su naši stari prolili malo krvi za cara i

carevinu? Tko nam može dati više nego cesar? Mađari? Vukasović? A odakle u Vukasovića vjera? Zar nije javno požalio što smo otjerali Francuza? Mislite li vi da se to u Beču ne zna? Samo hajte za njim, hajte kao nijemo blago, kad niste ljudi da mislite svojom glavom!

Martinčić bi ispao hrlim korakom iz pivane, a Pave bi zabubnjao prstima po praznoj bačvici:

– Govori, govori... ni pala, ni stala! Ali govori pravo: Ima ljudi pa se dadu goniti od svakoga baš kao nijemo blago.

Narod je kao zemlja: u njoj će rasti što god u nju posiješ, jednako pšenica kao i kukolj. – Jedni se oduševljavali za Vukasovića, a drugi ga sumnjičili onako kako je raznašao gradom Benettijev plaćenik Martinčić. Priređivali se sastanci i pijanke, nazdravljalo slobodi grada, dapače i Iliriji, ali su građani bili razdvojeni u dva tabora: jedni su bili za Vukasovića i oduševljavali se za borbu protiv magistratu samo stoga što im je na umu bila neprestano misao da sablja obustavlja razvoj njihove slobodne trgovine te da presijeca na polovicu njihovo bogatstvo. Ali bilo ih je već koji su se stali zagrijavati i poezijom nove narodne misli što je pomalo nalazila sebi toplo gnijezdo u srodnim srcima. Vukasoviću nije bilo teško pokazati razboritijim ljudima prstom na živu sliku kako je hrvatska narodnost na umoru, kako se taj stari patnik rastaje s dušom u hladnom naručaju tuđih ljudi koji razdjeljuju među se baštinu njegovih otaca. Većina dašto nije poimala ni svog najbližeg srodnika izvan gradskih zidova: što je dolazilo s Vratnika, bio je Bunjevac ili Vlah – tuđ čovjek s kojim nemaju izim trgovine nikakvog zajedničkog interesa. Pa kako bi mogli biti da pojme široko narodno jedinstvo od Slovenije do Crnoga mora, kako su ga veliki narodni duhovi gledali i zanosno proricali? Oni čiji duševni pogled nije mogao da preleti zidove rodnoga grada, bijahu došli kao naručeni Benettiju kojemu se odozgo toliko važnosti na ovaj izbor polagalo. Vjera da je Vukasović potkupljen od Mađara i da će unesrećiti grad dovedavši ga u cesarsku nemilost, bijaše im okružila vid i pamet te se u nju nije dalo svjetlom razloga prodrijeti.

Stipančić je dotle dotjeravao i naizust učio svoj govor. Valpurga je opažala na njemu da je svaki dan zamišljeniji i da ga muči nekakva gorčina duše. Poznalo mu se dapače i na vanjštini jer je od dana do dana padao. Valpurga je to pripisivala prenapetomu stanju njegove duše; pokle se naime Vukasović »digao na magistrat« – kako se onda u gradu govorilo – nije bilo gotovo dana da kanonik ne bi posjetio Stipančića i s njime čitave ure razgovarao. Kad se jednom usudila da opomene Stipančića neka se kani tolike brige i posla za javne stvari i neka to prepusti mlađima, potužio se on da mu posao oko javnih stvari ne tare glavu nego njegova djeca: Lucija koja ga kao oca ne umije ni prijazno pogledati a jedva razgovarati – pa i Juraj koji sved odgađa s ispitima i neprestano traži novaca. – A odakle? – rekao je on potištenim glasom. – Ja sam za nj svoje ruke ispraznio. Svu nadu ulažem u taj izbor za sabor gdje ću moći mnogo da za nj učinim.

Sigurnost Vukasovićeve pobjede kolebala se sved u neizvjesnosti. Svaki dan dojavili bi mu njegovi ljudi pokojeg novog pristašu, ali i otpadnika, i to gdjekada takovih koji su

poradi svojih imovnih prilika, rodbinskih sveza i još drugih upliva kanoniku velikih briga zadavali. Tako je jednog dana došao k Stipančiću vrlo zabrinut:

– Opet nam je Benetti oteo petoricu: Matu Dorčića.

– Tog zamusanog kramara? – reče Stipančić.

– I još četvoricu, samo da čuješ! Ne čudim se toliko drugima, ali, molim te: Dominik Jelovčić!

– I on? Ta zar nije s nama? – osupne se Stipančić.

– Bio! Nedavno je još predlagao da se na Travici dignu vješala i svakoga koji nije uz nas dvojicu objesi nogama gore jer da je izdajica domovine gori od obješenjaka.

– Onda su njega morali smjesta objesiti!

– Samo slušaj. Uzrujalo me na prvi mah, kako ne bi? Pred po sata dođoše mi s glasom da je Benetti dobio na svoju stranu Petra Cvitića, Tomu Volarića i... stani, koga još? Da: Gašpara Konjikovića. »A kako«, upitam, priznajem, tresući se od gnjeva, onu dvojicu što su mi došla s tom porukom. »A, tako«, slegnu obojica ramenima. »Ta jesu li, zaboga, ljudi«, viknem na njih. »Mi nismo djeca da se igramo sakrivača, to je najposlije stvar poštenja. Dali su riječ, a sada opet tako!«

– Napokon su mi priznali otvoreno. »Znate li, prečasni, gospoda su gospoda! Imaju u ruci vlast, pa ako je njih volja, bit će nam još gore. Tko te brani, ne valja se proti njemu dizati jer to nije ni pošteno.«

– Reci, prijatelju, što bi ti na to? – upre kanonik plamteće oči u Stipančića.

Stipančić je bio zabrinut i smiješio se trpk.

– Zar nisi to iščekivao?

– Nisam, na moju dušu nisam! Kako bih!?

– Onda ih ti ne poznaješ.

Kanonik stane uzrujano koračati po sobi, dočim se Stipančić zagledao zamišljen kroz prozor. Onda se okrenuo k Vukasoviću.

– A molim te, kako ih je Benetti za se predobio?

– Kako ih je predobio? Slušaj i unesi to u svoje memoare, mogli bi ti djeci danas-sutra valjati za pouku. Volarić si je, kako možda znadeš, prisvojio bio u luci mjesto gdje izlaže svoju šumsku građu bez obzira da to javnomu prometu smeta. Bilo je zato isprva u magistratu anonimnih a poslije očitih tužaba, ali lukavi je major čekao da se i time okoristi u pravi čas. Kad je doznao da je Volarić pristao k nama, dozvao ga je k sebi: »Volariću, ili se kanite meni protivne politike ili čistite ono mjesto!« A Volarić prignuo ponizno glavu: »Gospodine majore, ja ne živim od politike nego od trgovine.«

– Bravo! – nasmije se Stipančić.

– Sjećat ćeš se – nastavi Vukasović – da je Cvitić pao pred par godina u neugodnu parnicu što su mu otkrili u skladištu nekoliko vozova krijumčarene šumske građe. Major ga dozvao k sebi: »Cvitiću, ja mogu svaki čas uskoriti konac parnice i istepsti vam iz

džepa lijep groš. A mogu je, ako hoću, odgoditi na vjekove. Ako se ne kanite politike protivne postojećoj oblasti, parnica će pući sutra, a vi dašto znate na čiju štetu.«

– Cvitiću doduše ne idu najbolje poslovi. Pokle je dobio onoga zeta u Veneciji, Talijan mu zlostavlja kćer i, prijeteći mu takovim prizorima, istiskuje od staroga novaca. Da Benetti digne parnicu, Cvitić bi bio prosjak. Pošao sam jutros k njemu, a on mi je priznao sa suzama u očima da mu je na tu Benettijevu prijetnju došlo crno pred oči. Kako ćeš tražiti da upropasti sebe i obitelj?

– Ali zadana riječ? – reče s patosom Stipančić.

– Opće dobro moralo bi biti na prvom mjestu; ali gdje smo još mi da tražimo od jedinca takove žrtve? Reci to ponosnomu Francuzu koji je svjestan svoje dužnosti u službi domovine. A ja sam, vjeruj, sretan što naši ljudi nisu još skroz ubijeni, što još osjećaju u srcu grijeh, i kajući se, priznaju da nisu plemenito radili. Ali Konjiković! No čuj. Ima Konjiković četiri kćeri, među njima jednu vrlo ljepušnu od sedamnaest godina. Mladi auditor Friedman kojemu se, kako vele, senjske djevojke mnogo sviđaju, približio se i k toj Konjikovićevoj kćerki.

– A taj osao misli – upadne Stipančić i ostane otvorenih usta.

– Da će mu Friedman kćer uzeti, tako jest! I poradi te misli drži on sebe već sada poluslužbenim čovjekom koji ne smije biti uz ljude što se protive postojećoj vlasti.

– A, što ja danas čujem! – snebivao se Stipančić.

– Ima i tu svoje prste major Benetti a kroz svoga doušnika Martinčića koji je ludu Konjikovićevu glavu s tom tobožnjom Friedmanovom nakanom nabajao. Bio sam jutros i kod Konjikovića i rekao mu otvoreno da ne zavađa ludom mišlju sebe i svoje dijete, jer mu Friedman, koji je zaručen u Beču, neće kćer uzeti.

– A on?

– Rasrdio se, dašto, na me i dao mi lekciju da se ja nemam pačati u njegove obiteljske stvari. Nije mi žao: popu pop, a bobu bob! A srdi me takova glupost!

– Pravo si uradio – povladi mu Stipančić.

– Dorčićevu je kuću, kako znadeš, iznajmila ovdašnja posada za svoju pisarnu. Njemu je rekao Benetti: »Ili mir, ili izvolite iz moje ruke primiti pismeni otkaz za najam vaše kuće.« Po gradu se rugaju da je Dorčić odgovorio majoru: »Bolji mir nego pir.«

– Ha, ha, ha! – smijao se Stipančić.

– Ali sad dolazi čovjek bogat i, tako se barem hoće, naobražen jer je svršio pet razreda gimnazije.

– Jelovčić?

– On, naš Dominik!

– To me zanima kako je njega dobio, barem je on bogat.

– Bogat? Jest. – Kanonik se zagleda u Stipančića. – Istina, novac vrijedi mnogo, tko je dužan, obara oči k zemlji, istina je da samo pjesnike oduševljava glad. Ali u borbi za

ideale, kao što su stvari naroda, mora da nas zanosi onakovo čuvstvo što oduševljava pjesnika kad stvara. Toga, vidiš, nemamo, to fali čovjeku koji se eto hvali da spada među najnaobraženije građane. Nema u nas poezije, nema ideala, zanosa i vjere u viši duhovni život koji ne ovisi o korici hljeba, ni o pregršti zlata, ni o naslovu, ni o rangu. Jelovčić! Ti pitaš kako je on pao? U nedjelju, dakle prekojučer, šetalo je po običaju o podne mnogo svijeta obalom, među njima i Jelovčić. Major Benetti dolazio je iz magistrata i naočigled svega svijeta pošao ravno k Jelovčiću, uzeo ga pod ruku i šetao s njime ovješeno tako rukom o ruku pô sata. Vele da Dominikova guska, ja je drugačije ne zovem jer je u biskupiji prala suđe kad sam ja već župnikom bio a sada zahtijeva od mene da je na susretu prvi pozdravim, vele dakle da ona nije taj dan od samoga slavlja ni objedovala. Dašto, tko je još od građana doživio te bi naduti kakvi švapski major šetao s njime, pa još pod rukom coram publico. I sad ti se ne smije naš Dominik poradi toga odlikovanja, a još manje poradi svoje guske, miješati ni u kakvu »pulitiku«.

Stipančić se silio na smijeh i tresao glavom:

– Što ti meni danas pripovijedaš!

– No, napokon nije s njima sve izgubljeno, posramljeni su, to me tješi. Vidi se da još nije ubijeno narodno čuvstvo. A čudo! Vjekovi prolaze što mu nepravdom tuđinstvo siječe žilje i uskraćuje hranu. U gradu buče proti odmetnicima, a to će nam dovesti u krilo još kojega mlitavca koji se koleba uz koga bi pristao. Pa napokon, ako i padnemo, ali raspirili smo eto u gradu vatru o kojoj će se možda grijati budući naraštaj ako ne budemo mogli mi.

– Istina – potvrdio je Stipančić Vukasoviću, ali je u duši mislio dašto drugačije.

IX.

Valpurga je jednako trpjela od toga što su Stipančić i Lucija živjeli neprestano na ratnoj nozi. Prošlo bi mnogo dana da ne bi Lucija izim hladnog, usiljenog pozdrava ni riječi s ocem progovorila. Nekada puna straha kao i sve u kući pred samim njegovim glasom, dapače i od koraka što bi se još izdaleka čuo s ulice kad bi se sa šetnje vraćao kući – sad mu je smjelo pokazivala u oči da čuti njegovu nepravdu i da ima u nje nekoga ponosa koji joj ne da te bi se priljubila ocu kako se kćeri pristoji. Ispod njegove krute vlasti otimala se svaki dan više u slobodu; Valpurga je s užasom u sebi gdje kada osjećala kao da će najednom provaliti među kćerju i ocem prigušena oluja, jer Lucija barem prema njoj ne bi tajila da ona i otac zamjenjuju uloge te on njoj postaje što je ona bila prije njemu: stvar. – Nije to Stipančiću bila nikakva tajna, ali ravno Luciji nije se usudio govoriti – uviđao je doista i on da je djevojci učinio poradi njezinog brata krivo. No onamo poradi ponosa i sjajnih nadâ u Jurja opet nije mogao da joj to prizna i bilo kako ispravi.

On bi zato ojađivao Valpurgu opetujući neprestano da Lucija nema u sebi nježnih osjećaja koji rese djevojku, da joj se ni u čem ne pozna te se rodila i odgojila u patricijskog kući, da mu se gdje kada čini kao da je odrasla u gori – i još tako šta. Mati bi to pokušavala ublaživati pozivljući se na njezinu mladost, na prigušenu želju da se viđena može pokazati u društvu što joj je najposlije uskraćeno poradi troškova na Jurja; došla bi ona s takovim i sličnim razlozima dok je ne bi prekinuo Stipančić: – Ne govori tako što: priznaj radije da si sama kriva jer je nijesi umjela odgojiti. – Ako bi se pako potužila Luciji što o njoj misli otac, stresla bi ona opet ramenima:

– A što želi od mene? Ja živim zaboravljena i neugledna kao služavka, a ne onako kako bi se patricijskoj kćeri pristojalo. To je po očevoj volji, pa što želiš da mu budem bolja?

Jednog dana, blizu samog izbora zastupnika, leškao je Stipančić poluodjeven u svojoj sobi a do prozora sjedila Valpurga pregrađujući Luciji jedno starije svoje svileni odijelo. Valpurga je držala da se Stipančić ili ozbiljno razbolio ili da mu se moralo nešto vrlo neugodno dogoditi. Ali na njezine upite on bi samo odgovarao: – Ta pusti me... Ne ćutim se dobro – i dalje: – Molim te, ne ispituj me. – Čitav dan nije ništa okusio i odbijao Valpurgi svaku njezinu ponudu.

Tek ipak nije htio da boravi sam. Morala je sjediti u sobi Valpurga ili Lucija. Vani je bilo burno i oblačno vrijeme, no oko četvrte ure razbili su se naglo oblaci a svijetao sunčani trak pao je ravno na Stipančićevo uzglavlje. Valpurga opazi čisto sa nasladom da je njegovo navorano i obrijano lice pod bijelom kosom jošte svježije, i pomisli u sebi s prijatnim čuvstvom kako su muškarci u bolesti plašljiviji od žena. Tad htjede da zasjeni prozor, no Stipančić se javi vrlo prijaznim glasom s kreveta:

- Ostavi tako, Valpurgo, odmah sam i sâm vedriji kad vidim sunce.
- Mislila sam da spavaš.
- Drijemao sam... A gdje je Lucija?
- Dolje je.
- Danas je još nijesam vidio.
- Želiš li da ti je pošaljem?
- Molim te.

Lucija je ušla tiho u sobu i kao da se uklanjala da ne ogleda ocu u lice. Pošla je k prozoru i posjela se gdje je prije sjedila majka, pa stala čitati iz knjige što ju je sa sobom donijela. Ćutjela je da očev pogled počiva neumorno na njoj, a to joj nije bilo ugodno.

- Lucijo! – zovne je tihim i prijaznim glasom otac.
- Zapovijedajte...
- Što čitaš?
- *Povijest francuske revolucije...*
- Pokaži.

Lucija se skanjivaše.

– Pokaži mi knjigu.

Lucija pocrveni, ali ustane i pruži izdaleka ocu knjigu.

Onaj čas dok je otac okretao knjigu da otvori i pročita naslovni list, bio je za nju kao da stoji nad vatrom. Oči joj gledahu očeve ruke što su nervoznom žurbom okretale listove, a u njezinim plamenim pogledima i zarudjelom licu bilo je gnjeva, gotovo prezira. Knjiga što ju je morala dati ocu nije bila *Povijest francuske revolucije* nego svezak njemačkih novela.

Pogledi im se sretoše. Časak trajaše gluhi muk, ali taj časak bijaše oboma strašan. Napokon progovori otac s mukom, njegove su usne drhtale kao i glas:

– Ti me već i varaš? – Fuj! – zatim baci knjigu na pod, pogleda prezirno kćer i pokaže joj prstom vrata.

Dva sata iza toga došla je k Luciji mati sva zaplakana i, lamajući očajno rukama, stala pripovijedati kako se otac strašno rasrdio i kako je bacao iz sebe žuč i zagrozio se da je neće nikada već pustiti preda se.

– Sam je kriv – reče na sve to Lucija ne podižući s knjige oči.

– Pođi umoliti oprostjenja, klekni preda nj, obećaj mu...

– Ja? – digne djevojka glavu a u njezino blijedo lice šiknu krv. – Nikada! On je uvrijedio mene.

– Otac ti je!

– Ali kakav otac? – spusti Lucija niza se ruku s knjigom.

– Zar mi je bio otac kakvi su drugi očevi svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, a sad da ne smijem ni čitati? Ako sam ženska, imam i ja zdravoga razuma da shvaćam svijet, i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj što ga ja živim. Ta ja već nijesam dijete! Bratu sve... a meni baš ništa! Zar smo u Turskoj?

– A zar nijesam i ja trpjela dosta?... A ipak mi se ovo što se sada zbiva čini najgore od svega...

– A što hoćete od mene, majko?

– Budi ocu bolja... Ja stojim kao bez pameti, ispod mojih nogu miče se tlo, da si ga čula, da si ga samo čula!... Reci mu da ti je žao, vidjet ćeš kako će ti biti dobar.

– Da lažem?

– Ah, pa slobodno i to... Ta i tvoje će srce biti mirnije... eto i sama plačeš, on trpi, a mene ste raspeli na neiskazane muke. Lucijo! Ja sam ti vazda bila dobra...

– Jeste, majko. Da možete zaviriti u moje srce... Ne, neću o tom govoriti, ne mogu, pa makar o meni mislili krivo.

– Ja znam, meni si dobra. Ali otac ti je star i boležljiv, da si ga gledala kao ja što je danas poradi tebe trpio! Kolika je to muka gledati ga onakova. No, Lucijo, pođi!

Lucija nakon kratkog promišljanja ustane odlučno.

– Dobro, ja idem ako mi i jest teško. Idem vama za volju.

Kad je stupila pognute glave pred očev krevet, činilo joj se njegovo lice mnogo bljeđe i starije nego što je pred dva sata bilo. Ali u njegovu pogledu bilo je prijekora i nepopustljivosti. Stala je govoriti tihim ali tvrdim glasom bez čuvstva:

– Ja sam vas, oče, danas uvrijedila. Žao mi je i molim vas da mi oprostite.

– I gorko uvrijedila – reče otac gledajući joj ravno i strogo u oči. – Zaboravila si se kako se ne bi smjela nikada zaboraviti ni pred sebi ravnom a jedva pred mojom sijedom kosom koja je poradi vas, moje djece, pobijeljela. Ne vjerujem da shvaćaš što si učinila. Varala si me nelijepo, prosto varala jer si mi slagala u oči. Da i nijesi žensko, teško bih svomu djetetu tako što zaboravio, a ovako... Velim, ti ne znaš što si uradila.

– Ali nije opet tako – usudila se poniznim i molećim glasom upasti Valpurga koja je motrila sa strahom kako se na Lucijinu licu mijenjaju boje. – Bilo ju je tebe strah, pa eto; a ti opet vidiš gore nego jest... Njoj je eto žao...

– Muči, Valpurgo! Ti joj pomažeš lagati i učiš je varati jer ne dohvaćaš s njom zajedno dohvat toga poroka. Drugi put će izostati od kuće u društvu u kojem ne bi smjela biti, pa će nas varati. Žensko je, kad stane gubiti i stid, padat će nizbrdice, i onda moramo biti pripralni od nje na svako zlo, na najveću sramotu u koju može upasti ženska.

– Sram vas bilo kada to o svojoj kćeri govorite! – prekine Lucija oca, pokrije rukama lice i nestane je iz sobe.

Valpurga je ostala kraj kreveta kao ošinuta gromom. Bojala se podići oči na muža. Prođe dugi čas mučanja, kad se Stipančić uzeo smijati gorkim smijehom koji kao da je dolazio uz utrobe.

– Jesi li je čula? Sad vidiš i ti što ćemo od nje danas-sutra doživjeti... Krasno iznenađenje!... Kako je ono rekla? Da! Mene može biti sram!... Mene!... Molim te, ostavi me sama, ja moram o tome promišljati da se ne prenaglim. Otiđi, Valpurgo, ostavi me sama, ja ću pozvoniti ako mi bude što trebalo... Molim te, otiđi! Ti mi u ovom ne možeš ništa savjetovati, jesi li čula? Otiđi bez jedne riječi, tako hoću!

– Idem, kad želiš – reče zaplakana Valpurga pokorno. – Ali jednu riječ.

– Ni riječi! Idi, molim te, idi smjesta bez ikakova otezanja!

Valpurga dođe mučeći ali neprestano lamajući rukama k Luciji koja je ležala na kapijalu s utisnutim licem u jastuk i plakala.

– Majko! – reče joj Lucija dignuvši glavu, pa je baci opet, zaridavši, u jastuk.

A mati zalama rukama pa pogladi Luciji kosu:

– O bože! O bože! Što se ovo u nas zbiva?

– Majko, mila, dobra moja majko! – vriskala je Lucija i baci se na majku. – Moj otac... O...tac... Jeste li ga čuli?!

– Lucijo, slatka Lucijo, umiri se! – govoraše joj Valpurga pritiskujući je žešće k sebi.
– Umiri se, dobra, mila Lucijo!

A Lucija joj ostala u naručaju i zazivaše je svaki čas kroz jecanje:

– Majko!... Ah, majko!... Kako bih to mogla zaboraviti?

Po mračnoj se sobi hvatala već jaka tmina, a Lucija je još sveder ležala na majčinom krilu; nije već plakala, ali njezina bi se mala ramena dizala svaki čas nervoznim trzanjem. Mati joj je gotovo mehanično opetovala: – Smiri se, dijete! – i pri tom joj gladila i ljubila kosu.

Da se otac prenaglio i da je rekao što se ne bi nikada smio usuditi da reče svojoj kćeri, o tome više nije mislila. Ali druga misao odbijala ju je od prekoredne tuge što ju je osjetila u prvom času kad je držala u svom naručaju rasplakanu Luciju. Luciju je smatrala djetetom koje ne bi moglo ni razumjeti onoga što je nesmotreno pred njome otac govorio. Ali ta bolna uvreda što ju je Lucija nehinjeno odavala svojim krikom i očajnim dozivanjem nje, svoje majke – bio je nedvojben znak da to nije više ludo dijete, da je i svojim mislima i znanjem o svijetu potpuna, zrela djevojka s kojom se ne može više postupati kao s nedoraslim djetetom. U njezinom materinjem srcu probudilo se naglo prema kćeri neko osobito poštivanje, i činilo joj se sada da je otac cijelim svojim postupkom dvostruko nepravdu Luciji nanio.

Već je i po maloj ulici pred kućom pao mrak kad je Lucija digla zažarenu glavu s majčinoga ramena. Valpurga je čitala u njezinom poništenom pogledu da u sebi još nije prestala plakati.

– Smiri se, dijete... Zaboravio se... Od Jurja, čini mi se, ne dobiva veselih vijesti, pa najposlije ta boležljivost... sve ga to razdražuje.

Lucija nije odvrćala ni riječi.

– Oprosti mu, i on će se doista žaliti na svoju naglost. Zaboravi...

– Ne mogu – šapne Lucija.

– Bog će se na te srditi, ta otac ti je...

– Da, otac... Zato i ne mogu... Ostavite me, majko. Silno me boli glava, idem leći.

– O bože, o moj dobri bože! – hukala je Valpurga priređujući Lucijin krevet. Njezina nemoć naprama kćeri i naprama mužu otkrivala joj se sve jasnije pred očima.

Valpurga je čekala do jedanaest sati noći da je k sebi pozove muž. Bolni dojam današnjega događaja u kući bijaše kod nje već napô popustio. Lucijinu dušu nije znala shvaćati nego prema sebi: Proći će dan, dva – mislila ona – pa će opet biti sve po starom. I ona je doživjela od Stipančićeve samovolje toliko uvreda i nemilih prizora – doživjela pa preživjela. Slobodu i pravo žene moralo se u njezinoj duši tražiti sitnozorom. Ona je dapače o Stipančiću koji joj je umio samostalnost u životu gotovo potpuno izbrisati, držala s uvjerenjem da je vrlo dobar – tek ponešto nagao i svojeglav čovjek.

U jedanaest sati stao ju je hvatati za muža strah. Čula je da se ovakvim ljudima u jakoj srdžbi može po krvi razliti žuč od česa se je tada najgorih posljedica bojati. Zato se na

prstima uspela u gornji kat i otvorila na muževoj sobi vrata tako tiho da je ni budan ne bi čuo.

– Valpurgo – reče joj Stipančić sa kreveta bolesnim, dapače nježnim, koliko joj se činilo, glasom.

– Zar sam te probudila? – upita ona bojažljivo. – Došla sam vidjeti, ne želiš li možda štogod.

– Hvala, Valpurgo. Mora da je kasna ura?

– Jedanaest je pred par časaka odbilo.

– Čudo te nijesam i ja čuo, a bio sam budan.

– Danas si sav dan proležao, zato ne možeš u noći spavati.

– O ne zato... Misli, Valpurgo, misli ne dadu spavati... Dođi bliže... sjedni tu.

Valpurga se spusti na stolac kraj muževog uzglavlja i nasloni se rukom o krevet. Stipančić joj uzme ruku i privuče k sebi.

Bit će doista deset godina što nije toga uradio, pomisli Valpurga i začuti u srcu ugodnu struju čuvstva što je muž voli.

Dugo je mućao i gladio joj nježno ruku.

– Mislim, Valpurgo – stane on ponešto zapinjući govoriti – mislim o sebi, o tebi i o našoj djeci. Mislim, što sam ja u njima gledao svojim duhom kad dorastu do ove dobe, a što gledam svojim očima sada kad su dorasla. Razočaran sam, strašno, grozno razočaran. Prevaren sam ja koji sam najpoštenije mislio, i to me boli. Da sam kriv, sagnuo bih pred svojom sudbinom pokorno glavu, jer bih znao da je moralo doći. Ni bog mi ne može prigovoriti da sam naprama djeci propustio ikada koju dužnost! Ili možda jesam?

Valpurga je nijekala sućutno glavom:

– Nijesi, to zna svatko.

– Bdio sam dan i noć nad njihovom naukom i uzgojem, nijesam im dao u dodir od samoga straha ni s kim, nitko mi nije bio za njih dvoje dosta povjerljiv, nitko, ni ti koja si im mati. Pa? Jesi li vidjela što sam danas doživio?

– Čemu si to toliko k srcu uzimaš? – upita odlučno Valpurga. – Ti si se, ako ti smijem tako reći, prenaglio, nešta si odviše rekao, a Lucija eto nije više dijete. Razumjela te je pa se uvrijedila.

Stipančić je namrštio lice i ispustio Valpurginu ruku.

– Dobro, neka bi bilo i na tvoju... Recimo da sam ja rekao više nego što je baš trebalo... Ali! Zar mi nije lagala u oči?... Sve to slobodno neka se dogodi, priznat ću, u strahu nema se kada mnogo misliti. Ali to, Valpurgo, to čuti od svoga djeteta?!

– U nje je nešta tvoje ćudi.

– Ne govori! Ti ne znaš da me tim vrijeđaš.

– Da, da! – uzdahne nakon dulje stanke Stipančić. – Jedno je što može moju djecu samo nešto ispričati, a to je što se nijesu razvijala na drugom tlu nego u prilikama do kojih nijesam htio nikada spustiti svoga pogleda. Zar misliš da bi Napoleon bio Napoleon da nije došao u priliku gdje se mogao razviti do svoje veličine? U prirodi je jednak čovjek svakomu organizmu: usadi paomu, koja raste do oblaka, u sitnu posudu, zatvori je u tijesan prostor gdje nema zraka i gdje joj grane u prvom rastu udare o zidine, zakrčljat će i poginuti. Čim sam se ovdje nastanio, ja sam osjećao da su to pretijesne prilike za ono na što sam bio po prirodnom daru i po svojoj naobrazbi pozvan da budem, za to su bile tijesne zidine ovoga grada i preusko shvaćanje i osjećanje ovdašnjih ljudi. Pogriješio sam jedino što se nijesmo odselili s našim imutkom, i ja bih bio postigao za sebe drugo, a od svoga djeteta ne bih doživio ono što mi je danas otvorilo oči... A sad je kasno... kasno...

– Zašto tako govoriš? – reče mu sućutno Valpurga osjećajući slast plemenite taštine da može bodriti tog gordog mučenika. – Po tvom govoru mislio bi tko da je sve propalo.

– Sve?... Bog dao, te nije!

– Molim te, ti si... ja ti ne znam pravo reći kako mislim. Što drugi dožive od svoje djece!

– A zar sam ja malo doživio?... Reci, je li se naš Juraj mogao naučiti ikakvom zlu u roditeljskoj kući? Ni pijanstvu, ni kartanju, ni klatarenju, ni zlu drugovanju. Reci, nijesam li ga gojio kao pod staklom. Pa... oh, Valpurga...

Stipančićev je glas izlazio kao da će plakati. Valpurga se zagleda u nj prestrašeno, a on pokrije rukama oči i reče očajno:

– Naš je Juraj propao...

Kao da joj je posjekao srce tim strašnim glasom što je zvučao kao pukla struna:

– Što je s Jurjem, za dragoga boga?!

Stipančić je plakao, njegov se očajni glas gušio u grlu, a ramena mu se od jecanja tresla.

– Ante, što se dogodilo? Govori, za ime božje!

– Čitaj – šapne Stipančić i segne rukom pod uzglavlje. No kad je htio da joj dade nekakvo pismo, zgnječi ga u rukama i utisne opet pod jastuk:

– Ne pitaj me... Ne mogu pokazati nikomu tu smrtnu sramotu.

– Zar je zatvoren, ubijen? Ta mati sam mu, gdje ti je srce da me ovako mučiš?

– Propao je! – reče Stipančić istim nepodnošljivim glasom. A Valpurga segne pod uzglavlje i uzme bez njegovog opiranja papir. Kroz suze jedva je raspoznala slova u pismu što je počinjalo s nagovorom: »Momu vrlo ljubeznome ocu, gospodinu Anti Stipančiću. Dužnost mi je javiti vam da sam svoje nauke dovršio bacivši knjige u kut, jer moj preljubezni otac nije našao svoga sina vrijednim da ga još tih par mjeseci uzdrži na sveučilištu. Pred tri dana započeo sam novu karijeru s kojom će se morati njegovo plemenito očinsko srce sprijateljiti – ja sam primljen u službu kavanarskih konobara. Ako bi se plemenitom srcu moga gospodina oca htjelo dati nažao što sam sa praga visoke

doktorske časti sašao među konobare, ostaje mu vrlo lijepa utjeha da je njegov sin po svoj prilici najinteligentniji konobar u Evropi. Doduše, priznat ću da sam se s trpkim osjećajem u duši dao na taj korak. No u ovaj par bilo mi je birati dvoje: ili da skočim u Dunav ili da ostanem živ kao pošten konobar. Toliko momu plemenitomu ocu na znanje s poniznom zamolbom da zaboravi sa mnom sve što je u svojoj veledušnosti o meni i sa mnom snovao. Ostajem s dužnom zahvalnošću i s poštanjem momu plemenitom gospodinu ocu, patriciju... Juraj Stipančić, bivši doktorand prava, konobar.«

Valpurga je, pročitavši pismo, osjetila u sebi nešto utješno što je dolazilo iza velikoga straha od prve pomisli: – Samo kad je živ! – Stoga je posve mirno pitala muža:

– Zar si mu uskratio novaca?

Stipančić nije dugo odgovorio. Kad je dignuo s očiju ruke reče dubokim glasom kao da iza svega osjećanja samomu sebi predbacuje:

– A što ti misliš reći time »uskratio«? Znaš li ti što će to reći kroz osam godina pošiljati svaku svotu koju je zatražio? Što će to reći isprazniti svoje ruke i učiniti krivicu drugima? Pa veliš »uskratio«?

– Ja ne znam... tek tako nešto razabiram iz ovoga pisma.

– Misliš li da je to došlo iznenada? Ne deset, nego dvadeset puta pisao mi je u ovo par posljednjih godina da je posljednja žrtva što je od mene traži. Ali posljednje nisam mogao dočekati nego obratno: ja sam vidio da moja imovina više za nju ne dotječe. Kad sam sve to vidio i uvjerio se da drugoga izlaza nema, pisao sam mu istinu: »Još ovo proljeće, a onda više ne računaj na me jer nemam.« Minuo je i taj rok, na posljednja dva pisma nijesam niti odgovorio, a jutros sam dobio to... Propao je i upropastio nas... A ta sramota, oh, ta sramota!

I opet je proplakao onim strašnim, raskidanim glasom. Samo taj glas, te bolno zgrčene mišice lica i taj mrtvi pogled bez nade, samo je to boljelo Valpurgu poradi čovjeka za kojega je držala da je neoboriv kao jablan što se vrškom dotiče oblaka te prkosi burama i olujama. Samo ju je u srce dirala bespomoć toga čovjeka kojega je bila naučila gledati da svojom voljom vlada nad svime i svemu opredjeljuje put. Moralo mu je biti dosta kad je klonuo i on. O samom Jurju bila je nekako u sebi uvjerena da je to mladenačka obijest i onakovi hiri kakvima i nju često Lucija znade podražiti. O tom bi bila rado uvjerala i Stipančića, ali on nije htio odgovarati ni na jednu njezinu riječ.

– Ti ne shvaćaš, očividno ne shvaćaš ništa! – rekao joj je najposlije, a ona se nije usudila da ga i dalje pokuša tješiti. Ostala je dugo i mirno sjedeći kraj muževa kreveta i napokon je negdje u kasnoj i dubokoj noći tu i usnula.

Kad se u neko doba noći probudila, osjetila je da je Stipančić ovio jednu ruku oko njezinoga vrata.

– Ti se tako tu umaraš – reče joj on nježno i poljubi je u čelo.

– Gle, ja sam spavala! A ti... zar nisi spavao?

– Ne mogu da usnem...

– Hajde, molim te – reče mu ona kad se sjetila Jurjevoga pisma – ti si to odviše sebi k srcu uzeo. Mladost... pa šta ćeš! A ja mu, da ti pravo rečem, ne vjerujem svega. Hoće od tebe da ima novaca, eto, to će biti.

– Lako – prihvati bodrije Stipančić. – Ja sam međutim nešto smislio: šta koristi, ne smijem ga samo tako napustiti. Doduše sve sam izdao za nj, ali da se najednom naglo i nepromišljeno prekine, bilo bi kao da je sav trud i trošak u more bačen. Mora mu se pomoći, ali opet ne tako te bi se mogao i ubuduće zanašati na moju popustljivost. Ja sam to smislio ovako: Ti ćeš mu poslati novce uz pismo da sam od tuge poradi njega obolio i kazao ti da nemam više ni jednoga novčića kojim bi ga mogao dalje podupirati. Domisli se štogod, na primjer da je to tvoja prištednja ili da si svoj i Lucijin nakit založila... Da, to reci. Piši mu da poradi njega trpi čitava kuća, da će se naša sramota saznati u gradu i da će nam gorjeti tlo pod nogama od stida pred zlobnim malograđanima. Piši mu neka se zaboga osvijesti u ovom važnom trenu gdje će baš on moći da podigne ugled naše kuće, jer ću mu prokrčiti na odlučnom mjestu put u sjajnu budućnost. Reci da se ne radi samo o časti nego i o bitku cijele naše obitelji... Domisli se samo još tako šta... Kad sastaviš pismo, donesi mi ga da pročitam prije nego ga prepíšeš. A novac ću ti ja sutra donijeti. Moraš znati da se ne radi o malenkosti, on traži ravni pet stotina, jer da su ga pritisnuli vjerovnici! A takove su svote bile u zadnje doba neprestano na redu... Odakle se to može!

– Toliki novac! – klikne nehotice Valpurga.

– Traži doduše novac i za takse jer se sprema da polaže posljednji strogi ispit.

– E pa šta onda koristi? Moraš mu dati – reče sada uvjerljivo Valpurga. – A ja ću još sutra prije podne napisati pismo i donijeti tebi da ga pročitaš.

Stipančić se činio da je primiren. Nagovorio je Valpurgu da pođe u svoju sobu spavati, a kad je došla do vrata, zovne je nježno k sebi, uzme je za ruku i poljubi srdačno u usta – nakon tolikih godina!

– Ante! – reče mu sada Valpurga laskavim glasom.

– Što želiš, Valpurgo?

– Oprosti Luciji!

Stipančić namršti lice:

– Zašto me sada sjećaš toga?

– Oprosti joj! Priznaj, mladoj djevojci koja sanja bogzna što o sebi nisi smio onako govoriti. Pomisli što bi morao držati do svoje kćeri kad ne bi najodlučnije odbila od sebe ono što si joj u naglosti rekao? Oprosti joj! Sirota, da je samo vidiš, skroz je ubijena.

– Ne, barem tri dana ne! Neka ćuti što se usudila da mi u lice laže. A onda ću vidjeti dokle promislim šta da radim.

Valpurga je išla smirena u sobu gdje je s Lucijom spavala, ali u dnu duše osjećala je kako se javlja onaj glas da se lomi sve što je njihovu malu obitelj držalo u čvrstom vezu. Luciji su rasla krila, kako god je padala očeva snaga – ona se sve slobodnije otimala željeznoj stezi u kojoj ju je umio otac prije sapetu držati.

Lucija nije spavala. Kad je Valpurga ušla na prste u sobu, našla ju je još zaplakanu s velikim tamnim kolobarima ispod očiju.

– Otac ti je oprostio – reče joj mati prisilno veselim glasom i poljubi je u čelo. – Zar nisi čula? Oprostio ti je.

Lucija nije odgovarala.

– I on je pretrpio ovih dana mnogo – nastavi Valpurga sućutno – a mi nismo znale ništa. Budi mu dobra, da ga i ti ne žalostiš kad se na nj digla nesreća sa svih strana.

Valpurga je naumice htjela da probudi Lucijinu izvjudljivost – ali uzalud.

– Znaš li što s dogodilo s Jurjem? Tko bi to mogao i pomisliti! Ja se upravo čudim – nastavljala je Valpurga da gane Luciju – te je to i preživio a da ga nije ubila tuga i sramota... Zar ne čuješ, Lucijo? Juraj ti je u Beču konobar...

– Šta? – upita Lucija.

– Tvoj brat od kojega smo toliko čekali, ostavio je nauke i otišao među konobare. Otac će ti poludjeti od žalosti.

– Tako? – digne Lucija glavu. – Kad je svojoj kćeri bez ikakva povoda mogao proreći da će biti i gora od konobarice, zašto da poludi ako mu je sin postao konobar?

– Lucijo, što to govoriš? – snebivala joj se mati. – Imaš li ti srca?

– Majko, ne vrijeđajte me i vi! Ni riječi o tom ako me želite imati živu. Ja nemam oca, a ni brata. Da vidite druge kako ih braća miluju, a one se braćom ponose. Kad je pitao za me moj brat? Je li ikada dao povoda te bih osjetila s radošću da imam brata? Ne govorite mi! Još imam vas... i na svijetu već nikoga. Dakle nemojte da izgubim i vas, jer onda me već nema što da veže uz ovaj svijet.

– Neću, Lucijo, neću... – govorila je Valpurga a da ne zna što govori.

X.

Stipančić je iza loše prospavane noći i proti nagovoru Valpurgе ustao oko devet sati izjutra. Bio je porušen, tjelesno nemoćan, a trpko stisnuta usta i sumračan pogled odavao je i njegovu duševnu klonulost. Bilo mu je gotovo žao što je i Valpurgi odao sramotu svoga sina koji je svojim ciničkim pismom prijetio da razori nesmiljeno sve sjajne nade što ih je o njem gojio. Tako što doživjeti! – Da je na to mogao kada pomisliti, od te misli pomutila bi mu se bila pamet u mozgu; a sad je, gle, to užasna istina u koju kao da nema odvažnosti te bi se otvorenim očima zagledao... Juraj – Juraj! Ta je li to istina? – pitao on sebe upirući čelo o staklo prozora na koji je ulazilo u sobu puno svjetlo krasnog majskog dana. – Je li to istina te bi se njegov Juraj tako ponizio? Juraj?

Dugo se prokuhavalu ta misao u njegovoj duši, a on je odbijaše sve odlučnije od sebe: Ne, ne, tako neće biti... Nešta je drugo tu posrijedi, nešta s čime se Jurju neće na vidjelo. Kakav mladenački posrtaj, grijeh, u koji može mladost lako da upadne... Dašto, bit će to prevejanština njegova, dosjetka energičnoga mladoga čovjeka koji ne stoji ni pred kojom zaprekom skrštenih ruku, nemoćan i neuputan, koji se ne žaca ni jednoga sredstva... Čekaj ti, prevejanče!

I njegovo tvrdo lice htjelo je da se smije.

Pošto je našao put da sinu namakne traženu svotu sakrivši sebe iza Valpurga, javlja se druga briga: On nije imao novaca... Bilo bi se dašto lako pomogao za tih pet stotina gdje u gradu, ali i da nije bilo u njem ponosa koji ne bi dopustio da ikome od sugrađana otkrije svoju neimaštinu: on je računao i na to da bi ga građani o čijoj je eto naklonosti visila sjajna budućnost njegove kuće, mogli lako odbjeći.

Nakon duga promišljanja sjeti se on nekog Cincara Marka koji se bogzna otkuda doselio u Senj i živio od lihve. Bio je poznat u gradu i okolici samo po svom krsnom imenu; prezime mu nije izim oblasti valjda nitko ni znao. Bio je to čovjek od sedamdeset i pet godina, ali jak: onizak, krupna lica, niska čela, velikog nosa i debelih usnica. Gledao je svedž zamišljeno svojim malim žmirećim očima, a bio je škrtica, da mu nije bilo daleko ravna. Hranio se petak i svetak posoljenim graham, začinjenim samo octom, a ribe, kad se i za krajcar funt prodavao, nije kupovao jer se bojao troška na ulje. Njegov do peta dugački kaput prešao je bio u poslovicu; kad bi poradi zamazanog kaputa korila koja mati sina ili žena muža, rekla bi: – Kaput ti je kao na Cincaru Marku.

A znalo se opet da Marko ima novaca i da ih posuđuje uz dobru jamčevinu i masne kamate.

K tomu Marku odlučio je bio poći i Stipančić. Mislio je s razlogom da Marko neće ni živoj duši pripovijedati o tom zajmu, jer je sâm hinio pred svijetom bokčiju, kako to već rođeni skupci rade.

Cincar Marko stanovao je u vlastitoj kućici što se naslanjala na istočnoj strani grada o gradski zid. Kućica je bila na jedan sprat i imala je izim prostrane i tamne konobe u prizemlju samo dvije sobice u prvom katu s prozorčićima – toliko da kroz njih glavu provučesh. Stari ljudi nisu uopće kod svojih gradnja razmišljali puno o higijenskim zahtjevima; više im je bilo do štednje na gorivu, a domaća bura vršila je i previše dužnosti vjetrenja i ventilacije.

Stipančić je došao pred kućicu naumice u samo podne kad je znao da su susjedi Cincara Marka posjedali k objedu. Nije nikako htio da tko u gradu sazna o tom njegovom posjetu. Ali kad se blizu kućice obazreo, učinilo mu se da je vidio Fabijana Martinčića kako je žurno u jednu od susjednih ulica zamakao. Stipančiću pade na um što je pripovijedao kanonik Vukasović o majorovim uhodama, i bude mu neugodno. Ali ulica je bila inače mrtva; sunce je pripicalo, i kud je dosegao okom, nije bilo nikoga od koga bi se žacao da zađe u tu neugodnu kuću. U dnu ulice klonulo je na sunčanoj pripeci privezano graničarsko kljuse tužno oborenim glavom od vrućine i umora a još više od žeđe i gladi.

Stipančić zamakne hitro u kuću i stane se uspinjati oprezno po neravnim i uskim stubama. U tijesnom predsoblju vodila su otvorena vrata u tamnu i hladnu kuhinju iz koje je zaudarao vonj po staroj čađi, a druga niska i zatvorena vrata vodila su valjda u Markovu sobu. Kad je htio da pokuca, začuje iznutra mrmoreći Markov glas i nekakvo kuckanje po zidu. U prvi mah dođe mu neugodna misao da Marko nije sam. No prođu dva i tri časa, a ono se nije doli slabog kuckanja čulo ništa. Stipančić pokuca odlučno pa otvori vrata i uđe.

Marko je stajao na drvenoj stolici uza zid, i nagnut poradi niskog stropa, tražio nešto i tuckao štapićem po zidu. Kad je ušao Stipančić, okrenuo se, koliko se poradi sigurnosti na uskom podnožju okrenuti smio, i upita nimalo prijaznim glasom:

– Tko je to? Ah vi, milostivi gospodine? – reče zatim smjerno i pokuša da se pokloni sa stolice. – Ubijam stjenice, da oprosti vaša milost. Pokle je zagrijalo, ne mogu od toga gada da spavam. Moja Uršula neprestano dokazuje da ih u krevetu nema, ali ja joj ne vjerujem. Danas sam čuo da se te bestije dovuku po zidu nad krevet pa se spuste ondje gdje čute toplinu ljudskoga tijela.

Dok je Marko oprezno silazio sa stolice, promatrao je Stipančić kukavno uređenu sobicu; tu kao da su zastori na prozorima i prostirači na krevetu bili zato da pokriju blato. Na neprostrtom stolu bilo je nešto kuhana graha, drvena žlica i zemljani vrč vode; bez dvojbe ostaci Markova objeda. Čitava sobica sa svojim namještajem sjećala je Stipančića na vojnički zatvor gdje je kao kadet poradi nekog obijesnog mladenačkog čina probavio nekoliko dana.

Međutim je Marko otvorio vrata druge sobe. Kad je opazio da Stipančić možda i nehotice promatra ostatke njegovog objeda, pokaže na zdjelu s grahom:

– Ja vam, milostivi gospodine, drugo ne jedem. Osvjedočio sam se da je to najzdravija hrana: kruh, sočivo i zelenje. Ja slijedim u tom prirodu koja je naša najbolja učiteljica: janje koje pase travu nije još nikomu zla učinilo; a vuk koji se hrani mesom kolje nedužnu ovčicu. Meni je pripovijedao jedan gospodin koji je to čuo od samoga nekoga liječnika, da od zelenja, sočiva, kruha i vode dobiva čovjek laganu krv, a od lagane krvi da dolazi sve zadovoljstvo. I ja vam velim: to je istina.

Druga je sobica bila svjetlija i već poradi toga prijaznija od prve. U nju su zalazili rijetki smrtnici, a još rjeđi sjedali u starinsku od slame pletenu dvostolicu. Izim običnoga pokućstva bilo je sve prenatrpano kojekakvom galanterijskom porculanskom robom.

– Gospodine Marko – reče Stipančić kad se Marko naprama njemu u drugo sjedalo dvostolice spustio – ja sam čuo da vi imate novaca koje uz dobre kamate sigurnim strankama uzajmljujete.

Marko se ukoči na svom sjedalu, otvori usta poput lijevka i javi se vrlo dugačkim glasom »a«.

– Da ne otežemo, ja trebam pet stotina i došao sam k vama da mi ih uzajmite, razumije se, uz dobre kamate.

– Ah, da biste vi, milostivi gospodine, trebali novaca kojih ja nemam?
– Ako nemate, onda je šta drugo – reče zlovoljno Stipančić i namršti lice pa se opre rukama o sjedalo kao da će ustati.

– Nemam, to jest imam, ali što? Par groša, da me poslije smrti dostojno pokopaju, to je sve.

Marko ušuti, stisne usta i zamisli se uvukavši glavu među ramena. Stipančiću se činilo da mu Marko ima još nešto kazati, no on ustane da će poći.

– Hm – reče Marko zamišljeno. – Izim!... U mene, to jest ima novaca, ali, milostivi gospodine, nijesu moji... Ja ne znam bi li se to smjelo učiniti bez dozvole vlasnika? Neka mi je naime sirota izručila svoju imovinu da joj čuvam. Ako bi se moglo od toga s kakvom malom korišću za nju? Vi se, milostivi gospodine, razumijete bolje u zakone... Što sudite vi?

– Izvolite se samo brzo odlučiti, ja trebam danas, a sutra, prekosutra mogu imati vlastite novce u ruci.

– Pet stotina, velite, milostivi gospodine? A na koliko vremena?

– Na osam, petnaest, no recimo na mjesec dana.

– Na mjesec dana – opetova Marko zamišljeno.

– Hm... Ali ja se sam ne usuđujem. Morao bih pitati... A opet, novac se daje u sigurne ruke, pa bi onoj siroti donio i koristi... Što vi mislite, milostivi gospodine? Hoću li ja to moći bez njezinog znanja učiniti? Možda bi pričekali do sutra, toliko da ja vlasnicu pitam te ne bi u kojem slučaju, razumijete li...

– Neću čekati – prekine ga Stipančić. – Čemu trošimo riječi? Ja sam vam rekao po što sam došao, a vi izvolite odgovoriti: Da ili ne. Svako je drugo raspravljanje suvišno.

Marko se zamisli.

– Pa dobro, dobro, milostivi gospodine! – reče on naglo. – Vama ću dati, a njoj ću reći: »Dao sam jednoj vrlo uglednoj osobi, u sigurne ruke.« Je li tako dobro?

– Ja držim da jest.

– Dašto, dašto! – nasmijao se Marko. – Samo ću moliti, naravno vi ćete znati i nećete mi zamjeriti, nešto se mora imati u ruci... Malu pismenu potvrđicu... To je običaj, vaša milosti... Ja to radim ovako: ono što ćete dobrotvorno namaknuti siroti, odbit ćemo odmah od svote.

– Možemo i dodati – reče Stipančić.

– Pa možemo – reče nakon stanke Marko. – Napisat ćemo dakle pet stotina i... koliko ćemo reći?

– Kako običajete – reče s gospodskim nehajem Stipančić.

– Recimo pet od stotine na mjesec dana, neće možda biti mnogo? Svega skupa dakle pet stotina i dvadeset i pet... Tako izvolite napisati i, da na mene ne padne kakva

odgovornost, imat će vaša milost dobrotu da potraži dva svjedoka koji moraju također potpisati.

– Dva svjedoka! – prene se Stipančić. – A čemu to?

Marko uvuče opet glavu među ramena i metne preda se ruke:

– Običaj je takav, vaša milosti!... Danas jesmo, sutra nismo.

– Pa dobro – namršti Stipančić lice. – Potpisat će moja žena.

– Milostiva gospođa Valpurga?

– Da...

– Hm... Milostiva gospođa Valpurga, naravno, to je zakonita drugarica vaše milosti ili, kako se u prostom narodu kaže, vaše milosti žena: Žena i muž, to se uzima, kako vaša milost izvolijeva znati, kao jedna duša u dva tijela, to jest kao jedan čovjek. Dakle ja sudim da bi uz milostivu gospođu morala potpisati dva svjedoka... Novci su tuđi, a bog zna dokle smo i dokle nismo... Kakva dva svjedočica, moj bože!

Stipančić je mijenjao boje u licu.

– Znete li šta? – reče on oštro – Ja ću vam jamčiti svojom kućom... i sa obje kuće, svojom i kućom moje žene.

– To je dugačak put, milostivi gospodine, jer bi se moralo obaviti putem oblasti, a ovako, kako ja velim, bilo bi mnogo kraće.

– Oblasti? I to još?! – Stipančić ustane naglo i pogleda oštro Marka te se siromah povukao od straha dublje u svoje sjedalo.

– Ja sam imućan čovjek koji nije još nikada ni od koga što posuđivao. Slučaj hoće te trebam tih pet stotina na kratak čas. Pitam vas još jednom: hoćete li mi dati taj novac pod uvjetima koje ste sami označili a bez ikakvoga svjedoka?

– Milost –

– Da ili ne?

– Oh, da ja imam! Oh, da ja imam! – vapio je Marko tužnim glasom i lamao rukama ustajući sa svoga sjedala.

– Dakle ne?

– Ta vi ste, milostivi gospodine, učena glava. Smilujte mi se, vi možda mislite da ja – U Stipančiću je kipjelo, i on se bezobzirno oborio na bijednoga Marka:

– Govorite već jednom otvoreno, kako se pristoji čovjeku vaših godina: Da ili ne?

– O bože, na koliko me evo muke vrgoste!... Kako bih ja vama uskratio, ali sirotinjski novci... A što bi to vama teško bilo da nađete dva svjedoka?

Marko nije ni dorekao, kad je već Stipančića bilo nestalo iz sobe. Sad se Marko nasmiješio i, gledajući u vrata kud je iščeznuo Stipančić, tro zadovoljno ruke:

– Ipak nije bio čist posao... Da zašto bi se bojao svjedoka ako pošteno misli?

Kad je Stipančić sašao na ulicu, sakrila se hitro nečija glava iza zida susjedne ulice. Stipančić je bio uvjeren da je to bila Martinčićeva glava. – Ovladao ga zloban gnjev i briga i stid. Putem do kuće držao je u ruci veliku crvenu svilenu maramu i otirao njome neprestano s čela krupan znoj. Grudi mu je burkala teška i gorka misao: »Eto, što sam počeo da doživljujem...«

Drugi dan iza toga dovršivao on svoj govor izbornicima premda je bio neprestano pod teretom trudnih misli o svom sinu i jučerašnjem doživljaju kod Marka. Bio je uvjeren da se Jurju mora ipak smjesta pomoći. Sada nije već vjerovao sve ono što mu je Juraj pisao; ali, umovao on, ovaki mladi, genijalni ljudi mogu se na svašto odvažiti... Povrijeđen Juraj u svom ponosu mogao bi zbilja iz osвете, iz lakoumlja ili iz mladenačke nepromišljenosti da pođe među konobare... Bog zna ne bi li otupio i postao ravnodušan prema karijeri što mu je otac namijenio. A može od misli da ga je zanemario otac, biti i gore... Mogao bi od stida, od boli u mladenačkoj naglosti da kidiše sam na sebe, kao što u svom pismu i napominje... Nema dvojbe, mora mu se pomoći.

Napokon je zaključio da će još sutra odnijeti svoj govor Vukasoviću i umoliti ga da mu za koji dan uzajmi pet stotina. Isprva mu je ta misao bila tuđa; no kad je razmišljao da bi uskratim svoje pomoći mogao oboriti sve sjajne kule što ih je Vukasović u pogledu idućeg izbora snovao, sprijateljio se s tom mišlju i požalio opet svoj sramotni korak k Marku.

Podvečer donese mu Valpurga pisamce; predao ga je neki vojnik koji da čeka na odgovor.

Stipančić prereže omot i pročita na posjetnici ime: K. k. Major Karl Benetti, Bürgermeister.

Pismo je sadržavalo malo redaka: »Želim s vama razgovarati o vrlo važnoj stvari. Izvolite mi poručiti jeste li sporazumni da vas večeras poslije devete ure posjetim?«

Stipančić uzme svoju kartu i napiše odgovor: »Bit će mi čast da vas primim u svojoj kući, kako izvoljeste naznačiti.«

Predavajući Valpurgi listić, reče joj ponešto uzbuđenim glasom:

– Večeras će me posjetiti major Benetti, no neka se to drži tajnom. Priredit ćeš nešto u mojoj sobi da ga se dočeka.

– Major? – reče očito veselo iznenađena Valpurga. Nju je radovalo što vidi Stipančića opet u saobraćaju s gospodom koja su odlučno utjecala na javne poslove i među kakvom su Domazetovići odvajkada veliku ulogu u gradu igrali.

XI.

Major Benetti bio je rodом Tršćanin, čovjek od četrdeset i pet godina, onizak, crnomanjast, mrka koščata lica i crnih, pronicavih očiju. Od svog mnijenja i svojih nakana nije pred mladima odstupao ni pod kojim uvjetom, u tome bio je silnik, sudio je baš kao da siječe sabljom. Čutio je te može takav da bude jer mu je to dopuštao položaj i vlast. Grad ga se bojao, mnogi su bili uvjereni te bi on mogao i posjeći čovjeka koji bi se usudio da mu protuslovi. Predstavke i tužbe grada protiv sebe i svojih činovnika primao je s posmijehom; jedno, što je znao da su ti dobri jaganjci u vučjoj koži i onda kad se najviše uzviču, a drugo, jer je ono što je radio bilo u volji njegovoj višoj oblasti. Bio je neženja, veseljak i rado se kartao, ali pio je malo; drugi časnici onog doba nisu ni pred frontu dolazili trijezni. – Baratanje s građanima olakšavali su mu i doušnici od kojih je bio glavni Fabijan Martinčić. Takve pomagače znao je on držati u strahu i na uzdi što plaćom a što grožnjom. Martinčiću je rekao primajući ga u svoju službu:

– Ne tražim od vas nego posluh i pokornost. Ako opazim da mi niste vjerni kao pse-to, dat ću vas objesiti noću u podzemlju ispod kasarne.

Građansku političku slogu razbio je bez zrna baruta, ali uspjeh nije bio siguran. Kanonik Vukasović koji se prije svagda lukavo u tajanstvenoj daljini držao i neopažen radio, stupio je sada na vidjelo s otvorenom izjavom da želi sam kandidirati kao zastupnik u sabor. A Vukasović je imao velik upliv u gradu i po svojoj časti i po sposobnostima; držalo ga se općenito kao najučenijega svećenika u biskupiji. – Benettiju je sad bilo žao što je potajice dao razglasiti gradom rezervat gospićkoga generala; htio je prestrašiti građane, a ovamo podjario je Vukasovića koji se možda ne bi bio bez izazova toliko razmahao. – Posjete Vukasovićeve Stipančiću koji se već toliko vremena od svega svijeta odbio, svađao je dašto u savez s predstojećim izborom. Do samoga Stipančića nije puno držao. Smatrao ga je naduvenim čovjekom koji je iza oca vinara i neugledne majke koja je sama svoje goste vinom dvorila, htio skočiti na stepen aristokrata te u toj obmani puhao u svijet kao pun mijeh. Ali u ovim prilikama mogao bi mu baš takav čovjek mnogo da škodi. Ljudi koji su obaviti koprenom tajanstvenosti i koji se nikada ne spuštaju do kruga običnih smrtnika, rijetko kada da ne uživaju u širokoj masi puka glas za kojim u sebi idu: glas neobične genijalnosti, učenosti i gospodstva. Pa kad se dadu za koji poziv krenuti i oni, onda se masa daje lako zavesti glasom: »Vidite li, i on je za to!« Pa takav glas djeluje uspješno u širokoj i nesvjesnoj masi puka. – Dobio je Vukasović na svoju stranu i gradskoga suca Čolića, čovjeka koji je po sebi i o tradicijama svoga roda uživao u gradu velik ugled. Ta tri čovjeka zadavala su Benettiju velikih briga, i on je upotrijebio svu svoju političku i strategičnu mudrost da se dosjeti kako bi razbio trijumvirat: Vukasović – Stipančić – Čolić.

Kad mu je javio Martinčić da je Stipančić posjetio Cincara Marka, njega stane uvelike zanimati pitanje: po što je išao Stipančić k lihvaru Marku? U stvarima izbora? Benetti se, pomislivši na pojavu Marka, morao sam nasmijati. Da uzajmi od njega novaca? Nije

vjerojatno: Stipančića je držao imućnim čovjekom, barem se je ovaj sam takvim gradio, a živi eto bez ikakova posla koji bi mu što nosio. No čemu razbijati glavu pitanjem: po što je išao netko k lihvaru Marku? Što ne bi on koji ima u ruci vlast, mogao doznati od čovjeka škrca koji se pored te slaboće bavi i lihvom? Pa dok je Marko još sveder tro zadovoljno ruke što mu je pošlo za rukom te se nije dao nasamariti od Stipančića koji je tražio od njega novaca bez svjedoka, eto mu na vrata vojnika sa zapovijedu:

– Gospodin major poručuje da dođete smjesta k njemu u magistrat. – Marko protrne. Prvo što mu bijaše palo na um, bile su obveznice dužnika. Njemu su drhtale pod koljenima noge, a u mozgu šumila jedna misao: »Tužio me Stipančić!«

– Nitko nego on, ubila ga puška! – prosljedi misliti Marko. – Što sad? Tajiti, dašto, nijekati: »Nemam, nemam, nemam!« Ali kamo dotle s obveznicama? Dok me major bude držao pred sobom – umovao on dalje – poslat će amo vojnike da pretraže kuću pa nađu i odnesu moje obveznice. – Na tu misao smračilo se Marku pred očima. – Eto, u koliko je on mene zlo bacio poradi osvete! Je li to gospodski? Je li to kršćanski? Eto, to su ta gospoda, siromah mi ne bi toga uradio... Ali kuda s obveznicama? Vidiš li malu tu nenadanu nepriliku!

Marka stao oblijevati sve krupniji znoj. Tri je puta pošao do ormara kojemu je u dnu bio tajni pretinac, popostao pred njim zamišljen i obilazio opet sve uzrujaniji po objema sobama: »Vidiš ti malo tko bi se bio tomu nadao!« Napokon klekne pred ormar, otvori ključem tajni pretinac i izvuče ispod nekakvih požutjelih knjiga dvije stare cipele kojima bijaše povjerio čuvanje svojih dragocjenih papira.

– Kamo bih s tim cipelama? – pita se jadnik vraćajući se s cipelama u ruci iz jedne sobe u drugu i tražeći žalostivim pogledom sretno mjesto gdje da sakrije te stare cipele. – Eto što je on od mene siromaha učinio! – reče on glasno i kao sileći sama sebe da mu glas bude što plačljiviji. Onda stane pred krevet, zamisli se pa reče tiho: – Tu! – Brzo nadigne gornju posteljinu i utisne u raspored slamnjače obje cipele. Činilo mu se da se po nutрини kreveta miču nekakve crne točke, ali sad nije bilo kada da se na to obazire. I već je bio čisto smiren kad mu dođe na pamet misao: »A gdje će pustahije prije poći da traže nego u krevetu? Ta tu bi znalo da sakrije svako dijete.« I opet su bile cipele u njegovim rukama. »Kamo? Kamo!?« Činilo mu se da mu malakše pamet baš u ovoj nevolji kad bi je najviše trebao. »Dakle kamo?« »U drvarnicu među drva!« javi se u njem kao tuđi glas, i on klikne veselo: – Bravo, Marko! – Već htjede da skine sa zida ključ od konobe, ali tu naglo stane, a ponešto veselo lice bude opet od poništenosti dugačko: »Tamo bi se lako mogli zavući u cipele miševi i izglodati papire.« A vrijeme leti... – Kamo? Kamo?! Ha, to je misao! U kuhinju s cipelama, u lonce, pa ih zasuti do vrha pepelom. I čisto sretan poteče u kuhinju, naše dva zgodna lonca, ali pepela na ognjištu ni prstoveta da ga šmrkneš u nos. Na njegovom ognjištu nije bilo već davno vatre; ono malo jela što ga je za sebe trebao, skuhala bi mu dvorilja Uršula kraj svoje vatre... Ništa dakle! O bože, a vrijeme leti!... Marko se vrati u sobu i spusti se na stolac, skršen od nagle slabosti. U krilu je pred sobom držao cipele, a glava mu žalosno klonula na prsi... – Zar hoće da me ubiju siromaha? – pitao se on, a glas mu sada dolazio sam od sebe toliko plačljiv te ga se i sam

uplašio. Pričinilo mu se da je major alarmirao svu posadu u gradu i da čuje vojničku komandu pred svojom kućom. Pa digne glavu. Tišina. Svibanjsko popoldasne sunce uprlo u prozor gdje je iza crvenoga zastora zujala po staklu muha: »Kamo? Kamo?!« Marko digne naglo glavu: – A gdje će biti sigurnije nego kod samoga tebe? – upita se živahno onemogli čovjek. – Eto tu! – skoči on sa stolice i stane utiskivati cipele pod kaput. Koliko god je htio rukama ravnati izbočine, poznale se one ipak pod tankim kaputom. Ako major opazi pa upita: – Što je to, Marko?! – Njega probije znoj. – Da metnem na se deblji kaput? – upita se i stane se odijevati u zimsku kabanicu. Tu su pristajale cipele bolje. On pritisne rukama dragocjenu imovinu i spremi se napokon da pođe.

– Sad tražite, neznabošci! – umiri on sebe, ali pođe s dušom punom straha iz kuće:
– Neka ti bog sudi, Stipančiću, što si od mene danas učinio!

Sav uparen i okupan u znoju nađe se slabih nogu pred oštrim majorom te mu nakon kratkog razgovora izjavi sav sretan da ga Stipančić drži imućnim čovjekom te da je htio od njega uzajmiti novaca.

– A, Stipančić treba dakle novaca! – pomisli u sebi major. – A baš danas došla je dozvola da se izgradi magistratska zgrada koja je nedavno izgorjela bila. K dozvoli bila je priložena uputa da se dozvoljeni trošak za gradnju upriliči tako te će se i time povoljno uplivisati na građane u pogledu predstojećih saborskih izbora. Baš zgodno! – zaključi radosno major i otpusti Marka koji je okupan u znoju žurio kući.

– Gle, što vi, Marko u zimskom kaputu, a sunce grije kao o Petrovu? – nagovori ga na putu Fabijan Martinčić.

– Nazebao sam – reče Marko i učini se kao da mora kihati pa pobjegne sretno od napasnika kući.

Nakon nestrpljivog čekanja dočekao je Stipančić točno u devet i četvrt majora Bennettija. Pošto se major udobno smjestio u širokom naslonjaču, srknuo izvrsnoga Stipančićevoga vina i napalio cigaru, reče iza kratkoga razgovora o indiferentnim stvarima:

– Iza zreloga razmišljanja odlučio sam da se obratim na vas, gospodine Stipančiću, u vrlo važnom pitanju.

– Milo mi je – reče mu Stipančić sa nešto patosa.

– Vi ćete dozvoliti da govorim skroz otvoreno; složimo li se, dobro, ne složimo li, pa opet dobro; mi to nećemo shvaćati onako tjesnogrudno kao što naši malograđani shvaćaju.

– Tako je – odvrati samosvjesno Stipančić turajući rukom bliže k majoru srebrnu školjku za pepeo.

– Gradom se čuje opet stara pjesma: »Nećemo vojničke vlasti.« Ludorije – doda major i nasmije se porugljivo, no Stipančićevo lice nije na tu primjedbpu popustilo nimalo od svoga dostojanstvenoga izražaja.

– Ludorije! – reče još jednom major – Uzviču se kao dijete pred noćnim lijeganjem: »Neću spavati«, a dokle još više, stisne mu san oči i ono usne. Hoće im se promjene, ljudi su već takovi: ljeti vape za zimom, a zimi za ljetom. Samo ne ovako kako je, a što bi bilo onda da se promijeni, to dakako ne pitaju. Ne bi bilo vrijedno o tome ni govoriti... Ali eto među te nesvjesne i lude vikače stali da se miješaju i ljudi od kojih se dalo očekivati više razbora i takta. Ne mislim popa Vukasovića. Bez dvojbe darovit čovjek, nekoji pače hoće i genijalan. Moguće. Ako jest, onda doista graniči genijalnost s ludošću, kao što sam negdje čitao.

– Vukasović? Ne bih rekao da je lud – reče hladno Stipančić.

– Nijesam to rekao, Vukasović je nemiran duh koji se pošto-poto kopa iz stega zakona; takva mu je narav, temperament: vječni malcontento. Sam sebe zavađa i, što nije dosada stradao, ja držim da ima zahvaliti samo slučaju, a možda još i više tuđoj obzirnosti. On zatvori oči, pa leti... leti... Ne mari što udara glavom o zid. On hoće naprijed, kako si je umislio, ne obazirući se ni lijevo ni desno, samo naprijed bez cilja, bez pitanja: »Što hoću? Što kanim?«

– Vukasović? – reče Stipančić opirućim se tonom.

– Ne vjerujete? Možda govorim i krivo. Ili možda nije vama sve poznato što se zbiva u gradu? Vi ste se s nekom gorčinom u duši odrekli davno javnih poslova; ako je sve onako, kako sam čuo, s pravom. Zna li: Vukasović se nudi sam građanima da ga pošalju u sabor.

– Znam – reče Stipančić.

– I vi to odobravate ako vam je naime poznat i program s kojim će stupiti pred svoje izbornike?

– Znam to sve.

– I odobravate?

– Odobravam. Vi, majore, ne poznate prošlosti ovoga grada i bez dvojbe ne znate kako su se bezobzirno pogazile njegove pravice što ih je grad stotine godina uživao a stekao velikim svojim zaslugama za državu i za dinastiju po saborima i milošću careva. Mnoge od tih povlastica stoje u zakonu napisane i danas, ali u praksi ih nema. Ja ih neću nabrajati, bit će gospodinu majoru barem nekoje iz samih tužaba građana poznate.

– Dakako, dakako – uleti živahno major. – A mislite li vi, gospodine Stipančiću: Vukasović će na saboru izvojevati sve što se drži sa strane građana povodom da dođe tu i tamo do nesuglasja između njih i gradskih oblasti?

– Izvojevati možda ne, ali će bez dvojbe uspjeti toliko da se već jednom stanu ozbiljnije obazirati na tužbe grada.

– A ja, vidite, nisam toga mnijenja; ponajprije ima tu stvari što ih građani zahtijevaju a one se kose s namjerama i s nužnom oprežnošću oblasti. Kad dođe vrijeme, popustit će se, ali sada nikako. To se navlastito tiče nekih zastarjelih privilegija grada u pogledu dovoza trgovačke robe u gradsku luku, a ti su privilegiji nepravedni s obzirom na druge

luke i trgovačka mjesta zemlje. Ima tu nadalje stvari koje spadaju u djelokrug same vojne oblasti i koje u onom obliku, kao što to građani zahtijevaju, neće niti mogu nikada doći u njihove ruke. To se tiče tobožnjih povlastica grada da sami, neodvisni ni od koga, biraju svoje oblasti, upravu, nadzor i tako dalje. Molim vas, ta to naliči zahtjevima da grad upravlja sam sobom na način kakve republike! Ima tu napokon stvari i prijepornih, osobito što se tiče gradskog posjeda i prava na stanovite novčane dohotke koji uistinu spadaju državi. Uostalom, meni se čini da se tu ide po načelu koje prelazi u smiješnost: tražimo mnogo, tražimo i što jest i što nije naše. To je, vidite, načelo upravo razlog da se mirnim putem ne namakne gradu ono što ga bez dvojbe ide. Ali takvoga puta Vukasović ne pozna, on huška neuke ljude, a iz toga rađa se između oblasti i građanstva ona neprekidna napetost koja otešćava razborit sporazumak i odmiče blagonosan rad oblasti oko probitaka grada. Ovo sve, vjerujte vi meni, znade i Vukasović. Drugo je nešta njemu pred očima, a to se »gore« znade...

Benetti tu stane i zagleda se dugim, značajnim pogledom u Stipančića. A onda nastavi:

– Žalibože već mu je pao netko na lijepak, a Vukasović... što može on da izgubi? Te tobožnje gradske pravice u koje ni on sam ne vjeruje samo su kukuljica pod koju on skriva svoju glavu. A u Vukasovićevoj glavi – reče žestoko Benetti – kriju se druge misli, misli, ja se ne žacam reći, buntovničke. Ne vjerujete? – nasmije se trpko major kad je Stipančić nijekao glavom, i pokaže ispod crnog brka svoje bijele zube. – Nije Vukasović – nastavi opet laganije – čovjek bez razuma te ne bi znao da će sabor raditi samo sporazumno s višom oblašću pod kojom je uprava grada. Te tobožnje pravice grada njemu su deveta briga, a glavno nešto drugo. Ja bih se čudio, gospodine Stipančiću, kad ne biste to i vi svojim pronicavim okom već prije otkrili bili.

– Ja vas, gospodine majore, ne razumijem posve – reče Stipančić a u njegovom licu bijaše izvjedljiv upit: Šta taj misli? Možda Vukasovićev ilirizam?

– Govorit ću jasnije. Vukasoviću je na umu da se istrgne grad ispod vojničke oblasti, te ga on, njegov zastupnik, dovede kao suborca, onomu nemirnomu dijelu civilne Hrvatske što se danas digao proti uvađanju mađarskoga mjesto latinskoga jezika u javne urede. Ima li, recite, to smisla? Ovdje se boriti protiv jezika najkulturnijih naroda, protiv talijanskoga i njemačkoga jezika koji vladaju svijetom, da se onamo primi za javni i uredovni saobraćaj mrtvi latinski jezik? Nije li ta borba luda? Jer što se tiče uprave reda i zaštite gradskih životnih pitanja, ne može grad doista zahtijevati ni od svoje vladavine šta bolje nego ima danas. Latinski jezik! Može li biti Austrijancu bližeg jezika nego što je njemački? Ne dopisuje li se s oblašću grada slobodno i talijanski? Dakle ne to čime se svaki inteligentan čovjek ponosi, nego mrtvu latinštinu kojoj danas nema u javnosti već života doli u školskim i crkvenim knjigama. Zar se ne pojavljuje onamo, kamo teži Vukasović, i druga smiješnost? Zar se ne čuje i glasova: Nećemo ni latinski ni njemački, ni talijanski, ni mađarski; neka se u škole i urede uvede jezik kojim govore hrvatski seljaci! Vjerujete li vi da se u civilnom dijelu Hrvatske, kamo se naklanja Vukasović, čuje i takovih glasova. Uostalom, ja Vukasovića razumijem; inteligentan čovjek koji se usudio

otvoreno izjaviti da žali što smo protjerali Francuze, takav čovjek može da zamisli i da prione i uz druge bolesne ideje.

Stipančić je bio u neprilici što da reče majoru. Vukasović mu se isto tako činio koliko lukav toliko i neobuzdan, strašću zaslijepljen čovjek.

– Vukasovića, kako rekoh, shvaćam – nastavi major. – Nemiran duh koji neće mirovati nikada. Ali da se ozbiljni i trijezni ljudi, ljudi koji imaju nauka, koji imaju svoju prošlost, da se i takvi dadu povući u ludo kolo sa zanesenim i strastvenim popom, toga ja razumjeti ne mogu! Zna li, koga mislim?

Stipančiću se činilo da mu se zarumenjuje lice, a major nastavi iza kratke stanke:

– Našega suca Ćolića! Vukasović ga je opojio, i on je stupio otvoreno u njegovo društvo... Priznajem, mene je Ćolić metnuo u nepriliku. Da službuje zajedno s oblašću proti kojoj javno radi, to dakako ne može da bude, a nije niti moralno. Ja dakle tražim suca i, dozvolite da govorim otvoreno, ja sam na vas prvoga pomislio. Kad sam došao ovamo i dao se bio upućivati o građanima i gradskim prilikama, mnogo mi se spominjalo vaše ime, a ono malo stvari gdje sam vas vidio javno raditi, utvrdilo me je u svemu što sam o vama čuo. Imponiralo mi je vaše bistro shvaćanje, vaš samostalni i svagda zreli sud, a povrhu svega: vi se umijete dignuti nad one sitnice u kojima se naši malograđani i kod većih pitanja gube. Kad sam slagao u misli ljude koji bi mi mogli savjetom pomagati, vaša bi se glava među svima građanima izvisivala vazda na prvo mjesto. Mogu vam reći otvoreno da sam mnogo puta požalio što ste se povukli iz javnosti. No nadam se da ovo mjesto koje sam vam namijenio, nećete odbiti.

– Gospodine majore – reče Stipančić glasom koji je podrhtavao – ja tu čast koju ste mi izvoljeli namijeniti, sa zahvalnošću odbijam.

– Vi nećete? – upita živo major ne tajeći svoje iznenađenje.

– Hvala vam, neću – reče s jednakim glasom Stipančić.

– Vaša volja, gospodine Stipančiću. Mislio sam, čast je to među prvima u gradu, posao nije nimalo tegoban, a dohoci, ako ne veliki, a ono pristojni. Nužno je samo da gradskim sućem bude čovjek naobražen, nepristran i ugledan: zato sam računao na vas.

– Sve mi to laska, gospodine majore, ali namijenjene mi časti ja primiti ne mogu.

– Smijem li pitati zašto ne?

Stipančić se malko zamislio.

– Ponajprije, dragi gospodine majore, ja sam se nedavno još za vašega načelnikovanja natjecao za mjesto koje mi izvolijevate nuditi.

– Molim! Zar sam ja kriv da niste bili izabrani?

– Ne znam – reče trpko Stipančić – ne znam.

– Molim! General je svom silom htio Ćolića, a ja ću vam evo reći, premda je službena tajna, proti vama su bili gotovo bez iznimke svi senjski plemići, patriciji i građani. Čini mi se neću lagati ako kažem da je i sam Vukasović potajno proti vama radio.

Stipančić problijedi i drhtne, ali se opet brzo sabere.

– Svejedno. Ja se na to ne obazirem, mene vode drugi, viši razlozi: Čuli ste da se u pogledu obrane pravicâ i povlasticâ našega grada koje su danas zgažene slažem s Vukasovićem. Poradi toga potpisao sam uz Vukasovića i Ćolića i ja program s kojim ćemo stupiti pred građanstvo da bira svoje poslanike u sabor. Vidite dakle da s istih razloga, s kojih ne može da ostane Ćolić u službi gradskog suca, ne mogu ni ja da primim tu čast.

– To nisam znao – reče major s neprirodnim iznenađenjem. – Oprostite!... Ah, tako! Dakle i vi, gospodine Stipančiću?... Da, silno sam iznenađen, to vam moram priznati... Meni je štovati svačije uvjerenje... Neću ni da pokušam da vas nagovaram, ali velim: vrlo sam iznenađen...

Stipančić slegne ramenima. Oni umuknu. Ćutjeli su neko vrijeme da su jedan drugome na nepriliku. Njihov je daljnji govor zapinjao, a onda se negdje oko ponoći stao major oproštati.

– Oprostite, ja sam se zadržao preko reda. Ne bi čovjek mislio kako u razgovoru s pametnim čovjekom brzo prolazi vrijeme. Čudnovato, ja vam iskreno ispovijedam, s vašim se građanima ne umijem ovako ugodno zabaviti kao s vama pa makar smo protivnici. Meni je gdjekada da zdvojim od dosade u moje slobodno vrijeme kad bih morao da se odmaram. Vjerujte – reče major pripasujući si mač – ja jedva čekam da me maknu. A žao mi je, otvoreno kažem, vrlo mi je žao što sam u vama našao svoga protivnika.

– Molim, ne ličnoga – reče dostojanstveno Stipančić držeći majorovu ruku.

– Svejedno. Vi znate kakve su malograđanske prilike; politički neprijatelj ne da se gotovo ni pomisliti bez ličnoga neprijateljstva... No ipak, ja ne mogu da vam nešto prešutim. Držao sam, jamčim vam svojom riječi, da ćete me izvući iz neprilike. Jedna promjena vuče za sobom mnogo posljedica. Veli se: ruka ruku pere, a ja sam imao za vas još nešto. Nedavno je stigla dozvola da se magistratska zgrada koja je pred dva mjeseca izgorjela potpuno obnovi. Prethodno je doznačeno deset tisuća, a gradnja će se dati u ruke privatnomu poduzetniku. Mislio sam na vas. Posao poduzetnika nije gotovo nikakav, a zaslužba može da bude lijepa. Poduzetnik ne treba da ulaže niti novčića svoga novca, može pače predujmiti od doznačene svote za gradnju. Naravno ne isključuje se mogućnost, ako se budete izvoljeli natjecati, da dobijete taj posao. Ali ovako bi išlo lakšim putem: ruka ruku pere... Nama je glavno da se zgrada do stanovitoga roka dogradi, a vi ćete razumjeti da se najprije podupire svoga... Buona notte! – porukuje se još jednom major sa Stipančićem koji ga je dopratio do vrata. Tu se major okrene:

– Možda je suvišno da to spominjem, no molim neka ovaj moj posjet ostane tajna.

– Molim – nakloni se Stipančić, otprati majora do kućnih vrata i ostane zamišljeno slušajući kako je major tiho silazio niz kamene stube.

Kad se vratio u svoju sobu, ćutio se skroz budan. Osjećao je u sebi neko vanredno zadovoljstvo što je dolazilo od toga razgovora s majorom. Same ugodne, odlučne misli rađahu se jedna za drugom, bile su podobne da ih složi kao veliku glavnicu iz koje će

moći da izbije sebi i svomu imenu veliku dobit. – Usnuo je ipak prije nego što je mogao da pročisti i složi te zamašne misli. Misli na sina stajala je sutradan s jedne strane misao na Vukasovića, a s druge misao na noćasnji razgovor s majorom Benettijem. Glavni je njegov osjećaj bio da mu je i pred vlastitim očima porasla vrijednost, a iz toga se osjećaja rađahu ugodna čuvstva u kojima je bilo jakoga poticaja da odlučno stupi na javno poprište... Kako je samo mogao još jedan dan pred time da se toliko ponizi te pođe glavom u neuglednu kuću škrtoga Cincara? Pred njim se otvarao opet svijet, opet se ćutio te ima pravo da stupi na prvo odlučujuće mjesto odakle će podići svoju obitelj a navlastito otvoriti put u sjajnu budućnost svomu sinu Jurju. Njemu mora da to javi: »Ćut će me Beč i Pešta, i mene će se pitati kako da se riješe pitanja što su stala da tresu carevinom.« Velebna pobjeda dizala se pred njim s nejasnim još konturama u nedalekoj budućnosti. Misao na tu pobjedu kao da mu je vraćala osjećaj snage; on se već od ranog jutra dao na posao da izglađuje i uči govor kojim će stupiti pred svoje izbornike. Dok je radio, vraćala mu se misao na Benettijevu ponudu koja je u ovom času morala biti za nj zamamna. No dobit kojoj se nadao kad digne svoj glas u požunskom saboru, bila je daleko veća.

Oko podne posjetio ga Vukasović i razgovarao s njime o nekim podrobnostima u izbornim poslovima. Pripovijedao mu je veselo da se građanstvo sve više zanima za izbor i da njihova stvar izvrsno stoji.

Kod objeda nije bilo opet Lucije, no na to nije imao kada da misli. Poslije podne nastavio je opet marljivo raditi, a donio mu je po uputi Vukasovićevoj mladi Martin Tintor Vitezovićeve kroniku da se pri sastavljanju govora okoristi navodima što ih je sam Vukasović crvenom olovkom potcrtao. Taj ga se mladić nije sa nimalo simpatije dojmio. Neugledan, ovisok, nespretnih kretnja, od same nevolje na gospodsku odjeven, široka lica, ovelika nosa i usta i jedino očiju ne doduše umnih, ali ugodnih tamnih očiju iskrena izražaja. Sve što mu se još na tom mladiću svidjelo, bilo je duboko klanjanje i strahopoćitanje kojim mu je pri dolasku i odlasku poljubio ruku.

Kad se podvećer šetao po sobi, vidio je kroz prozor Luciju, neku njezinu drugaricu i auditora Friedmana; pred kućom se Lucija sa oboje srdaćno oprostila i ogledala se svrh stuba prema ulici kamo bijahu zamaknuli.

– Toj rastu naglo krila! – reće Stipančić glasno, a onda nastavi opet misliti o stvari koja je bila u tom času važnija, naime o tom kako će s efektom završiti svoj govor.

Ni kod večere nije bilo Lucije. Stao je poradi toga da Valpurgi naširoko razlaže dužnosti majke naprama ženskomu djetetu. No nije dovršio. Borio se opet u sebi s mišlju koju mu bijaše nametnuo Vukasović; kanonik je naime odlučno zahtijevao da u svoj govor uplete i Štoosove stihove: *Vre i svoj jezik zabit Horvati, hote ter drugi narod postati*. On im nije umio naći mjesta, a opet ćutio se još sada mnogo odvisan o tom ludom popu. Htio je stoga da te rijeći i budu i ne budu u njegovom govoru, a toga nije umio pravo udesiti. – Vukasović je zaista fantast i pretjeranac! – zaključio zlovoljno i odlući da ne

prihvati od njegovih prinosa u svoj govor ništa što ne bi bilo u skladu s njegovim vlastitim uvjerenjem.

Kasno u noć dovršio je sasma govor, a ujutro pošalje ga Vukasoviću. K sastavku govora priložio je i popratno pismo. S obzirom na zaključak toga pisma ublažio je svoju odluku da bude skroz samostalan u sastavljanju govora i rekao: – Izvoli ti, reverendissime, po svojoj najboljoj uviđavnosti dodavati, ispuštati i ispravljati, samo da bude bolje i da postigne pred mojim slušateljima svrhu za kojom idemo. – A onaj zaključak glasio je: – Imam nekih neodgovornih isplata, a pošto sam ovaj čas bez gotovine, molim te da mi za par dana uzajmiš pet stotina forinta.

Vukasović je primio Stipančićev odgovor u isti čas kad mu je listonoša uručio pismo s ovim sadržajem: »Prečasni gospodine! Znam da Ante Stipančić, kojemu ste namijenili čast da zastupa naš grad u saboru, potajno dogovara s majorom Benettijem; ovaj je bio pretprošle noći od devet do dvanaest sati u Stipančićevoj kući. Stipančić treba novaca i traži ih na sve strane u gradu. Pred tri dana bio je u tom poslu u samo podne kod Cincara Marka koji će vam doista htjeti da to posvjedoči. Stipančić je po svoj prilici poradi svoga sina u desperatnim imovnim prilikama. Pazite da nas ne iznevjeri u odlučnom času.«

Vukasović je bio u prvi čas uvjeren da ta denuncijacija potječe od majora Benettija. No ipak pozove k sebi Cincara Marka i osvjedoči se da je jedan navod u pismu istinit.

Oko jedne ure po podne donio je sakristan Stipančiću Vukasovićev odgovor. U popratnom pismu brzo je Stipančić preletio okom retke koji su se odnosili na govor, i ustavio se na zaključku: »Od srca bih ti rado uzajmio što želiš, ali nemam pri ruci. Nedavno sam izdao svu gotovinu.«

Stipančić problijedi. – Nema? On nema?! – reče sapetim glasom i počuti se duboko uvrijeđen u dno duše. – Fuj! – pljune on, a u lice mu navali krv. – Zar me drži kakvom varalicom?

On klone u naslonjač i zagleda se otvorenim očima i ustima u strop. Bio je opet blijed i disao teško i brzo. Lice mu se bolno oteglo, sva sjajna budućnost što ju je netom zamislio raspadala se pred njegovim očima u prah. Činilo mu se da su pritisnuli olovnom pločom njegov duh koji je već plovio u sjajnu budućnost... A Juraj – možda je uistinu konobar... Tad uzme s gorkim i prezirnim smijehom gledati dodatke, precrtavanja i bilješke što ih je pometao bio Vukasović u njegov govor.

– Dašto, dašto, baš kako ti hoćeš! – govorio on prezirno razgledavajući Vukasovićeve ispravke. I ne misleći ni na šta nego da se osveti Vukasoviću, zgnječi objema rukama papir i stane ga trgati na sitne komadiće. Začas pokrile su ispisane hrpice mukom sastavljenoga govora pod. Bacivši još jednom prezirni pogled na svoje rastrgano djelo, pođe odlučnim korakom u magistrat ravno u Benettijevu sobu.

– Predomislio sam se – reče on majoru – nakon trijeznoga promišljanja došao sam do zaključka da je Vukasović fantastična luda i buntovnik koji hoće da se obori na osnovne temelje naše države; uz takvoga ja pristati ne mogu.

Te je večeri poslao sinu pet stotina uz pismo što ga je već prije bila napisala Valpurga.

A drugi dan sjeo je i sam da piše Jurju:

»Ti si mi ispraznio ruke, da nisi – moj bi se glas bio čuo u Požunu, i ja bih bio otvorio tebi put do najodličnijih mjesta. Sad radi što hoćeš i kako znaš; ubij se, ja sam beščutan...«

XII.

Osam dana iza toga razgledavalo je povjerenstvo sa Stipančićem garište magistratske zgrade koja je u noći od sedamnaestoga na osamnaesti ožujka izuzevši vanjske zidine gotovo do temelja izgorjela. Iz promoklih ruševina dizao se još i sada neprijatan i oštar vonj razmočene čađe, a iz debelih, pocrnjelih zidina još je gdjegdje izlazio dim od tinjajućeg, uzidanog drva. Na podu bile su čitave blatne kaljuže od suvišne vode što su je tu isprolijevali kad je već plamen progutao što je za se mogao naći. Ostaci jakih podova prijetili da se stropoštaju svaki čas, i samo su se vojnici s mrzovoljom na prestrašenim licima oprezno uspinjali po velikim kamenim stubama što su se osamljene činile da neobičnom strminom vode u gornje spratove. Kroz gole, otvorene prozore duhao je pustom zgradom jak vjetar i bacio svaki čas ispod sagorjela krova pokoji crni i blatnožuti kup papira koji se razletio u zraku i kao omamljene ptice glavinjao listovima sve niže padajući do nogu sakupljene gospode i izvjedljivog građanstva. Ti su papiri bili ostaci gradskoga arhiva od kojega se istom nezatni dio dao oteti gladnim raljama požara.

Po dovršenom poslu koji je čitava tri sata trajao, bili su članovi povjerenstva gosti majora Benettija. Stipančić se ipak morao ispričati. Nije se ćutio dobro i držao je da je ta indispozicija posljedica velikoga propuha kojemu je bio čitavo vrijeme u izgorjeloj zgradi sa sto otvora izložen. Na odlasku je major upotrijebio časak da mu reče nasamu:

– Poduzeće će vam se lijepo isplatiti.

Stipančić mu se pokloni dublje nego je u svom životu običavao, s mjernikom se porukuje vrlo prijazno i umoli da ga počasti svojim posjetom; ostalu gospodu pozdravio je ljubezno ali i dostojanstveno, kako se Stipančiću dolikovalo.

Kad je došao kući, htio je odmah u krevet; ali Valpurga mu je izručila Jurjevo pismo, i on je taj čas zaboravio sve neugodne osjećaje tijela. Otvorio ga je brzo i još brže letio očima po gustim recima.

– Moje je pismo koristilo – reče najposlije očito zadovoljno Valpurgi i pruži joj list.

– Hvala bogu – reče i Valpurga veselo, uzimajući pismo u kom je Juraj žalio što je uvrijedio i ražalostio plemenito srce svoga oca. »Ja nijesam lakouman« – pisaše on –

»gospodsko društvo u kom se krećem zahtijeva od mene mnogo. Ali poznanstva koja sam sklopio bit će mi bez dvojbe od velike koristi. Do jeseni sam svakako (riječ »svakako« bila je dva puta potcrtana) gotov, a dotle, oče, ne uskrati mi svoju potporu. Ako je išta moja sestra poradi mene oštećena, ja ću joj dvostruko vratiti.«

Valpurga je od radosti nad sinovim pismom zaboravila i na ropsko tetošenje kojim bi služila Stipančića kad bi se imalo tužio na kakvu bolest. Za nju je vrijedilo Jurjevo pismo i više nego za Stipančića do kojega nijesu doprle one glasine kao do nje da se Juraj bosonog i sav poderan združio u Beču s nekom ženurinom te da s njome obilazi od krčme do krčme, od kavane do kavane i prati njezino pjevanje gitarom. Ona dakako nije mogla toga vjerovati, a pogotovo je to Jurjevo pismo razbilo u nje i najneznatniji tračak sumnje... No bojala se da te glasine ne dođu i do Stipančića. On se i ovako spremio da će iznenada posjetiti u Beču sina. U posljednje ga je vrijeme suzdržavala od toga jedino njegova boležljivost. Ali da je tako što čuo, bez dvojbe ga ne bi od opasna nauma odvratila nikakva sila.

– Hvala bogu! – Hvala bogu! – govorila ona sve naglas sama sobom i pošla da veselu vijest javi Luciji.

Lucija je samo klimala glavom i sklonila se opet zamišljena nad knjigu, što Valpurgu nije smetalo da i nadalje nastavi tumačiti koliko je brige i straha pretrpjela u ove dane i poradi sina i poradi oca mu.

Istom kad je čula zvonice iz Stipančićeve sobe, sjetila se da ju je molio neka mu ot-krije krevet.

Lice je Stipančićevo bilo žarko i neprirodno rumeno te se tužio na veliku vrućinu u glavi. Valpurga ga je brižno pokrila, svarila mu nekakvi domaći čaj proti nazebi i ostavila potihu sobu istom onda kad je mislila da je čvrsto zaspao.

Kad se nakon jednog sata vratila na prstima u sobu, našla je Stipančića napô odjevena uz pisaći stol. Rekao je da mu je nešto bolje i dao se skloniti da uzme govedu juhu.

Stipančić je odgovarao sinu:

»Ja ti pišem pod utiskom nekih čudnih osjećajâ. Tijelo mi je obuzela neobična slabina kakve nijesam još nikada osjećao. No više me muči i ako hoćeš zadaje mi brige čudan osjećaj, da ne rečem crne, neugodne slutnje što mi muče dušu. Svega me je svladala klonulost i neizreciva umornost, a ipak ne mogu mirno počivati da se okrijepim. Evo, priznajem ti, ja se ćutim u duši grešnikom, ćutim da moram ispovijedati grijehe svoga života nepočinjene radi sebe... Ja ti ovo javljam jer sam u brizi za tvoju majku i tvoju sestru. Moraš znati da sam star, te ono što bi mladu čovjeku bila šala, mene starca može srušiti: otuda valjda ovi osjećaji. Možda bog dopusti da ne bude tako, ali u mojim godinama valja ozbiljno misliti... Smiruje me mnogo što mi poštenom riječi zajamčuješ da ćeš još ove jeseni svršiti nauke. Smiruje me poradi samoga tebe, a još više poradi tvoje sestre. Znaj, dragi Jurju, da sam na te izdao sve; tvoje i njezino... Razumiješ li me: sve! Ako se meni šta dogodi, a ti joj bratski ne vratiš, njoj ne preostaje nego da obilazi

tuđe pragove – dok – dok... Ja ne smijem pomisliti! A što nije moguće da se dogodi mladoj i ostavljenoj djevojci koja nema podbogom ništa do svoje mladosti i ljepote?»

Stipančić osjeti kako mu se niz bore lica kotrljala i svaki čas zastajala suza. Najposlije je kanula na pismo i razlila se s crnilom u krupnu, blatnu ljagu. On hotimice nije pokušao da očisti tu ljagu.

»Ovo sam ti teška srca otkrio«, nastavi pisati, »a tvoja mati i ne sluti o tom ništa. Moji su računi o tebi bili drugačiji. Ali od četiri godine protegao se tvoj nauk na devet, a u posljednje četiri godine podvostručili su se tvoji zahtjevi. Dok sam mogao, nijesam ti uskratio ni jedne molbe jer mi je pred očima neprestano lebdjela tvoja budućnost. A sad se uzdam u tvoje poštenje. Do jeseni će te kuća uzdržati, ako ne drugačije, a ono da se za te proda što se ni za moje zdravlje – već poradi sramote! – ne bi smjelo prodavati. Poslije toga pada na tvoju skrb mati i sestra, na to te vežem tvojim poštenjem i pod prijetnjom očinskoga prokletstva!... Da znaš s kakvom se bolju kidaju iz očinskoga srca te riječi! Ja vjerujem da ih nijesam smio napisati. Ali bog zna hoću li dotle živjeti, a nepoznate dosada muke tlače od dana do dana jače moju dušu. Te muke dolaze od one brige za tvoju majku i sestru i od predbacivanja da sam poradi tebe bio spram njih nepravedan...«

Kad je dovršio pismo, legao je opet u krevet. Valpurga je od večeri pa sve do jedanaeste ure boravila uza nj. Oko jedanaeste ure želio je sam Stipančić da ona pođe spavati u svoju sobu.

U neko doba noći trgnuo ju je iz sna poznati zvuk zvonca iz muževe sobe. Nekakva slutnja i strah dolazio je s tim razlijevanjem sitnoga zvuka u to neobično doba. I Lucija je digla glavu i s očitim strahom rekla:

– Majko, otac zvoni!

Zamalo se vratila mati iz očeve sobe i nije znala reći drugo nego da je ocu zlo, i poslala Luciju u njegovu sobu. I obje služavke bile su već na nogama i išle po kući kako se u takvim naglim i ozbiljnim zgodama ide: bez cilja i bez posla. – Nakon čitavoga sata upitala ih je Valpurga kad će doći liječnik. A one zinule začuđeno i onda pošle obje iz kuće da traže liječnika.

Lucija se vratila zaplakana iz očeve sobe; pogled na oca koji se, kako joj se činilo, borio sa smrću, pobudio je u njoj bolno čuvstvo. Vidjela je pred sobom čovjeka kojemu je posljednje vrijeme hotimice ogorčavala život s nasladom osvete – vidjela ga nemoćna ležati nauznak, otegnuta tamna lica, očiju uprtih ukočeno i prestrašeno u strop, otvorenih usta s kratkim, brzim disanjem i bolesnim stenjanjem pri svakom dahu. Dva-tri puta pao mu je pogled na nju, a ona je u tom pogledu osjetila izjavu skroz nesretnoga čovjeka: »Evo, ja umirem.« Bolno kajanje osvoji joj dušu, i ona stane na podnožju očeva kreveta naglas plakati.

– Dođi... k me...ni – reče s velikim naporom otac, a u njegove mrtvačke crte umiješa se dobrostiv pogled očiju.

On joj pruži ruku, a ona klekne i nasloni goruće lice na tu ruku i plakaše.

– Bit će... do...bro – reče on i pogladi je po licu. – Sagni glavu bliže k meni. – Ona ga poslušala, sagne glavu i oćuti kako ju je srdačno poljubio u lice. Zatim je po njegovoj želji ostala uz krevet sve dok nije došao liječnik.

Kad je došla dolje u sobu, bacila se pred sliku matere božje i uzela moliti usrdno i vruće neka ne dopusti te bi joj otac umro.

– Kajem se! – šaptala ona k slici iskreno i odano kao da govori sa svojom majkom i dizala k njojzi oči i sklopljene ruke: – Kajem se, ali samo nam ga spasi!

Sedam dana nijesu se Lucija danju a mati noću maknule od oćevoga kreveta, a osmi dan javi liječnik da je kriza pukla i pogibelj minula. – Ako je i bilo već dobro zatoplilo, nije dao ni pomisliti te bi otac mogao još iz kreveta. Uostalom bilo je to i suvišno spomenuti jer Stipančić nije mogao ni ruku do glave dignuti. Luciju je upravo vezao uza svoj krevet. Čim bi opazio da je nema u njegovoj sobi, pitao bi za nju s nekim sustezanjem. Ona mu je čitala naglas Klopstockovu *Mesijadu*²⁴ i njemački prijevod Staroga zavjeta. Prvi dan iza minule pogibli javila mu je Valpurga da ga je došao posjetiti Vukasović. Stipančić je namrštio lice:

– Ja ga ne mogu primiti – i dodao nešto što nijesu mogle razumjeti ni ona li Lucija.

Njega je neprestano mućila liječnikova izjava da još mjesec dana ne smije ni da pomisli na izlazak iz kuće, a odluka da se već počne sa obnavljanjem izgorjele magistratske zgrade, mogla je svaki čas stići.

Hvala udobnosti kojom se službene stvari katkada i kod samih vojnićkih oblasti rješavaju, nije ipak dolazilo konaćno rješenje u pogledu tog Stipančićevog poduzeća.

Međutim je bilo došlo do izbora obaju gradskih zastupnika – izbora protiv kojemu se major Benetti opirao svim sredstvima svoje moći i vlasti. Što se više približavao odrećeni dan izbora, rasla je sve jaća uzrujanost u gradu. Na skupštini što ju je bio pred izborom sazvaio Vukasović, došlo je bilo i do tućnjave i krvi među Vukasovićevim pristašama i protivnicima.

Držala se ta skupština u dvorani novosagraćene Domazetovićeve kuće izvan starog gradskog zida. Gradski patriciji nisu se baš nimalo zagrijali za Vukasovićev izbor. Doduše nije bilo u gradu slobodnoga ćovjeka koji nije nosio u duši neutrnjivu misao da mora doći dan kad će se grad pripojiti k civilnomu dijelu Hrvatske. Ali mutila je ovaj put tu želju ideja ilirizma – pokreta koji se ćinio plemićima i patricijima nedostojan gospodske potpore, nešto kao buntovnićki prevrat proti postojećem neoborivom urećenju državnom.

Skupštinu je posjetilo do šezdeset Vukasovićevih pristaša koji su imali pravo glasovati; a onda mlaćega svijeta više od ćetrdesetorice s Martinom Tintorom na ćelu. Bilo je ugovoreno kako će klicati Vukasoviću i ne dati doći do rijeći nikomu tko bi se usudio govoriti proti njemu ili ilirizmu, i kako će napokon na svojim ramenima ponijeti Vukasovićev

²⁴ Friedrich Gottlieb Klopstock (1724.-1803.), njemaćki pjesnik religiozne orijentacije, preteća romantizma, autor epa *Mesija*.

vića uz klicanje ljudstva u njegov dvor. – Vukasovićeви ljudi bijahu već čitav sat prije ugovorenoga vremena na okupu jer je mladi Tintor od ranoga jutra obilazio od jednoga do drugoga i sjećao ih na današnju dužnost. Bili su sve sami trgovci, zanatlije i pomorci, ljudi koji su se slabo zanimali za ono što se zbivalo izvan gradskih zidina. No nove misli što su potekle od Vukasovića i došle do njih u bog zna kakvoj slici i bog zna kako se opet tu odrazile, bijahu ipak vrlo srodne s onim što je živjelo i s tradicijom i uspomenama a i s bogom darovanom i nikada skoro posve neutrnjivom ljubavi i sklonosti prema zajednici koja se zove domovina. Prvi oni glasovi da se tamo u Zagrebu dižu Hrvati, bijahu već sada, pošto je Vukasović pokoju svjetliju zraku na ilirski pokret bacio, razgovjetniji i jasniji, njihovim srcima bliži i ugodniji. Kao u svakom malenom narodu, pa pogotovo tako dugo uspavanom, nije tu bilo jošte uzvišene, ustavljene i trajne ljubavi za domovinu; bio je plamen, strast, probuđena mržnja na one što su posvojili u rodnoj domaji prava i prvenstvo koje ih ne ide. – O tom se razgovaralo i u dvorani gdje su čekali dolazak Vukasovićev, a Vukasovićeve ljude obilazio je, putio, nagovarao i učio neprestano mladi Martin Tintor sa svečanim licem i uzrujanim kretnjama u polupopovskom svojem crnom odijelu. – Savlađivao se sirota besprimjernom samozatajom na uvrede Martinčićeve koji mu je s protivne strane govorio:

– Gospodine Tintore, nešto vam je predug Vukasovićev kaput, a hlače vam krojač je odviše skratio, vide vam se na cipelama nakrivljene pete...

Na slične izazove smijali su se slatko ljudi sakupljeni oko Martinčića, a bilo je i njih do stotina: najviši činovnici magistratski i lučki, nekoji propali patriciji, mnogo građana i obrtnika koji su tvrdo vjerovali da je Vukasović kupljen da izruči grad Mađarima, i napokon sabrane svjetine koja je bila plaćena da viče i zagluši govornika kad god dade Martinčić ugovoreni znak. Obje stranke stajahu jedna od druge skroz odijeljene, lijevo Vukasovićeви, a desno Benettiјеvi ljudi. Po sredini bio je otvoren put do vrha dvorane gdje je bio ovelik stol sa nekoliko stolica.

Već je deveta ura davno prošla, a Vukasovića nema jošte. Magistratski povjerenik Friderik Cenković, čovjek od pedeset godina, koji ni u civilnom odijelu i nakon toliko godina nije mogao da izgubi tupo službeno lice što ga je sebi usvojio pišući kao računarski stražmeštar ravnih trideset godina, sjeo na jednu od stolica i gledao preda se onako kao da se ono dvjesto ljudi što su tu glasno žamorili njega ne tiče.

Mladi je Tintor bio sve u većoj neprilici.

Martinčić je napadao na nj sve bezobraznije, a njegovi mu se ljudi smijali sve neobuzdanije. No mladić se preplaši kad je netko među njegove ljude pronio glas da je Vukasoviću poradi izdaje grada došao ukor od samoga cara, te da ga je sada i Čolić, kao što prije Stipančić, napustio; sam pako kanonik u strahu pred osvetom svijeta da je još ranim jutrom nekamo u kočiji odmaglio. Glasovi su se ti širili sve više, te je Martin Tintor, znojan od muke i Martinčićeva podrugljivoga izazivanja i poradi smijeha svjetine, jedva dospijevao da na sve strane uvjerava da je kanonik Vukasović danas u devet sati

običnu konventualnu misu u stolnoj crkvi služio i da će, eto sad na, doći sa Čolićem u dvoranu.

Što su Vukasovićeви ljudi bili tiši i potišteniji, to je Benettijeva strana bila življa a Martinčić bezobrazniji.

– Ej, gospodine Tintore, ne malakšite! – vikao on mladiću. – Drž'te se dobro, jer bi vam frajljica Lucija mogla uskratiti ljubav.

Mladi Tintor porumeni kao vatra; sve drugo slobodno neka mu govori, ali eto to što mu spominje Stipančićevu kćer, to ne može nikako da podnese. I siromah sav poništen povukao se između svojih ljudi k zidu. Ali Martinčić nije prestao zabadati:

– No da, zar ne znate da se Tintor zaljubio u patricijsku kćer?

– Vidiš, vidiš! – viknuše nekoji.

– A čujete li, Martine, bilo bi dobro da vam dade Vukasović popraviti na cipelama pete prije nego odete u prosce – reče netko, a Martinčić prihvati:

– Za onakovu mladu morao bi gdje promijeniti i glavu; ovaj nos što ga je donio na svijet ne pristaje mu baš najbolje.

– Što to govorite – reče netko drugi – on im se i ovakav sviđa: ili zar niste vidjeli da je gospođa Valpurga metnula kameni kip Martinove glave vrh vratâ svoje kuće?

Ljudi koji su se sjetili nakazne glave nad vratima Valpurgine kuće udare u smijeh; a jadtik Tintor odbježao k nekolicini mladih ljudi koji su tu došli iz ljubopitnosti, i stao da im tumači ideje doktora Gaja. Govori on njima o jednom velikom narodu od Crnoga do Jadranskoga mora, a štiti ga sam Rus – Rus koji je i velikomu Napoleonu skrhao moć; govori sirota Tintor, ali sluša što mu dovikuju protivnici, i suze mu se mute u očima.

Na to eto napokon glas: – Idu, idu!

Vukasović, gromotna ljudina, ulazio je u crveno obrubljenom talaru zdesna Čoliću odjevenu u civilno odijelo senjskih plemića. Čim su se pokazali na vratima, digla se s lijeve strane neutaloživa vika: – Živjeli!

– A šta će tu Čolić? – prišapne Martinčić Cenkoviću, ali ni ovaj nije znao odgovoriti; on baci svoj službeni izraz lica, koji je odavao potpunu nesposobnost mišljenja, k Čoliću pa se upita i sam: – Šta će taj tu?

Zahvaljujući se laganim kretom glave i smiješkom na licu, pođu Vukasović i Čolić ravno sredinom i uzmu kod stola svoja mjesta: čelo stola Vukasović, slijeva mu Čolić. Čim se dvorana utišala, stupi na sredinu starac Andrija Bukovčić, razloži po što su se amo sabrali, i umoli Vukasovića da istumači građanima svoj program kojim će ih zastupati u saboru.

Vukasović ustane, primi desnom rukom veliki zlatni križ na prsima, obađe očima dvoranu i progovori snažnim muškim glasom:

– Gospodo sugrađani! Ja vam najprije srdačno zahvaljujem što ste se na moj poziv ovako brojno ovamo sabrali. Sve nas sabrala je ovdje na okup plemenita dužnost i briga

za dobro našega rodnog grada. Gledajući naime velike rane koje su zadane našem od starine slavnemu a nekada bogatomu gradu, ja sam odlučio da s vašom voljom i u ime vas dignem svoj glas ondje gdje se po ustavnom zakonu brane prava svih mjesta, zemalja i naroda naše prostrane monarhije. Pošto se po statutima našega grada imaju birati dvojica zastupnika, čast mi vam je preporučiti da svoje povjerenje dadete umnomu i visoko štovanomu svomu sugrađaninu Josipu pl. Čoliću...

– Živio Čolić! – digne se u dvorani vika. Mladi je Tintor opet skakao da su mu dugački repovi crnoga kaputa letjeli po zraku, i zaletavao se sada do samoga Martinčića vičući mu, što je ikada mogao, u lice: – Živio Čolić!

Dugo je čekao Vukasović dok se smirila dvorana, a onda nastavi pokazavši rukom na Čolića:

– Nas dvojica zastupamo jedan program, stoga molim gospodina majora i moga druga da vam ga on poradi općega razumijevanja razloži.

Sad ustane Čolić, velika ljudina od šezdeset godina, umnog i ozbiljnog lica strogih crta, svijetlosivih očiju kojima je u jedan tren preletio sakupljenu množinu. Za časak zavlada u dvorani tišina te se čulo i šuštanje čvrsto naškrobljene i na prsima bogato nabrane Čolićeve rubače kad je on, ne skidajući očiju sa svojih slušatelja, prešao desnom rukom preko visokog čela. Magistratski povjerenik Cenković izbuljio u nj oči i, kako je otvorio usta, nije ih već zaklopio za cijelog Čolićevog govora. Benettijevi ljudi gledahu upitnim očima svoje vođe, a u redovima Vukasovićevih ljudi nastane živahno gibanje kad im je kanonik mignuo zadovoljnim licem na Čolića u znak pobjede. Čolić se naime u posljednji čas, pošto je Stipančić od kandidature odstupio, dao nagovoriti da primi na se čast i dužnost zastupnika grada.

– Braćo sugrađani! – začne Čolić svečanim glasom svoga jakoga baritona. – Skupili ste se ovdje na poziv našega odličnoga sugrađanina, prečasnoga gospodina kanonika i župnika Filipa pl. Vukasovića.

– Živio Vukasović! – vikne Bukovčić a dvorana mu burno prihvati povik.

– Milošću njegova veličanstva – nastavi govornik – našega uzvišenoga cesara, birat ćete skorih dana u smislu zakona dva svoja saborska poslanika da štite vaše stare pravice, da dignu na odlučujućem mjestu u vaše ime prosvjed proti svemu čime se hotice ili nehotice oskvrnjuje naše pravo i oštećuje naša korist. Nekolicina vas, gospodo, odlikovala me je svojim povjerenjem ponudivši mi da se uz odličnoga branitelja naših pravica, prečasnoga gospodina kanonika i župnika Filipa pl. Vukasovića, primim i ja teške i vrlo odgovorne dužnosti vašega zastupnika. Ja sam se na to dao skloniti, ako i teška srca. Znadem naime da je to, pogotovo u naša vremena, vrlo teška dužnost da se ljudi kojima obranu svojih pravica povjerite ne smiju dati zavesti ni prijateljstvom ni laskanjem, ni grožnjom ni ikakvim obzirima. Ljude kojima izručite s vašim povjerenjem obranu vaših najsvetijih pravica, ne smije voditi drugo nego ljubav k ovomu od starine slavnemu i junačkomu gradu i njegovim žalibože mnogo i mnogo okrnjenim a zakonom zajamčenim pravicama. U čem sam s mojim drugom, s prečasnim gospodinom kanoni-

kom, skroz sporazuman, a što poglavito kroz decenije ne dâ zabrinutomu za pravice svojega grada građanstvu mirno spavati, izložio sam s njime u svome spisu te ću biti slobodan da vam ga pročitam i razjasnim, jer je taj spis ujedno nacrt programa po kojem hoću kao vaš poslanik na saborima da radim.

Ćolić uzme spis što ga je u svoje vrijeme s Vukasovićem za Stipančića izradio i prvi potpisao bio, te stane točku po točku čitati i tumačiti. Kad je svršio, pozdrave ga njegovi s oduševljenjem, a s protivne strane čulo se prigušeno psikanje i glasovi: Mir!

Kad se stišalo s jedne i s druge strane, ustane Vukasović i obazre se najprije s pohvalom na govor Ćolićev, njegovu mudrost i ljubav u obrani pravica grada, a onda nastavi:

– Dozvolite meni da se ja dodirnem i još nečesa što je gotovo još i važnije nego sama obrana probitaka našega ljubljenoga rodnoga grada. Sav naime narod što obitava zemlje nazvane: Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, i sav narod što danas u Bosni i Hercegovini robuje turskom gospodstvu, pa i narod po Istri, po Kranjskoj i Štajerskoj, po ravnom Banatu, po svoj Srbiji i Crnoj Gori – sav taj narod s jednim svojim milim i krasnim jezikom sačinjava jedno narodno jedinstvo. Navlaš sav naš narod u zemljama: Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Vojnoj krajini, Istri, Bosni i Hercegovini sačinjavao je odvajkada jednu državu pod jednim vladarom. Ali neprilike i nesreće što ih je morao prepatiti taj narod od Turčina, Nijemaca i Talijana, bijahu prevelike, a povećavalo ih je još više staro naše zlo: nesloga. Od nesloge se raspadasmo, a dugovjekci ratovi skrhalo nam snagu da sačuvamo ujedinjeni i jaki svoju vlast. Neprijatelj nam je zemlje i narod raskidao u komade kojima je poradi njihove nemoći mogao nametnuti svoju vlast, svoj jezik, svoju volju, ukratko: svoje gospodstvo. Tako su, gospodo, ti dijelovi jednoga nekada silnoga naroda zaboravili s vremenom na jedno svoje staro ognjište i sad žive svaki za se i ne spominjući se više da je svaki od njih samo dijelak velikoga naroda koji bi se, da mu milošću božjom i vlastitim razborom pođe opet za rukom te se ujedini, mogao lako oprijeti svakoj tuđoj vlasti koja hoće da nad njime svoje gospodstvo širi i otuda njemu na štetu sebi korist vuče. Sve te dijelove naroda pomislite, gospodo, kao veliku obitelj kojoj je neprijateljska ruka razorila kuću i ognjište, djeca joj se razbježala na sve strane svijeta, bludila dugo svako za se, dok nisu stari očinski dom skroz i zaboravila. Dobri bog koji sve svoje narode jednako ljubi i hoće da narod s narodom kao brat s bratom živi i postupa, nije zaboravio ni na naš puno trpeći i rastrgani narod. U noći u kojoj mi, djeca svoga naroda, kao slijepi bludimo, digoše umne glave visoko luč, o njenom svjetlu mi se opet prepoznavamo i sjećamo se da smo zabludjeli sinovi jedne majke Slavije. Sa suzama od radosti u očima padamo jedan drugomu u naručaj: Evo nas, braćo, da opet dignemo složenim rukama staro toplo očinsko ognjište! Iz Zagreba nam sviće to svjetlo, a nose ga svojim plemenitim srcem i visokim umom ljudi pred kojima padamo na koljena kao pred poslanicima pravednoga oca svih naroda, ljudi kojih se imena danas sa svetim poštovanjem i s velikim nadama spominju: plemeniti grof Janko Drašković i visokoučeni doktor Gaj.

– Živio Gaj! – vikne mladi Tintor, a silna vika: – Živio Gaj! – zagluši psikanje i prosvjed protivnika.

– Živio Gaj! – vikaše udušak mladi Tintor; glas mu je zvučao divljom, neobuzdanom snagom, a oči i lice plivalo u suzama.

– Živio Gaj! – orilo se bučno nad zaglušnom vikom protivnika, dok je povjerenik Cenković mahao očajno rukama i vikao iz svega grla:

– Nitko nema više govoriti! Raziđite se!

– Ja nisam svršio! – opro mu se Vukasović, a i Čolić je energično zahtijevao da Vukasović ima svoj govor dovršiti. No Cenković nije dao ni čuti da se nastavi skupština iz koje su se čuli glasovi »živio« i »abbasso«, pa krika, poruga, smijeh i grožnja.

Kad je Vukasović stupio naprijed i stao nešta govoriti, vidjelo se samo kako miče ustima, ali u velikoj buci nije se razabiralo što govori. Nasta veliki metež, a zaglušna buka postaje divlja, jer su nekoji, valjda od same objesti, lupali o pod, o vrata i prozore šakama, štapovima i stolicama. Široki prostor oko kuće bio je već i otprije pun svjetine, to domaće, to graničara iz okolice. Ljudi su se i tu meli i stali se groziti ne znajući pravo kome, jer su među njima govorili jedni da unutra prodaje Vukasović grad Mađarima, a drugi, kojih je bilo više, da Vukasović s Čolićem otimlje grad ispod sablje.

Buka se i metež umirio u dvorani kad su među svoje ljude stupili Vukasović i Čolić i umirili ih s nagovorom da budu trijezni, jer su doista protivnici naumili dići ovakovu buku samo da osujete skupštinu. To je djelovalo, no s protivne strane digla se svaki čas buka na Martinčićev glas:

– Samo slušajte popa Vukasovića koji će vas prodati kao marvu Mađarima! Čolić je iznevjerio slavni magistrat, pa će tako i vas, vi božji volovi!

– Zatucite toga špijuna! – vikne stari Bukovčić i skoči sa stisnutim šakama proti Martinčiću koji se hrlo povukao u sredinu među svoje. Vika se digla opet, po zraku su mahale stisnute šake, no tad stupi u sredinu Čolić, digne obje ruke uvis i umiri svojim elektrizujućim okom vikače:

– Slušajte, Vukasović nije još svršio.

Cenković, blijed i dršćući od uzrujanosti, stupi naprijed i prosvjedova u ime zakona: – Vukasović ne smije govoriti!

– Abbasso Vukasović! – vikne Martinčić, a buka se ponovi jača, bješnja i raspuštenija nego prvi put. Dok su se uvrh dvorane Vukasović i Čolić živo prepirali s Cenkovićem, dizao se u dvorani toliki metež i krika te se već nije ni jedan povik mogao razabrati. Obje se strane bijahu već sudarile, mladež i svjetina stala se među sobom vrijeđati, a kad je netko bacio komad drva prama Martinčićevoj glavi, a on se u pravi čas sagnuo te je drvo iza njega udarilo u prozor, provali naglo divlja krika kao vulkan. Nekoji raskrhaše stolice i stadoše nožicama mlatiti po svim prozorima. Zvonjavina stakla razdraži žešće svjetinu, a tek kad je mladi Tintor kriknuo i njegovi vidjeli kako se povlači natrag iz prvih redova oblivena lica i čela krvlju, provali neobuzdana strast surovom tučnjavom. Sredina dvorane bila je začas veliko klupko borećih se ljudi. Badava su Čolić i Vukasović molili svoje da se udalje iz dvorane. Razjarena svjetina i krvava lica i raskuštrane glave srtala

kao bijesna u boj. – Cenković dođe sav blijed k Vukasoviću i moljaše ga za pomoć, jer da svjetina s ulice, naoružana kolcima i kamenjem, hoće da provali u kuću. Ćolić i Vukasović poteku k vratima i ostanu tu da se opru samo svojim ugledom bujici što je htjela da provali u dvoranu i zađe slijepo, ne znajući zašto, u borbu.

Čim su bile počele padati prve šake, nestalo je bilo iz dvorane Martinčića. On se provukao na drugu stranu kuće, spustio na svom pasu na ulicu i potekao javiti majoru Benettiju što se zbiva. Major smjesta izda pripremljen nalog da se alarmira jedan odio vojnika.

Dotle je čekala svjetina na ulici, ne hoteći se ni za što razići na nagovaranje Vukasovića i Ćolića. Raznašali su se svakakvi glasovi, jedni dapače da je unutra već na desetke mrtvih i ranjenih. Svjetina, željna tučnjave i slijepe osвете, rasla je na ulici, a za muškarcima doletjele i žene psujući neke, a neke moleći svoje muževe i sinove da se odstrane; nad svime pako dizala se jaka vika od koje se nikako nije dalo razabrati tko što hoće. Na prozorima kuće stajahu stariji ljudi zahtijevajući da im se načini izlaz, jer je netko od zlobe ili obijesti zaključao oboja vrata na dvorani. Iz ove buke čuo se sada izdaleka vapaj starice koja je kao u ludilu letjela niz cestu po prašini i stenjala udušak:

– Sine moj!

Bila je to mati mladoga Tintora. Probijala se onako niska i okrupna kroz razjarenu svjetinu, blijedožuta kao mrtvac, trepećući suhim očima i žurno prebirući problijedjelim usnicama. Ispod tamnog rupca na glavi ispala joj slaba kita sijedih kosa, na prsima joj raskopčan haljetak i rubača, no ona se protiskivala s mukom naprijed i htjela da dopre do ulaza u Domazetovićevu kuću. Ali nije se dalo. Napokon je malaksala, spustila se na zemlju i nije marila što je rulja ljudi gura kao vreću; ona je samo pištala svojim nemoćnim glasom:

– Moj jedini sine!

Uto se javio na širokoj cesti što se tu izvan gradskoga zida penjala u senjsku dragu, odjel vojnika kojima su se navrnuti bodeži bliještali o suncu. Ćolić i Vukasović nađu se opet među svjetinom i oba blijeda i uzrujan priповijedahu kako su ovaj čas dobili vijest da vojnici imaju nalog da pucaju na svjetinu ako se na poziv ne raziđe. Major Benetti da je izdao taj nalog zapovjedniku posade, kapetanu Matiji Šimiću s nalogom: – *Nur niederschissen die Bagage!*²⁵

Ali svjetina nije slušala. Stala je navaljivati kroz prozor u kuću otkuda je još jednako dolazila vika i jauk. Jedva se u općem metežu čuo gromki glas kapetana Šimića:

– Raziđi se, narode, svojim kućama, jer ću, duše mi, pucati!

Svjetina nije popuštala ni pedlja od svoga zemljišta ni onda kad je Šimić poređao pred njom vojnike u bojni red i izdao glasnu zapovijed da se sprema na pucanje. Kad su puške, uprte proti svjetini, bljesnule o suncu, digne se krika i zapomaganje žena a strava poraste.

²⁵ Njemački: Jednostavno postrijeljati bagažu!

Vojnici metnuše na zapovijed puške k oku, jedna žena padne u nesvijest, a druge bježahu blijede i raskuštrane kose kao sablasti u gradske ulice: – I drugi i treći put bude pozvan narod da se razide, ali badava. Sad skoči Šimić iza svojih vojnika i dade uputu jednomu po jednomu:

– Pucaj u zrak, preko kuće! – Svoju uputu poprati domaćom kletvom koja je nadomještala izraz intimnoga sporazumka među kapetanom Ličaninom i vojnicima domaće otočke pukovnije.

Još jednom pozove kapetan ljude da se razidu a kad nije koristilo, skoči na stranu i izda zapovijed za pucanje. Puške zagrmješe, a taneta odzviždaše preko Domazetovićeve kuće nekamo u more.

Svjetina se uskomeša. Jedni su govorili da je petero ranjenih, a nekoji da toliko i još više mrtvih. Ali od svoga mjesta ne popuštahu ni sada.

– U stran! K svojim kućama! – vikaše na njih kapetan Šimić, ali se svjetina oprla prosvjedom, pače je palo pred vojnike i nekoliko kamena.

Vojnici nabiju i pale u zrak drugi put, al narod stoji kao zid. Sad zaupi jedan vojnik pogođen kamenom u čelo, a Šimić se razjari. – Naprijed, momci! – poviče on, stupi sam pred vojnike i povede ih s golom sabljom u ruci proti najgušćoj rulji. Stanu vojnici da udaraju kundakom, a on pljoštimize sabljom gdje je dohvatio. To je pomagalo. Svjetina se potiskivala prama gradu, a u grožnje miješali se sada bolni povici onih koje bijaše dohvatio kundak ili sablja. Za četvrt sata bilo je bojište čisto, te su sada istom izlazili iz kuće junaci pokazujući ponosito neoprane krvave tragove na licu, glavi i rukama, a mladoga Tintora iznesoše onesviješćena dršćućoj starici. – Ali osam dana iza toga nosio je on povezana doduše čela crveno-bijelo-modri barjak pred klikćućim građanima koji bijahu taj dan izabrali za sabor svoja dva poslanika: Vukasovića i Čolića.

Kad se toga dana smračilo i Stipančić po navadi s prvim mrakom pošao na počinak, doprla mu je do ušiju jaka, a nejasna buka ljudskih grla što se odnekud iz donjih strana grada valjala zrakom. On je znao da je to proslava izbornoga uspjeha građana proti Benettiju. Misli što mu se narivavahu u glavu, odbijao je uporno od sebe... Iz stotine svakojakih poklika razabirala su se najjasnije imena Vukasović i Čolić u gotovo jednom i neprestanom »živio!« što su ga neobuzdanom vikom u čudnoj harmoniji izvikivala sitna grla djece i hrapavi glasovi odraslih ljudi... Stipančić je slušao i podsmjehivao se žalobno pa kimao žalostivo glavom: – Čime je ludi pop opojio neuku svjetinu! – Graja je međutim dolazila sve bliže; zamalo ušla je dapače i u samu slijepu ulicu pred Stipančićevu kuću. On je s nepritajivim strahom vidio iz kreveta kroz zavjese na prozoru kako u noćnoj tami plamsa svjetlo bakalja. Jedan časak bude nagla tišina, a Stipančić, blijed u licu, ispravi se na krevetu i, premda je sam u sobi bio, reče glasno: – A gdje je večeras vojništvo i policija da rastjera pijanu prostačinu? – Međutim se s ulice čuo nečiji krupan glas: – Propast izdajici Stipančiću! – A nato digla se zaglušna, divlja i surova vika uz oštro zviždanje i nesnošljivo udaranje o kovno posuđe te se sve to u uskoj ulici čulo kao da se pod njom otvorio pakao i paklena četa pohrlila sa svojom himnom u svijet. Najposlije potresoše se

u prvom spratu prozori, a razbiti komadi stakla padahu brencavom zvonjavinom na pločnik.

Stipančić drhtaše i pokuša nekoliko puta da ustane s kreveta, ali nije imao za to odvažnosti. Uto dolete u sobu Valpurga i Lucija; obje bijahu blijede, a Valpurga je držala ruke na sljepočicama:

– Što je ovo, zaboga?! – gledala je ona prestrašenim očima Stipančića.

– Rulja, pijana rulja, vojska Vukasovića! – reče Stipančić silom mirno, ali glas mu je drhtao, a lice mu bijaše posivjelo.

Valpurga se nije mogla svu noć smiriti od uzrujanosti; te noći osjetila je prvi put nesnosni hlapat srca i pogibelj kao da će se zagušiti. Pod utiskom svega toga pisao je drugi dan Stipančić dugačku pritužbu u kojoj je pozivao oblast neka pritegne na odgovornost kanonika Vukasovića poradi surovih čina njegove divlje vojske od koje malo te nijesu nastradala u kući dva ljudska života. Na tu tužbu nije dobio nikada rješenja; deset dana iza obavljenoga izbora bio je major Benetti premješten iz Senja na potčinjeno mjesto u Gospić poradi toga što nije umio, pored sve neograničene mu vlasti, provesti izbore u smislu naputka gospićkoga generala. Na Benettijevo mjesto došao je major Winter, onaj Winter koji je svojim drskim činom razorio bio svu slavu priređenu u čast Stipančićevoga prvorodenca Jurja.

– Sve, sve ide drugim putem, a zašto? – umovao je Stipančić samujući u svojoj sobi i osjećajući sa sve većom rezignacijom kako jedno razočaranje za drugim podgriza žile energičnoj samovolji tvrde nekada njegove duše. Otkuda je očekivao slavu – stigla ga je poruga, što je prezirao – dizalo se slavno i slavodobitno u život. Zašto? On se zatvorio od svijeta i stao da ostatkom života udesi nježni, srdačni saobraćaj s onima koje mu bijahu srcu najbliže – s Valpurgom i s Lucijom.

– Kako je dobra, kako darovita, kako umna djevojka ta naša Lucija! – govorio bi on Valpurgi s osjećanjem da ona velika sreća života, što ju je tražio daleko, živi skromno i umiljato pod domaćim krovom.

No uza to je tjelesno padao. Koncem jeseni oboli ponovno od upale pluća, baš kad je od Jurja dobio vijest da je s odličnim uspjehom i posljednji rigoroz položio. Jednog jutra ispusti dušu na rukama Lucije kad je Valpurga pošla na ranu misu da se pomoli bogu za njegovo zdravlje.

XIII.

Istom koncem siječnja dočekala je Valpurga sina. Po očevoj smrti tražio je velike svote da se otme svojim vjervnicima, a Valpurga je dala sve u ruke Vukasovićeve. A njegove

su bile riječi da mu se ne može poslati ni probita para s jednostavnoga razloga, jer vi – rekao on Valpurgi – nemate ništa.

Ta je izjava nije ni presenetila a jedva u očaj dovodila. »Vi nemate ništa« bilo njoj gotovo jednako kao da bi bio rekao: »Vi imate mnogo.« Kroz njezine ruke nije prolazio novac nego što ga je trebalo za prosjake i najobičnije sitnice: sve drugo gdje je trebalo raditi s novcem, primati ga ili davati, držao je Stipančić sam u svojim rukama. Pa tako kao da nije ni znala e je za život potreban i novac. U pustom životu koji je nastao iza Stipančićeve smrti, ona je čekala s neizrecivim čeznućem povratak Jurjev. Bilo joj je kao da će s njime doći nešto od česa će nestati onoga što ju je tištilo sad kao žalost, sad briga, sad strah, sad pusto, gdjekada očajno beznađe kojemu nije znala povoda ni uzroka. Tako su njoj i Luciji protekla dva mjeseca, minuo i Božić u samoći i dvaput većoj tišini nego je za Stipančićeva života u kući vladala. Služavke nijesu više držale nego što ih je posluživala udovica Gertruda koja se mjesto plaće nastanila sa troje djece u konobi njihove kuće. – Živjele su Valpurga i Lucija u dvije sobice u prvom spratu, a u gornji sprat nijesu ta dva mjeseca nijedanput zašle.

Napokon je sredinom prosinca javio Juraj iz Zagreba da je primio privremeno mjesto kod banske oblasti u Zagrebu, i obećao da će ih posjetiti najdulje koncem siječnja.

Došao je jedne večeri, već je bila prošla osma ura te se Valpurga spremila s Lucijom na počinak. Duhala je jaka zimska bura, njih su dvije pri slabom svjetlu sjedile u sobi; peć se pogasila, i u sobi se već stala osjećati neprijatna studen. Uto je netko silno zalupao na vratima.

– Juraj! – reče Valpurga, i obje se pogledaju, a Valpurga je zaplakala i smijala se isti tren.

Kako se presenetila kad ga je vidjela. Bilo ga je doista teško poznati. Mjesto sitnog, slabušnog i blijedog dječaka, kakav je pred deset godina pošao u Beč, stajao je pred njom čovjek crvena nabuhla lica, suznih i izbuljenih očiju pod naočalima, čupave kratke brade i brka. Njegova okrugla glava izrasla je gotovo ravno iz širokih pleća.

– Jurju! – krikne Valpurga i baci se jecajući na sinove prsi: – Oca eto nisi našao...

– No... no... čemu sada taj plač?... Moralo je tako biti... S plačem ga nećete oživiti – mirio ju on.

Njegov je glas bio dubok i hrapav.

– A ova? – pokaže on, odrinuvši lagano od sebe majku, na Luciju koja je u pokraju tiho plakala.

– Lucija... Zar je ne poznaš? – reče mati otirući suze.

– Lucija? Vidiš, vidiš... Oprosti, ja sam držao da je to neko družinče u kući... Kako si narasla...

Onda se poljubi s njom pa reče:

– Naravno, devet i pô godina je od toga...

Lucija porumeni, ona se nije mogla nikako otresti prvoga dojma da ih je to neki strani čovjek posjetio.

– À propos... Doveo sam sa sobom prijatelja... Nije još vidio mora... Gospodin Alfred pl. Ručić, moj kolega. Bit će nam gost.

Sad je stupio iz zatka čovjek nešto mlađi od Jurja, odjeven u elegantnom zimskom kaputu s ogrlicom od krzna. Bio je viši od Jurja i mršav. Lice mu je bilo bijelo, oči crne, mutne, ali vesele; imao je malen, crn, pomno uvijen brčić i nosio po strani male zaliske. Naklonio se duboko objema ženskima sa vrlo udvornim posmijehom oko usta i onda poljubio gospođi Valpurgi ruku: – Ja sam se usudio primiti poziv moga prijatelja Jurja – rekao je on ne baš zvučnim ali slobodnim glasom koji odaje gospodstvo.

– Bit će nam gost – opetova Juraj. – Majko, možda će se naći što za večeru. Ogladnjeli smo kao vuci... Što misliš, po toj buri i zimi drndamo se gotovo čitav dan u kočiji... Moj je prijatelj mislio da je svijetu došao sudnji dan kad nas je onamo u nekim dragama začela pozdravljati naša domaća bura... Doduše i sam sam se tomu bijesu odučio.

– Čuo sam pripovijedati o vašoj buri, ali pripovijesti nijesu ništa prema zbiljnosti – reče Alfred nasmjehnuvši jače usta.

– I jače zna duhati – reče skromno još uvijek zaplakana Valpurga.

– Naravno... Naravno – reče lijeno i ziječajući Juraj. – Ja sam doduše zaboravio, ali znam da se po našoj pravoj buri ne putuje u kočiji, kako smo mi danas putovali... Dakle, majko, hoće li se naći što za večeru?

Valpurga je bacila upitni pogled k Luciji, i one su se dvije, ispričavši se, izgubile iz sobe.

– Šta ćemo, zaboga? – pitala vani Valpurga Luciju. – Metnuo nas je u ovo doba u sto neprilika.

– Gdje će spavati?

– A, vidiš, na to nijesam ni mislila... Poslat ćemo po Gertrudu... Ona će mu prirediti u gornjoj sobi... Kolike neprilike ovako iznenada... A što ti se čini od Jurja? – upita veselije Valpurga.

– Tko bi ga poznao?

– I ja kažem. Čitava ljudina... E, godine su! Da ga je mogao dočekati pokojni! – I ona opet zaplače.

Uto se čuo s vrata Jurjev glas:

– Majko, nemate li čašu vina?... Dajte, molim vas, skoro... Gledajte da se i u peć naloži... Brrr...

S tim ga je glasom nestalo opet u sobi.

Prvih dana nijesu se Valpurga i Lucija vidjele s Jurjem i s njegovim prijateljem nego kod objeda. Spavali bi oba obično do samoga podneva, poslije objeda izašli bi iz kuće i dolazili samo na spavanje, i to kasno, gdje kada i u samu zoru.

Poslije nekoliko dana ostao bi Alfred iza objeda u razgovoru s njima doma, dočim bi Juraj opet spavao do samoga mraka. Imao je taj Alfred nešta u sebi što se tim samotnim ženskinjama svidalo: umio se s njima razgovarati čitave duge ure, a pored toga bilo je njegovo ponašanje od prvoga maha povjerljivo, gotovo rodbinsko, dao se maziti i laskati sebi kao kakova ženska, a i razumio se u ženska pitanja što se tiču na primjer mode, kao ženska. Valpurgu je osvojio u prvi mah premda je ona pred Lucijom s nekim ponosom govorila o Jurju da u njega nema ni za lijek te prijatne udvornosti napram damâ kao u Alfreda. Poslije je Alfred s njima i večerao te bi gdjekada po tri puta dolazio kakav vojnik što bi ga iz društva časnika poslali po nj pisamcem.

Zamalo razvio se među njim i Lucijom povjerljiv saobraćaj te mu je Lucija pokazivala listiće na kojima je već od godine dana dobivala kaligrafski ispisan po jedan Petrarkin sonet za Lauru, a da pošiljača tih listića nije ni slutila. Budući da Alfred nije znao talijanski, prevađala bi mu ona sadržaj soneta u njemački, i to s takovom okretnošću, kako je Alfred tvrdio, da se on ne bi usudio s njome u tom poslu natjecati kad bi morao ovako smjesta kakvu mađarsku pjesmu u njemački ili njemačku u mađarski prevađati, premda je oba jezika perfektno govorio.

Dok bi ona čitala, uzео bi je gdjekada kao nehotice za ruku i stao s tolikim zanosom i rječitošću hvaliti njezine sposobnosti, glas i čuvstvo kojim čita, te bi ona i zaboravila da mu pokuša oteti svoju ruku. Njegov pogled, žalostiv i zanesen, kako ga u društvu sa ženskinjama znadu neki muškarci smoći, bio je njoj ugodan. Iza dva pokušaja nije mu pače već ni kratila da joj ljubi ruku.

Prema njemu smjela je dapače igrati ulogu gospodične kakvu je u sebi pomišljala iz dobe viteštva s kojom se iz očevih romana upoznala. On se ponizivao pred njom i govorio joj svakojake fraze kakove je čitala samo u najzanimljivijim romanima. Njoj se to činilo lijepo. Drugih muškaraca nije tako izbliza poznavala, ali bila je uvjerena da se u njezinom rodnom gradu ne bi našlo ni jednoga koji bi tako lijepo umio govoriti. Dapače, pokle je s njime svaki dan drugovala, prestala se zanimati pitanjem: tko li joj šalje redovito u prijepisu Petrarkine sonete?

Jednom u podne, kad se Juraj išao s Alfredom pred objedom prošetati, sjedila je Lucija s vezivom u ruci do prozora, a mati se, kako je rekla, ukrala na časak iz kuhinje i stala leđima kraj željezne peći. Jedan je čas gledala s upitljivim i zadovoljnim očima bijeli profil Lucijinoga lica sagnutog nad djelo, i u njezinu mrku kosu što joj je u mekanim i širokim talasima padala prama malim, nježnim plećima.

– Čini se dobar mladić taj Alfred – reče mati iza male šutnje i pogleda jače i s osobitim izražajem Luciju.

Luciji se oblije bijelo poput papira lice laganom rumeni, ali ne podigne očiju s djela.

– I ja tako mislim – reče ona tiho iza stanke.

– Kako je samo rado uz nas – nastavi srdačnije mati – a naš Juraj, baš kao i pokojni mu otac, najvoli sam za se... A što ti pripovijeda Alfred? – upita onda glasnije i kao protiv volje.

- A, tako... Svašta pripovijeda... O svojim...
- Bit će da je iz bogate kuće.
- Čini se.
- Fino je odgojen. Što ti veliš, Lucijo?
- I ja bih rekla.
- Od našega se Jurja ne da ništa saznati. Baš čudno... Kao da ga nije ni za što briga...
- Alfred hvali Jurja – reče Lucija sa zadovoljstvom i pogleda slobodnije majku.
- Alfred? Molim te! A što veli?
- Hvali ga... da je dobar drug, da je darovit i da ga čeka lijepa budućnost.
- I meni je to govorio... Kad bi bog dao!... Ne bi valjda mogao nas zaboraviti... A tebi?... Što govori tebi?...
- O čemu se još s tobom razgovara? – reče Valpurga kao da ne zna da izreče jasno što bi htjela. – Smijala sam se Gertrudi – reče zatim s prisiljenim smiješkom. – Veli Gertruda da te taj gospodin rado gleda...
- Lucija porumeni:
- A šta zna Gertruda!
- Časak su mučale.
- I meni te je hvalio – reče onda nesigurnim glasom.
- Lucija porumeni jače i pogleda ispod oka majku.
- Da si lijepa... da se s tobom dade lijepo razgovarati.
- A da – opre se Lucija, pogleda smeteno na prozor i stane tražiti gdje bi ubola iglom.
- Vrlo ugodan mladić – reče opet mati gledajući Lucijin nemir, a onda uzdahne: – Nema ih dugo kući!... A jesi li opazila, naš Juraj mnogo pije. Kako se samo na to naučio, a pokojni bi ga gdjekada silio dok bi po objedu popio pô čaše vina... Alfred pije manje.
- Lucija ubode iglu u prazno mjesto i metne ruke na vezivo.
- Pripovijedao mi je da je jedini sin i da ima dvije sestre; jednu udatu za nekoga plemića blizu Zagreba, a jednu mlađu, mojih godina, kod kuće.
- Čini se dakle da su bogati ljudi? – reče mati.
- Bit će... Imaju svoja imanja i velik dvor. Otac se bavi gospodarstvom. Oko sebe da imaju više od dvadeset družine.
- Vidiš – reče zamišljeno Valpurga. – Bit će dašto i ugledni ljudi... Je li ti još šta kazivao?
- Zanimljivo se s njim razgovarati; on pripovijeda stvari za koje mi se čini da ne bi nikoga zanimale kad bih ih ja pripovijedala; ali kad on pripovijeda, moraju i takve sitnice čovjeka zanimati.

- Rado sluša kad mu čitaš pjesme.
- Vrlo rado.
- Kazao mi je da umiješ krasno čitati... A ne znaš ništa, hoće li dugo ovdje ostati?
- Ne znam, nije o tom govorio.
- A šta ćemo? – reče Valpurga nakon stanke nehotice naglas, a onda pođe u kuhinju da prigleda objedu.

Lucija ustane i pođe k ogledalu. Čas je gledala svoje oči, čas mrku, bujnu kosu... Zatim je bacila glavu postrance desno, pa lijevo, pridigla rukom kosu i odilazila od ogledala ne puštajući dopadnog pogleda sa svoje slike.

Onda uzme pisamce što ga je taj dan dobila i stane zamišljeno čitati:

*S' amor non è, che dunque è quel ch' i' sento?
Ma s' egli è amor, per Dio, che cosa e quale?
Se buona, ond' è l'effetto aspro mortale?
Se ria, ond' è sì dolce ogni tormento?*²⁶

Na kraju soneta bilo je perom nacrtano probodeno srce, a u srcu upisana vrlo sitna pismena: *M. T.* – O tim listovima što ih već godinu dana dobiva, nagađala je najprije sama, pa s majkom, pa najposlije i s prijateljicama: Tko joj ih šalje? Dosta naivna dosjetka s probodenim srcem bila joj je očit dokaz da se pošiljač čuti ranjen od strelice Amorove i da je ona predmet njegova čeznuća što ga je pošiljač htio ispoređivati sa žarkom pjesnikovom ljubavi k Lauri. Ali tko je taj tajanstveni njezin obožavatelj, na to nije Lucija uza sve naprezanje i neumorno umovanje dolazila nikada.

Danas već nije mučilo Luciju to pitanje. Ona je gotovo pregledala ona dva slova u probodenom srcu i, čitajući redak po redak zvonkoga soneta, pomišljala u sebi na Alfreda čije ju oči gledaju požudno i žalostivo, pohlepom i zdvojnošću sentimentalnih junaka iz njezinih romana koji su joj se toliko sviđali... Bez dvojbe, on će opet reći ono što joj se jučer toliko sviđalo: – Lucijo, ja bih želio biti pjesnik ne poradi slave nego poradi vas... Ni Laura nije mogla biti ljepša nego ste vi. – Takovo što umije vazda reći, i to s nekom toplinom u tihom, šapćućem glasu, koja ju slatko omamljuje. A taj *M. T.* baš kao da je tajna neka moć koja posreduje s tim sonetima među onime što vidi u Alfredovim očima, u njegovom stisku ruke i mekanom njegovom šaputanju, i među onime što naprama njemu osjeća u sebi. Bila je uvjerena da je Alfred ljubi, a o sebi je mislila samo

²⁶ Petrarca, *Kanconijer*, sonet CXXXII. U prijevodu Mirka Tomasovića:

Što ćutim, što je, ako ljubav nije?
Ako je ljubav, Bože, što je ona?
Ako je dobra, zašto je zlu sklona?
Ako je zla, zbog čega slatka mi je?

to da joj njegova ljubav godi te je on onaj na koga bi, čitajući očeve romane, pomišljala da će je dići iz tog tamnog, mrtvog stanovanja i povesti u slobodan i otvoren svijet.

Petnaesti dan iza svoga dolaska sjedio je Juraj u gornjoj »očevoj«, kako su je i sada zvali, sobi i pisao nekome svome prijatelju ovo pismo:

8. veljače 1832.

Dragi Muki!

Već sam protepao petnaest dana uzalud: od majke ne mogu istisnuti ni novčića a kamoli nekoliko stotina. Da nema dvije kuće, gotovo bi moj put u Peštu i moja karijera poradi prokletoga Židova bili uništeni. Reci mu, molim te, da će pet stotina dobiti sigurno kad se vratim u Zagreb, jer ću prisiliti majku da proda jednu kuću. Polaskaj, molim te, lopova da me je spasio, reci slobodno: »veledušno« spasio kad su me bili stisnuli vjerovnici iz Beča. Najdulje do petnaest dana dolazim tamo: dopust mi doduše istječe za osam dana, i već se priučavam na slušanje službenog morala našega magnificusa Majerhoffer; u tu svrhu govorim napamet svu njegovu prodiku, a svaki put kad mi ga samo fantazija ugleda posušena u birokratskoj prašini, sve mislim da će ta uredovna nakaza u oporuci ostaviti neka ga se onako izmoždena postavi pod stakleni ormar u uredskoj sobi da ostane za sva vremena što je i za života bio: službeno strašilo, tj. petrificirana službena savjest.

Čini ti se lako da sam dobre volje... Galgenhumor, braco! Kažem ti: petnaest dana i još ništa, dapače ni nade da što mirnim putem obavim. Ne vjerujem da ta žena nema bar štogod sakrivenih novaca. Moj otac nije bio bogataš, kako se je rado pred svijetom gradio, ali nije bio ni siromah. A potrebe su u kući bile tako neznatne da nije vrijedno o njima ni govoriti. Danas je već treći dan što s majkom ne govorim, a od to doba gleda me nakakvim licem i stisnutim ustima kao da se napaja samim octom. Jedino kod stola moram joj poradi pristojnosti pred Alfredom odgovarati, ali zato ona to mudro izrabluje te me neprestano pita, ako ne riječima a ono očima. Pored svega toga ne popušta od svoje pozicije u pogledu novaca ni za dlaku. Koliko god sam joj puta spomenuo novce, učinila mi se kao loša glumica koja glumi luđakinju. Stoji preda mnom prekrštenih ruku, glava joj se treska, lice odulji, i tako me gleda žmirkajući očima. Jedanput mi se učini da je preda mnom čovjek kojemu se lagano izvjetruje iz glave moć mišljenja, a drugi put, kad govori drščući: – Nemam... nemam – izgleda mi kao kakvi prestrašeni Židovčić kojega su napali u šumi: život ili novce!... Sutra sam odlučio riješiti taj čvor i obustaviti igranje sakrivača. Uspjeh ću ti javiti.

Tako sam ti otkrio dosadašnju nedaću moje financijalne operacije, a što sam se toliko razbrbljao, nije, vjeruj, nego od želje da se opet jednom s pametnim čovjekom razgovorim. S našim se Fedicom ne da govoriti, i on glumi – glumi zaljubljenoga čovjeka, nešto po svojoj općoj slaboći naprama ženskome svijetu a nešto valja i poradi dosade.

Društvo gdje večeri provodimo, nije baš najlošije, ali Fedici se ne sviđa; vino mu je naše prežestoko, taroci dosadni, a ferbla se ovdje slabo. Domaći ljudi ne poznaju toga ni po imenu, a oficiri nemaju novaca, pak i piju odviše. A Fedici nema – kako znaš – života bez ferbla i žena. Pa tako ti je on i ovdje našao jednu Lauru, a ta ovdašnja Laura nije meni ni bliže ni dalje od moje sestre jedinice. Što svoju sestru zovem Laurom, a pravo joj je ime Lucija, nije to od taštine: u nju se zaljubio i neki ovdašnji teolog (to mi je kazala mati i od samog nabožnoga straha veli mi da to držim svetom tajnom), te pošto taj božji čovjek ne umije drugačije iskazati ono što pod svetu haljinu ne pristaje, to ti on svakog tjedna pošalje na moju sestru po jedan ili dva Petrarkina soneta u kaligrafskom prijepisu. Sirota će budući pop postati i sam pjesnikom ako sazna kako u samoći potihom čitaju i tumače Laura – vulgo Lucija – i Fedica slatke stihove što im ih on prepisuje. Kako je došlo do tolike povjerljivosti među Fedicom i mojom sestrom, to ne znam. Tj. Fedica je stari mačak, ali moja sestra, koja posti svakomu svecu i svaki dan izmoli najmanje tucet krunica! Ona čita i prevada njemu Petrarkine sonete, i njih se dvoje znade po čitave satove naslađivati Petrarkinim rimama. Čudna doduše naslada za jednoga Alfreda, jer ovdje je isključena mogućnost: *Galeotto fu 'l libro, e chi lo scrisse. Quel giorno più non vi leggemmo avanti*²⁷... Za to jamči moja majka koja je, kad ne okom a ono barem jednim uhom neprestano uz njih dvoje...

O Fedica, Fedica! Možeš li ga ti, dragi moj Muki, pomisliti kako sate i sate sjedi i sluša prazne govore priprostih žena i udvara strpljivo a bez nade neznatnoj djevojci, razgovara sa ženom koja povazdan samo uzdiše – on koji je već u svojoj dvadesetoj godini imao do trideset ljubovca svake dobi i iz svih kasta ženskoga svijeta? Možeš li ti, dragi moj Muki, pomisliti one oči što nas kod ferbla svojim lukavim mirom znadu tjerati u očaj, da te oči bulje zaljubljeno po dva sata uzastopce u blijedu, mršavu, bojažljivu i boležljivu djevojčicu koja ga gleda svojim dosadno izvjedljivim očima kao osmo čudo kad joj on – pokriveno dašto koprenom – pripovijeda o svijetu u kom je živio? Ja sam se snebivao kad mi je mati pripovijedala da Fedica sve ono vrijeme što ga ja od same dosade prospavam, u njihovoj sobi i kraj njih dviju sprovede. Ta moja dobroćudna i neuka mati vjeruje i s nekakvim nadama spaja u sebi uvjerenje da se Fedica zaljubio. Kad mi je to mudro, ali naivno mudro očitovala, meni se činilo te je rekla: Čuješ li, Fedica više ne igra na karte nego Schwarz-Petra ili duraka... A znaš li što će biti konac svega: zaludit će sirotu djevojku, pa će se i u njezinoj glavi početi razvijati kojekakve romantične ludorije, dosadit će joj post i krunica, a kuća postati tijesna... Ali bijesa bi sebi Fedica o tom razbijao glavu!

A najposlije: zašto joj ne bi Fedica tu radost priuštio? Mi smo veseljaci dobra srca – rekao si ti jedne noći kad smo ono jednog pijanoga starca digli iz snijega i odnijeli u kavanu da na biljaru prospava noć. Zašto ne bi dakle naš Fedica vršio samaritansku dužnost naprama siroti osamljenoj i boležljivoj djevici? – Zašto bih ja dakle otkrio pred majkom ili pred sestrom sa Fedice koprenu u kojoj im se predstavio, kako iz majčinih

²⁷ Stihovi iz Danteova *Pakla*, V, 136-138. U prijevodu Mihovila Kombola glase: *Svodnik je knjiga i njen pisac bio: već ne čitاسmo dalje toga dana.*

riječi razabiram, u nekakvoj djevičanskoj slici? Uopće, kad o njem slušam govoriti svoju majku, sve mislim u sebi: vidiš ti našega Fedicu kako on umije lijepo glumiti! Ne vidi mu se rep, ni kozje noge, ni rogovi! One uživaju u njem, pa čemu da im to uskratim, da ih razočaram gdje se očividno čute uza nj sretne?

Hvala bogu, već je zanoćilo, čeka me društvo o kom ću ti možda sutra pisati. Sav dan zijevam od dosade kao svezano pašče i jedva čekam da se spusti mrak. Ne zaboravi poći k Židovu da mi ne bi pravio neprilika. Ako ne bude išlo milom, pokušaj naviti druge žice: ne zaboravi da sam mu posljednju mjenicu ispunio na tri stotine, a primio na ruku samo dvije. Na tri mjeseca!

Tvoj
György

9. veljače 1832.

Dragi Muki!

Oh, kako mi je dosadno! Jasnomodro nebo i sunce u punoj snazi sjajnoga svjetla – a bura trese kućom od temelja kao potres. Već me taj meteorološki kontrast srdi... na sve se srdim!... Alfred dašto čita sa sestrom Petrarku. A ja šećem po maloj sobi i ne mogu se otresti osjećaja da mi niski, vanredno nakazno izmaljani strop pritište tjeme. Doduše glava mi je teška, noćas se opet strasno pilo. Taj Winter – major i upravnik našega grada – mogao bi piti sa svakim Rusom. – Šećem složenih ruku na leđima i mislim svašta i ništa. Rastresen sam. Padaju mi na um beskonačne šetnje moga pokojnoga oca po ovoj istoj sobi i jednako složenih ruku na leđima. Što li on nije morao kroz duge godine za ovakvih šetnja smisliti! Ovdje gdje sada sjedim, sjedio bih ja i onda i rješavao pod njegovim okom trigonometričke zadaće časnog oca Bonaventure. Stajao bi nada mnom i pratio pozornim očima formule što bih ih ja izvađao. Njegove oči nijesu – koliko ga se sjećam – pokazivale nikada toliko života kao onda kad bi općio sa mnom. Uvijek je bio zamišljen, sav mu autoritet bile su vlastite misli, a te su misli bile najvećim dijelom krive. Barem je kod mene pošlo sve drugim putem nego je on namišljao... On je uopće držao da se čovjek mora odgajati onako kako se iz drva teše kip: Sokrat, Napoleon, papa ili poljski Židov – po volji! Mislio je da se svi ljudi moraju kretati svojim mislima i voljom po njegovoj komandi kao odjel vojnika: Desno, lijevo, naprijed, natrag! To mu je valjda i ostalo od vojništva, a ono znanje što ga je kao samouk pokupio po svim kutovima, vjerujući u svaku novu hipotezu što bi je čitao, do prisege – to neuredno pokupljeno znanje, znanstveni ragout (mi velimo: ričet) samo mu je pobrkalo rođene zdrave misli, jer dobro znadem da bez talenta nije bio. – Ja baš nijesam o njem nikada puno mislio, ni dok je živio ni po smrti mu. Mi nijesmo ni živjeli kao što živu obitelji. Do toga sam pogleda došao iz vanjskoga svijeta retrospektivom što se otvara u prošlost do moga djetinjstva. Sad znadem da sam oca naprama sebi osjećao kao suhoparnoga, dosadnoga i neumoljivoga pedagoga koji je knjigu života pročitao samo iz sebe i iz tiskanih djela.

Nikada ga nisam vidio da se od srca nasmijao: njegove bi se oči vidljivo a usta neznatno nasmjehnula samo onda kad bi mislio da je po kojem mom odgovoru ili izradbi zadaće otkrio u meni veliki talenat. A i taj mu je smiješak bio neugodan, bio je trpak, pun žuči i zloradosti. Mi se nijesmo ljubili... A kakav je istom bio mojoj majci i sestri! Za nj su uopće bile ženskinje – stvari. Mati bi kradomice gdjekada uspjela da me poljubi; pred ocem nije to smjela raditi, zato me nije ni puštao u njezinu blizinu jer se bojao da me ona ne razmazi. – Što je on meni, morao bi ti znati – namijenio! Saznao sam to iz nekog spisa što sam ga našao u pisaćem stolu. Ako bude ovakva bura duhala, možda ću ti i to pripovijedati – zanimljivo je! Ti ćeš se, moj Muki, čuditi i smijati. Uistinu bio je čudan svat taj moj otac. Ovdje sam stao o njem nešto intenzivnije razmišljati i – ti mi ne bi vjerovao da me to razmišljanje izlaže u ruke nekakve sentimentalne dispozicije. Ili je valjda danas takav dan iza noćasnje kanonade od sto boca (za nas dvanaestoricu!). Mislim naime: gle, ja imam živu majku i sestru, a nemam sestre ni majke, pa ne poznam ona čuvstva što ih drugi ljudi za svoju osjećaju. Ne bi znao reći jesam li što i koliko time izgubio. Ipak mi se čini da bi mi bilo draže kad bih ja mogao ljubiti svoju majku i sestru; od takove ljubavi ima čovjek, ako ništa više, a ono barem toliko koliko imaju od svoje vjere oni koji vjeruju. – Dok sam bio kod kuće, nisam umio s njima općiti. U kući smo bili ja i otac gospodari, mati, sestra i družina: stvari. U očevu sobu nije smio izim oca i mene nitko; samo bi je ometala i oprasila služavka. Na šetnju smo izlazili samo otac i ja – mati i sestra nikada. Kod objeda uzeo bi prvi otac, drugi ja, a onda bi došla na red mati i sestra. Ja i otac večerali smo meso, ribu i takove stvari, a mati je kuhala za se i za Luciju prostije jelo. Ako bi se ocu što okliznulo iz ruke, pošla bi da mu digne mati; ako meni, služila me je Lucija ako ne i sama mati. I tako sve drugo. Ja sam dakle zarana i sasma sistematično bio odgojen za očevu načelo da su ženske – barem one u našoj kući – stvari. Zatim sam otišao u Beč i tu isprva po očevoj a poslije po svojoj volji nijesam devet godina vidio ni oca, ni majku, ni sestru. O majci i sestri nijesam pače nikada niti šta čuo izim stereotipne fraze na koncu očevoga pisma: Majka i sestra pozdravljaju te. Jedan jedini put pisala mi je Lucija i molila me, ako se ne varam, neka nagovorim oca da je pusti na ples. Ja sam to uradio onako kako bih iz udvornosti kakvoj drugoj djevojci takvu želju uslišao. Ako je dakle bilo u mom osjećanju isto od one poezije što je se naspram rodnom domu i majci osjeća, poblijedjelo je i izginulo u meni malo-pomalo, jer nije dobivalo hrane. A pored toga moj bečarski život u Beču! – Sad ćeš razumjeti što mogu ravnodušno i s nekim cinizmom govoriti o svojoj sestri onako kako sam ti jučer pisao. Ja uistinu ne osjećam pri pogledu na to boležljivo (a dosta lijepo) lice baš nimalo sućuti; mislim da naginge sušici, pa gledam pred sobom razvitak patološkoga procesa, kako sam ga kod drugih, meni skroz nepoznatih ljudi u bečkoj klinici gledao...

Zbilja – očev spis što sam ti ga spomenuo!... Moj tatica nije bio, čini mi se, od najčistijih karaktera. Htio je pošto-poto da pliva na površini, a neprestano je tonuo. Htio je biti i izvan kuće ono što je bio u kući: prvi autoritet u svemu i svačemu, ali nije išlo. A nije išlo zato, što je u isti čas tražio uporište na raznim stranama – jer vlastitoga nije imao. Nije bio ni političar. Da je poživio, ja kriv ako ga ne bi lako našao i među našim ilircima.

Bio je Austrijanac, Francuz, Talijan i Mađar u isti čas. Našao sam iza njega tužaba (pravo reći: denuncijacija) na francusku vladu proti Austrijancima i na austrijsku generalkomandu proti građanima koji su voljeli Francuze. Sirota! Meni se čini da ćeš ga ponešto shvatiti i po ovom što si o njem doznao. Moj je otac bio u svem polovnjak. Otac i mati bili su mu zapravo krčmar i krčmarica, za svoj stališ i u ono doba vrlo bogati ljudi. Od njih je kao jedinac primio uzgojem svoju taštinu koja mu je ostala neotklonjiva volja na svakom koraku života. Morao je naravno zaboraviti što su mu otac i mati zaista bili, i gledati u davninu da potraži plemićki list svojih pradjedova, česa nije mogao naći. Ali držao se svejedno plemićem. Kako je učio, rekao sam ti: znao je od svačesa nešto, a od svega ništa. Zato je ipak držao sebe čovjekom učenim. No u svijetu je ulovio gospodске običaje i manire sve do posljednje. Zahtijevao je da ga drže i učenjakom i aristokratom. Ondje gdje mu to nije koristilo, uspio je: u vlastitoj kući i kod dobroćudnih malograđana. Kod kuće je bio strah ukućana, a mali su ga ljudi pozdravljali na ulici dubokim poklonima na koje nije nikada pozdravom odvrćao. Sjećam se toga iz naših zajedničkih šetnja. Išao je ravno i držao se ukočeno, a oni su ga pozdravljali kao podanici svoga kneza u kakvoj njemačkoj državici. A nije bio ni bolji ni pametniji od njih. Dapače obratno: oni su svoj položaj shvaćali i izrabljivali ga. Trgovali su čime su mogli i primali službe kakve im je davala vlast – a on nije htio ni jedno ni drugo, htio je biti samo prvi. Nije htio sa svakim ni općiti, a govorio je vrlo malo: to mu je čuvalo kod mnogih uvjerenje da je uman i visoko naobražen čovjek... Bio je ipak nesiguran na svakom svom koraku i nigdje nije uspijevaao: s jednom je nogom ostao utisnut u nepođeno tlo očeve konobe, a s drugom tražio uporište među svijetom visoke aristokracije i visoke naobrazbe. Lebдио je tako neprestance i bio naravno svojim položajem nezadovoljan. Poradi toga nije mogao ni do česa doći vlastitim stvaranjem, nego je zasljepljivao druge samo negacijom; varao je tako, dašto, i sama sebe. Njegov je život bio vječito razočaranje jer se svijet nije htio kretati kako je on želio. Ako je istina da majci nije ostavio baš nikakva imutka, onda je varao i mene: kako bih se inače ja usudio da načinim na račun očevine toliko dugova? – Ja ga dosada nijesam poznao. A sada vidim da su kod toga čovjeka bili svi uvjeti vječnoga nezadovoljstva, vječnoga prigovaranja i mrmljanja na sve što se oko njega zbiva; uvjeti da čovjek bude pored umišljenosti i nadutosti vječiti, sam po sebi nesretni malcontento.

Moju je majku uzeo bez dvojbe iz ljubavi. Sreća za nju te je ona bila od sebe pokorne, ropski podložne čudi i zato se nije valjda marila tužiti na svoj udes. Kuću je držao u vojničkom zaptu, ne izuzimajući dapače ni mene kojemu je koješta iza svoje smrti namijenio. Među ostalim mržnju na naše »kramare« i na Wintera koji je majci prigodom moga krštenja ljubav očitovao. Da mu se sada naći kod našega stola! Winter ti je veseljak našega kova, a čovjek zabavan i pun života još i sada. Pitao sam ga i o toj zgodi što se zbila kod moga krštenja. Sjeća se dašto, jer su ga nagovorili da se makne iz Senja; moj je otac svom silom htio da se s njim bije, pa su čuvali starca koji je radi nedužne šale mlada čovjeka mogao stradati. No moj otac nije toga htio razumjeti, a najposlije su mu objesili – sve u savezu s tim događajem – i parnicu koja ga je ljuto uvrijedila. Do smrti je nije mogao zaboraviti. Winter mi kaže da ga je htio pri povratku u Senj posjetiti, ali on je

odbio. Zato smo međutim Winter i ja pobratimi. Da nije njega i nekoliko njegovih ljudi, poludio bih ovdje od dosade... Moram završiti – čujem na stubama majku. Sutra ću ti odmah javiti rezultat našega razgovora. Ne propusti poći k Židovu ako već nisi bio.

Tvoj
György

11. veljače 1832.

Dragi Muki!

Proces je bio kratak, a novce ću imati sutra. – Mati se uspela k meni u moju sobu po savjet, bolje reći informaciju o Fedici. Uvjeravala me je da se Fedica zaljubio u sestru, a ona u nj. Naravski, tu se dalo doći i s njezinom pameću do pitanja: Tko je Fedica? – i ono drugo što je s tim pitanjem u savezu. Ja sam se držao onoga što sam ti u pogledu toga već pisao. Govorio sam diplomatski, premda je moja stara neprestano klimala glavom kao da razumije što ja ni sâm nijesam razumio. Povjerila mi je i skrbno i veselo da si nasamu govore »ti« i da je Lucija sretna i presretna. – Morao sam joj obećati da ću o tom govoriti s Fedicom. Što bih o tom s njime govorio, toga uistinu ne znam.

Kad sam prešao na novčano pitanje, stvorilo se preda mnom naglo njezino dugačko lice, treskanje glavom i žmirkanje očima: Nemam... Uputila me dapače na svjedočanstvo nekoga popa Vukasovića, usijanoga ilirca koji raspačava među ovdašnjim kramarima brošuru grofa Draškovića. Htio sam da s njom naše pitanje ulijepo riješim, ali nije išlo premda sam joj dokazivao da će se u najkraće vrijeme stopiti sva zemlja u državno jedinstvo s Mađarskom, da će školani Hrvati koji znadu mađarski brzo načiniti karijeru, da sam već na skoku u Peštu, samo da se moram osloboditi barem nekih dugova koji mi ne dadu ni da se maknem – ali sve uzalud. Bio sam prisiljen upotrijebiti sredstvo što si ga ti kod svoje stare tetke s uspjehom prakticirao. Uzeo sam pištolj: »Ili pet stotina ili ćete me naći u ovoj sobi prostrijeljene glave.« Neću ti je opisivati kakvim je očima gledala na pištolj u mojoj ruci; znam da nije bila rumenija nego tvoja tetka kad si se s njome ovako našalio. Sve je htjela nešto govoriti, ali su joj usta bila ukočena... »Žao mi je«, rekoh joj, »ali meni drugo ne preostaje.« »Pa dobit ćeš, dat će ti se«, reče napokon, »kakav si ti to, zaboga! Dobit ćeš...« A jutros mi je već donijela novce: »Eto ti, prodala sam kuću.« Ja je nijesam htio pitati za to dokaza, glavno je da sam dobio. Svakako mi je stvar sumnjiva: – kuća se tako brzo ne prodaje. Neuki su ljudi naivno domišljati kao djeca. Misle da se drugoga dade jeftino opsjeniti, kako se sami opsjene.

Fedica igra zaljubljenoga tako vješto te ga mati smatra ozbiljnim zaručnikom moje sestre. Morao sam joj ponovno obećati da ću s njime »ozbiljno« govoriti.

Noćas je bila burna noć. Jučer je pala naglo bura, i bio dan jasan i topao – pravo proljeće. Za takav nam je dan obećao Winter prirediti streljačku zabavu. Već u dva sata našli smo se na brdu Nehaju što se diže s južne strane grada sa starom tvrđavom. Izim

časnika nijesmo bili od civilista nego trojica ako ubrojiš među gospodu i nekoga Martinčića, čovjeka od pedeset godina, vrlo ograničena duha i bez ikakve naobrazbe. Nisam ni dospio pitati kako je taj dosadni stvor zapao u časničko društvo. Izim Wintera spomenut ću od ostalih samo natporučnika Horváta, Mađara, velikoga patriotu i veseljaka. Kad je čuo da ja i Alfred znamo mađarski, bio je oduševljen što može u svom materinskom jeziku s nama govoriti, i razigrao se od veselja kao dijete. A kad je tek u razgovoru doznao što držimo do naših iliraca, morali smo se s njime pobratiti. Krasan čovjek. Pa kako slobodan, oduševljen patriot pod uniformom austrijskog oficira! Do kraja bilo je već i smiješno njegovo političko razlaganje o ogromnoj budućnosti mađarske države. Sreća te izim nas dvojice ne znaju mađarski i ostali časnici koje je neprestano titulirao: austrijska marva ili: crnožuta pseta.

Uz puške pucale su dakako obilno i domaće butelje, te smo o zapadu sunca baš čvrsto razigrani pošli u Horvátov stan gdje je bila upriličena zajednička večera. Kako se tu živjelo, shvatit ćeš najbolje po osobitoj opreznosti domaćine, kakve još nijesam vidio mada je moja prošlost in puncto toga prilično raznolika i burna. U sredini velike sobe u stražnjem krilu vojarne bio je prostrt stol za nas osmoricu. Iza svakoga stolca stajao je *habt Acht*²⁸ po jedan vojnik, pripravan da služi. Do zida iza svakoga vojnika bila je smještena klupa sa lavoarom i bocom vode. Istom u neko doba noći pokazao nam je neki mladi poručnik čemu te »mjere opreznosti...« No izim toga poručnika, nijesmo mi trebali svojih lavoara, premda se do vrlo neznatnoga ostatka poharala čitava šuma crnih boca što su bile u predsoblju poređane. Takvi smo u neko doba noći otišli u kavanu i tu našli nekakvo društvo domaćih ljudi. Presenetilo me je da su utopije iliraca zašle i u ovaj kuteljak – a među kakve ljude! Kako ti to politizuje! U bitnosti doduše ni bolje ni gore od ilirskih prvaka u Zagrebu. Ja sam te kramarčice koji su se drzovitim primjedbama zalijetali k našem stolu, promatrao i slušao s nasladom; za me je bio to prizor, kako ga vidiš kad se sleti nekoliko pudelića na kakvu ogromnu dugu pa se uzlaju, da zagluši. Tako su i oni letjeli jedan drugomu u riječ i bacali k našem stolu izazivne poglede i junačili se – ne bi više, da je u ubogoga grofa Janka Napoleonova vojska i sultanova blagajna. Horvát se silno srdio i htio ih rastjerati sabljom, ali smo ga, dašto, svi, ako i dobrano napiti, mirili pokazujući smiješnost toga ciganskoga junaštva. Velim ti, baš kao naši u Zagrebu! Da nije prije došla na svijet rečenica da je od smiješnoga do uzvišenoga korak, ja bih je bio doista te noći zamislio. Fedica je, da umiri Horváta, predložio mali ferbl što se općenito prihvatilo, pa smo se povukli u malu sobicu i dočekali dan. Igralo se na male novce. Fedica je ogulio Horváta za kakovih pedeset forinta. – Tu je Horvátov ordonanc s pozivom da dođem. A i mrači se već, stoga završujem.

²⁸ Nekadašnja njemačka vojnička zapovijed koja odgovara našoj današnjoj »Mirno!«

XIV.

Petnaest dana iza toga otputovali su Juraj i njegov prijatelj koji je ostavio Luciju gotovo u neprekidnom plaču. Valpurga se morala odseliti u svoju malu kućicu, jer je staro vlasništvo senjskih Stipančića prešlo sada prodajom u ruke nekoga Talijana Pietra koji se u gornjim odajama nastanio sa svojom raskuštranom i kao da nikada umivenom ženom Mariettom i sa troje djece koja se također nisu umivala. U konobi je otvorio Pietro gostionicu koja je toliko uspijevala te je već za deset godina bio vlasnik triju kuća u gradu a malo zatim načinio jednomu sinu prvi dućan s pomodnom robom.

Valpurgina kućica s nakaznom kamenom glavom vrh balature bila je doista jedna od najstarijih u gradu. Bit će da su u njoj stanovali prvi Domazetovići, a Valpurgu je zapala kod konačne diobe posljednje imovine njezine obitelji. Kućica je bila nedaleko od kuće što ju je prodala Talijanu Pietru, u tijesnoj uličici, rekao bi zbijenoj od samih takovih tijesnih kućica s malim prozorčićima i starinskim balaturama. Kućica je bila dignuta nad svodom kroz koji se ulazilo u tamnu konobu gdje je uz vječito svjetlo uljnice neki mladi postolar Gašpar šivao marljivo cipele fučkajući arije iz talijanskih opera. Njegova je najamnina iznosila mjesečno dvadeset i pet novčića srebra. U jednom katu kućice bila je jedna soba, kuhinja i tijesno predsoblje. Tu su, zaboravljene malo-pomalo od svijeta proživjele svoje posljednje dane Valpurga i Lucija.

Već prvi dani što su se tu uselile bili su mračni i neveseli. Lucija je plakala i plakala, a mati joj uzdisala. Obje su molile, molile neprestano, dok bi plakale i dok bi kakvo djelo uzele nevoljko u ruke. U Jurja se nisu nadale. Njegov život i ponašanje u ono malo vremena što je bio kod kuće pokazivalo je da se on u tuđem svijetu od rodne kuće odbio. Što je za se trebao, zahtijevao je bezobzirno; a njih dvije kanda su mu bile strojevi u kući. U sve to vrijeme nisu čule od njega upita po kojem bi smjele slutiti da za njih mari... No Valpurga crpla je svoju nadu od druguda, ona se pouzdavala u Alfreda. I za sâmog mehaničkog izgovaranja molitve ona bi mučila svoju pamet pitanjem: kako će dostojno opremiti Luciju ako dođe do njezine udaje? Međutim Alfred nije pisao, a Lucija je plakala i naočigled venula.

Da nevolja bude veća, stala Lucija i pobolijevati. Isprva nije podnašala hranu, tužila se na boli kojima mati uza sve svoje iskustvo nije mogla da pravo središte opredijeli; spavala bi nemirno te je fini bijeli ten njezinoga ionako slaboga lica došao gotovo proziran. Pod očima ovili joj se široki tamni kolobari, i takvu gledala je mati gdje plače, neprestano plače. Petrarkini soneti dolazili su redovito kao i prije, ali ona ih nije već čitala. Stale su je uopće te pošiljke i ljutiti te bi svako pisamce razderala prije nego bi ga i otvorila.

Tri mjeseca po prilici iza kako su se preselile u malu kućicu, stigne jednoga dana Luciji neka pošiljka iz Zagreba. Bio je rukopis na adresi navlas jednak onomu što je dolazi od nepoznata joj pošiljača Petrarkinih soneta. Da nije listonoša Marko rekao važno: – Iz Zagreba! – ona bi bila bacila i taj omot neotvoren. Ona se s pošiljkom uspjela

na tijesan tavan, a Valpurga se uzalud mučila da izvabi od kćeri i riječ samo o toj zagone-
tnoj pošiljci. Malo iza toga našla je Valpurga Luciju jednog poslijepodneva kad se vratila
s večernjice, u krevetu. Čudno je se doimala Lucija. Smijala se, a Valpurga je vidjela da bi
morala plakati. K nerazjašnjoj rastresenosti tužila se na bolove svaki čas drugdje i
drugačije te nije bilo moguće vjerovati da bi bolovi, pa bilo od kakve bolesti, tako naglo
mijenjali svoje sijelo i snagu. Valpurga je pokušala sva domaća sredstva što ih je poznala,
ali bez uspjeha. Kad se opet s jednom takvom ljekarijom vratila u sobu, iznenadilo ju
neobično Lucijino držanje u krevetu, ona je očevitno nešta skrivala.

– Ta šta je, Lucijo? – upita je važnim glasom, a Lucija briznu plakati.

– Šta je, zaboga, Lucijo? – reče opet Valpurga ne mogavši se snaći od Lucijinog po-
našanja.

Tad zamijeti na krevetu krvav okranjak ponjave. To je tumačila dobrim znakom u
Lucijinom bolesnom osjećaju. Kad je htjela da podvrne ponjavu, Lucija stane jače plakati.

Prvi čas nije shvatila, gledala je prestrašena u krv; no kad je Lucija stala govoriti
kao u buncanju o sramoti, ona se snađe. Problijedi, krikne, u srcu je stisne muka, i klone
do Lucijinog kreveta.

Od popoldšnjeg sunca razlilo se jače svjetlo no obično po maloj sobici i palo po
ukočenom, mrtvačkom Valpurginom licu s modrim usnama na koje se dizala pjena.
Njezino sitno tijelo i mala ramena trzala joj se grčevito, a Lucija je stisnula lice među
dlanove i očajno opetovala: Majko... majko!

Bog zna koliko je takvih časaka proteklo u osamljenoj, tihoj sobici obasjanoj punim
svjetlom sunca, kad je Valpurga lagano otvorila svoje ukočene oči i pogledala preplašeno
oko sebe.

– Majko! – uzme Lucija kao u ludilu ljubiti njezinu slabu, prosjedu kosu i žuto lice s
malim naborima. – Majko... majko! No onda je opet u maloj svijetloj sobici zavlada
mrtva tišina. Valpurga kao da je spavala, ali od časa do časa trgnula bi svojim ramenima,
a iz grla bi joj se javio otegnut stenjući glas... I Lucija je klonula svojom glavom na
uzglavlje. Voljko čuvstvo nemoći plazilo joj tijelom, a neizreciva sramota i strah bijaše
odstupio od ugodne počuti kao da je nestaje, kao da ta svečana tišina dolazi od smrti što
joj eto gasi luč života. Njezinog je okoliša lagano nestajalo u maglenastom mraku u
kojem joj je sve više razilazila svijest; neki vrlo prijatni osjećaj rađao se u tom polumra-
ku, osjećaj kao da se vrlo umorna negdje u prekrasnoj osami, punoj cvijeća, uz cvrkut
ptičica, uljuljava u sladak san.

Kad je Valpurga došla k sebi, ugledala ju je rastresene kose, poluzatvorenih očiju sa
debelim, crnim kolobarima, a lica bijela kao najfiniji papir. Kroz usnice virili joj sitni,
zdravi zubi, a oko usta kao da je titrao smiješak sretnoga čovjeka. Pod otvorenom
rubacom bijahu se jedva nadigla mala ženska prsa, bijela i nježna kao dva ljiljana. Tako
izgleda spavajući anđeo. Ali kraj nje vidjela se krv... Valpurga pomisli: »Gle, na tom
anđelu počinjeno je razbojstvo!« – i ona proplače nad svojom kćerju.

Prva je utješna misao Valpurgje bila da je to tajna koja se neće saznati nikada. Dok je još klečala pred propelom, bila je uvjerena da će bog oprostiti taj grijeh kojega ljudi ne bi zaboravili nikada...

S Lucijom nije, dašto, mogla mnogo o tome govoriti; saznala je od nje da je ona pošiljka što ju je od majke sakrivala bila Alfredova i da su u njoj bile ljekarije što joj ih je poslao kad mu je ona sva zdvojna pisala što je osjetila.

Bila je Valpurga skroz uvjerena da ta sramota ne može ostati na Luciji. Ona se pozivala sama pred sobom na sve što je znala o kavalirstvu, poštenju i značaju muškaraca, te bi pače u sebi počutjela koji čas i neobičnu snagu da sama pozove odlučno Alfreda neka se što prije vjenča s Lucijom. Činilo joj se u prvi čas da i ne može biti muškarca koji bi mogao drugačije raditi.

– A ako ne bi htio? – ušuljalo bi joj se gdje kada u pamet pitanje... Ona bi se tresla poradi svoje slaboće protiv toga pitanja, a onda bi je svladala beskrajna tuga: komu bi se utekla? Jurju? Ta ona je ćutjela da je Jurja izgubila... Ali ipak u takovim porodičnim pitanjima, tu će se probuditi njegovo srce, i on će planuti kao ranjen lav... Nada bi joj stala rasti, i ona bi u svojoj mašti gledala Jurja kako je zaskočio Alfreda: – Ili vrati čast mojoj sestri, ili ću te ubiti kao psa. – Tad bi joj zakucalo srce od ponosna uzbuđenja, i ona bi gledala budna u ono što je netom u mašti proživjela... No to priviđenje stalo bi na javi brzo iščezavati. Ona bi pače, razmišljajući o tom dalje, uvjerila sebe da se ne bi ni usudila da oda Jurju ovu strašnu tajnu njegove sestre.

Istom za mjesec dana mogla je Lucija da ustane iz kreveta. Njezino sitno i slabo tijelo bijaše spalo za polovicu. Kad ju je Valpurga vidjela prvi put na nogama, rekla je u sebi da je to sjena a ne živ čovjek. No pred kćerju pokazivala bi bezbrižno, dapače i zadovoljno lice; jednom naime kad je uz njezin krevet plakala, rekla joj je Lucija mirnim glasom i gotovo strogim pogledom:

– Ja znam da sam vas ražalostila. Prevarena sam, ali trpim više radi vas nego poradi sebe. Samo vas jedno prosim: ne plačite preda mnom, jer mi je svaka vaša suza teža nego sva moja bol.

Otada ju je Valpurga štedjela, i njezino bi se lice smiješilo prijazno Luciji i onda kad bi joj najjača tuga razdirala srce.

Malo iza toga što je Lucija ustala, našla ju je jednom mati sagnutu nad stolom s perom u ruci. Lucija nije dignula s pisma glave nego se zarumenjela i bacila postrance stidno oči na majku. Valpurga je smjesta pogodila o čem se radi.

– Htjela sam ti i sama reći da mu pišeš – reče joj ona i priguši uzdah, jer je sama pisala već dva puta Alfredu ali odgovor joj nije stigao.

Prolazio je i treći mjesec od Lucijine bolesti, a od Alfreda nije bilo još glasa na njihova pisma. Lucija je venula i venula, a mati joj plakala, plakala i uzdisala slušajući gdje kada iz kuhinje s užasom kako Lucija moli pred raspelom svoju smrt.

Tad se odvažila da piše sinu moleći ga bi li joj htio savjetovati u vrlo važnoj stvari koja se tiče Lucije. Nakon dva mjeseca dobila je vraćeno svoje pismo našarano sa dvadeset oznaka raznih poštanskih ureda u Hrvatskoj i Mađarskoj. U pismu je bila bilješka: Službeno otvoreno, adresat nepoznat.

I koliko je ćutjela da joj se Juraj skroz otuđio, ipak je obuzme za nj strah: Što mu se moglo dogoditi? Odlučila je napokon da će se upitati za nj u magistratu, kad je međutim donijela Gertruda izvana vijest da se mladi gospodin ne zove više kako se prije zvao nego nekako drugačije. To da je negdje pripovijedao natporučnik Horvát i da po gradu psuju poradi toga mladoga gospodina. Nakon kratkog promišljanja napiše Valpurga natporučniku Horvátu pismo i ispriča se što se nepoznata i s oslonom na njegovo prijateljstvo s Jurjem usloboduje umoliti da joj kaže je li uistinu Juraj svoje porodično ime promijenio? Još isti dan donese joj vojnik vrlo ućtiv odgovor kojim joj Horvát javlja da je službeno priopćeno magistratu te je njezin sin Juraj promijenio svoje ime i prezime u: György Istvánffy. Tada je još boravio u Zagrebu, no poslije otputovao u Mađarsku.

Zdravlje se Lucijino međutim sve više pogoršavalo. Stale je mučiti noćne vrućice, a jesti nije marila da vraća sile što ih je u vrućicama nestajalo. Pored toga postala je neobično osjetljiva i razdražljiva te bi poradi nedužne kakve Valpurgine riječi kojoj bi kao i hotice krivo smisao tumačila, pala u nekakvu neprirodnu srdžbu gdje bi ne samo njoj nego i bogu predbacivala nepravdu i zlobu. Onda bi zapala u dugi plač dok se napokon ne bi smirila, a tad bi cjelivala majci ruke i skrušeno molila pred raspelom da joj bog oprost nepromišljene riječi.

Valpurga je zapravo već poodavna pomišljala da zovne k Luciji liječnika; no jedno ju je odvrćalo: što će biti ako je bude htio liječnik svu pregledati poradi kakve sumnje ili po napatku svoje znanosti?... On bi bez dvojbe sve doznao. Poradi toga odvrćala je svoju misao od liječničke pomoći, sve dok nisu došli dani gdje bi Lucija kutrila gotovo u neprestanoj vrućici što bi joj omrtvila svu volju za život. U toj se nevolji dosjeti Valpurga da u nepovoljnom slučaju ima proti liječniku jaki razlog – djevojački stid. Pak pozove liječnika.

Liječnik je Luciju svestrano pregledao, zapisao lijek i izgovorio nadušak kao pjesmu: Mir, zrak, meso, jaja, mlijeko, sir – i otišao.

Valpurga je potekla za njim u hodnik.

– Što joj je, zaboga? – upita sa strahom uprvši u nj svoj zabrinuti pogled.

– Nešto živci, ali glavno fali tu – pokaže rukom ispod njezinih ramena.

– Tu? – pitala sebe Valpurga kad je otišao liječnik, i htjela da dohvati rukama ono mjesto gdje se liječnik njezinih ramena rukom dotaknuo. – Što može tu da fali? – I pođe u sobu osvjedočena da liječnici ne znaju ništa.

Dodoše u to na nju i nove skrbi. Od magistrata naime zahtijevahu od nje na osnovu molbe i namire pokojnoga Stipančića da vrati pet stotina forinta što ih je pokojni predujmio od svote opredijeljene da se izgradi izgorjela magistratska zgrada. Toliko je jedva iznašala sva njezina gotovina što joj je iza prodane kuće ostala. Dala je i to iz ruke,

prodavala iz kuće posljednje dragocjenosti, a da namakne Luciji bolje jelo, hranila se sama isključivo kavom i ukuhanim kruhom.

Lucija nije već htjela da piše Alfredu. Kad ju je mati na to nagovorila, a Lucija pišući plakala, otvorila je Valpurga po nekakvoj slutnji svoga srca Lucijino pismo prije nego što ga je predala Gertrudi da ga odnese na poštu.

Lucija je pisala o sebi ono što je Valpurga svaki dan gledala. Zatim je molila Alfreda da dođe po nju, da je oslobodi iz strašnoga zatvora gdje umire već toliko mjeseci a ne može da umre. Na koncu je pisala: »Petnaest dana čekat ću tvoj odgovor, a onda bit će moja sudba riješena. Bog vidi što trpim, on će mi oprostiti; a suze moje majke neka padnu na tvoju sreću...«

Dvanaest dana obilazila je Valpurga po kući kao bez pameti. – Ona bi mogla od sebe svašta počinuti! – govorila je u sebi i gorkom brigom pratila svaki Lucijin kret. Sad je bila uvjerena da Lucijinoj bolesti nema spasa nego da dođe Alfred. Čitala je ona negdje, a i čula više puta, da se smrtno razbole ljudi kojima srcem ovlada velika tuga. Kad se razvedri srce, može da ozdravi i tijelo. – Sad je još više molila i dvostruko postila da gane Alfredovo srce; pisala mu i sama i čekala u smrtnom strahu što će se dogoditi. Svakim danom rastao je njezin nemir i strah, a sa strahom i nemoć da smisli kako bi spasila Luciju. Po sve noći prosjedila bi na krevetu lagano otirala znoj s bijelog Lucijinog čela i molila krunicu za krunicom i mislila na Alfreda, na Jurja i na to ubogo dijete što je toliko trpjelo.

Došao je i dvanaesti dan, ali odgovora ne bi. Strah za Luciju stao je da nadmašuje njezinu snagu; ona je slutila zlo jer je Lucija bila svaki dan vedrija; stala bi gdjekad da govori o smrti i čudila se zašto se ljudi boje umrijeti... Od toga govora hvatala bi muka njezino srce, i ona je, gledajući bespomoćno da se približuje strašna katastrofa, htjela da klekne pred Luciju: – Znam sve, čitala sam tvoje pismo, nemoj Lucijo...

Dvanaesti dan u prvi sumrak dođe joj neka žena. Bila je oniska starica od šezdeset godina, skrbna i tužna pogleda i dobroćudnih crta u navoranom licu. Starica se držala bojažljivo, rukama je od same neprilike stiskala neprestano šaren rubac i govorila tiho i prestrašeno te ju je Valpurga isprva jedva razumjela.

– Gospo milostiva, samo dvije riječi... vi ćete pomoći... vi i bog, slava mu budi!

– Što vi želite? – upita je Valpurga pritvorivši na kuhinji vrata.

– Imam sina, milostivna gospo... Dobar, dragomu bogu hvala, sve dok nije to došlo... Otac mu se slomio kad je pao s krova, on nas je, naš sin, hranio dvije godine... Pisao je u magistratu, milostivna gospo... Onda je izgubio tu službu kad su se građani digli da otmu gospodi magistrat... Onda ga je prečasn gospodin Vukasović metnuo u sjemenište, a otac mu je dotle umro... Ja sam se veselila sinu, milostivna gospo, da što bih? Tako lijepo sve, vaša milosti, dok nije tu pred malo... Eto, ja metem pred vratima, da oprosti vaša milost, ja metem ujutro i čujem, netko ide... Ah, on je, ja mu poznam korak. Uvijek sam se veselila kad bih ga vidjela; i taj dan, milostivna gospo... Još sam i sanjala te noći da ga vidim mrtva; o mrtvima je dobro sanjati, zato sam bila jedna tako vesela. Jedno mi veselje.

Starica zaplače i stisne rubac k očima!

– On se zove Martin Tintor, milostivna gospo. Ono mu je po ocu rod, onaj gospodin Tintor, ali on ne mari za moga sina, nije od njega kroz sve škole dobio ni za pero... Sami smo ga ja i moj pokojni školali, oblačili i kupovali mu knjige... Sve jadni u nadi... pa tako...

Valpurga se zamisli. Čula je od Gertrude koja se tomu Tintoru također nekakvom rođakinjom gradila, da je to bogoslov koji Luciji pošilja lijepo ispisane pjesmice.

– Došao tako – nastavi jednako kukajući starica – k meni, a ja vidim, milostivna gospo, da je nešto tužan. »Što je, Martine«, pitam ga i mislim čime ću da ga ponudim... On muči, muči i gleda tužno preda se. Ja jedna držim da je to kriva škola, jer znate, milostivna, nauk mu ne ide lako u glavu. Zato ja jedna mislim: to je... pa mu velim: »Samo ti budi dobar, to je za svećenika prva stvar; a nećeš biti ni sudac, ni doktor, da budeš učen.« »Majko«, veli on, »ja neću biti pop.«

– Meni je, da oprosti vaša milost, pala iz ruke metla: »Što...o?« »Neću«, veli on i gleda u zemlju, gleda zelen, zelen, kao kad se napojiš žuči.

– Mene je presjeklo preko utrobe. »Hodi u kuću«, povučem ga za ruku, »da nas ne čuje koji susjed. Govori, nesretni sine, sad.« »Neću biti pop.« I on počne plakati. »Nemojte«, govori on meni, »da vi znate kako sam ja nesretan.« I plače, plačemo, milostivna gospo, oboje... »Zavolio«, veli »neku žensku.« Eto ne zamjerite, bog je tu kušnju dopustio, vašu kćer... Pa što ću? Da ga ubijem? Eto, velim ja sebi, toliko sam puta čula kako je milostivna gospa dobra, pa idem k njoj... Što sam ja sirota tome kriva? Kušnja, napast, milostivna gospo! Kakva je to prilika: toliko gospodstvo i zidarski sin! Zagrozite se vi njemu, milostivna, to sam ja došla moliti. A mati božja oslobodit će njega od napasti zloga duha, samo da vi njega sad uputite neka on to sebi iz glave izbije... Muka mi ga izgubiti, a muka mi ga onakvoga gledati, dobri bog da se smiluje! Tko bi se tomu bio nadao! Eto, kako to dođe...

Starica je opet zaplakala, a Valpurgi se učinilo kao da je poćutjela u sebi neko nadahnuće. Ono što je taj čas mislila, bilo je tako jasno, a došlo je tako iznenada te joj se činilo da nije moglo od nje same doći. Lucija bi se mogla spasiti!

– Kako vam je ime? – upita ona staricu.

– Marija, vaša milosti – odgovori ponizno starica.

– Marija Tintor... A gdje je vaša kuća?

– U varošu, vaša milosti – reče življe starica i stane tumačiti položaj svoje kuće.

– Ja ću sutra doći k vama, kažite svomu sinu da želim s njime govoriti...

– Vi, milostivna...

– Doći ću, Marijo. A kad dođem, ostavite me s njime nasamu.

– Kako god zapovijeda vaša milost.

– Vaš je sin slao mojoj kćeri nekakve pjesmice, znate li vi za to?

– Ne znam ja čitati... Naše djece ide malo u školu, iz svega varoša moj sin i još jedan dječak; a žensko dijete ničije, dašto! Gdje je to za naše kćeri?

– Svejedno, samo ne govorite o tom nikomu; rado bih doći k vama da me nitko ne vidi.

– Onda bi, ako je to za vašu milost, morali doći mrakom, jer bi vas, milostivna, vidjelo susjedstvo.

– Pa idemo sad – reče odlučno Valpurga. – Pričekajte me tu dolje kod crkve dok dođe Gertruda, a onda ću poći s vama.

Starica je otišla ponizno zahvaljujući, a kad je malo zatim došla Gertruda i htjela po navadi da pripovijeda gradske novice, prekine je Valpurga:

– Gertrudo, vi ćete ostati s gospodičnom dok se ja vratim; moram k jednoj gospođi.
– A Luciji je rekla da je zove u pogledu ostavštine pokojnikove Vukasović.

Putem nisu govorile Valpurga i starica koja je dva-tri puta pokušala da zametne razgovor hvaleći tople večeri jesenskih dana. Valpurga je uporno mislila na ono što je iznenada bila naumila. Sad ju je istom hvatao strah hoće li se to moći izvesti. Namisao kako joj je bila u prvi čas naletjela u pamet, nije bila već sada ni onako jasna ni onako jednostavna. Stala da je hvata velika briga od toga što je naumila. Ni to joj nije davalo odvažnosti na što se možda prvi put u svom životu pozvala: njezin ugled pred poniznim i siromašnim varošanima. Pored svega u njezinoj duši nije mogla da skroz utrne odvažnost kakvu otkriju u sebi majke kad moraju da spasavaju svoju djecu.

– Evo nas – reče uto starica dovedavši je pred nisku, prizemnu kućicu sred visokih mendula sa rijetkim lišćem u širokim krošnjama. Iz kućice žmirkalo je ispod zastorčića slabo svjetlo u noć. Na dvjema susjednim kućicama što se ni u čemu nijesu od staričine razlikovale, bili su prozori skroz tamni.

– Spavaju – šapne starica – mi lijegamo sa suncem jerbo rano ustajemo.

– A vaš sin? – upita Valpurga, a od vrlo neugodnog čuvstva podlazila joj sve tijelo hladna jeza.

– Čita, po dugi komad noći prosjedi uz nekakvu knjigu – odvrati starica i digne lagano zasunak na vratima koja su se cvileći otvorila. Tad povede Valpurgu u tamnu kuhinju pa napipa i otvori vrata koja su vodila u sobu.

U slabo rasvijetljenoj, vrlo niskoj sobici ugleda Valpurga mlada čovjeka u dugačkom crnom kaputu. Lijevu je ruku držao zakopan u kosi i stajao sagnut nad knjigom. Sad se sjetila odmah iz crkve toga lica što joj ga je Gertruda, pripovijedajući o njem, uzalud opisivala. – Pred njim je gorjela u čaši uljenica od koje se mrtvo svjetlo jedva do kraja stola širilo. Ostali dio sobe tonuo je u polumraku te se od svega najjasnije razabirao u jednom kutu neobično visok krevet što je dosezao pod sami strop. Sav zid naokolo bio je natrpan malim krletkama, a u nekojima su pjevali oslijepljeni češljugari, čišci, zebe i konopljarke. U jednom je zidu bila izdubina, a u njoj dvije police sa nešto tanjura i čaša.

– Martine, je li vidiš tko je došao? – reče starica sinu.

Martin digne glavu i pogleda Valpurgu, ali je nije u mraku prepoznao.

– Milostivna gospođa... zar je ne poznáš?

– Dobar večer – pozdravi ga Valpurga tihim, nesigurnim glasom.

Klerik ustane i zasjeni rukom oči.

– Poljubi milostivnoj ruku, zar ne znaš što se pristoji? – ukori ga mati.

– Ne dajte se buniti – reče mu Valpurga stupivši bliže.

On je sad istom prepozna, poblijedi i izmuca mjesto pozdrava nešto suhim, gotovo surovim glasom.

– Molim vas, samo sjednite – pokaže mu Valpurga rukom na stolac. – A vi, Marijo, ostavite nas koji časak same. Oprostite mi što se tako u vašoj kući vladam.

– Ah, milostivna, što vi to govorite? Kako ću ja vama da zahvalim, ta znam da ćete mu govoriti samo za njegovo dobro. A nikada nije kasno da se čovjek opameti.

Starica iziđe, a klerik kašljucne, prebaci nogu preko noge pa je opet hitro spusti na pod. Bio je sad crven kao rak.

– Recite mi, Martine... Srdite li se možda što vam zovem imenom?

Klerik promuca nešto, makne se na stolcu i porumeni jače.

– Ja znam – nastavi nesigurnim glasom Valpurga – vi ste slali mojoj Luciji pjesmice. Jeste li?

Klerik nije odgovarao.

– Govorite samo iskreno, ne stidite se, ja sam došla vas moliti... Jeste li slali?

– Jesam – šapne Martin i pokaže rukom na knjigu na kojoj je Valpurga pročitala krupan natpis: *Rime di Francesco Petrarca*.

– Znete li da mojoj Luciji prijeti veliko zlo? Ona je sirota vrlo nesretna.

Mladi Tintor digne odvažnije glavu i pogleda svojim ljupkim očima Valpurgu: – Zar je jače oboljela?

– Ah, ona boluje... Ali prijeti joj i drugo zlo. Ako je božja volja, vi biste joj možda mogli pomoći.

– Ja ne razumijem... ali učinit ću sve što mi naložite.

– Hvala vam, Martine... – Valpurga uzdahne, prijeđe rupcem preko lica i reče nakon stanke zamišljeno:

– Sad istom vidim kako će to biti teško. – Njezino se lice smračilo od velike tuge. – Radi se o tom da spasimo život mojoj nesretnoj Luciji... Gledajte me, ali možda se ne vidi kako sam nesretna?

Valpurga je plakala.

– Vi je imate rado – reče opet nakon stanke – pomozite mi, pokušajmo, možda je spasimo...

– Sve ću učiniti, zapovijedajte mi, milostiva...

– Kako ću vam to reći?... Radite kao da ste joj brat... Vi ćete biti božji čovjek, pa budete joj kao brat; što joj drugo možete biti? Vaše su oči dobre – reče mu ona mekanim glasom primivši ga srdačno za ruku i stane mu sada tiho pripovijedati sve što je smjela kazati a da ne povrijedi Lucijinu čast.

– Ona će od tuge umrijeti ako joj on ne odgovori, a mogla bi počinuti i kakovo zlo... Oh, vi nju ne poznate, ta ona već ne mari za svoj život – govorila ona pustivši da joj suze slobodno teku niz lice. – A on joj neće odgovoriti, jer nema u sebi onoga što kod čovjeka najviše vrijedi, nema poštenja.

– A što da radim? – upita ponizno Tintor.

– Ja sam mislila da biste vi njoj pisali...

Klerik nije u prvi čas shvatio.

– Vi biste mogli napisati odgovor na njezino pismo, tobože da joj on piše... Vi biste napisali da mislite na nju i da ćete doći po nju... Izmislite štogod, na primjer da vam je bolestan otac te da je sva kuća na vašoj glavi... Na koncu biste dašto potpisali njega...

– Hoću, milostiva, hoću još ovaj čas – reče mladi Tintor gotovo veselim glasom.

I Valpurga bila je naglo razabrana, njoj je bila duša puna zahvalnoga čuvstva da joj je providnost naklonila misao kako će spasiti Luciju. Ona je nastavila srdačnom povjerljivošću upućivati u sitnice pisma Tintora, a siromah klerik obećavao joj gotovo uznesen bez promišljanja sve.

Tako je nastalo tobožnje dopisivanje Lucijino s Alfredom kojim se Valpurga nadala spasiti svoje dijete.

Kad je te večeri došla kući, rekla je veselo Luciji:

– Srela sam se našim susjedom, listonošom Markom; rekao mi je da ima za te iz Zagreba pismo.

– Pismo! – Lucijino je lice planulo životom. – A zašto mi ga niste donijeli?

– Pošta je zatvorena... sutra će ti ga donijeti sam Marko.

– To doista piše on... – rekla je Lucija mirno, ali nije mogla da sakrije veliku uzbuđenost svoje duše.

XV.

Započeto dopisivanje potrajalo je nekoliko mjeseci. Svako Lucijino pismo otvorila bi mati i pročitala pa dala mladomu Tintoru. A on je odgovarao u ime drugoga, ali pisao o sebi. Prve noći iza Valpurgina posjeta nije on spavao: od same sreće! Ljubio je prvi put, ljubio najčistijom, najidealnijom ljubavi, onako kako može siromah da zaljubi patricijsko dijete:

bez nade na odvrćaj ljubavi, ropski, da smije ponizno doći do nje oči, da može snivati o njoj lijepe, neizvedive snove. U sjemeništu je neprestano plakao poradi sebe i poradi majke i ispovijedao iskreno svoju tešku kušnju, pa savjesno vršio nauku svoga duhovnog oca: molio, postio, dozivao božju pomoć i razmišljao nad svetim knjigama. Ali uzalud. Bio je očaran njezinom pojavom, nije mogao vidjeti nego nju, ni misliti nego o njoj, ni srcem željeti nego nju... Onda je pošao k majci i rekao bez straha da neće biti pop, premda je mislio da bi staricu mogao tom izjavom ubiti. Ali nije mario: on je znao da ljubi bez nade a ipak je morao ljubiti. Dojadio mu radi nje sav svijet i sam sebi: pa neka bude što hoće... A sad joj se najednom tako naglo, tako iznenada smio približiti, smio joj je otkrivati svoje srce i znati slobodno njezino uzdisanje, nade i žao. Nije htio ni misliti na to da njezina ljubav i čeznuće hrli k drugomu; plakao je, ali je bio sretan. Kad bi joj pisao, bio je zaboravljen onaj čije će ime potpisati. Mislio je da ga ona sluša, da joj smije slobodno govoriti o svojoj ljubavi – u tom se sastojala njegova sreća... Večerama bi čitao ljudima Vitezovićevu kroniku i Kačićevu pjesmaricu, a danju slagao račune i pisao narudžbe nekim trgovcima i od toga je hranio sebe i staricu majku. – Lucijina nada i vjera da će doći Alfred i osloboditi je okrutne tamnice kakva joj se pričinjala ta tamna i tijesna sobica u mrtvoj ulici, sa starinskim pokućstvom što bi gdjekada oživjelo i drijemajući gledalo Luciju dosadnim, pospanim očima i prestarim obličjem kao da govori: – Ah, dosadno je tu, dosadno i nama, a što bi ti rekla tako mlada, tako lijepa i željna života! – Tada bi njezina strpljivost bila naglo ugrožena: nešto kao da bi se dizalo iz same utrobe njezine, dizalo prema prsima i prema glavi da je omagli i da u nekakvom opojnom stanju provali iz nje bijesom i kletvom proti istomu onomu bogu kojemu bi se u suzama poslije molila da joj oprosti...

Mati ju je čuvala od dodira sa zrakom, bojala se za njezino zdravlje i možda još više toga, da kako ne otkrije tu varku što ju je u času teške brige za njezin život zamislila i dosada sretno provađala. Ni sama Gertruda nije smjela tobože na poštu nositi Lucijina pisma nego ih je morala izručiti Valpurgi i držala dašto i to tajnom. Da i nije bilo Lucijine teške bolesti, da i nije bilo njezine nesreće, jednoj bi Valpurgi bilo dosta da bdije nad čuvanjem tih tajna i varanja kojim je okružila Luciju i čuvala tako njezin život.

Ali Lucija je stala najednom da sumnja. Jednog ju je dana našla mati pred cijelom hrpom pisama što joj ih je pisao mladi Tintor. Čitala je pomno jedno za drugim i vraćala se opet k pročitanim da jedna s drugima ispoređuje.

– Majko, ja počinjem sumnjati o Alfredu – reče naglo odlučnim glasom i pogleda smjelo, gotovo izazivajući majku.

Valpurga problijedi.

– Što to govoriš? – reče joj glasom u kom se nije dalo ne opaziti straha.

– Sumnjam, kako ću drugačije reći?

– A zašto, Lucijo?

– Zašto?... Jerbo naprosto ja ne vidim u tim pismima čovjeka koji me mora smatrati svojom ženom, a ne četrnaestogodišnjom djevojčicom kojoj kakvi đak očituje svoju ljubav

– Ah, to će biti da ti se čini – nasmiješi se silom Valpurga – ta bit će ti muž... a ne uzima te poradi imutka...

– Ne, ne majko. To su pjesme kojima on mene zaljubljava u san; to su riječi, lijepe ali prazne riječi u kojima mi se čini da čitam: »Vjeruj samo! Ta što me to stoji da ti napišem lijepo pismo? Nadaš se i umri s nadom...«

– Hajde, Lucijo! Ti ćeš opet nešto sebi utvoriti i onda u to vjerovati kao da ti je žao da budeš zdrava i sretna...

– Zdrava i sretna?! – Lucija se nasmije porugljivim smijehom.

– Zadovoljna – ispravi se mati.

– I zadovoljna još? Dakle sve kako si čovjek samo poželjeti može: zdrava, sretna i zadovoljna!... Vi ste, majko, više puta vrlo mudri, vrlo domišljati! A ja sebi utvaram!... Recite zašto ste spalili ono pismo što mi ga je poslao... ta znate... s onom pošiljkom...

– Dijete moje, da ne dođe u čije ruke.

– Ah, tako!... Hoćete li čitati ova pisma? Evo uzmite... Sjećate li se kako je tamo pisao?... O svem je znao pisati mirno: i o mojoj nesreći i o tome da se poradi svijeta sakrije njegova prijevara dokle tobože ne bude vrijeme da me uzme... A o ljubavi samo to, ako se sjećate: »Ti znaš da te ja neću zaboraviti.« A čitajte ova pisma... jedno dugomu naliči kao jaje jajetu, a ni o čem drugom nego o boli i čeznuću ranjenoga srca, o mjesecu i zvijezdama, o cvijeću i slavujima... A to sve na moje neprestano pitanje: »Reci mi napokon kad ćeš doći, kad ćeš me izvesti iz ovog tamnovanja? Reci barem: Doći ću za godinu, dvije, tri godine, pa ću čekati! A ne uvijek: Kad ozdraviš...« Kako ću ozdraviti, recite, kako u ovoj tamnici, u ovom grobu sama, ostavljena, zaboravljena... To, to hoću da znam, majko, to neka mi piše! Ovo mi je dosadno čitati, ovo rađa u meni sumnju da me vara i dalje, da me zavađa i drugi put, da čeka moju smrt...

– Lucijo, zaboga, smiri se, ti ćeš opet... – molila je Valpurga.

– Opet ću vikati se jače, tući ću si glavu i prsa, evo gledajte... Pustite me! Kakva ste mi mati? Da vam je do moje sreće, vi biste pošli k njemu, vi biste k njemu povelili i mene pa mu rekli: »Vidiš li što si od nje učinio? Je li ovo djevojka kojoj su minule dvadeset i dvije godine? Jesu li to djevojačke ruke? A ta suha prsa! Ti si ih ispio! Zar nije i ona gospodskoga roda? Uzmi je, razbojniče, jer ću te...« Da, majčice, vi biste digli na nj pištolj, jer ste mi mati, a jer nemam ni oca ni brata koji bi me branili.

– Pa sve se to može učiniti, sve – reče joj mati tresući se.

– Učinite. Sutra odlučite: idemo! Idemo još večeras, tako učinite!

– Zaboga, tako slaba na put, a tvoja vrućica...

– Eto, opet moja bolest: dobar vam je izgovor kao i njemu. Dogovoreni ste s njime, pa me oboje varate... Stidite se!... Ali jao, čujete li, jao vama i njemu ako je istina to što

sumnjam. Sebe ću mučiti samo da vas mučim. Ja već nemam srca, nemam straha ni od boga ni od ljudi; nije li mi oteto sve? Nema li pravo svatko pljunuti na me? Ja nemam već stida ni straha... odakle, čemu? Ja sam žrtva podloga čovjeka, a vi mu idete na ruku.

– Lucijo, mila Lucijo – šaptala bi Valpurga sklapajući pred njom ruke.

– Ostavite me samu, čujete li!

– Lucijo!

– Zapovijedam vam: hoću da budem sama.

– Sve, sve ću ti učiniti, samo se smiri, slatka moja Lucijo!

Lucija bi pogledala za majkom koja je tiho zatvarala vrata, sakrila lice rukama, onda najednom zaplakala: – Majko!

Valpurga bi se smjesta našla u sobi.

– Nemojte mi oprostiti, nemojte, ja nijesam vrijedna vaše dobrote i ljubavi – govorila bi joj sada plačući i ne otkrivajući ruku s lica.

– Ah, Lucijo, što za me... Ali tebi škodi, tvomu zdravlju, kad ćeš se oporaviti ako budeš takova?

– Za vas je, majko, za vas, a nije za me... Oh, da znate koliko trpim poradi toga... – šaptala bi sada čas ljubeći a čas gladeći suhu i nabranu majčinu ruku.

No već slijedećega dana ponovio bi se gotovo navlas taj prizor. Prirođena sumnjičavost sušičavih ljudi bila je samo začas prigušena, a slijedećeg je dana imala Lucija opet pred sobom istu hrpu pisama i došla nekako na misao da ispituje na biljezima udareni poštanski žig. Ni na kojem omotu nije taj žig bio jasan, dapače nije se dalo pročitati ni jednoga slova. Samo na jednom kao da su se dala iz crne pruge razabrati dva slova: *gg*... Nakon dugog okretanja pisma na sve strane učini joj se najvjerojatnije da su to dočeta pismena na žigu. A to joj pobudi novu sumnju da na tom pismu nije udarena žigom riječ *Agram*, nego *Zengg*. Sad pođe tražiti u jednu škatulju gdje su među mnogim pismima pokojnoga oca bila i nekoja poslana iz Senja. Nakon dugoga traženja nađe jedno takovo pismo i isporedi pomno poštarski žig sa onim na svojem pismu. Slova *gg* bila su ista.

– Majko – zovne sada na vrata, a Valpurga se nađe iz kuhinje u sobi sa svojim vječitim izrazom straha na licu.

– Otkud dolaze ova pisma? – pokaže joj Lucija na rastresena pisma po svom stolu.

– Koja pisma? – reče Valpurga kao kroz tijesno grlo, a pod koljenima osjeti kao da su joj obumrle noge. U Lucijino lice već je udarilo ono plamenasto crvenilo kojega se toliko bojala; njezin je mukli glas drhtao.

– Vi me varate! Govorite, ne lažite mi barem vi! Jer eto – i Lucija kao da se nije usudila doreći svoju grožnju.

– Ta ja... kako bih, bože, ja tebe mogla varati? – ustrajala je Valpurga u laži dok se nije činilo da joj Lucija vjeruje. Završilo se kao svaki put: plačem, zagrljajem, molitvom i obećanjem: – Više nikada!

No Valpurga se zgražala od njezine probuđene sumnje i podvostručila svoje strazanje nad tajnom. Ali je zato i Lucijino sumnjičenje raslo. Među Lucijom i Valpurgom nastao je potajni, sakriveni rat i obrana. Jedna je sav dan istraživala pisma i uporno htjela otkriti bilo otkuda dokaze svomu sumnjičenju, a druga očajno bdjela nad svojom varkom i drhtala nad svakim slijedećim časom da će joj otkriti istinu. Obje su to osjećale i počele ćutjeti da jedna pred drugom taji nešto odlučno što će najednom provaliti na vidjelo... Lucija je čekala odvažno taj čas, njoj se činila katastrofa, pa kakva bila, spasom iz neprekidnoga sumnjičenja što je bilo nalik mučenju koje se napokon ne može dovršiti nego njezinom propašću... Valpurga se nadala, nadala nesvjesno u pomoć, a da nije znala ni mogla znati odakle bi mogla ta pomoć doći. Htjela ju je sačuvati u životu iz plemenite sebičnosti materinske ljubavi. Strepjela je dan i noć nad njezinim životom i s bolju što dolazi iz nemilosrdno kršene nade otirala u noći obilat znoj s njezinoga čela. A strepjela jednako nad varkom što ju je splela oko nje i što ju je sada Lucija svojim sumnjičenjem počela trgati.

Sad bi znala gdje kada zaskočiti Lucija Gertrudu pitanjem:

– Komu ste predali moje pismo?

Gertruda je bila dobro upućena od Valpurga te se nakon malog iznenađenja snašla:

– Na pošti sam ga predala, da kamo bih s njime?

Kad je jedne večeri donio opet Marko pismo i po navadi, kopajući po svojoj torbi, laskao šaljivo Lucijinoj ljepoti, upita ga Lucija pogledavši poštarski žig:

– Molim vas, zašto se ni na kojem pismu što mi ga nosite ne može pročitati *Agram*, kao što npr. evo na svim starijim pismima.

Starac se smete, a Valpurga problijedi. Tad se starac zakašlje, bez dvojbe da dobije vremena da razmišlja, i reče:

– E, frajlice, Zagreb je velika pošta gdje se prima i otprema svaki dan na hiljade pisma, pa gdje bi se dospjelo udariti na svako pismo žig da bude čitljiv?

– Ali na ovom pismu eto dva sloga: *gg*, a toga nema u riječi *Agram*.

– Dašto da nema – reče starac okrećući pismo daleko od očiju pod svjetiljkom; – dašto da nema, frajlice. A znate li kako će to biti? Ima ih pet-šest koji udaraju žigove da dospiju otpremiti pisma, pa će biti da gdje koji uzme drugi kakvi žig ako nema dosta pravih.

– Dašto! – potvrdi i Valpurga, ali joj Lucija baci postrance pogled koji joj je dopro do mozga.

– Ona sumnja o svem – reče u kuhinji sama sebi Valpurga. – O dobri bože, što će od toga biti!

Kad je jednom našla Luciju da drži u jednoj ruci Petrarkine sonete s potpisom M. T. u prostrijeljenom srcu, a u drugoj pismo i očevidno ispoređuje rukopis, prođe joj neugodna, mrtvačka hladnoća tijelom. – Ne koristi, njoj se ne da sakriti – pomisli u sebi, i

učini joj se da bi joj bilo najbolje reći: – Lucijo, ja te varam... Sad si već ne znam pomoći... ja te izručam božjoj milosti. Smiluj se barem na me, ta vidiš da sam nesretna...

Bilo joj je taj čas kao čovjeku koji se našao nad ponorom na strmoj litici... Mora pomaknuti nogom da pokuša saći... spasio se ili strovalio u ponor. Tu čekajući, mora da pogine gledajući dugo i neprestano u svoju smrt...

No opet počeka nukana prirođenom nadom ljudske duše. Odgoditi katastrofu... Bog zna odakle može doći pomoć... A mladoga je Tintora molila neka joj u budućem pismu napiše da mu je otac odobrio vjenčanje i da će za tri mjeseca doći po nju...

To je djelovalo. Da zametne povod njezinomu sumnjičenju, stala je mati naoko pripravljeti njezinu rubeninu i druge sitnice za vjenčanje, a mladom je Tintoru davala upute što će pisati o tobožnjim Alfredovim pripravama za vjenčanje.

– A kako to – upita je jedne večeri Lucija – da mi Alfred nije poslao zaručnoga prstena?

– Bit će da tamo nemaju običaja kao kod nas; doduše i kod nas si dadu zaručnici prstenje kod proslave samih zaruka.... On to misli obaviti valjda kada dođe amo... Svakako mu piši o tom i kaži kakvi ovdje vladaju običaji.

Lucija se očividno podala vjeri da će za tri mjeseca doći po nju Alfred. Njezina je doduše tjelesna snaga od dana u dan padala, ali ona je naprotiv tvrdila da se osjeća svaki dan bolje. No zato je Valpurga strepjela sve više što je treći mjesec bliži bio. Kad je Lucija pri kraju toga roka primila tobožnje Alfredovo pismo da će se na neizvjesno vrijeme morati vjenčanje poradi smrti jedne tetke odgoditi, nije htjela Valpurga ni da se u sobi nađe da ne bi pogledom ili nespretnim odgovorom na kakovo iznenadno pitanje Lucijino odala zamišljenu varku.

Kad je došla u sobu, nije je htjela Lucija ni da pogleda.

– Što ti piše? – upita je tihim, nesigurnim glasom.

Lucija ne htjede odgovoriti.

– Što je, zaboga, opet? Zašto si tako nevesela? Da ne javlja opet šta neugodno? – prečinjala se mati.

Lucija je pogleda dugim ispitujućim okom i reče mirno:

– On neće doći na vjenčanje.

– Neće... A što je, zaboga opet? Zašto neće doći?

– Jer mu nije stalo za me... Sad je izmislio smrt nekakve tetke... ne preostaje drugo... ako nećete vi, ja ću sama k njemu putovati.

Mati je pogleda, i čisto joj bijaše ugodna ta odvažnost Lucije koja bi se jedva i s materinom pomoći iz svoga naslonjača dovukla krevetu. – Samo kad vjeruje pismu – tješila se Valpurga.

– Ići ćemo, zašto ne, idemo na izliku u posjete, samo da se ojačaš...

– Sad je već ljeto – reče Lucija – izdržat ću putovanje a bolesti ne osjećam baš ništa.

– Bogu hvala! – pouzda se i Valpurga u njezine riječi.

Bilo je to već u mjesecu svibnju kad bi Valpurga dozvolila da se pokaže časak otvori prozor njihove sobice. Akoprem je vidjela da bi Lucija s požudom udisala svojim kratkim dahom svježim vanjski zrak, opet je to zračenje bilo njezina iznimna dozvola, jer je uporno držala da je svima bolestima zarodak u prehladi. Doduše Lucija bi – držana od svoje bolesti kao pod staklom – osjećala vrlo brzo svaku i najmanju promjenu temperature.

Taj je mjesec Valpurga svakog popodneva polazila u crkvu k svibanjskoj pobožnosti, a dotle bi sjedila u sobi s Lucijom Gertruda s najstrožom uputom da gospodičnu ni na časak ne smije ostaviti samu.

Jednog takvog popodneva sjedila je Lucija blizu otvorenog prozora i gledala turobnim pogledom u mrtvu stisnutu uličicu kojom nije prolazila živa duša. Izdaleka dopirao je u uličicu žamor ljudski i vesela krika dječjih grla iz neke nedaleke ulice.

Na ulici popločenoj velikim okruglim kamenom čuli se nečiji koraci, a Lucija primakne glavu bliže k prozoru. Prama kući prolazio je ulicom mlad čovjek, odjeven u dugačkom crnom kaputu do koljena. Mladi je čovjek pogleda i pocrveni kao rak, onda skine šešir, nakloni joj se nespretno i duboko i obori oči kao zastiđeno djevojčice k zemlji.

– Tko je to? – upita Lucija Gertrudu.

– Martin Tintor, frajlice... Pa vi ga ne poznate? A kako vas on rado ima... sirota... Ta, bože moj, tko vam je pošiljao tolike pjesmice nego on? Pa to zna sav grad da je radi vas ostavio sjemenište...

– Kako se, velite, zove?

– Martin Tintor iz varoša; pa ga vi nijeste poznali?

Luciji se pred očima javi narisano prostrijeljeno srce i u njemu slova *M. T.*

Dugo je stajala zamišljena; to što joj je kazala Gertruda, slagalo se s pogledom kojim ju je mladi čovjek gledao i s njegovim promijenjenim licem: jedno i drugo mogla je potpuno obnoviti pred svojim očima, jer je onaj njegov pogled što se malo prije sastao s njezinim očima bio dug, morala ga je nehotice održati poradi nesvjesnoga pitanja: – Što taj hoće? – Dugo je mislila te nije razabirala smisla onomu što je neprestano Gertruda govorila. Istom kad ju je Gertruda povukla nježno rukom: – Ta zar ne čujete, gospodično, sunce zalazi, moramo zatvoriti prozor – prenula se iz svojih misli. Kad je čula da dolazi kući majka, rekla je tiho i brzo Gertrudi:

– Ne kažite majci da sam vidjela Tintora... Ne bih rado da ona znade tko mi je pošiljao pjesmice.

Gertruda porumeni. Sad se istom sjetila da joj je tako i Valpurga rekla neka zaboga ne kaže Luciji tko joj pošilja pjesmice, što je Gertruda kao neka Tintorova rođakinja prva doznala i kazala Valpurgi.

Dok je te večeri pripravljala Valpurga večeru, ispoređivala je opet Lucija pojedina pisma s pjesmicama; no čim je mati ušla, turila je vješto pjesme i pisma pod ostali papir.

Drugi dan, kad je majka otišla u crkvu, pisala je Alfredu:

Gospodine!

Držim da je suvišan svaki uvod na slijedeći upit na koji vas obavezujem vašim poštenjem da mi otvoreno, kako se muškarcu, pa da i nije odlična roda ni dolične naobrazbe, pristoji, odgovorite.

Ima tu mlad, vrlo inteligentan i bogat trgovac koji prosi moju ruku. Reći ću otvoreno, meni se sviđa, i ja bih mu već odgovorila povoljno da me ne veže napram vas... Odgovorite mi najdulje za deset dana: Smatrate li me slobodnom s vaše strane te smijem da odlučim o svojoj budućnosti?

Šest je dana držala to pismo umujući badava da ga povjeri rukama koje bi ga ravno predale pošti. Ona već nije sumnjivala od Gertrudinog otkrića. Bila je uvjerena da je oko nje spletena varka poput mreže.

Sedmog dana kad je opet sama s Gertrudom sjedila u svom naslonjaču do otvorenog prozora, došla su se u malu uličicu igrati nečija djeca. Među njima bila je plavokosa i bosonoga djevojčica od dvanaest godina. – Ta bi mi to mogla učiniti – pomisli Lucija i pogleda Gertrudu. Kako bi se nje prije riješila?

Uto je prolazila ulicom i neka žena i nosila na tanjuru krasnih crvenih jagoda.

– Pitajte je gdje se dobivaju jagode. Kako mi ih je srce zaželjelo! – reče brzo Gertrudi, a Gertruda se nagne kroz prozor i dozna od žene da ih tu nedaleko prodaje neki čovjek i, ako želi kupiti, da se požuri.

– Brzo, Gertrudo, brzo... dok ne rasproda – ponuka je Lucija dajući joj novce. A čim je zamakla Gertruda za prvu kuću, zovne Lucija kroz prozor prstom malu djevojčicu, a ona poteže brzim, rumenim nogama uz stube kao srna.

– Dušice, znaš li ti gdje je pošta? – upita je Lucija.

– Znam – reče zaduhana djevojčica.

– Skoči, odnesi tamo ovo pismce... Tu ti je novac za poštu, a ovo tebi da si kupiš trešanja... Samo brzo... i da nisi nikomu pokazala pismo.

– Neću – reče djevojčica, i začas je ugleda Lucija s prozora kako je s pismom u ruci prebiralala hrlo rumenim nožicama po neravnom pločniku ulice.

– Hvala bogu – šapne Lucija, a njezine se oči zakrijese zadovoljstvom.

Već osmi dan stigao je Alfredov odgovor. Listonoša Marko donio ga je kao svagda već kasno uvečer. Lucija je sjedila u svom naslonjaču, s druge strane stola plela je čarapu Valpurga, a sred sobe stajala je Gertruda i pripovijedala im gradske novosti.

– Tko je? – prestrašila se nevična posjetima Valpurga kada je listonoša pokucao na vratima.

– Marko, milostiva gospođo – reče ulazeći svojim običnim smijehom starac. – Ovaj put neće reći gospodična da se ne da čitati poštanski žig; evo: *Agram*.

Lucija uzme pismo, a Valpurga se snebivala: Kako je došlo to pismo? Dobro i zle slutnje križale se njezinom dušom dok je Lucija otvarala pismo. Nasta časak mrtve tišine

koju se nije usudio da prekine ni sam veseli starac; on je izvjedljivo gledao problijedjelu Valpurgu i njezine ukočene oči što ih bijaše uprla u Luciju.

Lucija se nasmiješi turobno, pogleda majku, a onda se njezinim licem prevuklo nešto kao siva sjena. Časak se borila kao da ne može progovoriti, a onda reče sumornim, tihim glasom:

– Ovo piše pravi... Al...fred...

– Što je?... – upita je mati stisnutim grlom.

– Čitajte – šapne nemoćno Lucija, njezino se lice uzalud trudilo da se nasmije... Ruke joj bijahu klonule u krilo, a njezino maleno tijelo utopilo se nemoćno u širokom naslonjaču...

Valpurga uzme čitati:

Velecijenjena gospođice! Od moje strane ne može biti zapreke vašoj sreći, ja sam još pred godinu dana stupio u sretan brak.

Valpurgu stisne kod srca stara bolest, ali kad je Gertruda rekla tiho: – Gospođici nije dobro – svlada njezinu bol strah, i ona pođe k Luciji.

Lucija bijaše klonula sasvim u naslonjač; po prebijelom, mrtvačkom licu osuo joj se krupan znoj, a debela pletenica bujne kose rasula joj se niz nježna ramena, oči i usta bijahu joj napô otvoreni, a oko njih lebdio joj još uvijek onaj gorki smiješak od kojega je njezino lice dobivalo lik uzvišene patnice. Ležala je kao mrtva, slomljena kao ljiljan kojemu je oluja pretrgnula struk.

– Lucijo! – zovne je tiho mati i prijeđe joj rupcem po uznojenom čelu.

Lucija otvori oči i nasmiješi se ljubezno majci:

– Ta slutila sam to... Zašto mi niste prije kazali? Ovako je bolje...

Gospođa je Valpurga sakrivala svoje suze: još nikada nije počutjela ovoliko bolne samilosti poradi Lucije koja joj se sad pričinjala da je poput svetačke mučenice podnijela strašni udarac. – Ona se još više podavala nadi u noći kad ju je Lucija gotovo neprestance ispitala o mladom Tintoru. Morala joj je potanko pripovijedati kako je zamislila i provadala varku s pismima; Lucija je s velikim zanimanjem nekoliko puta pitala da li joj je mladi Tintor zbilja tako rado pisao.

Lucijin je život bio na kraju. To je znala Gertruda i po njoj sve susjedstvo, samo nije opazala opasnosti Valpurga koja bi svaki dan rekla Gertrudi: – Ona se već ne tuži ni na kakve boli... Bog zna što ju je pomoglo. – A u sebi bi na ovo pitanje pomislila uvijek na mladoga Tintora o kojem je Lucija najradije govorila i gdje kada kao u šali spomenula da bi se rado s njime razgovarala.

Jednom je zatražila da se umije i počeshlja, i pošla onda s pomoću majke i Gertrude do svoga naslonjača. Gertruda je jedva iščekala da to javi susjedama: – Vidjet ćete – govorila im onda – da neće dugo; to sam upamtila da se bolesnik prije smrti rado zaželi preodjeti i umiti. – A dok je to govorila, išle su joj na oči suze.

Taj dan oko podneva zvala ju je s balature gospođa Valpurga i dočekala ju uplakana:

– Nije joj dobro... Hoće silom da je posjeti mladi Tintor. Pošaljite, Gertrudo, po nj koje dijete, a vi budite sa mnom.

Malo zatim uspinjao se Martin Tintor nesigurnim nogama uz kamene stube Valpurgine kućice. Jedva je disao. Kad je bio u polovici stuba, vikale su mu sa kućnih vrata barem tri žene:

– Brže... umire...

On ih je vidio kako su im se nejasne slike splinule kao u magli. Ali pobrzao je gore i našao tijesan hodnik pun žena. One su mu se ugibale s puta, a oči su im sporazumno govorile: – Gle, to je on...

Bio je oblačan dan, na mali prozor dolazilo je u sobu skroz tiho svjetlo. Do podnožja kreveta stajala je sa zaplakanim licem Gertruda, a do uzglavlja Lucijinog naslonila se Valpurga i otirala bijelim rupcem Luciji glavu. Još nikada nije vidio takvog lica u živa čovjeka. Bio je to kao umjetnički izdjelan ideal mlade ženske glave od najbjeljeg mramora kojemu je umjetnik udahom svoje duše dao izraz života. Tamna kosa padala je s bijelog uzglavlja i bogato se rasula preko svilenog pokrivača na kojem su mrtvo počivale bijele i malene Lucijine ruke. Sjena poluotvorenih očiju i mali otvor sitnih usta dao se jednako pomišljati kao čas gdje se duh oprašta s krasnim svojim tjelesnim oblikom – i kao otajstveni momenat gdje natprirodna sila ulijeva u savršeno a mrtvo djelo umjetnika duh života. Činilo mu se na taj prizor u najsvečanijoj tišini da od anđeoskog pojava umiruće djevice dolazi nečujna zapovijed: – Pokloni se! – On klekne.

Gospođa Valpurga dođe k njemu i dirne mu se rukom ramena. – On joj pogleda u suho žuto lice i upale modre oči.

– Dođite k njoj, ona to želi – šapne mu Valpurga.

Kad je kleknuo do Lucijinoga uzglavlja, vidio je kao da su mu se nasmiješile te oči u kojima je titrao posljednji ostatak zemskoga života. Neodoljivim nagonom pobuđen, uzeo joj je ruku, sitnu, bijelu, mekanu i hladnu ruku i metnuo na nju svoje usne, a na oči mu skočile suze. Kao da nije to bila žalost od česa je plakao; taj plač kao da je dolazio od velike boli ne čovjeka pojedinca nego od boli što ju je Evin i Adamov grijeh namro čovječanstvu...

U maloj tamnoj sobici planu naglo svjetlost. Svi se uzbude: kad se pokazalo iza oblaka sunce i uprlo punim sjajem u prozor sobice, digao se Lucijin duh u slobodu...

– Hodite – dozivala je Gertruda u hodniku žene – brzo je pogledajte: jeste li već kada vidjeli ovakvoga mrtvaca! Bila je lijepa za života, ali pogledajte je sada: kao da se smije, kao da će progovoriti...

Sutradan javio se mladi Tintor nadstojniku sjemeništa:

– Primate me, reverendissime, opet u svoje stado; sad već ne može biti za me zapreka da ne budem do smrti vrijedan sluga božji...

XVI.

Gospođa je Valpurga preživjela Luciju blizu dvije godine. Živjela je kako je još nedavno živjelo mnogo svojim mlađim suvremenicima skroz nepoznatih gospođa u tihim uličicama gornjega grada, u kućama sa starinskim balaturama i s kamenim grbovima nad vratima za znak da su te kuće gradili sebi stari plemići i patriciji senjski. Novo doba nije ih trpjelo, ili možda nijesu oni podnašali to novo doba kojemu nije bilo po čudi da sami grade svoje zakone, da si sami sude, da oružani vlastitim oružjem, odjeveni u svojim starinskim krojevima smjelo i ponosito stupaju po neravnom pločniku grada, kako stupa čovjek koji se osjeća na svojem svojoj... Tih je ljudi nestajalo, iščezavali su malo-pomalo, jer je novo doba umjelo da od njihovih potomaka stvara nove, sebi poćudne ljude. Posljednji im potomci koji se budi s kojih razloga nisu mogli da poistovete s duhom modernoga doba, bili su potisnuti u sve niže, siromašnije i neuglednije slojeve gradskih stanovnika, a na njihova ugledna mjesta dođoše većinom stranci. – Njihove osamljene žene nisu tako lako mogle da zaborave starinski ponos i dugovjeku porodičnu tradiciju; one su se i u zadnjim danima svoje bijede uporno pozivale na slavu i bogatstvo svojih porodica. U svojim istrošenim svilenim odorama nisu se ni za što dale na dnevno svjetlo, a bog bi znao od česa su i živjele. Veliki biskup pomagao ih je potajnim darivanjem, a valjda bi im i još koja dobra duša u gradu namaknula od samilosti za šalicu kave od čega su živjele. Izlazile bi iz svojih stanova samo ranim jutrom, išle k ranoj misi, išle tiho i zamišljeno ko pojave s drugoga svijeta, išle dostojanstveno s licem ni prijaznim ni mrkim kao da dolaze iz groba te ne imaju nikakvih računa s novim ljudima kojih i ne poznaju... Čini se da su do danas poumirale do posljednje... a u starinskim patricijskim i plemićkim kućama nastanila se većinom sirotinja grada.

Valpurga je pisala sinu dva puta, ali nije dočekala odgovora. Nju je više boljela neimaština i što ne može od njega da utjera dug nego to što je izgubila sina. On je za nju živio do svoga odlaska u Beč, a otada kanda je lagano umirao. Kad ju je bio posjetio kao gotov čovjek, ona je sa žalošću ćutjela da je to stranac kojega s njome ne veže ništa.

Svršilo je žalosno. Bio onda još običaj da bi te gradske sirote uoči uskrasnih blagdana na osobit način prosile milostinju. One bi se – muški i ženske – na Veliki petak prije svanuća zore omotale u bijele plahte da ne budu prepoznate, pa polijegale na brdu Nehaju uz put kojim bi k slici Kalvarije prolazile procesije. Na okrajak plahte bacali bi im pobožni ljudi milostinju koju bi one mrakom pokupile i odšuljale se neprepoznate svojim kućama. Na takvu je prosjačiju pošla bila i Valpurga pred drugim Uskrsom iza Lucijine smrti. Kad su se večerju ti bijeli prosjaci izgubili s Nehaja kao duhovi u mraku, ostala je Valpurga na svom mjestu mirno ležeći. Napokon je netko odgalio njezinu plahtu i našao je ukočenu; dovršila je od svoje bolesti srca.

Malu kućicu nekada slavnih, uglednih i bogatih Domazetovića kupio je svojom prištednjom mladi postolar Gašpar i šivao dalje obuću i fićukao – ali ne više melodije iz talijanskih opera. Nova melodija: *Još Hrvatska ni propala*, svidjela se mladom majstoru

premda nije mogla nikako da se probije do starih gnijezda domaće aristokracije nad kojom je krilila željezna krila vlast austrijskoga vojnika. Istom kad su te starinske kuće dale utočišta najsiromašnijemu i najneuglednijemu stanovništvu grada, čuli su se u njihovim zidinama njezini skromni zvuci. I mladi je Gašpar sebi još nejasnom simpatijom zavolio melodiju pjesme što su je kroz ulice pjevala vesela senjska djeca: *Još Hrvatska ni propala... .*

Metodički instrumentarij

dr. sc. Jelena Vignjević

Odgovori na pitanja

- Kojoj književnoj vrsti pripada djelo *Posljednji Stipančići*? Po čemu to zaključuješ?
- Opiši strukturu romana *Posljednji Stipančići*. Od koliko se poglavlja roman sastoji?
- Ove izmiješane epizode radnje romana *Posljednji Stipančići* složi kronološkim slijedom i prema njima prepričaj u pisanom ili usmenom obliku radnju romana:
 - Senjsko djetinjstvo Jurja i Lucije, Antine i Valpurgine djece
 - Ante Stipančić prodaje jedrenjak kako bi mogao i nakon četiri godine dalje financirati Jurjev studij
 - Prvi odlazak šesnaestogodišnje Lucije na ples i upoznavanje s Bečaninom Friedmanom
 - Jurjev odlazak u Beč na studij prava
 - Ženidba četrdesetogodišnjega Ante Stipančića sa šesnaestogodišnjom Valpurgom
 - Juraj Stipančić u Beču konobari
 - Ulazak Ante Stipančića u politiku, kao kandidata za poslanika u ugarskom saboru
 - Posjet Jurja i prijatelja mu Alfreda majci i sestri u Senj

- Susret Lucije i Alfreda
- Dopisivanje Lucije i Martina Tintora
- Juraj posuđuje novce od Mukija
- Valpurga prodaje kuću kako bi namirila Jurjeve dugove
- Valpurga i Lucija sele se u kućicu Valpurginih roditelja
- Lucijin pobačaj ploda njezine i Alfredove ljubavi
- Lucijina smrt
- Valpurgina smrt
- Smrt Ante Stipančića
- Mađariziranje Jurja Stipančića i promjena imena u György Istvánffy
- Ante Stipančić posuđuje novac od Cincara Marka, od kanonika Vukasovića, od majora Benettija
- Krštenje Jurja Stipančića
- Lucijin sukob s ocem

Navedene epizode označi na lenti vremena. Događaje odredi prema godini u kojoj zatječemo Valpurgu na početku romana.

Lentu vremena možeš napraviti i u digitalnom obliku, u tome ti može pomoći digitalni alat **Tiki Toki**:

<http://www.tiki-toki.com/>

Upute za rad s ovim alatom možeš pronaći ovdje:

<http://e-laboratorij.carnet.hr/tiki-toki-izrada-timeline-a/>

Slijed događaja možete predstaviti i u govornom obliku (snimanjem kratkog opisa radnje prema slijedu vremena u kojem se odvija).

- Načini tekstni ili usmeni prikaz fabule romana *Posljednji Stipančići*.

Koliko je godina Valpurgi na početku romana, u zimi 1843. godine?

Koliko će godina proći do njezine smrti na kraju romana?

Što se dakle događa u pripovjedačkoj sadašnjosti romana?

Kako se naziva kompozicija radnje ostvarena u romanu *Posljednji Stipančići*?

Opiši okvir u kojem se iznosi radnja romana.

NAUČI, TO JE VAŽNO

RETARDACIJA RADNJE (lat. *retardatio*: zadržavanje, zakašnjavanje) jedna od pripovjednih tehnika koja služi usporavanju i raslojavanju radnje u epskom djelu i odgodi njezina ishoda. Osnovni oblici retardacije: digresija, epizoda, ponavljanje, opisivanje, unutrašnji monolog likova, autorova refleksija.

- Kojim se načinima usporava radnja romana *Posljednji Stipančići*?
- Što se doznaje iz opisa, što iz pripovijedanja, što iz dijaloga, što iz monologa, što iz pisama?
- Koja je tema romana *Posljednji Stipančići*? Podnaslov romana je: *Povijest jedne patricijske obitelji*. Kroz koliko se generacija prati obitelj Stipančić? Što se u romanu doznaje o djedu Ante Stipančića, što o ocu Ante Stipančića?
- Materijalno i ljudsko propadanje Stipančića vidimo u Anti i u Jurju Stipančiću. U čemu se razlikuje sin Juraj od oca Ante?
- Objasni naslov romana i tvrdnju da su Juraj i Lucija bili posljednji Stipančići.
- Koji su razlozi propasti obitelji Stipančić? Uzroke možeš navesti i obrazložiti ispunjavajući priloženu tablicu ili na drugačiji način (simanjem radio emisije, intervjuiranjem učitelja povijesti, vršnjaka ili neke druge osobe, ilustracijom uz obrazloženje i dr.).

Uzroci propasti	Obrazloženje i oprimjerenje
društveni	
ekonomski	
moralni	
emocionalni	
kulturni	

- Kojoj bi tematskoj vrsti pripadao ovaj roman? Argumentiraj svoj odgovor.
- Zanimanje za društvo i zbivanja u društvu jedna je od odlika realizma. Ovaj roman tako donosi i političku karakterizaciju senjskog društva 19. stoljeća.

Koju političku ideju zastupa kanonik Vukasović?

Prisjeti se znanja stečenoga na nastavi povijesti. Što znaš o težnji Hrvata za sjedinjenjem hrvatskih zemalja. Istraži o tome uz pomoć natuknica iz Hrvatske enciklopedije:

Hrvatski narodni preporod:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26455>

Trojedina kraljevina:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62423>

Koje političke ideje zastupa Ante Stipančić?

- Vrijednost je ovog romana u složenoj karakterizaciji njegovih likova. Koji se lik tebe posebno dojmio?

Koristeći se citiranjem teksta romana, posebno opisima, ali i vlastitim doživljajem i tumačenjem, načini esejski prikaz (u pisanoj ili usmenoj formi) kojeg od likova – Lucije Stipančić, Valpurgje Stipančić, Jurja Stipančića, Ante Stipančića, Martina Tintora ili Alfreda pl. Ručića.

- U romanu su i brojni likovi stranaca: Koji su to? Kako su okarakterizirani? S čime to povezuješ?

RAZMISLI I STVARAJ

- Zamisli da imaš priliku razgovarati s Lucijom Stipančić. Koja bi joj pitanja postavio? Što bi ti ona odgovarala?
Pripremi zamišljeni intervju s Lucijom Stipančić.
- Potraži djelo Julijane Matanović *Tko se boji lika još* (2008). Na stranicama 206-209 pročitaj kako se predstavila Lucija Stipančić. Inspiriran tim tekstom načini samopredstavljanje Valpurga Stipančić.
- Razmisli o odgoju Jurja i Lucije i o odgoju današnje djece i mladih. Osmisli osvrt pod naslovom »Odgajanje u Senju u 19. i u 21. stoljeću«. Osvrt možeš napisati ili snimiti.
- Razmisli o problemu laži i laganja u odnosima među likovima romana. Tko sve i u čemu laže? Tko su žrtve laganja? Pripremi osvrt pod naslovom »Laži posljednjih Stipančića«.
- Izabranu epizodu iz romana prikaži kao strip ili igrokaz.
Možeš se koristiti digitalnim alatima za izradu stripa **Pixton** ili **Make Beliefs Comix**:
<http://e-laboratorij.carnet.hr/pixton-udahnite-zivot-strip/>
<http://e-laboratorij.carnet.hr/make-beliefs-comix-brzo-jednostavno-do-vlastitog-stripa/>
- Zamisli komunikaciju Lucije i Alfreda kao današnjih mladih ljudi, tvojih vršnjaka. Pripremi taj razgovor u obliku SMS, Facebook, WhatsApp ili drugih poruka.
Pritom se možeš koristiti ovim digitalnim alatom koji simulira razgovor:
<http://www.classtools.net/SMS/index.php>

SKUPNI RAD I RAD U PAROVIMA

- Radite u parovima intervju s izabranim likom iz romana. Jedan učenik će biti novinar, a drugi izabrani književni lik. Učenik novinar će mobitelom snimati intervju. Potom će se učenici zajedno osvrnuti na intervju i na usklađenost pitanja i odgovora s likom prikazanim u romanu *Posljednji Stipančići*.

- Organizirajte debatu Karl Popper ili World Schools formata. Izaберите koju od sljedećih teza:

Obitelj treba uvažavati mišljenje svakoga svog člana, bez obzira na spol ili na dob.

Društvo treba posebno poticati obrazovanje djevojaka.

Na stranicama Hrvatskoga debatnog društva – <https://hdd.hr> – potražite više o debati, o spomenutim načinima vođenja debate te o materijalima za pripremu debate (<https://hdd.hr/materijali/>)

- U skupinama uprizorite suđenje četirima književnim likovima – Anti Stipančiću, Valpurgi Stipančić, Jurju Stipančiću i Alfredu – za štetu nanесenu Luciji Stipančić.

U četiri skupine možete se podijeliti uz pomoć digitalnog alata za određivanje skupina i zaduženja u njima:

(<http://e-laboratorij.carnet.hr/super-teacher-tools-mrezo-sjediste-super-nastavnike/>)

U svakoj od skupina će jedan učenik biti tužitelj, a jedan branitelj lika kojemu se sudi zbog nepravde nanесene Luciji. Ostali učenici u skupini bit će porota i donijet će presudu o krivnji ili nevinosti lika. Tužiteljeve i braniteljeve teze trebaju biti potkrijepljene elementima iz romana. Nakon toga će svaka skupina prikazati suđenje u razredu.

Poticaji za daljnji rad

1. Godine 1968. snimljena je televizijska drama *Posljednji Stipančići*. Tekst Vjenceslava Novaka prilagodio je dramskoj izvedbi hrvatski pjesnik Jure Kaštelan, a dramu je režirao Eduard Galić. Više informacija:

<https://mojtv.net/film/13690/posljednji-stipancici.aspx>

2. O romanu *Posljednji Stipančići* pisali su brojni književni znanstvenici. Neki od značajnijih osvrta na to djelo jesu:
 - Nemec, K. 1994. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. st.*, Zagreb: Znanje.
 - Jelčić, D. 1996. *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka. U: *Ključ za književno djelo*, Kolo III, Knjiga 3, Zagreb: Školska knjiga, str. 6-36.
 - Merkler, D. 1999. Predgovor. U: Novak, V., *Posljednji Stipančići*, Zagreb: Naklada ABC, str. 5-33.

Tim i drugim radovima koristi se budeš li pisao esej o *Posljednjim Stipančićima*.

3. Poslušaj dvodijelnu radiodramu *Posljednji Stipančići* Hrvatskoga radija. Dramatizaciju je načinila Lada Martinac-Kralj, a režiju Vedrana Vrhovnik.

Prvi dio:

<http://radio.hrt.hr/treci-program/aod/vjenceslav-novak-posljednji-stipancici-1dio/237414/>

Drugi dio:

<http://radio.hrt.hr/treci-program/ep/vjenceslav-novak-posljednji-stipancici-2dio/237415/>

4. Uz ovaj roman, na portalu e-Lektire dostupna su i druga najvažnija Novakova djela. Neka su vam iz lektire poznata i od ranije –

njegove [pripovijetke](#). Pripovijetka *Iz velegradskog podzemlja* objavljena je i u [zvučnom obliku](#), pročitao ju je Tvrtko Jurić. Pročitaj je ili poslušaj.

5. Naslovni junak drugog romana Vjenceslava Novaka [Tito Dorčić](#) ima životnu situaciju u nekim aspektima sličnu kao Juraj Stipančić – otac ga šalje na školovanje u Beč ne bi li postao gospodin. No ipak se u mnogočemu razlikuje od Posljednjih Stipančića. Pročitaj i *Tita Dorčića* i usporedi dva romana.
6. Poslušajte *Posljednje Stipančice* – roman je na našim stranicama u [zvučnom zapisu](#) dostupan u cijelosti, a pročitali su ga glumci zagrebačkog ZKM-a Milan Pleština i Zoran Čubrilo.



Rječnik

abbasso (tal.) – dolje! (uzvik negodovanja)

Agram (njem.) – njemačko ime za Zagreb

akoprem – premda, mada

alineja (lat.) – odlomak teksta

À propos (franc.) – u pogledu, što se tiče, u vezi toga

arhiđakon (grč.) – nadđakon, viši crkveni dostojanstvenik, obično prvi savjetnik biskupov

auditor (lat.) – vojni sudac

balatura (tal.) – trijem; balkon oko zgrade, galerija

barokan (arap. *barrakan*) – vuneno sukno

Baška – mjesto na otoku Krku nasuprot Senja

blašče – marvinče, mlado od blaga

borô (očito iz franc. *barreau* – pregača) – polica, stalaža

brig – brik, vrsta jedrenjaka s dva jarbola i križnim jedrima

buona notte (tal.) – laku noć

Bürgermeister (njem.) – gradonačelnik

cimer (franc.) – slika s natpisom na krčmi ili iznad dućana

Cincar – naziva za romansko stanovništvo Balkana

citovati – citirati, navesti; **cituje** – citira

coram publico (lat.) – javno, pred

svijetom

cvanciga (njem. *zwanzig* – dvadeset) – stari novac od dvadeset krajcara

česa – čega

četvorka – kadrila, vrsta društvenog plesa

čislo – brojanica, krunica

družina – posluga; **družinče** – služavka, posluga

durak – vrsta kartaške igre

Evviva (tal.) – živio!

ferbl (njem.) – vrsta kartaške hazardne igre; **ferblati se** – igrati se ferbla

filistarski – malograđanski (prema *Filistri* – Filistejci, biblijski narod)

frajlica (njem.) – gospođica

funt, funta – stara mjera za težinu, oko pola kilograma

Galgenhumor (njem.) – »humor na vješalima«, crni humor, usiljena šala

hernon – iskrivljeno od njem. *Euer Gnaden*, tj. vaša milost

hoch (njem.) – živio

igo – jaram

in puncto (lat.) – glede..., što se tiče..., s

obzirom na...

izvjedljiv – radoznao; **izvjedljivost** – radoznalost; **izvjedljivac** – radoznalac

kadet (franc.), učenik časničke škole

kanonik (lat. *canonicus*) – viši svećenički čin u katoličkoj crkvi

Karamija – povijesna pokrajina u Maloj Aziji

kista (njem.) – sanduk, kištra

kočevar – isto što i *kučebor* (tj. čovjek iz Kočevja u Sloveniji); u našoj književnosti naziv za pokućarca, sitnog trgovčića koji nosi svoju robu na prodaju od kuće do kuće

konventualna misa – glavna, velika misa

kramar (njem.) – sitni trgovac; malograđanin; **kramarija** – sitna trgovina

kuhač – kuhar

lagum (tur.) – podzemni hodnik; potkop za polaganje mina ispod zidina

lavoar (franc.) – umivaonik

lijes – drvo, građa, les (pored danas uobičajenog značenja)

livriran (franc.) – koji nosi livreju, uniformu osobita kroja, obično opšivenu ukrasnim vrpčama; nose je sluge, vratar, kočijaši i sl.

Lukovo – ribarsko selo južno Senja; pojam siromaštva

lump (njem.) – lola, odrpanac, propalica, pijanica

lux mundi (lat.) – svjetlo svijeta

magistrat (lat.) – gradska uprava

magnat (lat.) – krupni zemljoposjednik, feudalac, velikaš, krupni kapitalist

magnificus (lat.) – veličanstveni (nekad titula vrlo visokoj gospodi)

maire (franc.) – načelnik

malcontento (tal.) – nezadovoljnik

mesopust – posljednji dani mesojeda, mesne poklade

mužar (njem. *Mörser*, potječe od mađ. *moszár*) – stupa; prangija, vrsta topa

navoran – naboran

nečesa – nečega

nimbus (lat.) – pljusak; plaha kiša, nepogoda; krupan, taman oblak iz kojega pada oborina; svijetli krug oko glave sveca; u prenesenom značenju: velik ugled, slava, nepristupačnost, nedostižnost

nobilità (tal.) – plemstvo, vlastela

noblesse oblige (franc.) – plemstvo obvezuje

oblast – vlast; **oblasnik** – onaj koji obnaša vlast, vlastodržac, predstavnik vlasti

ordonanc (franc.) – vojnik dodijeljen zapovjedniku ili štabu za prenošenje službenih naređenja, za obavljanje sitnijih pomoćnih kancelarijskih i drugih poslova

palenta – jelo od kukuruzna brašna, žganci, pura

paoma – palma

parona (tal.) – gospođa, gospodarica

patricij (lat.) – osoba koja se ubrajala u gradsku (trgovačku) aristokraciju

per Bacco (tal.) – tako mu Bakha (talijanska blaga psovka)

petrificiran (lat.) – okamenjen

plovanija (lat.) – župa; župnička služba

počitanje – poštovanje

poćut – osjećaj

popoldašnji – popodnevn

potepuh – rasipnik, rastrošnik

predsuda – predrasuda

prepošt (tal.) – poglavar katoličkog samostana; starješina kanonika

proceres (lat.) – plemstvo

probaviti – proboraviti (pored uobičajenog značenja)

pudelić – pudl, pudlica

ragout (franc.) – gusta juha od više sastojaka, ragu

razbadriti se – razbuditi se

reverendissime (lat.) – prečasni, prepoštovani (titula katoličkim visokim svećenicima)

rezervat (lat.) – povjerljiv spis

rigoroz (lat.) – strogi ispit na sveučilištu (doktorski ispit)

rođaj – porođaj

Rotschild – pripadnik poznate bankarske kuće kao simbola golemog bogatstva

rubača – košulja

rubrum (lat.) – odjeljak, stupac (npr. u novinama), zaglavlje spisa

Schwarz-Peter (njem.) – »crni Petar«, dječja kartaška igra

sitnozor – povećalo

skupac – škrtac

snimati – spuštati

strahopočitanje – strahopoštovanje

stražmeštar – najviši podčasnički čin u austrougarskoj vojsci, narednik; **računarski stražmeštar** je niži civilni činovnik

sukroman – privatni

štajer (njem.) – lagani štajerski ples u 3/4 taktu, vrsta valcera

talar (lat.) – dugačka haljina katoličkih svećenika; sutana, habit, reverenda

tarok (tal.) – vrsta komplicirane kartaške igre (tri igrača, sedamdeset i osam karata)

Travica – dio grada Senja izvan gradskih zidina

ubogar – siromah

uckan – huckan

uzgoj – odgoj

vikar (lat.) – zamjenik, namjesnik, pomoćni svećenik, zamjenik župnika, namjesnik biskupa, nadbiskupa, pape
Vratnik – prijevoj na Velebitu iznad Senja

vre – već

vulgo (lat.) – prosto rečeno

zaira (tur.) – hrana, živež, namirnice, provijant

zapt (tur.) – disciplina, stega

zarajtati – potrošiti što bez potrebe

Zengg – njemački naziv za Senj

zobunac – vrsta prsluka u narodnoj nošnji

Impresum

Naručitelj:**Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET**

Josipa Marohnića 5, 10000 Zagreb

tel.: +385 1 6661 500

www.carnet.hr**Nakladnik:****Bulaja naklada d.o.o**

Radnički dol 8, 10000 Zagreb

tel/fax: +385 1 4822 154

info@bulaja.com

www.bulaja.com**Urednik:** Zvonimir Bulaja**Oblikovanje:** Luka Duplančić, Zvonimir Bulaja**Na naslovnici:** gravura nepoznatog autora, 19. stoljeće**Bilješka o autoru i djelu:** dr. sc. Jelena Vignjević**Metodička obrada:** dr. sc. Jelena Vignjević**Tumač i rječnik:** Zvonimir Bulaja**Tehnička realizacija:** Bulaja naklada d.o.o.**Za nakladnika:** Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uloženi su maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o., CARNET i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu i slično).

Djela Vjenceslava Novaka su u javnoj domeni

ISBN: 978-953-328-424-8

Zagreb, 2018.